

สังคม # ความรู้?

สังคมศาสตร์ในกระแสความท้าทาย

อัจฉริยา ชวงค์เลิศ
บุศรินทร์ เลิศชวลิตสกุล
บรรณาธิการ

หนังสือรวมบทความครบรอบ 16 ปีคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบเรศวร

สังคม < ≠ = ≈ > ความรู้? สังคมศาสตร์ในกระแสความท้าทาย

บรรณาธิการ	อัจฉริยา ชวงค์เลิศ และบุศรินทร์ เลิศชวลิตสกุล
จัดรูปเล่ม	จิราพร เพ็งลำ
ประสานงานการผลิต	จิราพร เพ็งลำ และวณมาลินทร์ มหะพันธ์
ออกแบบปก	พิทักษ์พงษ์ เมฆาวรนนท์
แนวคิดปก	บุศรินทร์ เลิศชวลิตสกุล
พิสูจน์อักษร	กัณฑ์วัฒน์ อนุศักดิ์เสถียร, จิราพร เพ็งลำ, ณัฐฉิณี ปิยะศิริพนธ์, นิธิ เนื่องจำนงค์, บุศรินทร์ เลิศชวลิตสกุล, วุฒิกรรณ์ ชูวัฒมนานุกรักษ์ และอัจฉริยา ชวงค์เลิศ
จัดทำโดย	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ตำบลท่าโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก 65000 อีเมล: socialsci@nu.ac.th, โทร 055-961999, โทรสาร: 055-961900
สถานที่พิมพ์	โรงพิมพ์รัตนสุวรรณการพิมพ์ 30-31 ถนนพญาลีไท อำเภอเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก 65000 โทร 055-258201

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

National Library of Thailand in Publication Data

สังคม < ≠ = ≈ > ความรู้? สังคมศาสตร์ในกระแสความท้าทาย, 2564
278 หน้า. พิษณุโลก: รัตนสุวรรณการพิมพ์.

1.วิจัยทางสังคมศาสตร์ 2.สังคมศาสตร์ – วิจัย

I. อัจฉริยา ชวงค์เลิศ และบุศรินทร์ เลิศชวลิตสกุล, บรรณาธิการ

II. ชื่อเรื่อง H62 ส532 2564

ISBN 978-616-8219-27-0

คณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือรวมบทความเนื่องในวาระโอกาสครบรอบ 16 ปี

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

1. รองศาสตราจารย์ ดร.อัจฉริยา ชวงค์เลิศ ประธาน
2. ดร.อาทิตย์ พงษ์พานิช รองประธาน
3. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อุตมพร อีระวิริยะกุล กรรมการ
4. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิธิ เนื่องจำนงค์ กรรมการ
5. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วุฒิกรรณ์ ชูวัฒมนานุกรักษ์ กรรมการ
6. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กัณฑ์วัฒน์ อนุศักดิ์เสถียร กรรมการ
7. ดร.บุศรินทร์ เลิศชวลิตสกุล กรรมการ
8. ดร.ณัฐพงษ์ สกุลเสี่ยว กรรมการ
9. ดร.ณัฐฉิณี ปิยะศิริพนธ์ กรรมการ
10. นางวณมาลินทร์ มหะพันธ์ กรรมการและเลขานุการ
11. นางสาวจิราพร เพ็งลำ กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

สาส์นจากคณบดี

หนังสือเล่มนี้จัดทำขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ในการฉลองครบรอบ 16 ปี คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ในการนี้ ทางคณะ ฯ โดยการริเริ่มจากทีมบรรณานุกรมจึงมีแนวคิดให้จัดทำหนังสือรวมบทความที่มาจากคณาจารย์ นิสิต และศิษย์เก่าของภาควิชาและสถานของคณะสังคมศาสตร์

ทว่าไป หนังสือรวมบทความเล่มนี้สะท้อนถึงสาระสำคัญของความเป็น คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ในหลายมิติด้วยกัน

ประการแรก หนังสือเล่มนี้สะท้อนให้เห็นถึงความร่วมมือสามัคคีกันของ คณาจารย์จากภาควิชาฯ สถานฯ นิสิต และศิษย์เก่า โดยผ่านเครือข่ายที่แน่นแฟ้น ของกลุ่มคนเหล่านั้นที่ร่วมกันบรรจงสร้างสรรค์ผลงานดี ๆ และเป็นประโยชน์ ต่อสังคม

หนังสือเล่มนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งทางวิชาการของบุคลากรของ คณะสังคมศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นคณาจารย์ นิสิต และศิษย์เก่าของคณะฯ ซึ่งผลิตผลงานทางวิชาการ องค์ความรู้ในทางสังคมศาสตร์ เพื่อที่จะจุดประกายความคิด ทางปัญญา แนวคิดใหม่ ๆ อันจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม

ประการสุดท้าย หนังสือเล่มนี้สะท้อนถึงความเป็นอัตลักษณ์ของ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ที่มีสำนึกในความรับผิดชอบต่อสังคม ผลงานแต่ละชิ้นได้เดินไปสู่เป้าหมายร่วมกัน คือ “การรับใช้สังคม” ไม่ว่าจะเป็น รูปแบบแนวคิด หรือแม้กระทั่งนโยบายก็ตาม ทั้งหมดนี้ล้วนแล้วแต่เป็นภาพสะท้อน ตัวตนของคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ทั้งสิ้น

ท้ายที่สุดนี้ ดิฉันหวังว่าหนังสือรวมบทความเล่มนี้จะเป็นประโยชน์ต่อผู้อ่าน ไม่มากก็น้อย และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าผู้อ่านจะติดตามผลงานของคณะสังคมศาสตร์ ต่อไป โดยที่คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร จะยืนหยัดในการผลิตผลงาน ทางวิชาการเพื่อสร้างองค์ความรู้และรับใช้สังคมต่อไป

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นกิสภา ไวกูญเกียรติ
คณบดีคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

สารบัญ

สารสั้นจากคณบดี	I
บทบรรณาธิการ	VII
ตัวตนและความสัมพันธ์ Self and Relationship	1
การพัฒนาแบบวัดการเห็นคุณค่าในตนเองสำหรับนิสิตปริญญาตรี <i>พรสินี สีนว และพุทธิธาดา เดชพิทักษ์</i>	3
การประเมินความสุขในนิสิตกลุ่มวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี <i>มหาวิทยาลัยนเรศวร</i> <i>กัณฑ์พัฒน์ อนุศักดิ์เสถียร</i>	19
การส่งเสริมการจัดการชีวิตและสุขภาพของวัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่น และครอบครัว <i>พิษณุ อภิสมอาจารย์ธิน</i>	35
ความหมายทางสังคมของ “แมว” ต่อครอบครัวที่ไม่มีลูก <i>กุลธิดา ศรีวิเชียร และกัญญาพัชร ทับเอี่ยม</i>	57
อำนาจและการต่อรอง Power and Negotiation	73
การผูกขาดในอุตสาหกรรมเบียร์ การปฏิวัติตราฟต์เบียร์ไทยและ การปกครองชีวญาณ <i>สรวิชญ์ เจตรีชัย</i>	75
อาหารชาติพันธุ์ไทยพวนในพิธีกำฟ้า: การสร้าง “ประเพณีประดิษฐ์” ของชุมชนและรัฐไทยในกระแสโลกาภิวัตน์ <i>บุศรินทร์ เลิศชวลิตสกุล และจรรยา เทียมศร</i>	99
ชวานการเมือง: การเปลี่ยนมโนทัศน์จากชาวบ้านผู้ตื่นตัวสู่ผู้ประกอบการ ทางการเมือง <i>ชัยพงษ์ สำเนียง</i>	137
Myanmar’s Relations with China and Japan: A Comparative View on Economic Development Assistance and Democratization (1960–1999) <i>Oratai Soparat</i>	169

สารบัญ (ต่อ)

การสร้างสรรค์และนวัตกรรมสังคม Creation and Social Innovation	195
ก้าวไปสู่ชุมชนปลอดภัย: ชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21	
อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก	
พัชรัง มีบุตร, กวินธร เสถียร, ณัฐธิดา เสมือนโพธิ์ และ	
จิราวดี อยู่สบาย	197
The Age of Artificial Intelligence: AI Health Policy and Services	
at a New Frontier of the Future	
Chuthaporn Suntayakorn	225
เกี่ยวกับผู้เขียน	253
ดรชรณีคัมคำ	257

สารบัญตาราง

ตาราง 1.1	ค่า Kaiser–Meyer–Olkin Measure of Sampling Adequacy	10
ตาราง 1.2	ค่าไอเกน ร้อยละของความแปรปรวน และร้อยละสะสมของ ความแปรปรวนแต่ละองค์ประกอบภายหลังการหมุนแกนปัจจัย	11
ตาราง 2.1	ข้อมูลทั่วไป	24
ตาราง 2.2	ความพึงพอใจในการเรียน รายได้ การศึกษาปัญหา สภาพแวดล้อม ในมหาวิทยาลัยและการร่วมทำกิจกรรมในมหาวิทยาลัย	25
ตาราง 2.3	จำนวนและร้อยละระดับความสุขของผู้ตอบแบบประเมิน	26
ตาราง 2.4	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ระดับความสุขของผู้ตอบ จำแนกตามคณะที่ศึกษา	26
ตาราง 2.5	การทดสอบความแตกต่างของค่าเฉลี่ย ด้วย Brown–Forsythe เนื่องจากข้อมูลที่นำมาทดสอบมีความแปรปรวนไม่เท่ากัน	27
ตาราง 2.6	การทดสอบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยรายคู่ด้วยวิธีทดสอบแบบ ดันเน็ตท์ ที3 (Dunnett T3)	28

สารบัญภาพ

ภาพ 4.1	มัมมี่แมวกุญแจรวมกับภาชนะอื่น ๆ ในหลุมฝังศพสมัยอียิปต์โบราณ	60
ภาพ 4.2	“เดือนหงาย” ลูกของ “ผู้” และ “เมีย” เกิดที่กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ ในปี 1885 ถือได้ว่าเป็นแมววิเชียรมาศตัวแรกในโลกที่เกิดนอกประเทศไทย	60
ภาพ 4.3	โฆษณาถุงยางอนามัยมีชัย ประมาณปีพ.ศ.2517	63
ภาพ 4.4	ครอบครัวที่ไม่มีลูกกับแมวที่เป็นสมาชิกในครอบครัว	68
ภาพ 4.5	แมวกับของเล่นแมวที่ครอบครัวจัดหาไว้ให้	69
ภาพ 6.1	ศาลเพียงตาในพิธีเผาข้าวหลามทิพย์	121
ภาพ 6.2	นายศิริวัฒน์ ขจรประศาสน์ หนึ่งในประธานในพิธีจุดไฟเผาข้าวหลามทิพย์	122
ภาพ 6.3	อาหารในพาข้าวแกลง	125
ภาพ 6.4	อาหารที่นำมาทำบุญในพิธีพุทธเช้าวันกำฟ้า	129
ภาพ 6.5	ข้าวหลามที่ชาวไทยพวนนำมาทำบุญ	129
ภาพ 6.6	บรรยากาศการสาธิตทำขนมไทยพวนสำหรับนักเรียนที่มาร่วมงาน	131
ภาพ 9.1	บริเวณรับซื้อขยะในชุมชน การทำปุ๋ยหมักจากไส้เดือนแดง จุดทิ้งขยะอันตราย	215
ภาพ 9.2	การทำปุ๋ยหมักจากไส้เดือนแดง	215
ภาพ 9.3	จุดทิ้งขยะอันตราย	216

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพ 1.1 กรอบแนวคิดในการพัฒนาแบบวัดการเห็นคุณค่าในตนเอง	8
แผนภาพ 3.1 ตัวแบบแสดงความสัมพันธ์และอิทธิพลของตัวแปร ในการพยากรณ์การจัดการชีวิต	44
แผนภาพ 3.2 ตัวแบบของการกำหนดโครงการ	48
แผนภาพ 4.1 ปิรามิดประชากรไทย ระหว่างพ.ศ.2513–2573	66
แผนภาพ 6.1 การวางตำแหน่งของพีธีเผาข้าวหลามทิพย์	119
แผนภาพ 6.2 การจัดกิจกรรมพาข้าวแดง ธน สนามโรงเรียนวัดป่าแดง	123
Figure 8.1 Purchasing Power Parity per Capital GDP in 5 periods	190
แผนภาพ 9.1 ชุมชนในเขตเทศบาลนครพิษณุโลกที่ดำเนินการจัดทำปุ๋ยหมัก และกิจกรรม 3Rs	206
แผนภาพ 9.2 แผนที่พื้นที่ศึกษาชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21 เทศบาลนคร พิษณุโลก	210

บทบรรณาธิการ

หนังสือรวมบทความวิจัยในชื่อ “สังคม < ≠ ≈ > ความรู้? สังคมศาสตร์ในกระแสความท้าทาย” ที่ผู้อ่านถืออยู่ในมือเล่มนี้ เริ่มต้นตั้งคำถามกับสังคมศาสตร์จากสาระสำคัญของหลักวิชาคือคำและแนวคิดที่ว่าด้วย “สังคม” และ “ความรู้” โดยหนังสือเล่มนี้พยายามเสนอจุดยืนเบื้องต้นคือ การกระตุ้นให้คนทำความเข้าใจความสัมพันธ์ของสังคมและความรู้ในแง่มุมต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่การคิดเชิงวิพากษ์และคำถามของสาระสำคัญ 2 ประการข้างต้น ไม่ว่าจะเป็น “สังคมน้อยกว่าความรู้” (สังคม<ความรู้), “สังคมไม่เท่ากับความรู้” (สังคม≠ความรู้), “สังคมเท่ากับความรู้” (สังคม=ความรู้), “สังคมมีค่าประมาณความรู้” (สังคม≈ความรู้), และ “สังคมมากกว่าความรู้” (สังคม>ความรู้) และตามด้วยเครื่องหมายปริศนาหรือเครื่องหมายคำถามเพื่อสะท้อนสาระสำคัญในทางวิชาการของศาสตร์ด้านการศึกษาสังคมในปัจจุบัน นั่นคือความเปลี่ยนแปลง ความไม่หยุดนิ่ง และมีพลวัต ไม่ต่างกับจักรวาลที่สร้างพลังต่าง ๆ ทั้งพลังที่แข็งแกร่งและอ่อนแอให้เข้าหาหรือตอบโต้กัน เพื่อดึงดูดให้ผู้เรียนหรือคนที่ต้องการทำความเข้าใจต้องตั้งคำถามและพยายามอธิบายสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

หนังสือเล่มนี้ถือกำเนิดขึ้นเพื่อเฉลิมฉลองวาระโอกาสครบรอบปีที่ 16 เข้าสู่ปีที่ 17 ของการก่อตั้งและดำเนินการของคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อรวมผลงานวิจัยของคณาจารย์ นิสิต และศิษย์เก่าจาก 5 ภาควิชา/สถาน ประกอบด้วยภาควิชาจิตวิทยา ภาควิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ ภาควิชาสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา และสถานประชาคมอาเซียนศึกษา บทความทั้ง 10 ชิ้นที่ปรากฏในหนังสือได้ผ่านการกลั่นกรองคุณภาพโดยผู้เชี่ยวชาญจากภายนอก (external reviewer) ทั้งเพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างและขยายประชาคมวิชาการด้านสังคมศาสตร์ของสถาบันไปสู่ปริมณฑลสาธารณะ และที่สำคัญการผลิตหนังสือให้เป็นพื้นที่ความรู้ในการนำเสนอประเด็นและออกแบบระเบียบวิธีการวิจัยที่หลากหลายทางสังคมศาสตร์ในหลายปริมณฑล ไม่ว่าจะเป็นตัวตนครอบครัว ความสัมพันธ์ อำนาจ ความท้าทาย นวัตกรรม และบทบาทที่สร้างสรรค์ของผู้แสดงทางสังคมกลุ่มต่าง ๆ

บทความทั้งหมดสะท้อนให้เห็นถึงประเด็นอันหลากหลายที่ล้อมรอบ การสร้างความรู้ในบริบทสังคมร่วมสมัยผ่านกรอบแนวคิดหลัก—“การปะทะ ประสาน” (articulation) ของทั้งความรู้และระเบียบวิธีวิจัย อันเป็นวิธีคิดและวิธีการหนึ่งที่ทำให้เข้าใจสังคมในกระแสความท้าทายในลักษณะที่ไม่ถูกครอบงำ ด้วยอุดมการณ์/วาทกรรม (discourse)/ เรื่องเล่าหลัก (grand narrative) ของผู้มี อำนาจนำ/ผู้ปกครอง ในแง่นี้ สังคมศาสตร์จึงเป็นเรื่องของโครงสร้างของ ความ สัมพันธ์ในเชิงอุดมการณ์และภาพตัวแทนทางวัฒนธรรม นั่นคือในสังคมล้วนเต็ม ไปด้วยความพยายามของผู้นำในการครอบงำเชิงอุดมการณ์ ทว่า ก็ยังมีการต่อ รอง/ต่อสู้ให้หลุดพ้นจากการครอบงำดังกล่าวด้วยการผลิตวาทกรรม ความรู้ และเรื่องเล่าของประชาชนกลุ่มต่างๆ หากเราจินตนาการถึงภาพของภูเขาน้ำแข็ง เราอาจจะเห็นยอดข้างบนภูเขาที่ประกอบไปด้วยการให้เหตุผลต่างๆ ของผู้นำ ที่ฟังแล้วดูดี สมเหตุสมผล เป็นปกติ เป็นเรื่องธรรมดา แต่ข้างใต้ภูเขาน้ำแข็งคือ ที่สิ่งที่ไม่มองไม่เห็นนั้น กลับเต็มไปด้วยอุดมการณ์ที่ถูกผลิตเพื่อครอบงำและ กำหนดพฤติกรรมของประชาชน ไม่ว่าจะอยู่ในรูปของวาทกรรม ปฏิบัติการของ วาทกรรม (discursive practice) และเรื่องเล่าหลัก

ด้วยเหตุนี้ สังคมศาสตร์จึงต้องการความรู้และวิธีวิจัยอันหลากหลายใน การมองและเข้าใจสังคม ในเชิงที่เป็นทั้งความย้อนแย้ง (contradiction) และความ ขัดแย้ง (conflict) เพื่อก้าวไปสู่การวิพากษ์วิจารณ์ ซึ่งจะทำการครอบงำเชิง อุดมการณ์ไม่มีวันที่จะได้ชัยชนะอย่างสมบูรณ์ เพราะที่จริงแล้วอัตลักษณ์ทาง สังคมหนึ่ง ๆ หรือของคนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมต่างก็ถูกสร้างผ่านการประกอบ ร้างของอุดมการณ์ วาทกรรม และเรื่องเล่าหลายชุดที่ต่างเสริมกันและกัน หรือ ไม่ก็ย้อนแย้งกันภายใต้กระบวนการของการปะทะประสาน¹ สิ่งต่าง ๆ ของการ สร้างอัตลักษณ์ใหม่ภายใต้กระแสความท้าทาย สถานการณ์ บริบทและความ สัมพันธ์ที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา ซึ่งไม่มีวันที่จะเหมือนเดิมและเหมือนกัน เช่น “ความเป็นไทย” ในแต่ละกลุ่มอาชีพ ชาติพันธุ์ ชนชั้น ท้องถิ่น เพศ และวัย

¹ From “Cultural Studies: Two paradigms” by S. Hall, 1980, Media, Culture and Society, Volume 2, pp. 57–72./ From the chapter “The theory and method of articulation in cultural studies” in Stuart Hall: Critical dialogues in cultural studies, by J.D. Slack, 1996, New York & London: Routledge.

ก็มีความแตกต่างกัน ดังนั้น สิ่งต่าง ๆ ในทางสังคม เช่นอัตลักษณ์หรือความหมายใด ๆ ก็ตามจึงมีความเป็นเอกภาพ (unity) แต่เฉพาะในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ ในทางประวัติศาสตร์ของความชั่วคราวชั่วคราว (historically specific temporary)

สังคมศาสตร์ในปัจจุบันและอนาคตจึงต้องพยายามคิดนอกกรอบโครงสร้างนิยม (Structuralism) ทั้งต้องปลุกพื้นที่ชายขอบ ให้ความสำคัญกับความแตกต่าง (พหุลักษณะ) กระบวนการของการปะทะประสานทางวัฒนธรรม การรวมผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ในพื้นที่ของความหลากหลาย และการลดพรมแดนและข้อจำกัดต่าง ๆ ของการกีดกันเพื่อเข้าไปสู่พื้นที่ตรงกลาง (in-between space) อันเป็นพื้นที่ที่ให้ความชอบธรรมแก่คนกลุ่มต่าง ๆ ในการต่อรองกับอำนาจของผู้ปกครอง ที่ไม่ใช้การแสดงลักษณะของความเป็นสองชั่วของพหุลักษณะ (เช่น วัฒนธรรมหลัก-วัฒนธรรมรอง) และก็ไม่ใช้การผสมกลมกลืน (assimilation) วัฒนธรรมย่อย (sub-culture) เข้าไปในวัฒนธรรมใหญ่ ทว่าคือความแตกต่างทางวัฒนธรรม (cultural difference) ที่แสดงให้เห็นความแตกต่างของการเป็นตัวแทนชีวิตทางสังคมของคนกลุ่มต่าง ๆ

สังคมศาสตร์จึงควรให้ความสำคัญกับหน่วยของการวิเคราะห์ที่เป็นท้องถิ่น (locality) ที่ถูกซ่อนไว้และแพร่หลายอยู่ในชาติ เพราะท้องถิ่นมีการผสมผสานและการปะทะประสานความแตกต่างทางสังคมและวัฒนธรรมในแนวระนาบมากกว่าการเป็นลำดับชั้น (hierarchy) ที่มีอยู่ในหน่วยวิเคราะห์ในระดับชาติ ดังนั้นการปะทะประสานความแตกต่างทางสังคมและวัฒนธรรมดังที่กล่าวข้างต้นจึงสามารถลดทอนพลังอันเป็นปรักษ์ซึ่งเป็นพลังที่คาดเดาไม่ได้ในสังคมลง² ยิ่งไปกว่านั้น นอกเหนือจากการมองท้องถิ่นเป็นพื้นที่ตรงกลางของการปะทะประสานแล้ว ท้องถิ่นยังมีความสำคัญในแง่ของการที่เราต้องศึกษา “การผลิตกรรมของท้องถิ่น” (production of locality) ในสภาวะการณ์โลกาภิวัตน์และการข้ามชาติ (transnationality) ที่ไม่ใช่แค่เพียงการผลิตคนและสิ่งต่าง ๆ ที่แสดงอัตลักษณ์ท้องถิ่น หากเป็นความสามารถของท้องถิ่นในการสร้างบริบทและการผลิตอัตวิสัย (subjectivity) ของตนเอง อันเป็นผลพวงจากความสัมพันธ์กับหน่วย

² From the chapter “Dissemination: time, narrative, and the margins of the modern nation” in *Nation and Narration*, by H. K. Bhabha, 1990, London & New York: Routledge.

ที่ใหญ่กว่าเช่นรัฐชาติและตลาดโลก เพื่อให้ท้องถิ่นนั้นมีอำนาจในตัวเอง มีการก่อรูปสังคมและวัฒนธรรมของตนเอง ซึ่งไม่อยู่ภายใต้สัญญาณของรูปแบบวัฒนธรรมชาติ หรือถูกกลืนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมของชาติ เพราะเหตุที่รัฐชาติมักใช้กลไกทางอำนาจเข้าไปจัดการทุกชอกทุกมุมของชีวิตของประชาชน³ อีกทั้งท้องถิ่นก็ไม่ใช้ผลิตกรรมของสิ่งที่อยู่ในสถานะรองจากผลิตกรรมของชาติ หรือเป็นปรปักษ์กับวัฒนธรรมของชาติด้วย

ด้วยเหตุที่การปะทะประสานความหลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นสิ่งสำคัญของการเปิดพื้นที่ตรงกลางของการสร้างความรู้จากบริบทของสังคมในแง่ต่าง ๆ หนังสือเล่มนี้จึงมีความมุ่งหวังในการเป็นพื้นที่ของการปะทะประสานความรู้และระเบียบวิธีวิจัยอันแตกต่างหลากหลาย เพื่อการสร้างประชาคมทางวิชาการที่เข้มแข็ง ขณะที่ก็มีอัตวิสัยของความเป็นวิชาการผ่านผลงานการวิจัยที่มีอาจารย์ที่สั่งสมความรู้และทักษะในประเด็นนั้น ๆ อย่างต่อเนื่อง ขณะที่บางชิ้นงานเป็นการทำร่วมกันระหว่างอาจารย์และนิสิตในประเด็นที่สนใจร่วมกัน หรือเป็นผลงานของศิษย์เก่าที่มีเนื้อหาโดดเด่น เพื่อให้ให้เห็นว่าคณะสังคมศาสตร์ได้สนับสนุนให้ทุกสมาชิกในประชาคมวิชาการได้มีส่วนร่วมในการศึกษาและถ่ายทอดความรู้ด้วยกรอบแนวคิดและวิธีวิจัยที่ได้รับการยอมรับ

หนังสือเล่มนี้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ทีมย่อยให้สอดคล้องกับกรอบแนวคิดการปะทะประสานของความรู้จากพื้นที่และบริบทต่างๆ ประกอบด้วย *หนึ่ง* ตัวตนและความสัมพันธ์ (self and relationship) *สอง* อำนาจและการต่อรอง (power and negotiation) และ *สาม* การสร้างสรรค์และนวัตกรรมสังคม (creation and social innovation) เริ่มต้นด้วยทีม *ตัวตนและความสัมพันธ์* มีทั้งหมด 4 บทความ บทความแรกโดย *พรสิณี สีนาศ และ พุทธิธาดา เดชพิทักษ์* ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณศึกษาและพัฒนาแบบวัดการเห็นคุณค่าในตนเองของนิสิตปริญญาตรีของมหาวิทยาลัยนครสวรรค์จำนวนเกือบ 400 คน บทความนี้พยายามสร้างเครื่องมือในการวัดคุณค่าของตนเองของคนที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจากกรอบแนวคิดและตัวแบบที่มีมาก่อนหน้านี้ เพื่อชี้ให้เห็นว่าคุณค่าของตนเองนั้นเป็นสิ่งสำคัญที่เพิ่มศักยภาพของความเป็นมนุษย์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาสังคม ประเด็นนี้เชื่อมโยงกับบทความวิจัยเชิงประมาถ

³ From the chapter “The production of locality” in Counterworks: Managing the diversity of knowledge, by A. Appadurai, 1995, London & New York: Routledge.

เช่นกันของ *กัณฑ์พัฒน์ อนุศักดิ์เสถียร* ที่ให้ความสนใจกับความสุขของนิสิตมหาวิทยาลัยนเรศวร โดยเฉพาะเจาะจงลงไปในกลุ่มที่ศึกษาด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในหลากหลายคณะที่สร้างอัตลักษณ์ของนิสิตที่แตกต่างกัน ความแตกต่างตรงนี้นำไปสู่การสร้างความสุขและผลของความสุขที่ไม่เหมือนกันไปด้วย การประเมินความสุขในระดับตัวตนของนิสิตจึงเป็นประโยชน์ต่อคณาจารย์และผู้บริหารของสถาบันการศึกษาในการทำความเข้าใจตัวแปรต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการสร้างความสุขของผู้เรียนได้ บทความต่อมาของ *พินุ อภิสมาจารย์โยธิน* ขยายปริมณฑลไปยังกลุ่มวัยรุ่นหญิงและมารดาวัยรุ่นที่สังคมทุกวันนี้เรียกอย่างไม่เป็นทางการว่า “คุณแม่วัยใส” เพื่อศึกษาการจัดการและปรับตัวของกลุ่มที่ศึกษาในด้านสุขอนามัยและการจัดการชีวิตในการสร้างครอบครัว ที่ต้องเผชิญกับความท้าทายเช่นการโดนตีตราล้อเลียน และการตีฉันทินินทา ดังนั้นแล้วการสนับสนุนจากครอบครัว เพื่อน และบุคลากรด้านสาธารณสุขจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการปรับตัวของวัยรุ่นหญิงเหล่านี้ บทความนี้จึงทำให้เห็นถึงที่แนวคิดตัวตนที่ไปไกลกว่าตนเองและการสร้างความสัมพันธ์กับสังคมรอบข้าง หากชี้ให้เห็นถึงตัวตนที่สัมพันธ์กับสถาบันทางสังคมที่สำคัญคือครอบครัว ซึ่งเป็นปริมณฑลความรู้ที่ถูกขยายต่อในบทความของ *กุลธิดา ศรีวิเชียร และกัญญาพัชร ทับเอี่ยม* ในเรื่องการต่อรองความสัมพันธ์ของคนที่มาใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน โดยมีสัตว์เลี้ยงอย่างแมวเป็นตัวสร้างบทบาทสำคัญ งานวิจัยนี้สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของครอบครัวสมัยใหม่ที่ไม่ได้มีสมาชิกเพียงพอ แม่ และลูก ตามอุดมคติแบบสังคมประเพณีแต่อย่างใด หากแนวคิดการสร้างครอบครัวได้ถูกท้าทายด้วยความเปลี่ยนแปลงของสังคมและการให้ความหมายของแมว ดังนั้น ทั้ง 4 บทความในธีมนี้จึงทำให้เห็นถึงการปะทะประสานของตัวตน การสร้างความสัมพันธ์และสถาบันที่สำคัญคือครอบครัว ที่มีผู้แสดง/ผู้กระทำการที่หลากหลายบนบริบทในการทบทวนตัวตนในโครงสร้างสังคมสมัยใหม่

ธีมที่สอง—*อำนาจและการต่อรอง* แสดงให้เห็นถึงอำนาจในหลากหลายมิติที่มีการทั้งการปะทะ ประสาน การประนีประนอม และการต่อรองในบริบทต่าง ๆ ตั้งแต่ในระดับปัจเจกของผู้ดื่มเบียร์คราฟต์ต่อรสนิยมการบริโภคเครื่องดื่มในงานของ *สรววิชญ์ เจตรีชัย* งานศึกษานี้เสนอการปฏิวัติการดื่มเบียร์คราฟต์ในสังคมไทยผ่านกรอบแนวคิดการปกครองชีวญาณ (governmentality) ที่สะท้อนให้เห็นถึงการปะทะประสานกันของอำนาจในพื้นที่อุตสาหกรรมการผลิตแอลกอฮอล์ในไทย ที่ทำให้รสนิยมและการหาทางจำหน่ายและบริโภคถือ

เป็นอำนาจที่มีพลังทำลายการครอบงำทางธุรกิจของผู้ผลิตเพียงไม่กี่ราย ตามด้วยบทความของ *บุคอรินทซ์ เลิศขวลิตสกุล และ จรรยา เทียมศร* ที่เผยให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐและชาติพันธุ์ในสังคมไทย ผ่านพิธีกำฟ้าของชาวไทยพวนในอำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร ที่รัฐได้นำประเพณีชุมชนมายกระดับเป็นพื้นที่ของการนำเสนอการดำรงอยู่ของชาติพันธุ์ และปรับเปลี่ยนรูปแบบให้กลายเป็นพื้นที่ที่คนหลากหลายกลุ่มสามารถหาประโยชน์เพื่อสนองวัตถุประสงค์ต่างๆ โดยมีอาหารเป็นพื้นที่ปะทะประสานของความเป็นชาติและชาติพันธุ์ที่ถูกนำเสนอเพื่อต่อ ยอดงานศึกษาด้านไทยพวนที่ผ่านมา บทความของ *ชัยพงษ์ สำเนียง* ให้ภาพของอำนาจและการต่อรองในพื้นที่การเมืองที่ชัดเจนมากขึ้น ผ่านวิถีชีวิตและการเปลี่ยนผ่านของสังคมชาวนา (peasant) ที่ถูกแรงขับเคลื่อนการผลิตเชิงการตลาดที่ทำให้พวกเขาไร้อำนาจในการต่อรองมาตลอด อย่างไรก็ตาม สถานการณ์ทางการเมืองทำให้ชาวนาถูกกระตุ้นให้เกิดความตื่นตัวในชีวิตประจำวัน และได้ปรับเปลี่ยนสถานะกลายเป็นผู้ประกอบการทางการเมืองเพื่อเขย่าโครงสร้างทางการเมืองที่ครอบงำสังคมไทยให้สั่นคลอนได้ในที่สุด บทความสุดท้ายในธีมนี้ของ *Oratai Soparat (อรไท โสภารัตน์)* เสนอมุมมองเชิงอำนาจและการต่อรองในบริบทความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของเมียนมากับญี่ปุ่นและจีน ผ่านการให้ความช่วยเหลือและการเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาต่าง ๆ ตั้งแต่ช่วงรัฐประหารโดยนายพลเนวิน ในค.ศ. 1960 จนถึงเหตุการณ์จลาจลประท้วงกลางเมืองในวันที่ 8 สิงหาคม 1988 ที่ส่งผลกระทบจนถึงก่อนเข้าปี 2000 งานนี้พยายามชี้ให้เห็นว่าความช่วยเหลือของ 2 ชาติมหาอำนาจในเวลานั้นได้เข้ามามีบทบาทต่อกระบวนการกลายเป็นประชาธิปไตยของเมียนมาหรือไม่และอย่างไร ทั้ง 4 บทความนี้จึงสะท้อนอำนาจในมิติที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นอำนาจหลักครอบงำคนในสังคม ที่ปะทะประสานกับอำนาจเชิงการต่อรอง การประนีประนอม การแสดงออกทางการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ รวมถึงการเมืองของการให้และการรับความช่วยเหลือจากต่างประเทศโดยรวมคืออำนาจแม้จะถูกสร้างขึ้นมาจากคนกลุ่มใดในสังคมก็ตาม อำนาจนั้นก็ไม่ได้หยุดนิ่ง หากสามารถปรับเปลี่ยนและถูกต่อรองได้ตลอดตามบริบทเชิงสถานที่และเวลาและในหลายระนาบ

การสร้างสรรค์และนวัตกรรมสังคม คืออิมปิดทั่วยของหนังสือเล่มนี้ประกอบด้วย 2 บทความ บทความแรกโดยฟาร์ุง มีอุตร, กวินธร เสถียร, ณัฐนิชา เสมือนโพธิ์ และจิราวดี อยู่สบาย มีเนื้อหาเกี่ยวกับการจัดการขยะให้กลายเป็นศูนย์ของชุมชนพระบรมไตรโลกนาถ 21 ในเขตเทศบาลนครพิษณุโลก แนวคิดการจัดการขยะเพื่อนำไปสู่สังคมปลอดขยะในงานนี้ชี้ให้เห็นถึงความสำเร็จจากทั้งปัจจัยภายในและภายนอก ปัจจัยภายในคือความต้องการของชุมชนที่ต้องการแนวทางสร้างสรรค์เพื่อสังคมสีเขียวที่น่าอยู่ ขณะที่ปัจจัยภายนอกคือการเรียนรู้ศึกษาวิธีการจากการไปดูงานและได้รับการสนับสนุนจากภาคเอกชนและบทความสุดท้ายโดย Chuthaporn Suntayakorn (จุฑาพร สันตยากร) ไล่เรียงพัฒนาการการใช้ปัญญาประดิษฐ์หรือเอไอ (AI: Artificial Intelligence) และนวัตกรรมสร้างสรรค์อื่น ๆ ในงานด้านสาธารณสุข โดยยกตัวอย่างกรณีศึกษาจากประเทศสหรัฐอเมริกาและจีน โดยเฉพาะยังมีมาตรการคัดค้านและการใช้กลไกดังกล่าวในการรับมือการแพร่ระบาดของโควิด-19 ตลอดจนแนวโน้มและข้อท้าทายที่จะเกิดขึ้นของเทคโนโลยีด้านอื่น ๆ ในวงการแพทย์และสาธารณสุขในอนาคต เช่นการนำเสนอข้อมูลที่ประชากรชายขอบบางส่วนยังถูกเบียดขับ หรือความมั่นคงทางไซเบอร์ที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในวงการนี้ต้องคำนึงถึง บทความ 2 ชิ้นนี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงแง่มุมของการสร้างผลผลิตและปฏิบัติการในทางสังคมศาสตร์ในฐานะที่เป็นทั้งความรู้ แนวทาง เครื่องมือ และนวัตกรรมในการแก้ปัญหา เพื่อนำพาสังคมให้ก้าวสู่ความหวังหรือวิถีชีวิตที่ดีขึ้น

สังคมศาสตร์ที่ปรากฏในหนังสือรวมบทความวิจัยเล่มนี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของสังคม และการสร้างความรู้จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งในระดับรอบตัวของปัจเจกคนหนึ่ง ครอบครัว สถาบันการศึกษา ชุมชนหลากหลายระนาบ ในบริบทที่เปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่ง การทำความเข้าใจโครงสร้างสังคมที่ซับซ้อนและปะทะประสานกันเหล่านี้ จึงเปรียบเสมือนการสร้างพื้นที่ตรงกลางของความรู้ที่สะท้อนถึงสภาพสังคมที่มีพลวัต เพื่อกระตุ้นให้ผู้สอนและผู้เรียนต้องสร้างจิตสำนึกของความกระตือรือร้น เรียนรู้เชิงวิพากษ์ให้เท่าทันกระแสของสังคมศาสตร์ท่ามกลางความท้าทาย ทั้งการสร้างกรอบแนวคิดและระเบียบวิจัยหรือวิธีวิทยาเพื่อนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลง

อัจฉริยา ชูวงศ์เลิศ
บุศรินทร์ เลิศชวลิตสกุล
สิงหาคม 2564

ที่มา: <https://www.thrivetherapy.com/dating-advice-for-modern-singles>

ตัวตนและความสัมพันธ์
Self and Relationship

ที่มา:

**การพัฒนาแบบวัดการเห็นคุณค่าในตนเอง
สำหรับนิสิตปริญญาตรี**
**Development of Self-Esteem Scale for the
Undergraduate Students**

พรสินี สีนา
พุทธิธาดา เดชพิทักษ์

ที่มาและความสำคัญ

การเห็นคุณค่าในตนเอง (self-esteem) เป็นการประเมินคุณค่าของตนเองที่แสดงถึงทัศนคติ ทางบวกหรือทางลบ เป็นการตัดสินคุณค่าแห่งตนทำให้บุคคลนั้นรู้สึกว่าคุณมีความสามารถ มีความสำคัญ ประสบความสำเร็จและมีคุณค่า ซึ่งสังเกตได้จากคำพูดและพฤติกรรมที่แสดงออก (Coopersmith, 1981 อ้างอิงใน ปาลิตา แซ่ก้วง, 2558, น. 25) การเห็นคุณค่าในตนเองเป็นส่วนหนึ่งของแนวความคิดเกี่ยวกับตนเอง (self-concept) เป็นความรู้สึกมีคุณค่าและได้รับการยอมรับ นอกจากนี้การเห็นคุณค่าในตนเอง ยังเป็นปัจจัยสำคัญในการปรับตัวทางอารมณ์ทางสังคมและทางการเรียนรู้ เป็นจุดเริ่มต้นของการรับรู้ชีวิตที่มีผลต่อความคิด ความปรารถนา ค่านิยม อารมณ์ และการตั้งเป้าหมายในชีวิตของแต่ละบุคคลอันมีผลต่อการแสดงพฤติกรรมของเขา จนกระทั่งกลายเป็นลักษณะของบุคลิกภาพและการประสบความสำเร็จหรือความล้มเหลวทั้งในชีวิตส่วนตัว การศึกษาเล่าเรียนหรือการทำงานในชีวิต เนื่องจากผู้ที่มีการเห็นคุณค่าในตนเองสูงมีความเชื่อมั่นในตนเองและความคาดหวังอย่างเป็นจริงและเป็นไปได้ในความสำเร็จที่จะได้รับ ดังนั้นการเห็นคุณค่าในตนเองจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะพัฒนาบุคคลไปสู่การเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ได้ในที่สุด (พรรณราย ทรัพย์ประภา, 2548 อ้างอิงใน ปาลิตา แซ่ก้วง, 2558, น. 28) ทั้งนี้ บุคคลที่มีการเห็นคุณค่าในตนเองสูงจะรับรู้ค่าของตนเองตามความเป็นจริงตระหนักถึงศักยภาพทั้งหมดของตนเอง มีจิตใจที่เปิดกว้างและยอมรับสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง พร้อมทั้งสามารถแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ได้เหมาะสม บุคคลเหล่านี้จะมีความกระตือรือร้น มีความเชื่อมั่นในตนเองว่ามีความสามารถในการทำงานให้ประสบความสำเร็จ มักเป็นผู้นำในการอภิปรายและมีความเป็นตัวเอียงในการแสดงความคิดเห็น ไม่หวั่นไหวต่อคำวิพากษ์วิจารณ์ มีความคิดสร้างสรรค์ มองโลกในแง่ดี มีความสามารถในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า ตลอดทั้งเป็นผู้ที่มีความพึงพอใจ

เคารพและประทับใจในตนเอง ตระหนักถึงความเป็นรับผิดชอบทั้งต่อตนเองและต่อผู้อื่น รวมทั้งสามารถสร้างสัมพันธภาพที่ดีต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อมได้ ส่วนบุคคลที่เห็นคุณค่าในตนเองต่ำ จะไม่ค่อยมีความเชื่อมั่นในตนเอง จะมองตนเองว่าเป็นคนไม่ดี รู้สึกไร้ค่า ไม่มีความสามารถ มีข้อบกพร่อง ทำอะไรก็ล้มเหลว มีความวิตกกังวลสูง มีความเครียด รู้สึกไม่เป็นสุข ไม่มีความพยายามในการทำงานที่ยากลำบาก เมื่อพบอุปสรรคก็ละทิ้ง หลีกเลี่ยงการคบหาสมาคมกับบุคคลอื่น จึงมีความอายสูง ไม่กล้าปฏิเสธในสิ่งที่ไม่ต้องการ กลัวการตัดสินของผู้อื่นที่มีต่อตนเอง รู้สึกว่าตนเองด้อย กลัวการเข้าสังคมเพราะคิดว่าตนจะทำให้คนรอบข้างเดือดร้อน มักนำความคิดของบุคคลอื่นมาใส่ใจ มักคิดว่ากลุ่มเพื่อนไม่ให้ความสนใจและยอมรับ และเกิดความรู้สึกเสียใจบ่อย ๆ (Coopersmith, 1981 อ้างอิงใน ยลรวี โรจน์ทอง, 2557, น. 12)

การเรียนในสถาบันอุดมศึกษาอันเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ในการศึกษาระดับสูง ในการพัฒนาความเจริญของทางสติปัญญาและความคิด เพื่อความก้าวหน้าทางวิชาการ มุ่งสร้างสรรคกำลังคนในด้านวิชาการและวิชาชีพชั้นสูง (ราตรี พงษ์สุวรรณ, 2540, น. 1) ตามหน้าที่ 4 ประการของสถาบันศึกษา คือ 1) เป็นแหล่งผลิตกำลังคนที่มีคุณภาพ 2) เป็นแหล่งฝึกอบรมทางการวิจัย 3) เป็นแหล่งในการจัดฝึกอบรม และ 4) เป็นแหล่งที่ให้โอกาสในการศึกษาตลอดชีวิต (ศิริภิญญา ตระกูลรัมย์, 2556, น. 207) โดยการเข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษาของบุคคลในสังคมไทยโดยทั่วไปมักเป็นช่วงเวลาที่ยาวระหว่างวัยรุ่นตอนปลายและวัยผู้ใหญ่ตอนต้น ซึ่งนิสิตนักศึกษาต้องปรับตัวด้านความรับผิดชอบต่อตนเองทั้งการเรียนและชีวิตส่วนตัว จึงนับได้ว่าการศึกษาระดับปริญญาตรีเป็นช่วงวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านจิตใจ อารมณ์ และสังคมมากกว่าวัยอื่น ๆ (สุวรี ปิ่นเจริญ, 2558, น. 175) เช่นเดียวกับการศึกษาของบาร์เน็ตต์ (Barnett, 1994) ที่กล่าวว่านิสิตเป็นวัยที่อยู่ระหว่างวัยรุ่นตอนปลายและวัยผู้ใหญ่ตอนต้น เป็นวัยที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลงพัฒนาการในทุกด้าน เพื่อเปลี่ยนจากความเป็นเด็กไปสู่ความเป็นผู้ใหญ่ บุคคลจะพยายามค้นหาอัตลักษณ์ของตนเอง สร้างทัศนคติและคุณค่าแห่งชีวิต การพยายามค้นหาตัวเองนี้ บุคคลก็จะพยายามค้นหาตัวตนที่แท้จริงในแง่มุมมองต่าง ๆ เช่น ความชอบ ความถนัด เป้าหมายในชีวิต การเลือกอาชีพ เลือกเพศตรงข้ามที่ถูกต้อง และปรัชญาในการดำเนินชีวิต ซึ่งหากนิสิตมีการเห็นคุณค่าในตนเองก็จะทำให้บุคคลเกิดความ รู้สึกเชื่อมั่นในตนเอง มีศักยภาพ มีความสามารถที่จะทำสิ่งต่าง ๆ ได้ดี (ศิริภิญญา ตระกูลรัมย์, 2556, น. 207)

โดยมีการศึกษาพบว่า การเห็นคุณค่าในตนเองของนิสิต คือตัวทำนายที่ส่งผลต่อการปรับตัวและพฤติกรรมของนิสิต (ธัญญภัทร์ ศิริชัชวราโรจน์, สกมล วรเจริญศรี และปริญญา มีสุข, 2559) ส่วนหนึ่งที่สามารถนำมาใช้เพื่อการทำนายผู้เรียนในระดับอุดมศึกษาคือแบบวัดการเห็นคุณค่าในตนเองที่มีคนนิยมใช้ในเก็บข้อมูลมากที่สุดนับแต่อดีต คือแบบวัดการเห็นคุณค่าในตนเองของคูเปอร์สมิธ (Coopersmith Self-Esteem Inventory: CSEI) ร้อยละ 50.75 และรองลงมาคือ แบบวัดการเห็นคุณค่าในตนเองของโรเซนเบิร์ก (Rosenberg Self-Esteem Scale: RSES) ร้อย ละ 34.33 (ชไมพร เจริญครบุรี, 2546; อ้างอิงใน สุทธิ ลิขะไชย, 2555, น. 32) สำหรับประเทศไทยนั้น ปัจจุบันมีแบบวัดมาตรฐานวัดการเห็นคุณค่าในตนเองฉบับรูปภาพ (The Pictorial Thai Selfesteem Scale: PTSS) เป็นแบบวัดสำหรับประเมินคุณค่าในตัวเองแบบเป็นรูปภาพจำนวน 20 ข้อ ซึ่งวัดองค์ประกอบของการเห็นคุณค่าในตนเองทั้งหมด 6 ด้าน ได้แก่ ด้านกายภาพ ด้านสมรรถภาพ/ ความสามารถ ด้านค่านิยมส่วนบุคคล ด้านระดับความมุ่งหวัง ด้านสัมพันธภาพในครอบครัว และด้านกลุ่มเพื่อน (อัศรี จารุโกศล และคณะ, 2554) โดยพัฒนามาจากแบบวัดการเห็นคุณค่าในตนเองของโรเซนเบิร์ก และแบบวัดภาวะความซึมเศร้า และความวิตกกังวลจากแบบทดสอบสุขภาพจิตในคนไทย โดยวัดกับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักเรียนระดับมัธยมศึกษา จำนวน 1,039 ราย ผลการศึกษาพบว่า แบบวัดการเห็นคุณค่าในตนเองที่ทำกรพัฒนาขึ้นมีความตรงเชิงโครงสร้างมีคุณสมบัติที่ดีในด้านความตรงเชิงความสอดคล้องภายในโดยมีสัมประสิทธิ์ความเที่ยงแบบแอลฟาทั้ง 6 ด้าน ระหว่าง 0.82-0.89 และความเที่ยงตรงเชิงการวัดซ้ำ มีค่าสัมประสิทธิ์ความเที่ยง 6 ด้าน ระหว่าง 0.81-0.88 จึงสรุปได้ว่าแบบวัดการเห็นคุณค่าในตนเองแบบรูปภาพฉบับภาษาไทยมีประสิทธิภาพด้านความตรงเชิงโครงสร้างและค่าความเที่ยงสามารถนำไปประเมินการเห็นคุณค่าในตนเองทั้งในทางคลินิกและการวิจัย (สุชีรา ภัทรายุทธวรรณ, เขียรชัย งามทิพย์วัฒนา และ บัญชา พิทยวรรณนท์, 2554)

อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในรูปแบบการใช้ชีวิตในยุคดิจิทัล การใช้อินเทอร์เน็ตที่มีมาได้สักระยะเวลาหนึ่ง โดยในประเทศไทยเอง กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารมีแผนการพัฒนาดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมในปี 2559 อยู่ถึง 6 ยุทธศาสตร์ เพื่อรองรับความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว (กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร, 2559) ซึ่งวิถีในการใช้ชีวิตของคนในยุคปัจจุบันได้มีการใช้โลกออนไลน์ในชีวิตประจำวันที่มากขึ้น ซึ่งอาจมีส่วนทำให้องค์ประกอบต่อการเห็นคุณค่าในตนเองที่เปลี่ยนแปลงไป ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะ

ศึกษาและพัฒนาแบบวัดการเห็นคุณค่าในตนเองสำหรับนิสิตระดับปริญญาตรี โดยศึกษาจากการทบทวนวรรณกรรม และได้กำหนดองค์ประกอบของการเห็นคุณค่าในตนเองสำหรับนิสิตปริญญาตรี เป็น 2 องค์ประกอบ อิงตามแนวคิดการเห็นคุณค่าในตนเองของคูเปอร์สมิธ ในปี ค.ศ.1981 คือ 1. องค์ประกอบภายนอก เป็นการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นของบุคคล ที่ส่งผลต่อการเห็นคุณค่าในตนเอง ได้แก่ ครอบครัว กลุ่มเพื่อน และการศึกษา 2 องค์ประกอบภายใน เป็นลักษณะของตัวบุคคล ที่ส่งผลต่อการเห็นคุณค่าในตนเอง ได้แก่ ลักษณะทางกายภาพความสามารถความสามารถ และ ค่านิยมส่วนตัวและจะเพิ่มองค์ประกอบอีก 3 องค์ประกอบเข้าไป ได้แก่ 1. การแก้ปัญหา 2. ความยืดหยุ่นทางอารมณ์ และ 3. การใช้สื่อสังคมออนไลน์ เพื่อให้ทันสมัยและเหมาะสมต่อสถานการณ์ในโลกปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงมากขึ้น

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อสร้างและพัฒนาแบบวัดการเห็นคุณค่าในตนเองสำหรับนิสิตระดับปริญญาตรี

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างและพัฒนาแบบวัดการเห็นคุณค่าในตนเองสำหรับนิสิตระดับปริญญาตรี โดยประชากรคือนิสิตระดับปริญญาตรี จำนวน 19,724 คน โดยวิธีสุ่มกลุ่มตัวอย่างตามสูตรของยามานะ (Yamane) ได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 392 คน ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลจำนวน 420 คน โดยใช้การสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบโควตา (quota sampling) แบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ นิสิตกลุ่มมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์จำนวน 172 คน นิสิตกลุ่มวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี 134 คน และนิสิตกลุ่มวิทยาศาสตร์สุขภาพจำนวน 114 คน

ขั้นตอนการพัฒนาแบบวัด

1. การทบทวนวรรณกรรมและสร้างกรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการพัฒนาแบบวัดการเห็นคุณค่าในตนเองสำหรับนิสิตระดับปริญญาตรี โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาค้นคว้าข้อมูลทางด้านเนื้อหากรอบแนวคิดและการวัดการเห็นคุณค่าในตนเองที่ใช้ในประเทศไทย พบว่าแบบวัดการเห็นคุณค่าในตนเองที่ใช้กันมากในประเทศไทยมี 2 ฉบับคือ 1. คูเปอร์สมิธ (Coopersmith Self-Esteem Inventory: CSEI) ร้อยละ 50.75 และรองลงมา คือ 2. แบบวัดการเห็นคุณค่าในตนเองของ โรเซนเบิร์ก (Rosenberg Self-Esteem Scale:

RSES) ร้อยละ 34.33 (ชไมพร เจริญครบุรี, 2546 อ้างอิงใน สุทธิ ลิขชะไชย, 2555, น. 32) ซึ่งเมื่อนำมาวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า สามารถแยกเป็นองค์ประกอบได้ สองลักษณะคือภายในและภายนอก โดยองค์ประกอบภายนอก คือสิ่งที่แวดล้อม การมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นที่ส่งผลต่อการเห็นคุณค่าในตนเอง ประกอบไปด้วย 3 องค์ประกอบย่อย ได้แก่ 1) ครอบครัว 2) เพื่อน และ 3) การศึกษา ส่วนองค์ประกอบภายในเป็นลักษณะเฉพาะตัวของบุคคลประกอบไปด้วย 4 องค์ประกอบย่อย ได้แก่ 1) ลักษณะทางกายภาพ 2) ความสามารถ 3) ความปรารถนา 4) ค่านิยมส่วนตัว ทั้งนี้ในการศึกษาข้อมูลของการเห็นคุณค่าเพิ่มเติม พบว่ามีองค์ประกอบที่ควรนำมาศึกษาเพิ่มเติมเพื่อให้การศึกษาเรื่องการเห็นคุณค่าในตนเองครอบคลุมมากยิ่งขึ้นอีก 3 องค์ประกอบ ได้แก่

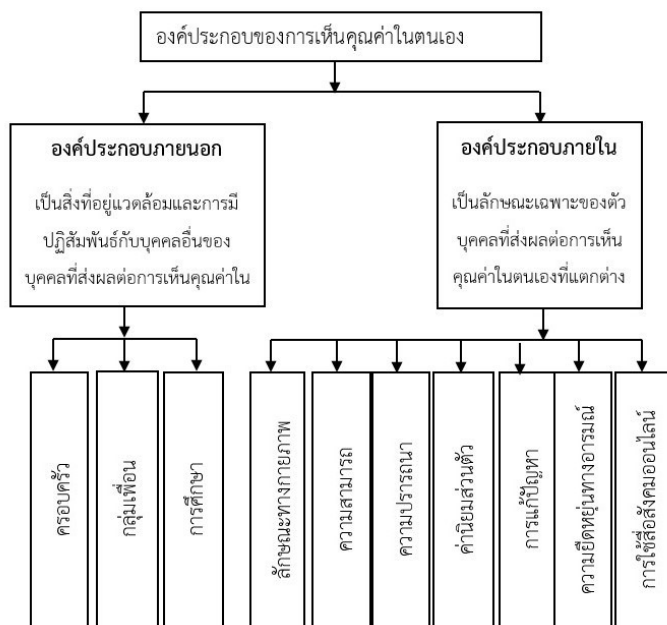
1. การแก้ปัญหา ตามที่มาลิณี จุโฑปะมา (2553) กล่าวว่าแนวทางในการเสริมสร้างและพัฒนาการเห็นคุณค่าในตนเองโดยวิธีการแก้ปัญหา ต้องมีการกำหนดขั้นตอนการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบ ด้วยขั้นตอนต่าง ๆ 8 ขั้นตอนนับตั้งแต่การรับรู้ปัญหาไปวิเคราะห์สาเหตุ กำหนดจุดมุ่งหมาย การแก้ไขหาแนวทางที่หลากหลาย พิจารณาผลดีผลเสียแต่ละแนวทาง เลือกแนวทางที่เหมาะสม กำหนดแผนการเป็นลำดับขั้น และการประเมินผล

2. ความยืดหยุ่นทางอารมณ์ โดยกรมสุขภาพจิต (2552) กล่าวถึงความยืดหยุ่นต่อความทันทานแรงกดดัน การมีกำลังใจและแรงใจ และการต่อสู้ปัญหาเอาชนะอุปสรรค และแนวคิดของโกรทเบิร์ก (Grotberg, 1995 อ้างอิงใน พัชราวไล วรรณทร, 2557) ที่กล่าวถึง 3 องค์ประกอบได้แก่ 1) I am 2) I have และ 3) I can

3. การใช้สื่อสังคมออนไลน์ จากการศึกษาของเมธีรัตน์ มั่นวงศ์ (2560) ในการใช้สื่อสังคมออนไลน์ซึ่งอาจส่งผลทำให้เกิดการเสพติด ได้แก่ 1) ไม่สามารถควบคุมพฤติกรรมการใช้สื่อสังคมออนไลน์ให้เป็นไปตามที่กำหนดได้ 2) มีความคิดหรือหมกมุ่นกับการใช้งานมากจนเกินไป และ 3) ขาดความรับผิดชอบต่อหน้าที่หรือการดำเนินชีวิตประจำวันด้านอื่น ๆ และมีแนวโน้มสูญเสียสัมพันธภาพกับบุคคลอื่นในชีวิตจริง

ดังนั้น กรอบแนวคิดในการพัฒนาแบบวัดการเห็นคุณค่าในตนเองจึงประกอบไปด้วยองค์ประกอบภายนอก 3 องค์ประกอบ และองค์ประกอบภายใน 7 องค์ประกอบ ดังแผนภาพ 1.1 ดังนี้

แผนภาพ 1.1 กรอบแนวคิดในการพัฒนาแบบวัดการเห็นคุณค่าในตนเอง

ที่มา: ผู้วิจัย

2. การพัฒนาแบบวัดการเห็นคุณค่าในตนเองของนิสิตระดับปริญญาตรี

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเห็นคุณค่าในตนเอง เพื่อนำข้อมูลมากำหนดนิยามองค์ประกอบ และเพื่อกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยครั้งนี้

ขั้นตอนที่ 2 สร้างตารางกำหนดเนื้อหาที่ต้องการวัด (domain) และจำนวนข้อคำถาม ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดโครงสร้างเนื้อหา (domain) ของแบบวัดการเห็นคุณค่าในตนเองเป็น 30 ด้าน และมีจำนวนข้อคำถามทั้งหมด 150 ข้อ ตามองค์ประกอบ 10 องค์ประกอบ คือ ด้านครอบครัว จำนวน 15 ข้อ ด้านกลุ่มเพื่อน จำนวน 15 ข้อ ด้านการศึกษา จำนวน 15 ข้อ ด้านลักษณะทางกายภาพ จำนวน 15 ข้อ ด้านความสามารถ จำนวน 15 ข้อ ด้านความปรารถนา จำนวน 15 ข้อ ด้านค่านิยมส่วนตัว จำนวน 15 ข้อ ด้านการแก้ปัญหา จำนวน 15 ข้อ ด้านความยืดหยุ่นทางอารมณ์ จำนวน 15 ข้อ ด้านการใช้สื่อสังคมออนไลน์ จำนวน 15 ข้อ และนำข้อคำถาม

จำนวน 150 ข้อ โดยผู้เชี่ยวชาญ 3 ท่าน ได้ข้อคำถามภายหลังจากการตรวจสอบจำนวน 134 ข้อ

ขั้นตอนที่ 3 ให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความตรง (validity) และหาค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) จำนวน 3 ท่าน

ขั้นตอนที่ 4 คัดเลือกข้อคำถามที่มีค่า IOC มากกว่า 0.67 ขึ้นไป ได้จำนวนข้อคำถามทั้งหมด 134 ข้อ

ขั้นตอนที่ 5 นำไปทดลองใช้ (try Out) กับนิสิตปริญญาตรี มหาวิทยาลัยนเรศวรที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง จำนวนทั้งหมด 30 คน โดยแบ่งตามกลุ่มการศึกษา 3 กลุ่ม คือ กลุ่มมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ กลุ่มวิทยาศาสตร์สุขภาพ และกลุ่มวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี จำนวน 17, 9, และ 4 คน ตามลำดับ

ขั้นตอนที่ 6 นำข้อมูลที่ได้จากขั้นตอนที่ 5 มาตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ และคัดเลือกข้อคำถามในแต่ละเนื้อหา (domain) ให้มีจำนวนอย่างน้อย 1-2 ข้อ โดยเลือกจากข้อที่มีค่าความเที่ยงตรงสูงในแต่ละด้าน เพื่อให้เป็นตัวแทนข้อคำถามของเนื้อหาในแต่ละด้าน จึงคัดเลือกข้อคำถามในแต่ละด้านที่มีค่าสหสัมพันธ์ระหว่างคะแนนรายข้อกับคะแนนรวมอยู่ที่ 0.5-0.7 พบว่าได้ข้อคำถามของแบบวัดทั้งหมด 53 ข้อ

ขั้นตอนที่ 7 นำแบบสอบถามไปเก็บข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างจริง จำนวน 420 คน และใช้วิธีการสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบกำหนดโควตา (quota sampling) เพื่อรวบรวมข้อมูล ได้กลุ่มตัวอย่างจากวิทยาศาสตร์สุขภาพจำนวน 114 คน จาก 5,252 คน กลุ่มวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี จำนวน 134 คน จาก 6,040 คน และกลุ่มมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์จำนวน 172 คน จากจำนวน 8,432 คน

ขั้นตอนที่ 8 นำมาวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรม SPSS (Statistics Package for the Social Sciences) ในการวิเคราะห์ค่าความเที่ยง (reliability) จากสูตรสัมประสิทธิ์แอลฟาครอนบาค (Cronbach's Alpha Coefficient) การวิเคราะห์ค่าสหสัมพันธ์ระหว่างคะแนนรายข้อกับคะแนนรวม (Corrected item-total correlation) การวิเคราะห์ความตรงเชิงโครงสร้าง (construct validity) จากการใช้วิธีวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจ (Exploratory Factor Analysis: EFA) และการวิเคราะห์ค่าคะแนนถ่วงน้ำหนัก

3. ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

1. การวิเคราะห์ค่าความเที่ยง (reliability) จากการใช้สูตรสัมประสิทธิ์แอลฟาครอนบาคทั้งฉบับเท่ากับ 0.92 และมีค่าความเที่ยงในแต่ละด้านอยู่ระหว่าง 0.53 – 0.86

2. การวิเคราะห์ค่าสหสัมพันธ์ระหว่างคะแนนรายข้อกับคะแนนรวม (corrected item-total correlation) พบว่าด้านครอบครัวมีค่าอยู่ระหว่าง 0.14 – 0.63, ด้านกลุ่มเพื่อน 0.32 – 0.68, ด้านการศึกษา 0.29 – 0.36, ด้านลักษณะทางกายภาพ 0.02 – 0.70, ด้านความสามารถ 0.30 – 0.66, ด้านความปรารถนา 0.06 – 0.59, ด้านค่านิยมส่วนตัวมีคะแนน 0.38, ด้านการแก้ปัญหา 0.20 – 0.67, ด้านความยืดหยุ่นทางอารมณ์ 0.40 – 0.47 และด้านการใช้สื่อสังคมออนไลน์ 0.02 – 0.70

3. การวิเคราะห์ความตรงเชิงโครงสร้าง (construct validity) จากการใช้วิธีวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจ (Exploratory Factor Analysis: EFA)

ตาราง 1.1 ค่า Kaiser–Meyer–Olkin Measure of Sampling Adequacy

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser–Meyer–Olkin Measure of Sampling Adequacy		.887
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	9434.167
	df	1378
	Sig.	.000

ที่มา: ผู้วิจัย

จากตาราง 1.1 ค่า Kaiser–Meyer–Olkin (KMO) ของแบบวัดการเห็นคุณค่าในตนเองสำหรับนิสิตปริญญาตรี เท่ากับ 0.887 ซึ่งค่าอยู่ระหว่าง 0.80 – 0.89 แสดงว่าข้อมูลมีความเหมาะสมสำหรับวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจในระดับมาก ประกอบกับค่า Bartlett's test of Sphericity พบว่า ค่า Chi-Square = 9434.167

และมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P = .000$) คือมีความสัมพันธ์กัน หรือเมตริกซ์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรไม่เป็นเมตริกซ์เอกภาพ ซึ่งหมายความว่า ข้อมูลมีความสัมพันธ์มากพอที่จะทำการวิเคราะห์องค์ประกอบ

ตาราง 1.2 ค่าไอเกน ร้อยละของความแปรปรวน และร้อยละสะสมของความแปรปรวนแต่ละองค์ประกอบภายหลังการหมุนแกนปัจจัย

องค์ประกอบ ที่	ค่าไอเกน	ร้อยละ ความแปรปรวน	ร้อยละสะสม ของความแปรปรวน
1	6.956	13.125	13.125
2	4.296	8.105	21.230
3	3.544	6.686	27.916
4	2.753	5.194	33.110
5	2.439	4.603	37.713
6	2.201	4.154	41.866
7	2.042	3.853	45.719
8	1.997	3.769	49.488
9	1.695	3.199	52.687
10	1.608	3.034	55.721
11	1.337	2.522	58.244
12	1.132	2.137	60.380

ที่มา: ผู้วิจัย

จากตาราง 1.2 การสกัดองค์ประกอบด้วยวิธีของค์ประกอบหลัก (Principal Component Analysis) และหมุนแกนตั้งฉาก (Orthogonal Rotation) ด้วยวิธี varimax พบว่า ได้องค์ประกอบทั้งหมด 12 องค์ประกอบ โดยองค์ประกอบที่ 1-12 มีค่าไอเกน (Eigen Value) ระหว่าง 1.132-6.956 ซึ่งจากหลักคะแนนของค่า Eigen Value ที่รวมกลุ่มลักษณะของข้อคำถามและลักษณะของคำถามที่อยู่ในกลุ่มเดียวกัน พบว่า

องค์ประกอบที่ 1-10 มีจำนวนข้อคำถามที่อธิบายองค์ประกอบตั้งแต่ 3 ข้อขึ้นไป ทั้งนี้ องค์ประกอบที่ 11 มีจำนวนข้อคำถามที่อธิบายองค์ประกอบ 2 ข้อ ซึ่งคำถามใน องค์ประกอบที่ 1 และองค์ประกอบที่ 11 เป็นข้อคำถามที่เกี่ยวกับทัศนคติด้านลบ ต่อตนเองและผู้อื่น ผู้วิจัยได้นำมารวมองค์ประกอบที่ 1 และกำหนดความหมาย องค์ประกอบ “ทัศนคติด้านลบ” ในขณะที่องค์ประกอบที่ 8 และ 9 มีข้อคำถาม ใกล้เคียงกันมาก โดยเป็นข้อคำถามที่เกี่ยวกับความสามารถ การเผชิญกับปัญหา และการปรับตัวต่อปัญหา ผู้วิจัยได้รวมองค์ประกอบที่ 8 และ 9 เข้าด้วยกันเป็น 1 องค์ประกอบ และกำหนดความหมายองค์ประกอบ “การเชื่อมั่นในความสามารถ การแก้ปัญหา และความยืดหยุ่นทางอารมณ์”

4. จัดกลุ่มค่าความแปรปรวนรวมขององค์ประกอบ (ค่าไอเกน) โดยในที่นี้ สามารถจัดได้องค์ประกอบและตั้งชื่อกลุ่มใหม่จากข้อคำถามที่มีอยู่ 53 ข้อได้ดังนี้

1. องค์ประกอบที่ 1 ทัศนคติด้านลบ คือ การรับรู้ประเมินในทางลบต่อตนเอง และสิ่งแวดล้อม มีข้อคำถาม 16 ข้อ มีน้ำหนักองค์ประกอบระหว่าง -0.461-0.729

2. องค์ประกอบที่ 2 ทัศนคติด้านบวก คือ การรับรู้ประเมินในทางบวก ต่อตนเองและสิ่งแวดล้อม มีข้อคำถาม 7 ข้อ มีน้ำหนักองค์ประกอบระหว่าง 0.489-0.794

3. องค์ประกอบที่ 3 ความพึงพอใจต่อลักษณะทางกายภาพตน โดยการประเมิน ในลักษณะทางกายภาพของตน มีข้อคำถาม 5 ข้อ มีน้ำหนักองค์ประกอบระหว่าง 0.703 – 0.811

4. องค์ประกอบที่ 4 เพื่อนที่ไว้วางใจ คือการประเมินแหล่งทรัพยากรด้าน ปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนตามวัย มีข้อคำถาม 4 ข้อ มีน้ำหนักองค์ประกอบระหว่าง 0.537-0.734

5. องค์ประกอบที่ 5 การสนับสนุนจากครอบครัว คือ การประเมินแหล่ง ทรัพยากรด้านครอบครัว มีข้อคำถาม 4 ข้อ มีน้ำหนักองค์ประกอบระหว่าง 0.388-0.734

6. องค์ประกอบที่ 6 ความเชื่อมั่นและความพอใจในความปรารถนา คือ การประเมินจุดยืนของความปรารถนาและความสำเร็จของตนเอง มีข้อคำถาม 3 ข้อ มีน้ำหนักองค์ประกอบระหว่าง 0.821-0.449

7. องค์ประกอบที่ 7 ผลกระทบจากการใช้สื่อสังคมออนไลน์ คือการประเมิน ด้านการใช้ชีวิตและผลกระทบในยุคสังคมออนไลน์ มีข้อคำถาม 4 ข้อ มีน้ำหนักองค์ประกอบระหว่าง 0.540-0.670

8. องค์ประกอบที่ 8 การแก้ปัญหาและความยืดหยุ่นทางอารมณ์ คือ การประเมินความเชื่อมั่นในการจัดการปัญหาอย่างมีความยืดหยุ่นทางอารมณ์ มีข้อคำถาม 7 ข้อ มีน้ำหนักองค์ประกอบระหว่าง 0.445–0.563

9. องค์ประกอบที่ 9 ความพึงพอใจในการศึกษา คือ การประเมินความรู้ที่ตนเองกำลังศึกษา มีข้อคำถาม 3 ข้อ มีน้ำหนักองค์ประกอบระหว่าง 0.–398–0.722

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการสร้างและพัฒนาแบบวัดการเห็นคุณค่าในตนเองสำหรับนิสิตระดับปริญญาตรี โดยประชากรคือ นิสิตระดับปริญญาตรี จำนวน 19,724 คน โดยวิธีสุ่มกลุ่มตัวอย่างตามสูตรของยามานะ ได้จำนวน 392 คน ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลจำนวน 420 คน โดยใช้การสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบโควตา (quota sampling) แบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ นิสิตกลุ่มมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์จำนวน 172 คน นิสิตกลุ่มวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี 134 คน และนิสิตกลุ่มวิทยาศาสตร์สุขภาพจำนวน 114 คน

เครื่องมือที่ใช้มีจำนวนข้อคำถาม 53 ข้อ มีค่าความเที่ยงทั้งฉบับ เท่ากับ 0.92 และมีค่าความเที่ยงรายด้านครอบครัว 0.81 ด้านกลุ่มเพื่อน 0.81 ด้านการศึกษา 0.53 ด้านลักษณะทางกายภาพ 0.77 ด้านความสามารถ 0.74 ด้านความปรารถนา 0.86 ด้านค่านิยมส่วนตัว 0.55 ด้านการแก้ปัญหา 0.75 ด้านความยืดหยุ่นทางอารมณ์ 0.69 และด้านการใช้สื่อสังคมออนไลน์ 0.64

เมื่อวิเคราะห์ค่าไอเกน (Eigenvalues) สามารถสกัดองค์ประกอบที่นำไปใช้ได้ 9 องค์ประกอบ ดังนี้ 1) ทศนคติด้านลบ 2) ทศนคติด้านบวก 3) ความพึงพอใจต่อลักษณะทางกายภาพตน 4) เพื่อนที่ไว้วางใจ 5) การสนับสนุนจากครอบครัว 6) ความเชื่อมั่นและความพึงพอใจในความปรารถนา 7) ผลกระทบจากการใช้สื่อสังคมออนไลน์ 8) การเชื่อมั่นในความสามารถ การแก้ปัญหา และความยืดหยุ่นทางอารมณ์ และ 9) ความพึงพอใจในการศึกษา โดยแบบวัดการเห็นคุณค่าในตนเองที่พัฒนาตามการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงโครงสร้าง มีจำนวน 53 ข้อ โดยมีเนื้อหาในการวัดการเห็นคุณค่าในตนเอง หลังจากทดลองใช้และสามารถตัดข้อคำถามได้ทั้งหมด 53 ข้อ โดยตัดประเด็นเนื้อหาที่ไม่ผ่านเกณฑ์ 2 ด้าน คือ ด้านทศนคติต่อมหาวิทยาลัย ในองค์ประกอบด้านการศึกษา และด้านการต่อสู้กับปัญหาและเอาชนะอุปสรรค ในองค์ประกอบความยืดหยุ่นทางอารมณ์

อภิปรายผล

ผลการสร้างแบบวัดการเห็นคุณค่าในตนเองสำหรับนิสิตระดับปริญญาตรี เพื่อใช้การวิจัยครั้งนี้ได้จำนวนข้อคำถาม 53 ข้อ โดยมี 10 ข้อประกอบ และมีเนื้อหาที่ต้องการวัด 28 ตัว ซึ่งสามารถนำไปใช้ในการศึกษาครั้งต่อไปได้ เนื่องจากมีค่าความเที่ยงในระดับดีมาก คือ 0.92 เมื่อการวิเคราะห์ค่าสหสัมพันธ์ระหว่างคะแนนรายข้อและคะแนนรวมของแต่ละข้อประกอบ มีเนื้อหา (Domain) 2 ตัวที่ถูกคัดออกเนื่องจากมีค่าไม่ผ่านเกณฑ์ คือ 1) ทักษะคิดต่อมหาวิทยาลัย 2) การต่อสู้กับปัญหาและเอาชนะอุปสรรค โดยองค์ประกอบด้านทักษะคิดต่อมหาวิทยาลัย อาจเนื่องมาจากตัวแปรที่นอกเหนือการควบคุมที่เกิดขึ้นในช่วงดังกล่าวคือ กรณีที่ทางมหาวิทยาลัย สนับสนุนทุนการศึกษาให้กับโค้ชและนักฟุตบอล จำนวน 13 คน ที่เข้าไปติดอยู่ภายในถ้ำ ซึ่งนิสิตต่างคำนึงถึงการให้ทุนการศึกษาและการสนับสนุนครั้งนี้ โดยเชื่อว่าสิ่งที่ทางมหาวิทยาลัยทำจะเป็นการสร้างค่านิยมผิด ๆ ในอนาคต (ข่าวสด ออนไลน์, 2561) รวมถึงเกิดเสียงวิพากษ์วิจารณ์ทางสังคม ถึงความเหมาะสมจากการกระทำของมหาวิทยาลัยในสื่อสังคมออนไลน์มากมาย นอกจากนี้มีมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง มอบทุนการศึกษาสำหรับลูกเกษตรกรในพื้นที่รับน้ำจากถ้ำ เพื่อช่วยแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่ายของครอบครัวเกษตรกรที่ได้รับผลกระทบ ทำให้กลายเป็นที่ชื่นชมต่อสังคม (ดลวรรณ โปธิชาธาร, 2561) รวมทั้งมีประเด็นปัญหาเกี่ยวกับหอพักในมหาวิทยาลัย ซึ่งเกิดความขัดแย้งระหว่างกับนิสิตและทางมหาวิทยาลัย โดยมหาวิทยาลัยแจ้งให้นิสิตออกจากหอพักในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งสร้างความเดือดร้อนและไม่พอใจต่อนิสิตมหาวิทยาลัยนเรศวร จากปรากฏการณ์ดังกล่าว อาจทำให้นิสิตมหาวิทยาลัยนเรศวรบางส่วนเกิดความภาคภูมิใจในมหาวิทยาลัยนเรศวรลดลง จึงทำให้ได้ค่าความเที่ยงในด้านทักษะคิดต่อมหาวิทยาลัยต่ำ ในขณะที่องค์ประกอบด้านเนื้อหาพบว่าด้านการต่อสู้กับปัญหาและเอาชนะอุปสรรค อาจเนื่องมาจากได้ข้อคำถามน้อยเกินไป โดยในการศึกษาครั้งต่อไปควรพัฒนาและเพิ่มข้อคำถามของเนื้อหาด้านการต่อสู้กับปัญหาและเอาชนะอุปสรรค ให้มากกว่า 2 ข้อ ขึ้นไป

ข้อเสนอแนะ

1. พัฒนาข้อคำถามด้านทัศนคติต่อมหาวิทยาลัย และด้านการต่อสู้กับปัญหาและเอาชนะอุปสรรค ที่ถูกตัดออกจากแบบวัดหลังจากการทดลองใช้ เนื่องจากมีค่าสหสัมพันธ์ระหว่างคะแนนรายข้อและคะแนนรวมต่ำ ซึ่งในการวิจัยครั้งต่อไปควรนำมาศึกษาเพิ่มเติมและพัฒนาต่อไป

2. ควรนำแบบวัดการเห็นคุณค่าในตนเองที่ได้ทั้งหมด 53 ข้อนี้ ไปทดสอบกับนิสิตระดับปริญญาตรีมหาวิทยาลัยอื่น ๆ เพื่อวัดการเห็นคุณค่าในตนเอง และใช้ศึกษาในงานวิจัยครั้งต่อไปได้

เอกสารอ้างอิง

- กรมสุขภาพจิต. (2552). *คู่มือเปลี่ยนร้ายกลายเป็นดี: พลังสุขภาพจิต (RQ: Resilience Quotient)*. กรมสุขภาพจิต: กระทรวงสาธารณสุข.
- กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร. (2559). *นโยบายและทิศทางการบริหารงานของกระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร*. สืบค้นเมื่อ 4 มีนาคม 2561, จาก <https://bit.ly/3AHWyAB>
- ข่าวสด ออนไลน์. (13 กรกฎาคม 2561). นักศึกษามหาวิทยาลัยนครเวรค่านให้ทุนการศึกษา สนับสนุนทีมหมูป่าถึงปริญญาเอก ชี้ คนละประเด็น ไม่เกี่ยวกัน และ จะเป็นการสร้างค่านิยมผิด ๆ ในอนาคต. *ข่าวสด ออนไลน์*. สืบค้นจาก <https://bit.ly/3hVyiCD>
- ดลวรรณ โปธิชาธาร. (13 กรกฎาคม 2561). เอาไปเลยล้านโลด!! “ม.รามคำแหง มอบทุนเรียนฟรี” “ลูกเกษตรกร” ผู้เสียสละนาข้าว รับน้ำจากถ้ำหลวงช่วยภารกิจพา13หมูป่ากลับบ้าน!! *DEEPSNEWS*. สืบค้นจาก <https://www.deepsnews.com/>
- ธัญญภัทร์ ศิรฉัตรโรจน์, สกล วรเจริญศรี, และปริญญา มีสุข. (2558). การศึกษาความสัมพันธ์ของความภาคภูมิใจในตนเอง และความหย่นตัวของนักศึกษาระดับปริญญาตรี. *Veridian E-Journal, Silpakorn University สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ*, 10(3), 512-529.

- ปาไลตา แซ่ก้วง. (2558). *สมรรถนะการเห็นคุณค่าในตนเองและความสุขในการทำงาน ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานด้านการขายของพนักงานขายในเขตกรุงเทพมหานคร* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.
- พัชรราวไล คอรเนตร. (2557). *ผลของโปรแกรมการสร้างความเข้มแข็งทางใจต่อความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของผู้ป่วยโรคซึมเศร้า* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เมธีรัตน์ มั่นวงศ์. (2560). *ผลของโปรแกรมกิจกรรมกลุ่มโดยใช้วิธีการบำบัดเพื่อเสริมสร้างแรงจูงใจต่อพฤติกรรมกรรมการติตลื้อสังคมออนไลน์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นในจังหวัดอุบลราชธานี* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ยลรวี โรจน์ทอง. (2557). *การศึกษากการเปรียบเทียบความภาคภูมิใจในตนเองของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ราตรี พงษ์สุวรรณ . (2540). *การศึกษาค้นคว้าการปรับตัวด้านการเรียนของนักศึกษาชั้น ปีที่ 1 มหาวิทยาลัยรามคำแหง* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ศิริภิญญา ตระกูลรัมย์. (2556). *การพัฒนาการเห็นคุณค่าแห่งตนของนักศึกษาคณะครุศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม. วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม (มนุษยศาสตร์และ สังคมศาสตร์), 7(2), 205-212.*
- สุชีรา ภัทรายุตวรรัตน, เขียวชัย งามทิพย์วัฒนา, และบัญชา พิทยวรานนท์. (2554). *การพัฒนาแบบประเมินการเห็นคุณค่าในตนเองแบบรูปภาพบับภาษาไทย. วารสารจิตวิทยาคลินิก, 42(2), 41-53.*
- สุธนี ลิกชะไชย. (2555). *ผลของการใช้โปรแกรมต่อการเห็นคุณค่าในตนเองของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 โรงเรียนลอยสายอนุสรณ์ สำนักงานเขตลาดพร้าว กรุงเทพมหานคร* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สุวีรี ปิ่นเจริญ. (2558). *การศึกษาค้นคว้าทัศนคติและการปรับตัวของนักศึกษาระดับปริญญาตรี คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ศูนย์รังสิต). วารสารวิจัยทางการศึกษาคณะศึกษาศาสตร์, 9(1), 173-183.*

อัศรี จารุโกศล, อรพรรณ ทองแดง, ชีรศักดิ์ สาดราพบ, และสุชีรา ภัทรายุตวรรัตน์.
(2554). ปัจจัยด้านจิตสังคมในผู้สนใจทำศัลยกรรมความงาม. วารสาร
สมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย, 56(3), 297-310.

Barnett, R. (1994) *The limits of competence, knowledge, higher education and society SRHE and The Open University Press, Buckingham*. Retrieved
March 3, 1998, from <https://bit.ly/3cFm0wB>

ที่มา: <https://www.unigang.com/Article/28714>

การประเมินความสุขในนิสิต
กลุ่มวิทยาศาสตร์ ASEAN และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยนเรศวร
Assessment of the Happiness of students
in Science and Technology Naresuan University

กันตพัฒน์ อนุศักดิ์เสถียร

บทนำ

ในยุคปัจจุบันโลกที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาคิดค้นสิ่งต่าง ๆ มากมายเป็นยุคแห่งความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศ ความเจริญก้าวหน้าทางวัตถุ การคมนาคมและขนส่ง ด้านการแพทย์ เครือข่ายสังคม การแข่งขัน เกิดนวัตกรรมใหม่ ๆ นวัตกรรมที่ส่งผลให้เกิดความสะดวกสบาย เกิดองค์ความรู้ใหม่ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาอันมีผลต่อประชาชนคนไทยที่ต้องปรับตัวเพื่อเอาตัวรอด ในยุคที่โลกเกิดความเปลี่ยนแปลง และเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงในยุคปัจจุบันนี้มีทั้งด้านบวกและด้านลบ และไม่ว่าการเปลี่ยนแปลงจะเป็นไปในทิศทางใดล้วนส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตประชากรบนโลกทั้งสิ้น สำหรับประเทศไทยในปัจจุบันนับว่าได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงของโลก ส่งผลให้บุคคลต้องเผชิญกับความเครียด เกิดการปรับตัวเพื่อดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข ก่อให้เกิดการผลักดันที่จะยกระดับคุณภาพชีวิตของคนไทย อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการกำหนดแผนพัฒนาประเทศและการให้ความสำคัญกับความสุขของประชาชน รวมทั้งมีการจัดทำตัวชี้วัดที่เกี่ยวข้องมาแล้ว (สุดสบาย จุลกัทพ์พะ, 2554) แต่ก็ยังไม่เกิดผลมากนักในทางปฏิบัติหรือการกำหนดนโยบายให้ชัดเจน การกำหนดนโยบายด้านการพัฒนาความสุขของคนไทย และของสังคมไทยจึงควรมีความชัดเจนมีมาตรฐาน เพื่อจะได้ทราบถึงแนวทางที่ต้องส่งเสริมหรือปรับปรุงแก้ไขแล้วนำไปดำเนินการอย่างจริงจัง และอย่างต่อเนื่องจึงจะส่งผลให้เกิดความสุขที่สูงขึ้นและยั่งยืนของประชาชนและสังคมไทยได้ต่อไป (กัลยาณี เสนานุ, 2559)

มุมมองของความสุขสามารถอธิบายได้ในศาสตร์หลายแขนง อาทิ นักจิตวิทยา มองว่า ความสุขเป็นคุณลักษณะทางบุคลิกภาพ นักชีววิทยามองว่าความสุขเป็นผลมาจากการทำงานของสารเคมีในร่างกาย นักปรัชญามองว่าความสุขเป็นเรื่องเกี่ยวกับศีลธรรม นักสังคมศาสตร์มองว่า ความสุขเป็นเรื่องเกี่ยวกับสภาวะทางสังคม

ความสุขจึงเป็นเรื่องของบุคคลแต่ละคนหรือเป็นปรากฏการณ์ทางจิตใจของแต่ละคน ซึ่งนักสังคมศาสตร์มองว่าความสุขของแต่ละบุคคลเป็นรากฐานของสังคม (ชุตติกาญจน์ เปาทุย, 2553)

ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของโลก ความสุขเป็นส่วนหนึ่งของการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยของนิสิตซึ่งอยู่ในวัยเปลี่ยนผ่านจากวัยรุ่นตอนปลายถึงวัยผู้ใหญ่ตอนต้น จึงเป็นช่วงวัยที่มีการปรับตัวอย่างมากกับการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ซึ่งส่งผลกระทบต่อการใช้ชีวิต การทำกิจกรรม และการเข้าสังคม การอยู่ร่วมกับเพื่อนนิสิตคนอื่น ๆ ที่มาจากต่างถิ่นที่มีพื้นฐานการเลี้ยงดู ความคิด และพฤติกรรมหลากหลายแตกต่างกันไป ส่งผลต่อวิถีการดำรงชีวิตและคุณภาพการเรียนของนิสิต (จิราภรณ์ สรรพวีรวงศ์, 2559) รวมถึงอัตลักษณ์ของการเรียนในแต่ละคณะที่มีการสร้างอัตลักษณ์ของนิสิตขึ้นมาแตกต่างกันในการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัย เช่น คณะวิทยาศาสตร์ ได้กล่าวถึงอัตลักษณ์ของนิสิตว่า “เก่งงาน เก่งคน เก่งคิด เก่งครองชีวิต เก่งพิชิตปัญหา – และมีความสามารถด้านงานวิจัยและสร้างนวัตกรรม” คณะวิศวกรรมศาสตร์ ให้ความหมายเอกลักษณ์ของนิสิตว่า “เก่ง ดี มีวินัย เสียสละ กล้านำเสนอ แก้ปัญหาเชิงวิศวกรรมได้ ทำงานได้ทัน ถือมั่นความกตัญญู และภูมิใจในความเป็นชาติไทย” ส่วนคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ และคณะเกษตรศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้ให้ความหมายอัตลักษณ์ “คนดี คนเก่ง มีวินัยภูมิใจในชาติ” ซึ่งสอดคล้องกับอัตลักษณ์ของนิสิตมหาวิทยาลัยนเรศวร (ประชาสัมพันธ์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2563)

ในการศึกษาครั้งนี้ศึกษาระดับความสุขเปรียบเทียบความสุขของนิสิตในกลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมหาวิทยาลัยนเรศวรซึ่งประกอบด้วย 4 คณะในมหาวิทยาลัยนเรศวร โดยยังไม่มีใครได้ทำการศึกษาในพื้นที่นี้ และเป็นตัวแทนของกลุ่มวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของนิสิตในภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งจะสะท้อนการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยอย่างไรให้มีความสุข เพราะความสุขเป็นเรื่องเฉพาะบุคคลและมีความแตกต่างกันไปในแต่ละสถานที่ รวมถึงการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาและขับเคลื่อนประเทศต่อไป ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะการประเมินความสุขในนิสิตกลุ่มวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมหาวิทยาลัยนเรศวร

จุดมุ่งหมายของงานวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับความสุขของนิสิตในกลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยนเรศวร
2. เพื่อเปรียบเทียบความสุขของนิสิตในกลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยนเรศวร จำแนกตามคณะที่ศึกษา

วิธีดำเนินงาน

การวิจัยนี้ เป็นการสำรวจและเปรียบเทียบคะแนนความสุข ประชากรที่ใช้ในงานวิจัย คือ นิสิตที่กำลังศึกษาอยู่ในกลุ่ม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยนเรศวร จำนวน 6,181 คน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในงานวิจัย คือ นิสิตที่กำลังศึกษาในมหาวิทยาลัยนเรศวรปีการศึกษา 2560 ในกลุ่มวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี จำนวน 4 คณะ คือ คณะเกษตรศาสตร์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คณะวิทยาศาสตร์ คณะวิศวกรรมศาสตร์ และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ (รายงานสถิติจำนวนนิสิตมหาวิทยาลัยนเรศวร ประจำปีการศึกษา 2560) ใช้สูตรการหากลุ่ม ตัวอย่างของทาโร่ ยามาเน่ (Taro Yamane) ได้จำนวน 376 คน ใช้การหากลุ่มตัวอย่างแต่ละคณะ ด้วยการหากลุ่มตัวอย่างแบบตามสัดส่วนประชากร และใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (simple random sampling) ในการสุ่มกลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยได้ทำการเพิ่มการเก็บจำนวนกลุ่มตัวอย่างเพื่อป้องกันความผิดพลาดในการตอบแบบประเมินร้อยละ 10 เป็นจำนวน 414 คน

เกณฑ์การคัดเข้า (inclusion criteria) คือ นิสิตกลุ่มวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับปริญญาตรีในมหาวิทยาลัยนเรศวร ปีการศึกษา 2560 ที่มีอายุ 20 ปี ขึ้นไป

เกณฑ์การคัดออก (exclusion criteria) คือ นิสิตที่ตอบแบบประเมินไม่ครบถ้วนหรือตอบแบบประเมินเกินกว่าจำนวนข้อที่กำหนดไว้

หลังจากคัดเลือกแบบประเมินตามเกณฑ์คัดเข้าและคัดออกแล้วได้กลุ่มตัวอย่าง 399 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นแบบ ประเมินความสุขในนิสิตมหาวิทยาลัยนเรศวร พัฒนาขึ้นมาโดย วิวัฒน์ เจริญอึ้ง และคณะ (2561) มีค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ .846 ซึ่งอยู่ในระดับที่ดี มีพื้นที่ใต้กราฟ (ROC) เท่ากับ .948 อยู่ในเกณฑ์ที่ดีมาก

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูปสำหรับการวิเคราะห์ข้อมูล

- การพรรณนาเพื่อหาการแจกแจงความถี่ (frequency) ร้อยละ (percentage) ค่าเฉลี่ย (mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviation)

- การแจกแจงของข้อมูลที่ปกติ (normal distribution) โดยใช้ค่าสถิติโคลโมโกรอฟ สเมอ์นอฟ (Kolmogorov-Smirnov)

- การตรวจสอบความเท่ากันของความแปรปรวน ระหว่างกลุ่มโดยใช้สถิติ Levene's test

- การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (oneway ANOVA)

- การทดสอบความแตกต่างของค่าเฉลี่ย ด้วยบราวน์-ฟอร์ไซท์ (Brown-Forsythe) เพื่อวิเคราะห์ความแตกต่างเป็นรายกลุ่ม กรณีพบค่าความแตกต่างเป็นรายกลุ่ม ผู้วิจัยจึงดำเนินการวิเคราะห์เปรียบเทียบรายคู่ โดยใช้วิธีทดสอบแบบตันเน็ทท์ ที่ 3 (Dunnett T3) เพื่อพิจารณา ว่าค่าเฉลี่ยของคู่ใดบ้างที่แตกต่างกัน

ผลการวิเคราะห์

ข้อมูลทั่วไป ผู้ตอบแบบประเมิน ทั้งหมด 399 คน โดยพบว่าเป็นเพศชาย จำนวน 208 คน คิดเป็นร้อยละ 52.1 เพศหญิงจำนวน 191 คน คิดเป็นร้อยละ 47.9 โดยศึกษาอยู่ คณะเกษตรศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จำนวน 81 คน คิดเป็นร้อยละ 20.3 คณะวิทยาศาสตร์ จำนวน 137 คน คิดเป็นร้อยละ 34.3 คณะวิศวกรรมศาสตร์ จำนวน 131 คน คิดเป็นร้อยละ 32.8 และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จำนวน 50 คน คิดเป็นร้อยละ 12.5 ผลการเรียนรู้เฉลี่ยส่วนใหญ่อยู่ที่ 2.01 – 2.50 จำนวน 145 คน คิดเป็นร้อยละ 36.3 รายได้เฉลี่ยต่อเดือนของผู้ตอบแบบสอบถาม ส่วนใหญ่อยู่ที่ 4,001 – 8,000 บาท/เดือน จำนวน 214 คน คิดเป็นร้อยละ 60.4

ตาราง 2.1 ข้อมูลทั่วไป

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน	ร้อยละ
เพศ		
ชาย	208	52.1
หญิง	191	47.9
คณะที่ศึกษา		
เกษตรศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	81	20.3
วิทยาศาสตร์	137	34.3
วิศวกรรมศาสตร์	131	32.8
สถาปัตยกรรมศาสตร์	50	12.5
ผลการเรียนเฉลี่ยสะสม		
ต่ำกว่าหรือเท่ากับ 1.50	3	0.8
2.00 – 1.51	45	11.3
2.50 – 2.01	145	36.3
3.00 – 2.51	118	29.6
3.50 – 3.01	76	19.0
3.51 ขึ้นไป	12	3.0
รายได้เฉลี่ยต่อเดือน โดยประมาณ		
ต่ำกว่าหรือเท่ากับ 4,000 บาท/เดือน	83	20.8
4,001 – 8,000 บาท/เดือน	241	60.4
8,001 – 12,000 บาท/เดือน	64	16.0
12,001 – 16,000 บาท/เดือน	7	1.8
มากกว่า 16,001 บาท/เดือน	4	1

ที่มา: ผู้วิจัย

ตาราง 2.2 ความพึงพอใจในการเรียน รายได้ การปรึกษาปัญหา สภาพแวดล้อม
ในมหาวิทยาลัยและการร่วมทำกิจกรรมในมหาวิทยาลัย

ความพึงพอใจ		จำนวน	ร้อยละ
ความพึงพอใจต่อผลการเรียน เฉลี่ยสะสม	พึงพอใจ	202	50.6
	ไม่พึงพอใจ	197	49.4
ความพึงพอใจต่อรายได้เฉลี่ย ต่อเดือน	พึงพอใจ	327	82.0
	ไม่พึงพอใจ	72	18.0
เมื่อมีปัญหา ท่านมีคนที่สามารถ ปรึกษาได้	มี	362	90.7
	ไม่มี	37	9.3
สภาพแวดล้อมอะไรบ้าง ในมหาวิทยาลัยที่ทำให้ท่าน ใช้ชีวิตอย่างมีความสุข	มี	341	85.5
	ไม่มี	58	14.5
ถ้าสามารถเลือกได้ ท่านอยาก เข้าร่วมหรือไม่อยากเข้าร่วม กิจกรรมของมหาวิทยาลัย	อยากเข้าร่วม	269	67.4
	ไม่อยาก เข้าร่วม	130	32.6

ที่มา: ผู้วิจัย

จากตาราง 2.1 และ 2.2 มีผู้ตอบแบบประเมินทั้งหมด 399 คน พบความไม่พึงพอใจต่อผลการเรียนเฉลี่ยสะสมของผู้ตอบแบบประเมินร้อยละ 49.4 มีความพึงพอใจต่อรายได้เฉลี่ยต่อเดือนร้อยละ 82.0 เมื่อมีปัญหานิสิตมีคนที่สามารถปรึกษาได้ร้อยละ 90.7 สภาพแวดล้อมในมหาวิทยาลัยที่ทำให้ นิสิตใช้ชีวิตอย่างมีความสุขพบร้อยละ 85.5 และถ้านิสิตสามารถเลือกได้นิสิตอยากเข้าร่วมกิจกรรมของมหาวิทยาลัยร้อยละ 67.4

ระดับความสุข

วิเคราะห์คะแนนความสุขที่ได้จากการเก็บข้อมูลนิสิตกลุ่มวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยนเรศวร แสดงถึง ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความสุขของผู้ตอบแบบประเมิน จำแนกตามคณะที่ศึกษา

ตาราง 2.3 จำนวนและร้อยละระดับความสุขของผู้ตอบแบบประเมิน

ระดับความสุข	จำนวน	ร้อยละ
มีความสุขน้อยกว่าระดับทั่วไป	86	21.6
มีความสุขเท่ากับระดับคนทั่วไป	250	62.7
มีความสุขมากกว่าระดับคนทั่วไป	63	15.8
รวม	399	100.0

ที่มา: ผู้วิจัย

จากตาราง 2.3 แสดงจำนวนและร้อยละระดับความสุขของผู้ตอบแบบประเมินพบว่าผู้ตอบแบบประเมินมีความสุขมากกว่าคนทั่วไป 63 คน คิดเป็นร้อยละ 15.8 มีความสุขเท่ากับคนทั่วไป 250 คน คิดเป็นร้อยละ 62.7 และมีความสุขน้อยกว่าคนทั่วไป 86 คน คิดเป็นร้อยละ 21.6

ตาราง 2.4 ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ระดับความสุขของผู้ตอบ จำแนกตามคณะ ที่ศึกษา

คณะที่ศึกษา	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ระดับความสุข
เกษตรศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	27.08	5.26	มีความสุขเท่ากับระดับคนทั่วไป
วิทยาศาสตร์	28.01	4.53	มีความสุขเท่ากับระดับคนทั่วไป
วิศวกรรมศาสตร์	27.09	6.85	มีความสุขเท่ากับระดับคนทั่วไป
สถาปัตยกรรมศาสตร์	29.88	5.86	มีความสุขเท่ากับระดับคนทั่วไป

ที่มา: ผู้วิจัย

จากตาราง 2.4 แสดงค่าเฉลี่ยส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานระดับความสุขของผู้ตอบแบบประเมินจำแนกตามคณะที่ศึกษา พบว่าระดับความสุขของนิสิตกลุ่มวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีทั้ง 4 คณะ อยู่ที่ระดับ มีความสุขในระดับคนทั่วไป เมื่อแยกดูเป็นรายย่อย พบว่าคณะเกษตรศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีค่าเฉลี่ย 27.08 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 5.26 คณะวิทยาศาสตร์ มีค่าเฉลี่ย 28.01 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 4.53 คณะวิศวกรรมศาสตร์ มีค่าเฉลี่ย 27.09 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 6.85 และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มีค่าเฉลี่ย 29.88 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 5.86

ตาราง 2.5 การทดสอบความแตกต่าง ของค่าเฉลี่ย ด้วย บราวน์-ฟอร์ไซท์(Brown-Forsythe) เนื่องจากข้อมูลที่นำมาทดสอบมีความแปรปรวนไม่เท่ากัน

การทดสอบสมมติฐาน

H_0 = มีค่าเฉลี่ยของคะแนนความสุขอย่างน้อย 1 คู่ แตกต่างกัน

H_1 = μ คณะเกษตรศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม = μ คณะวิทยาศาสตร์ = μ คณะวิศวกรรมศาสตร์ = μ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์

ค่า Sig. เท่ากับ .019 ซึ่งน้อยกว่าระดับ นัยสำคัญที่ระดับ 0.05 จึงยอมรับ H_0 หรือ สมมติฐานหลัก หมายความว่า มีค่าเฉลี่ยของ คะแนนความสุขอย่างน้อย 1 คู่ แตกต่างกัน

Statistic ^a	df1	df2	Sig.
Brown-Forsythe	3	281.399	.019

ที่มา: ผู้วิจัย

จากตาราง 2.5 แสดงการทดสอบความแตกต่างของค่าเฉลี่ย ด้วยบราวน์-ฟอร์ไซท์ (Brown-Forsythe) พบว่ามีค่า Sig. เท่ากับ .019 ซึ่งน้อยกว่าระดับนัยสำคัญที่ระดับ 0.05 จึงยอมรับ H_0 หรือสมมติฐานหลัก หมายความว่า มีค่าเฉลี่ยของคะแนนความสุขอย่างน้อย 1 คู่ แตกต่างกัน ดังนั้นผู้วิจัยจึงดำเนินการวิเคราะห์เปรียบเทียบพหุคูณ (multiple comparison) โดยใช้วิธีทดสอบแบบต้นเห็บที่ 3 เพื่อพิจารณาว่าค่าเฉลี่ยของคู่ใดบ้างที่แตกต่างกัน ดังตาราง 2.6

ตาราง 2.6 การทดสอบความแตกต่าง ของค่าเฉลี่ยรายคู่ด้วยวิธีทดสอบแบบ
 ดันเนทท์ ที่ 3 (Dunnett T3)

(I)	(J)	(I-J)	SE	Sig.
เกษตรศาสตร์ฯ	วิทยาศาสตร์	-.9281	.70134	.709
	วิศวกรรมศาสตร์	-.01282	.83658	1.000
	สถาปัตยกรรมศาสตร์	2.79358*	1.01484	.041
วิทยาศาสตร์	เกษตรศาสตร์ฯ	.92818	.70134	.709
	วิศวกรรมศาสตร์	.91536	.71251	.736
	สถาปัตยกรรมศาสตร์	-1.86540	.91527	.238
วิศวกรรมศาสตร์	เกษตรศาสตร์ฯ	.01282	.83658	1.000
	วิทยาศาสตร์	-.91536	.71251	.736
	สถาปัตยกรรมศาสตร์	-2.78076*	1.02259	.045
สถาปัตยกรรมศาสตร์	เกษตรศาสตร์ฯ	2.79358*	1.01484	.041
	วิทยาศาสตร์	1.86540	.91527	.238
	วิศวกรรมศาสตร์	2.78076*	1.02259	.045

ที่มา: ผู้วิจัย

จากตาราง 2.6 แสดงการทดสอบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยรายคู่ด้วยวิธี
 ทดสอบแบบดันเนทท์ ที่ 3 (Dunnett T3) พบว่าคะแนนเฉลี่ยความสุขของนิสิตคณะ
 สถาปัตยกรรมศาสตร์ แตกต่างจากคณะเกษตรศาสตร์ฯ และคณะวิศวกรรมศาสตร์
 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

อภิปรายผล

พบว่าระดับความสุขของนิสิตในกลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
 มหาวิทยาลัยนเรศวรส่วนใหญ่อยู่ในระดับ มีความสุขเท่ากับคนทั่วไป ซึ่งสอดคล้อง
 กับ ชวณีย์ พงศาพิชณ์ (2557) ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมเผชิญปัญหาและ
 ความสุขในชีวิตของนักศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ

พบว่านักศึกษาส่วนใหญ่มีความสุขในชีวิตอยู่ในระดับปานกลาง ในขณะที่เดียวกัน นพลักษณ์ หนักแน่น และสมศิริ นนทสวัสดิ์ศรี (2559) ที่ได้ทำการศึกษาความสุขของนักศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลในการเป็นพลเมืองโลก พบว่าระดับความสุขของนักศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลในการเป็นพลเมืองโลกโดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด และการศึกษาของ ธัญชน ใจบุญตัน, สุชาติ ลีตระกูล, และกิตติศักดิ์ นิวัฒน์ (2561) ได้ทำการความสุขในการเรียนของนักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย พบว่านักศึกษามีความสุขในการเรียนมีภาพรวมอยู่ในระดับมาก นอกจากนี้ได้มีการเปรียบเทียบความสุขของนิสิตในกลุ่มวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยนเรศวร จำแนกตามคณะที่ศึกษาพบว่าคะแนนเฉลี่ยความสุขของนิสิตคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ แตกต่างจากคณะเกษตรศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และคณะวิศวกรรมศาสตร์ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ระดับ 0.05 ในระดับที่แตกต่างนี้อาจจะเป็นเพราะลักษณะของบริบทของมหาวิทยาลัยและคณะ ที่สร้างสภาพแวดล้อมและการก่อรูปและปรับตัวสู่อัตลักษณ์ของนิสิตในแต่ละคณะที่มุ่งสร้างไม่เหมือนกัน นิสิตที่สามารถปรับตัวเข้ากับบริบทที่ตนเองศึกษาในคณะที่ศึกษาได้นั้นก็จะเกิดความรู้สึกพึงพอใจ และมีการปรับตัวในการเรียนและการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัย เช่น คณะวิศวกรรมศาสตร์ มีแนวคิดในการสร้างลักษณะของนิสิตที่มีอัตลักษณ์ว่า “เก่ง ดี มีวินัย เสียสละ กล้าหาญเสนอ แก้ปัญหาเชิงวิศวกรรมได้ ทำงานได้ทัน ถือมัน ความกตัญญู และภูมิใจในความเป็นชาติไทย” ซึ่งสอดคล้องกับวิชาชีพและการปฏิบัติงาน ส่วนคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ และคณะเกษตรศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้สร้างอัตลักษณ์ในตัวนิสิตให้เป็น “คนดี คนเก่ง มีวินัย ภูมิใจในชาติ” ซึ่งสอดคล้องกับอัตลักษณ์ของนิสิตมหาวิทยาลัยนเรศวร และคณะวิทยาศาสตร์ ได้สร้างอัตลักษณ์ของนิสิตในการทำงานด้านวิทยาศาสตร์ คือ “เก่งงาน เก่งคน เก่งคิด เก่งครองชีวิต เก่งพิชิตปัญหา และมีความสามารถด้านงานวิจัยและสร้างนวัตกรรม” นิสิตที่ปรับตัวไม่ได้กับแนวทางการสร้างของอัตลักษณ์ในแต่ละคณะจะมีผลที่ตามคือมีปัญหาการเรียนต่ำ ปรับตัวไม่ได้ ไม่พึงพอใจและไม่มีความสุขในการเรียน และเมื่อมีปัญหาในมหาวิทยาลัยไม่สามารถปรึกษาใครได้ และเลือกที่จะไม่เข้าร่วมกิจกรรมของมหาวิทยาลัย

นอกจากการปรับตัวและดำเนินชีวิตในอัตลักษณ์ของสถานที่ที่นิสิตได้ศึกษาแล้ว ยังมีเรื่องของข้อมูลส่วนบุคคลและรายละเอียดของแบบประเมินความสุขในนิสิตมหาวิทยาลัยนเรศวร (NUHA15) ที่จะนำมาอภิปรายเพิ่มในเรื่องของความพึงพอใจ

ในการเรียน รายได้ การศึกษาปัญหา สภาพแวดล้อมในมหาวิทยาลัยและการร่วมทำกิจกรรมในมหาวิทยาลัย การประเมินในเรื่องของความทุกข์ เราสามารถแยกดูเป็นรายด้าน พบว่านิสิตในคณะวิทยาศาสตร์มีความไม่พึงพอใจต่อผลการเรียนเฉลี่ยสะสมของตนเองมากกว่าคณะอื่นถึงร้อยละ 57.7 รองลงมาคือ คณะเกษตรศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร้อยละ 56.8 ซึ่งถือว่าเป็นจำนวนมากเกินครึ่งหนึ่งของจำนวนนิสิตทั้งหมด สามารถอธิบายได้ถึงความซับซ้อนของการศึกษา การลงพื้นที่ปฏิบัติงานในสถานที่จริง การไม่ได้ตั้งใจเลือกที่จะเรียนในสาขาที่เรียนตั้งแต่เริ่มต้น รวมถึงความคาดหวังในการเรียนจบและการหางานทำที่มั่นคงในอนาคตในด้านของรายได้เฉลี่ยต่อเดือน พบว่าส่วนใหญ่ นิสิตกลุ่มวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มีรายได้อยู่ที่ระดับ 4,001 – 8,000 บาท/เดือน ถือว่าค่อนข้างน้อยสำหรับชีวิตนักศึกษา เมื่อเทียบกับรายจ่ายที่นิสิตต้องใช้จ่ายในรายเดือน เช่น ค่าเช่าหอพัก ค่าของใช้ส่วนตัว และค่าอาหาร 3 มื้อเอง แต่ผลการวิจัยกลับพบว่านิสิตส่วนใหญ่มีความพึงพอใจต่อรายได้เฉลี่ยต่อเดือน โดยเฉพาะคณะเกษตรศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความพึงพอใจมากที่สุด ร้อยละ 85.2 คณะวิทยาศาสตร์ และคณะวิศวกรรมศาสตร์ พึงพอใจเท่ากันคือ 83.2 จากการเก็บข้อมูล นิสิตส่วนใหญ่มีฐานะยากจน ผู้ปกครองต้องใช้จ่ายอย่างประหยัดและจัดแบ่งส่งมาให้ นิสิตสำหรับใช้ในการเรียนในมหาวิทยาลัย นิสิตได้รับเงินรายเดือนสนับสนุนจากครอบครัวตนเอง นิสิตโดยส่วนใหญ่ใช้จ่ายอย่างประหยัด ใช้จ่ายในการซื้อของที่จำเป็นในการดำเนินชีวิตและการเรียน พบว่านิสิตส่วนใหญ่ กู้ยืมเงินให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา (กยศ.) ส่วนคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มีความไม่พึงพอใจต่อรายได้เฉลี่ยต่อเดือนมากที่สุดที่ร้อยละ 30.0 เนื่องจากในการเรียน มีค่าใช้จ่ายสูง มีการซื้ออุปกรณ์และสิ่งของต่าง ๆ ในการเรียนเกือบตลอดเวลา

ในขณะที่เดียวกันก็พบว่าในด้านของคนที่นิสิตสามารถศึกษาปัญหาได้เมื่อนิสิตมีปัญหา พบว่าที่คณะเกษตรศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เมื่อนิสิตมีปัญหา นิสิตมีคนที่สามารถปรึกษาได้มากถึงร้อยละ 100.0 แสดงถึงการมีบรรยากาศของการใส่ใจและดูแลอย่างดียิ่ง นิสิตไม่รู้สึกลดเดี๋ยวมีคนที่คอยพูดคุยปรึกษาอยู่ตลอดเวลา และในด้านตรงข้ามที่คณะวิศวกรรมศาสตร์เมื่อนิสิตมีปัญหา พบว่าไม่มีคนที่สามารถปรึกษาได้มากถึงร้อยละ 17.6 สิ่งนี้ส่งผลต่อการปรับตัวในการเรียนและการใช้ชีวิตที่รู้สึกโดดเดี่ยวในมหาวิทยาลัย ไม่มีเพื่อนหรือคนที่คอยรับฟังปัญหา ส่วนในด้านของสภาพแวดล้อมในมหาวิทยาลัย พบข้อมูลโดยรวมเฉลี่ยว่านิสิตทุกคนมีความสุขและพึงพอใจกับสภาพแวดล้อมในมหาวิทยาลัยในระดับมาก

พบว่ามหาวิทยาลัยมีสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ในการสนับสนุนในการเรียนและการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัย เช่น สำนักหอสมุด สวนสาธารณะ ระบบอินเทอร์เน็ตที่ออกกำลังกาย รวมถึงมาตรการการรักษาความปลอดภัยที่ดี ในส่วนสุดท้ายถ้านิสิตสามารถเลือกได้ นิสิตอยากเข้าร่วมหรือไม่อยากเข้าร่วมกิจกรรมของมหาวิทยาลัย พบว่าเกินครึ่งหนึ่งของนิสิตในทุกคณะมีความสนใจและอยากเข้าร่วมกิจกรรมของมหาวิทยาลัย จากการสำรวจพบว่านิสิตคณะวิทยาศาสตร์ ให้คำตอบว่าอยากเข้าร่วมกิจกรรมของทางมหาวิทยาลัยมากถึงร้อยละ 79.6 อธิบายได้ถึงการพบประสบการณ์ใหม่ การรู้จักผู้อื่นผ่านกิจกรรมที่ทำ และการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ส่วนในกรณีที่ไม่อยากเข้าร่วมกิจกรรมของมหาวิทยาลัยพบว่า นิสิตของคณะวิศวกรรมศาสตร์ โดยถ้าสามารถเลือกได้นิสิตไม่อยากจะเข้าร่วมกิจกรรมของทางมหาวิทยาลัยถึงร้อยละ 42.0 ของนิสิตที่ตอบแบบสอบถาม โดยอธิบายว่ากิจกรรมของมหาวิทยาลัยไม่น่าสนใจ ไม่มีความสุข และการเข้าร่วมกิจกรรมทำให้มีเวลาทบทวนรายวิชาที่เรียนน้อยลง

สรุป

งานวิจัยนี้สามารถสรุปในเรื่องของความสุขในนิสิตกลุ่มวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยนเรศวรจากข้อมูลทางสถิติและประเด็นจากข้อคำถามในแบบประเมินความสุขที่ทำให้เกิดความสุขในระดับที่แตกต่างกัน จากรูปแบบการเรียนรายได้ต่อเนื่อง การปรึกษาปัญหา สภาพแวดล้อมในมหาวิทยาลัยและการร่วมทำกิจกรรม มีผลต่อความสุขที่มีแตกต่างกันในแต่ละบุคคล โดยภาพรวมมีนิสิตผู้ตอบแบบประเมินในกลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยนเรศวรทั้งหมด 399 คน พบว่านิสิตส่วนใหญ่ทั้ง 4 คณะ มีความสุขอยู่ในระดับเท่ากับคนทั่วไป ในเรื่องของผลการเรียนเฉลี่ยสะสม ผู้ตอบแบบประเมินส่วนใหญ่อยู่ที่ระดับ 2.01 – 2.50 ในเรื่องรายได้เฉลี่ยต่อเดือนของนิสิตส่วนใหญ่มีรายได้อยู่ที่ 4,001 – 8,000 บาท/เดือน พบว่านิสิตความพึงพอใจต่อรายได้ของตนเองร้อยละ 82.0 เมื่อนิสิตมีปัญหา นิสิตส่วนใหญ่มีคนที่สามารถปรึกษาปัญหาได้ตลอดเวลา ในส่วนของสภาพแวดล้อมในมหาวิทยาลัยพบว่านิสิตพึงพอใจต่อสภาพแวดล้อมในมหาวิทยาลัยที่ทำให้ นิสิตใช้ชีวิตอย่างมีความสุขและถ้า นิสิตสามารถเลือกได้นิสิตอยากเข้าร่วมกิจกรรมของมหาวิทยาลัยเกินครึ่งหนึ่งของจำนวนทั้งหมด

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการพัฒนาและต่อยอดแบบประเมิน ความสุขในนิสิตมหาวิทยาลัยนเรศวร ในเรื่องปัจจัยที่สัมพันธ์กับความสุขของนิสิตมหาวิทยาลัยนเรศวร เห็นควรเพิ่มเติมในประเด็นเรื่องของสุขภาพและโรคประจำตัว และเห็นควรทำการประเมินในช่วงระยะเวลาของความสุขในแต่ละช่วงที่แตกต่างกันออกไป เช่น ช่วงก่อนสอบ กลางภาค และก่อนปิดเทอม เพื่อที่จะทำให้เกิดมุมมองความสุขที่แตกต่างและมีความเข้าใจที่ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น ในการพัฒนาแนวทางที่จะส่งเสริมความสุขและยกระดับการเรียนการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยอย่างมีความสุขต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กัลยาณี เสนาสุ. (2559). *ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความสุขของคนไทย* (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- จิราภรณ์ สรรพวิรวงศ์. (2559). ความสุขของ นักศึกษามหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์. *สงขลานครินทร์เวชสาร*, 34(5), 269–279
- ชวณีย์ พงศาพิชณ์. (2557). *ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการเผชิญปัญหาและความสุขในชีวิตของนักศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ*. สืบค้นเมื่อ 29 กรกฎาคม 2557, จาก <https://bit.ly/3dVmmzB>
- ชุตติกาญจน์ เปาหุย. (2553). *ศึกษาระดับความสุขในการทำงานของพยาบาล: กรณีศึกษาพยาบาลโรงพยาบาลศิริราช (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต)*. เพชรบุรี: มหาวิทยาลัยศิลปากร. สืบค้นจาก <https://bit.ly/3yGdi9y>
- ธัญชนก ใจบุญตัน, สุชาติ ลีตระกูล, และกิตติศักดิ์ นิเวรัตน์. (2561). ปัจจัยเชิงสาเหตุที่มีอิทธิพลต่อความสุขในการเรียนของนักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ราย. *วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่*, 11(1), 1–14.
- นพลักษณ์ หนักแน่น, และสมศิรินนท์ สวัสดิ์ศรี. (2559). ความสุขของนักศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล ในการเป็นพลเมืองโลก. *วารสารเกื้อการุณย์*, 23(1), 87–101.
- ประชาสัมพันธ์ มหาวิทยาลัยนเรศวร. (2563). *อัตลักษณ์นิสิตมหาวิทยาลัยนเรศวร*. สืบค้นเมื่อ 8 มิถุนายน 2563, จาก <https://www.nu.ac.th/?p=19129>

รายงานสถิติจำนวนนิสิตมหาวิทยาลัยนเรศวร ประจำปีการศึกษา. (2560). *สถิตินิสิต ประจำปีการศึกษา 2560*. สืบค้นเมื่อ 22 มีนาคม 2564, จาก <https://bit.ly/3yDnDD7>

วิวัฒน์ เจริญยิ่ง, กรรณิการ์ ใจเที่ยง, สฐิตชญา อินชู, ภูฤทธิ เจริญจิตร, บุษบง จันทมล, และกัณฑ์วัฒน์ อนุศักดิ์เสถียร. (2561). การสร้างแบบประเมินความสุขของนิสิตระดับปริญญาตรีมหาวิทยาลัยนเรศวร. *วารสารจิตวิทยาคลินิก*, 49(2), 1-13.

สุดสบาย จุลกัทพพะ. (2554). *ความเครียด*. สืบค้นเมื่อ 29 พฤษภาคม 2562, จาก <https://bit.ly/3yGnnTU>

A pregnant woman is shown from the chest down to the waist, wearing a light beige, sleeveless dress with a lace-trimmed bodice and a vertical lace stripe down the center. She has two long, dark braids. Her hands are gently cradling her pregnant belly. The background is plain white.

ที่มา: <https://www.naewna.com/local/316920>

การส่งเสริมการจัดการชีวิตและสุขภาพของวัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่น และครอบครัว

The Promotion and Management of Life and Health of Female Youths, Teen Mothers, and Their Families

พิษณุ อภิสมภารโยธิน

บทนำ

ข้อมูลจากรายงานของสำนักอนามัยการเจริญพันธุ์ (2558) พบว่าแนวโน้มของการมีเพศสัมพันธ์ของกลุ่มนักเรียนหรือวัยรุ่นอายุต่ำกว่า 20 ปี มีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะในกลุ่มวัยรุ่นหญิง ซึ่งแม้ว่าการใช้ถุงยางอนามัยเมื่อมีเพศสัมพันธ์ครั้งแรกในกลุ่มเยาวชนจะมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น แต่ยังพบว่าการใช้ถุงยางอนามัยเมื่อมีเพศสัมพันธ์ครั้งล่าสุดรวมทั้งการคุมกำเนิดด้วยวิธีที่เชื่อถือได้ในกลุ่มเยาวชนกลับมีแนวโน้มที่ลดลง ส่งผลให้เกิดปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น การท้องไม่พร้อม และปัญหาการทำแท้งของวัยรุ่น การทอดทิ้งบุตรและการเป็นแม่วัยใสหรือมารดาวัยรุ่นที่ขาดความพร้อมในการดูแลบุตร และก่อให้เกิดผลกระทบต่อทั้งตัววัยรุ่นหญิงเอง มารดาวัยรุ่น และครอบครัว หากพิจารณาสถิติการสำรวจข้อมูลของหญิงคลอดที่มีอายุระหว่าง 15-19 ปี ในปี 2557 พบว่า มีหญิงคลอดอายุระหว่าง 15-19 ปี ทั่วประเทศจำนวน 112,278 คน คิดเป็นอัตราการคลอดมีชีพ 47.9 ต่อประชากร เพศหญิงอายุระหว่าง 15-19 ปี พันคน (สำนักอนามัยการเจริญพันธุ์, 2557) โดยหากพิจารณาเฉพาะในจังหวัดพิษณุโลก พบว่ามีจำนวนถึง 1,471 คน คิดเป็นอัตราการคลอดมีชีพจำนวน 47.0 ต่อประชากรเพศหญิงอายุระหว่าง 15-19 ปี พันคน ในจังหวัดพิษณุโลก (อารีรัตน์ จันทร์ลำภู, 2558) ซึ่งใกล้เคียงกับข้อมูลในระดับประเทศที่มีอัตราการคลอดมีชีพถึง 47.9 ต่อประชากรหญิงอายุระหว่าง 15-19 ปี พันคน แสดงให้เห็นความรุนแรงของปัญหาอย่างมาก ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้ได้กลายเป็นมารดาวัยรุ่นอายุระหว่าง 20-25 ปีในปัจจุบัน

ผลกระทบที่เกิดจากการตั้งครรภ์ของวัยรุ่นหญิงหรือสตรีเยาวชนที่เพิ่มมากขึ้นนั้นได้ก่อให้เกิดปัญหาของความพร้อมในด้านการดำรงชีวิตและคุณภาพชีวิตของวัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่น และครอบครัว ตลอดจนส่งผลกระทบต่อเด็กที่ให้กำเนิด

โดยมารดาวัยรุ่นซึ่งจะเติบโตกลายเป็นพลเมืองของประเทศไทยและเป็นพลังสำคัญในการพัฒนาประเทศในอนาคต แต่เนื่องจากอัตราการคลอดของสตรีเยาวชนที่เพิ่มสูงขึ้นได้ส่งผลทำให้เกิดแนวโน้มที่สวนทางกับอัตราการเกิดของประชากรหญิงวัยอื่น ๆ ที่ลดลงในช่วงเวลาเพียงไม่กี่ปีที่ผ่านมา (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2556) โดยในปัจจุบันนี้พบว่ามีประชากรหญิงวัย 10-19 ปี จำนวนลดลงซึ่งนับได้ว่าการลดจำนวนของผู้หญิงวัยนี้เฉลี่ยปีละ 80,000 ราย ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลจากการคาดประมาณประชากรของคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเมื่อปี 2555 ที่ประมาณการณ์ว่าอีก 30 ปีข้างหน้าคือในปี 2588 จะมีจำนวนเด็กเกิดใหม่ในประเทศไทยลดลงเหลือเพียงปีละประมาณ 500,000 รายเท่านั้น นั่นอาจหมายความว่าประเทศไทยจะมีภาวะทางเศรษฐกิจ สังคม และสุขภาพที่เพิ่มสูงมากขึ้น เพราะในปัจจุบันพบว่ามีค่าเฉลี่ยของการคลอดในแต่ละวันเป็นการคลอดของสตรีเยาวชนอายุต่ำกว่า 15 ปีมากถึง 10 ราย โดย 0.6 รายของมารดาวัยรุ่นอายุต่ำกว่า 15 ปีดังกล่าวนั้น มีบุตรแล้วถึงสองคน และในแต่ละวันจะมีการคลอดของสตรีเยาวชนทั่วประเทศมากถึง 355 ราย โดยจำนวน 1 ใน 3 เป็นการตั้งครรภ์โดยไม่ตั้งใจ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2556) ปรัชญาการณเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นสถานการณ์ปัญหาของการเป็นมารดาวัยรุ่นหรือแม่วัยใสในกลุ่มสตรีเยาวชนได้อย่างชัดเจน (พิษณุ อภิสมภารโยธิน, 2560ข)

ปัญหาการตั้งครรภ์และการกลายมาเป็นมารดาวัยรุ่นของสตรีเยาวชนได้ส่งผลกระทบต่อทั้งวัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่นและครอบครัวที่ต้องเผชิญกับปัญหาดังกล่าว ทั้งผลกระทบทางด้านจิตใจ ร่างกาย สังคม และการดำรงชีวิต จนกลายเป็นปัญหาที่ครอบครัว ชุมชน และสังคมได้รับผลกระทบอย่างมาก นอกจากนี้ การมีวุฒิภาวะที่ไม่เพียงพออาจทำให้ขาดความพร้อมและความรับผิดชอบจนอาจส่งผลให้เกิดปัญหาทางสังคมอื่น ๆ ได้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่าการจัดการชีวิต สุขภาพ และอาชีพของมารดาวัยรุ่นที่รวมถึงกลุ่มสตรีเยาวชนและครอบครัวนั้นเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง เพราะนอกจากที่พวกเขาเหล่านั้นจะต้องได้รับความทุกข์จากปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อทางด้านจิตใจดังกล่าวแล้ว ยังเกี่ยวข้องกับการจัดการชีวิตในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านสุขภาพ ด้านครอบครัว ด้านสังคม ด้านการศึกษา ด้านอาชีพ ด้านเศรษฐกิจและการเงิน ตลอดจนด้านการเลี้ยงดูบุตร โดยเฉพาะหากต้องกลายมาเป็นมารดาวัยรุ่นที่ต้องเลี้ยงดูบุตรคนเดียววันด้วยแล้ว ก็จะต้องทำงานบ้านที่หนักควบคู่ไปกับการเลี้ยงดูบุตร และยังคงต้องทำงานหาเงินไปด้วยในเวลาเดียวกัน

(วรการณณ์ สามโกเศศ, 2556) นอกจากนี้ หากไม่สามารถดูแลตนเองและบุตรได้ก็จะส่งผลกระทบต่อครอบครัวหรือพ่อแม่ของมารดาวัยรุ่นสตรีเยาวชน ทำให้ต้องรับภาระและได้รับผลกระทบจากการปรับตัวทางสภาพจิตใจและสังคมที่เกิดขึ้นด้วย วัยรุ่นหญิงมารดาวัยรุ่น และครอบครัวจำนวนมากที่ต้องได้รับความยากลำบากในหลายลักษณะ ทั้งการไม่ยอมรับของคนในครอบครัว หรือการที่ครอบครัวของตนเองไม่สามารถดูแลหรือให้ความช่วยเหลือได้ ซึ่งอาจส่งผลให้เกิดปัญหาเด็กกำพร้าที่ถูกทอดทิ้งเนื่องจากความไม่พร้อมและปัญหาการขาดโอกาสในการศึกษาเท่าที่ควรจะได้รับ เป็นต้น (นิสาพร วัฒนศัพท์ และศุภสิทธิ์ พรธรรมาธินัย, 2558) นอกจากนี้ ปัญหาส่วนใหญ่ที่เห็นได้ชัดเจน ได้แก่ ความรู้สึกหวาดกลัว การขาดความเชื่อมั่นกับอนาคตที่จะก้าวเดินต่อไป ปัญหาเรื่องเงินที่ต้องนำมาเลี้ยงดูบุตร ปัญหาเรื่องการบริหารจัดการเวลาในการดูแลบุตร ทำให้สตรีเยาวชนที่เป็นมารดาวัยรุ่นนั้นเกิดความเครียด ความทุกข์ยาก เกิดภาวะซึมเศร้า เกิดรูปแบบอารมณ์ด้านลบ รวมถึงบุตรที่เกิดมาก็อาจจะมีความเสี่ยงด้านสุขภาพจิตในหลายด้าน ได้แก่ อาจรู้สึกด้อยหรือเกิดความรู้สึกที่มีไม่เท่าเทียมกับเพื่อน รู้สึกไม่ภาคภูมิใจในตัวเอง รู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจที่ไม่ได้รับการดูแลจากทั้งพ่อและแม่ไปพร้อมกันนอย่างที่ควรจะเป็น เป็นต้น (นพพรช บัญชาญา, 2557) ซึ่งจำเป็นที่จะต้องมีการส่งเสริมการบริหารจัดการชีวิตที่เหมาะสมสำหรับวัยรุ่นหญิงมารดาวัยรุ่น และครอบครัวซึ่งเป็นกลุ่มเปราะบาง เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพชีวิตที่ดีต่อไป

สำหรับในประเทศไทยนั้น ปัจจุบันได้มีความพยายามให้มีการผลักดันและเคลื่อนไหวในเรื่องการส่งเสริมการอนามัยเจริญพันธุ์ในช่วงวัยรุ่นของเยาวชน ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการให้ความรู้ในเรื่องเพศ โดยเน้นเรื่องความรับผิดชอบ ความปลอดภัย รวมทั้งป้องกันการตั้งครรภ์อันไม่พึงปรารถนา ตลอดจนส่งเสริมสุขภาพทางเพศและการป้องกันการได้รับเชื้อ หรือติดโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์และโรคเอดส์ การคุมกำเนิด การดูแลสุขภาพตนเองในการมีเพศสัมพันธ์อย่างปลอดภัย และเพื่อลดปัญหาความรุนแรงทางเพศและปัญหาอื่น ๆ และส่งเสริมให้วัยรุ่นเกิดความเข้าใจและคำนึงถึงสุขภาพทางเพศ และสามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข มีสุขภาพที่ดีและปลอดภัย (พิษณุ อภิสิมาจารย์โยธิน, 2560x) โดยในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ.2555-2559) ได้นำเรื่องการตั้งครรภ์ของสตรีเยาวชนเป็นอีกประเด็นสำคัญที่จะต้องเร่งแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ไม่พร้อมในวัยรุ่น ซึ่งนับเป็นปัญหาสังคมที่ทวีความรุนแรงและส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ในการดูแลเด็กและเยาวชนของประเทศไทย (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม

แห่งชาติ, 2555) นอกจากนี้ ตามพระราชบัญญัติการป้องกันและแก้ไขปัญหาคาการตั้งครุรกรในวัยร่น พ.ศ.2559 ได้ระบุในมาตรา 5 ไว้ว่าวัยร่นมีสิทธิตัดสินใจด้วยตนเองและมีสิทธิได้รับข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ การอนามัยเจริญพันธ์ การเป็นส่วนตัว ได้รับการจัดสวัสดิการสังคมอย่างเสมอภาค ไม่ถูกเลือกปฏิบัติและได้รับสิทธิที่เป็นประโยชน์อย่างถูกต้องครบถ้วนและเพียงพอ (ราชกิจจานุเบกษา, 2559) แม้ในปัจจุบันหน่วยงานภาครัฐของไทย ไม่ว่าจะเป็นสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงมนุษย์และสาธารณสุขจังหวัดในจังหวัดต่าง ๆ รวมถึงในจังหวัดพิษณุโลกซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีแนวโน้มของปัญหาคาการตั้งครุรกรในกลุ่มสตรีเยาวชนที่สูงใกล้เคียงกับแนวโน้มของระดับประเทศ ได้พยายามผลักดันให้เกิดแผนการดำเนินงานต่าง ๆ มาอย่างต่อเนื่องแต่อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าจะมีนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและแก้ไขปัญหาคาและหน่วยงานต่าง ๆ ได้พยายามส่งเสริมให้เกิดการดำเนินงานในการแก้ไขและจัดการปัญหาคาการตั้งครุรกรของสตรีเยาวชนก็ตาม แต่ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าสถานการณ์ของการเป็นมารดาวัยร่นสตรีเยาวชนในสังคมไทยนั้นได้เกิดขึ้นแล้วและมีแนวโน้มที่เป็นปัญหาที่รุนแรง และมารดาวัยร่นสตรีเยาวชนและครอบครัวต้องเผชิญปัญหาจำนวนมากในการดำรงชีวิตของตนเองโดยเฉพาะในบริบทของการจัดการชีวิตทั้งในกลุ่มวัยร่นหญิงมารดาวัยร่นและครอบครัว จึงจำเป็นที่จะต้องส่งเสริมให้เกิดแนวทางในการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการชีวิตของวัยร่นหญิง มารดาวัยร่นและครอบครัว เพื่อจะได้ใช้ประโยชน์ของข้อมูลสำหรับประยุกต์ใช้ในการกำหนดนโยบายหรือโครงการที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาและส่งเสริมคุณภาพชีวิตให้วัยร่นหญิงมารดาวัยร่น และครอบครัวสามารถจัดการชีวิตของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดเพื่อให้สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development Goals) ในเรื่องการมีสุขภาพและชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี (พิษณุ อภิสมภารโยธิน, 2562ข) ดังนั้นการส่งเสริมการจัดการชีวิตและสุขภาพของวัยร่นหญิง มารดาวัยร่น และครอบครัวจึงเป็นเรื่องสำคัญ ซึ่งหากวัยร่นหญิง มารดาวัยร่น และครอบครัวมีการจัดการชีวิตที่ดี ก็จะมีส่วนในการส่งเสริมให้นำไปสู่การบรรลุเป้าหมายได้อย่างยั่งยืนได้ เพราะถ้าหากต้องการส่งเสริมให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีได้นั้น จำเป็นที่จะต้องส่งเสริมหรือจัดการอย่างรอบด้าน จากแนวคิดข้างต้นผู้วิจัยจึงเห็นสมควรทำการวิจัยเรื่องการส่งเสริมการจัดการชีวิตและสุขภาพของวัยร่นหญิง มารดาวัยร่น และครอบครัว โดยมุ่งเน้นการศึกษาปัจจัยเชิงสาเหตุที่มีอิทธิพลต่อการจัดการชีวิตของวัยร่นหญิงมารดาวัยร่น และครอบครัว ศึกษาแนวทางในด้านการเสริมสร้างการบริหารจัดการระบบสุขภาพชุมชน และศึกษาความต้องการในด้านการพัฒนาทักษะทางด้านอาชีพ

ของวัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่น และครอบครัว เพื่อใช้ประโยชน์ของข้อมูลที่ได้ในการส่งเสริมคุณภาพชีวิต ตลอดจนสามารถเข้าใจปัญหาและอุปสรรคในการจัดการชีวิต เพื่อใช้ข้อมูลในการส่งเสริมแก้ไขปัญหาและเสริมสร้างคุณภาพในการจัดการชีวิตตนเอง และเพิ่มพลังอำนาจในการดำรงชีวิตของวัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่น และครอบครัวได้อย่างมีคุณภาพที่ดีต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์การวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นชุดโครงการวิจัยการส่งเสริมการจัดการชีวิตและสุขภาพของวัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่นและครอบครัว ที่รวบรวมผลการศึกษาจากโครงการวิจัยย่อย 3 โครงการ ซึ่งมีวัตถุประสงค์หลักที่ครอบคลุมการศึกษาใน 3 วัตถุประสงค์ ดังนี้

1. เพื่อศึกษาปัจจัยเชิงสาเหตุที่มีอิทธิพลต่อการจัดการชีวิตของวัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่น และครอบครัว
2. เพื่อศึกษาแนวทางในด้านการเสริมสร้างการบริหารจัดการระบบสุขภาพชุมชนตามความต้องการของวัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่น และครอบครัว
3. เพื่อศึกษาความต้องการในด้านการพัฒนาทักษะทางด้านอาชีพของวัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่น และครอบครัว

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้การเก็บข้อมูลเชิงปริมาณด้วยแบบสอบถามเพื่อให้ได้คำตอบตามวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 1 ได้แก่ “เพื่อศึกษาปัจจัยเชิงสาเหตุที่มีอิทธิพลต่อการจัดการชีวิตของวัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่น และครอบครัว” โดยประยุกต์ใช้ PRECEDE Framework ของลอร์เรนซ์ กรีน และมาร์แชล ครือเตอร์ (Green & Krueger, 1999) ซึ่งประกอบด้วยประเด็นต่าง ๆ คือ ปัจจัยนำ ได้แก่ ความรู้ในการดูแลตนเองและบุตร ซึ่งเป็นคำถามแบบถูก-ผิด ที่นำคะแนนมาอิงเกณฑ์ 5 ระดับ (มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย น้อยที่สุด) ความสามารถในการปรับตัว และการรับรู้คุณค่าในตนเอง ปัจจัยเชื้อ ได้แก่ การเข้าถึงสวัสดิการและการเข้าถึงทรัพยากร ปัจจัยเสริมได้แก่การสนับสนุนทางสังคมจากเพื่อน ครอบครัว ชุมชน บุคลากรสาธารณสุข และการจัดการชีวิต ซึ่งเป็นแบบสอบถามแบบมาตราส่วนประเมินค่า 5 ระดับ (มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย น้อยที่สุด) และเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์ เพื่อให้ได้คำตอบตามวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 2 และ 3 ได้แก่ “เพื่อศึกษาแนวทางในด้านการเสริมสร้างการบริหารจัดการระบบสุขภาพชุมชนตามความต้องการของวัยรุ่นหญิง มารดา

วัยรุ่น และครอบครัว” และ “เพื่อศึกษาความต้องการในด้านการพัฒนาทักษะทางด้านอาชีพของวัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่น และครอบครัว” โดยผู้วิจัยทำการเก็บข้อมูลกับวัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่น และครอบครัว ผู้วิจัยกำหนดขนาดตัวอย่างเป็นกรณีศึกษาในอำเภอเมืองจังหวัดพิษณุโลกในช่วงปีงบประมาณ 2562 ซึ่งคำนวณขนาดตัวอย่างโดยใช้ตารางของยามาเน่ (Yamane, 1973 อ้างถึงใน พิษณุ อภิสมาจารย์โยธิน, 2562ก) ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 โดยคำนวณได้ 400 คน ผู้วิจัยเก็บเพิ่มร้อยละ 25 เพื่อป้องกันการได้รับแบบสอบถามและการบันทึกการสัมภาษณ์ที่ไม่สมบูรณ์ จึงเก็บข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 500 คน โดยแบ่งเป็นวัยรุ่นหญิงที่มีอายุ 20-25 ปี ตามนิยามขององค์การยูนิเซฟ (UNICEF, 2008) จำนวน 200 คน มารดาวัยรุ่นที่มีอายุ 20-25 ปีจำนวน 100 คน และครอบครัวของวัยรุ่นหญิงและมารดาวัยรุ่น (พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย หรือตัวแทนครอบครัว) จำนวน 200 คน ตามสัดส่วนของประชากรโดยประมาณคือร้อยละ 40 ร้อยละ 20 และร้อยละ 40 ตามลำดับ (สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดพิษณุโลก, 2562) ผู้วิจัยทำการสุ่มตัวอย่างโดยใช้วิธีการสุ่มอย่างง่าย (simple random sampling) โดยมีเกณฑ์การคัดเข้า (inclusion criteria) คือวัยรุ่นหญิงที่มีอายุ 20-25 ปี มารดาวัยรุ่นที่มีอายุ 20-25 ปี และครอบครัวที่เป็นบุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 20 ปีขึ้นไปและยินดีเข้าร่วมในการวิจัยครั้งนี้ และมีเกณฑ์การคัดออก (exclusion criteria) คือ ผู้ที่อ่านหนังสือไม่ออก และไม่มีเวลาตอบแบบสอบถามจนเสร็จสิ้นครบถ้วน ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ได้รับการรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยนเรศวร โดยมีเอกสารรับรองจริยธรรมการวิจัย COA No. 664/2018, IRB No.0830/61 ; COA No. 015/2019, IRB No.0828./61 ; COA No. 014/2019 ; IRB No.0826./61 ซึ่งผู้วิจัยดำเนินการตามขั้นตอนจริยธรรมการวิจัยอย่างเคร่งครัด นอกจากนี้ ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยทำทั้งแยกระหว่างข้อมูลจากวัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่น และครอบครัว และวิเคราะห์ภาพรวมร่วมกันโดยรวมของวัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่น และครอบครัว โดยข้อมูลเชิงปริมาณโดยใช้สถิติการแจกแจงความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ไคสแควร์ สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน และสัมประสิทธิ์การถดถอยพหุคูณ และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัย

ข้อมูลทั่วไป

พื้นที่ที่ทำการศึกษาอยู่ในอำเภอเมืองจังหวัดพิษณุโลก ซึ่งมีประชากรประมาณ 604,295 คน (สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดพิษณุโลก, 2562) โดยผู้วิจัยทำการศึกษากับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 500 คน ซึ่งเป็นวัยรุ่นหญิง จำนวน 200 คน คิดเป็นร้อยละ 40.00 มารดาวัยรุ่นจำนวน 100 คน คิดเป็นร้อยละ 20.00 และตัวแทนครอบครัวจำนวน 200 คน คิดเป็นร้อยละ 20.00 กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า รองลงมาคือระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตามลำดับ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ไม่มีอาชีพและเป็นนิสิตนักศึกษา รองลงมาคือประกอบอาชีพรับจ้างรายวันและรับจ้างทั่วไป และประกอบอาชีพค้าขายและเกษตรกรรมตามลำดับ โดยส่วนใหญ่มีรายได้ต่อเดือนระหว่าง 5,000–10,000 บาท

ปัจจัยเชิงสาเหตุที่มีอิทธิพลต่อการจัดการชีวิต

การวิเคราะห์ปัจจัยเชิงสาเหตุที่มีอิทธิพลต่อการจัดการชีวิตของวัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่น และครอบครัว ผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้ PRECEDE Framework ของกรีนและคิอเกอร์ (Green & Krueger, 1999) มาใช้เป็นแนวทาง ซึ่งมีผลการวิจัย ดังนี้

1. ปัจจัยนำ (predisposing factors) พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีความรู้ในการดูแลตนเองและบุตรอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 11.41$ และ $S.D.= 6.093$) มีทัศนคติต่อการดำรงชีวิตของตนเองอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.54$ และ $S.D.=0.522$) มีความสามารถในการปรับตัวอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.56$ และ $S.D.=0.569$) และมีการรับรู้คุณค่าในตนเองอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.76$ และ $S.D.=0.595$)

2. ปัจจัยเอื้อ (enabling factors) พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีการเข้าถึงสวัสดิการอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.49$ และ $S.D.=0.612$) และมีการเข้าถึงทรัพยากรอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.54$ และ $S.D.=0.617$)

3. ปัจจัยเสริม (reinforcing factors) พบว่ากลุ่มตัวอย่างได้รับการสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัวอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.94$ และ $S.D.=0.701$) ได้รับการสนับสนุนทางสังคมจากเพื่อนอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.63$ และ $S.D.=0.652$) ได้รับการสนับสนุนทางสังคมจากบุคลากรสาธารณสุขอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}=3.38$ และ $S.D.=0.664$) และได้รับการสนับสนุนทางสังคมจากชุมชนอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}= 3.37$ และ $S.D.=0.734$)

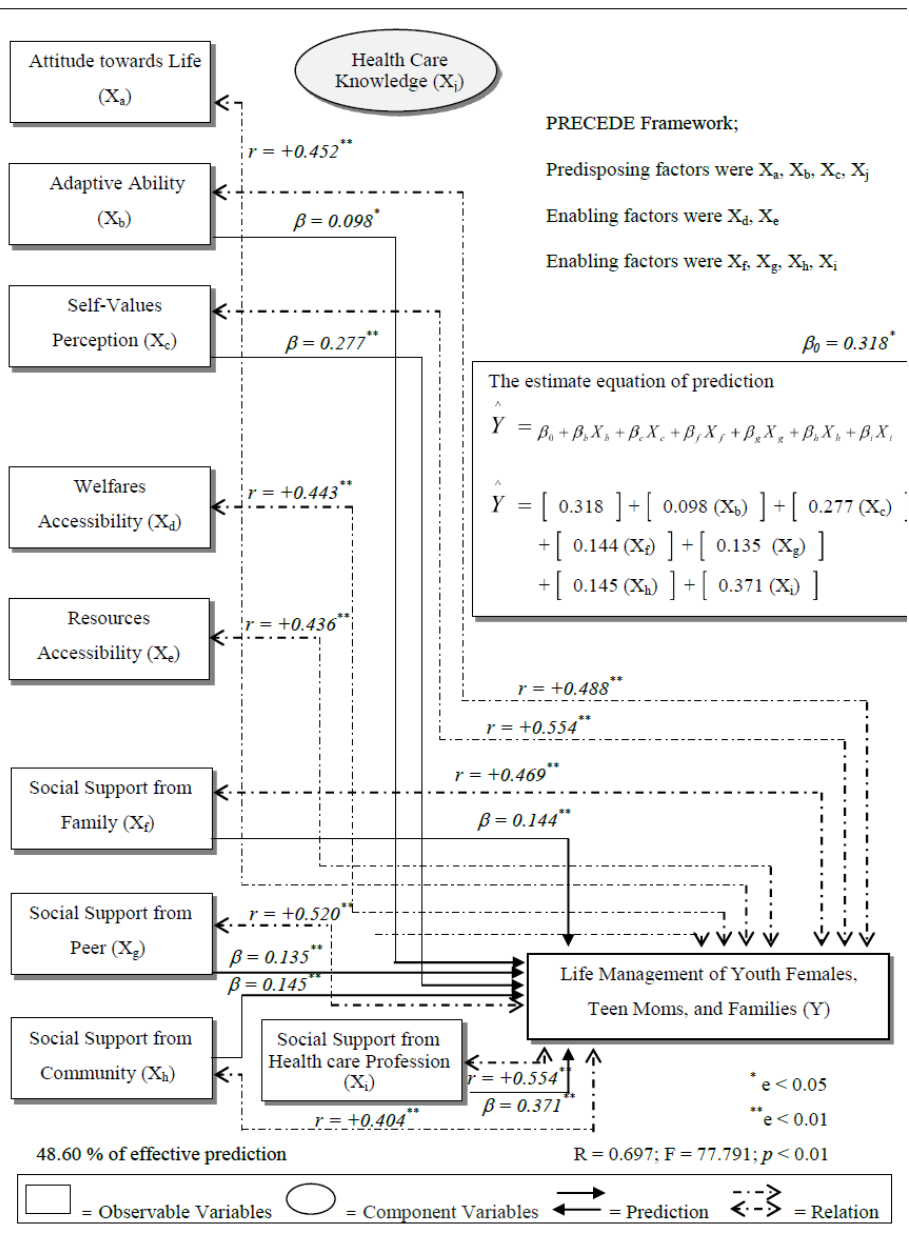
4. การวิเคราะห์การจัดการชีวิต พบว่าในภาพรวมกลุ่มตัวอย่างมีการจัดการชีวิตอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=3.66$ และ S.D.=0.649) หากพิจารณาในกลุ่มตัวอย่างแยกประเภท พบว่ามารดาวัยรุ่นมีการจัดการชีวิตอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}=3.35$ และ S.D.=0.606) โดยข้อความถามการจัดการชีวิตของมารดาวัยรุ่นที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ สามารถหาทางในการพัฒนาความรู้และการศึกษาของตนเองได้อยู่เสมอซึ่งอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}=3.46$ และ S.D.=0.804) ส่วนข้อความถามการจัดการชีวิตของมารดาวัยรุ่นที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด ได้แก่สามารถจัดการด้านการออมเงินได้อย่างเหมาะสมซึ่งอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}= 3.26$ และ S.D.=0.917) สำหรับวัยรุ่นหญิงมีการจัดการชีวิตอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=3.63$ และ S.D.=0.619) โดยข้อความถามการจัดการชีวิตของวัยรุ่นหญิงที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ดูแลสุขภาพของตนเองให้สมบูรณ์ด้วยการออกกำลังกายซึ่งอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}= 3.74$ และ S.D.=0.824) ส่วนข้อความถามการจัดการชีวิตของวัยรุ่นหญิงที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด ได้แก่สามารถจัดการด้านการออมเงินได้อย่างเหมาะสม ซึ่งอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}= 3.52$ และ S.D.=0.956) นอกจากนี้ครอบครัวมีการจัดการชีวิตอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}= 3.70$ และ S.D.=0.693) โดยข้อความถามการจัดการชีวิตของครอบครัวที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ดูแลสุขภาพของตนเองให้สมบูรณ์ด้วยการออกกำลังกาย ($\bar{X}= 3.80$ และ S.D.=0.858) ส่วนข้อความถามการจัดการชีวิตของครอบครัวที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด ได้แก่สามารถหารายได้ได้อย่างเพียงพอต่อการดำรงชีวิต ซึ่งอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=3.62$ และ S.D.=0.860)

5. ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการชีวิตของวัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่น และครอบครัวต้องเผชิญมากที่สุด ได้แก่การโดนตีตรา ล้อเลียน และนิินทา หากต้องกลายเป็นมารดาวัยรุ่นหรือมีเพื่อนหรือสมาชิกในครอบครัวเป็นมารดาวัยรุ่น ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 26.80 ซึ่งทางออกในการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคในการจัดการชีวิตของวัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่น และครอบครัวที่ปฏิบัติมากที่สุด ได้แก่การให้กำลังใจตัวเอง เปลี่ยนความคิดตัวเองให้คิดบวกแล้วเดินหน้าต่อไป และจัดการความคิดของตนเองให้ไม่คิดมากเมื่อเผชิญสายตาสังคม ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 22.00

6. การวิเคราะห์ความสัมพันธ์และอิทธิพลในการพยากรณ์ของตัวแปร พบว่าทัศนคติต่อการดำรงชีวิต ความสามารถในการปรับตัว การรับรู้คุณค่าในตนเอง การเข้าถึงสวัสดิการ การเข้าถึงทรัพยากร การสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัว การสนับสนุนทางสังคมจากเพื่อน การสนับสนุนทางสังคมจากชุมชน และการสนับสนุนทางสังคมจากบุคลากรทางสาธารณสุข มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการจัดการชีวิตของวัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่น และครอบครัวอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ที่ระดับ .01 โดยมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (r) เท่ากับ 0.452, 0.488, 0.554, 0.443, 0.436, 0.469, 0.520, 0.404 และ 0.554 ตามลำดับ นอกจากนี้ ความสามารถในการปรับตัว การรับรู้คุณค่าในตนเอง การสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัว การสนับสนุนทางสังคมจากเพื่อน การสนับสนุนทางสังคมจาก และการสนับสนุนทางสังคมจากบุคลากรสาธารณสุข มีอิทธิพลในการพยากรณ์การจัดการชีวิต ของวัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่น และครอบครัว ($\beta = 0.098, 0.277, 0.144, 0.135, 0.145$ และ 0.371 ตามลำดับ) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยมีค่า F เท่ากับ 77.791 ($p\text{-value} = .000$) และมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณ (Multiple Correlation) หรือ R เท่ากับ 0.697 และมีค่าสัมประสิทธิ์ของการตัดสินใจ (Coefficient of Determination) หรือ R^2 เท่ากับ 0.486 ซึ่งสามารถพิจารณาความสัมพันธ์และอิทธิพลของตัวแปรในการพยากรณ์การจัดการชีวิตของวัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่น และครอบครัวในภาพรวมได้ดังแผนภาพ 3.1

แผนภาพ 3.1 ตัวแบบแสดงความสัมพันธ์และอิทธิพลของตัวแปรในการพยากรณ์การจัดการชีวิต

ที่มา: พิษณุ อภิสมาจารย์โยธิน (Aphisamacharayoithin, 2020)

การเสริมสร้างการบริหารจัดการระบบสุขภาพชุมชน

การวิเคราะห์ความต้องการในด้านการเสริมสร้างการบริหารจัดการระบบสุขภาพชุมชนในเรื่องสมรรถนะกำลังคน พบว่ากลุ่มตัวอย่างให้ความสำคัญกับกำลังคนทั้งพฤติกรรมที่มีความจำเป็น (behavioral items) ภาระงานหลักที่จำเป็น (key tasks) สมรรถนะหลักสำหรับการบริหารจัดการ (core competencies) และความท้าทายที่ต้องเผชิญ (challenges) โดยพฤติกรรมที่มีความจำเป็นที่กลุ่มตัวอย่างต้องการให้กำลังคนด้านการบริการสุขภาพชุมชนพึงมีประกอบด้วยทัศนคติ (attitude) ทักษะ (skills) สมรรถนะ (capability) ความรู้ (knowledge) และความสามารถ (abilities) ส่วนภาระงานหลักที่จำเป็นที่กลุ่มตัวอย่างต้องการให้กำลังคนด้านการบริการสุขภาพชุมชนพึงมีประกอบด้วยภาระงานหลักด้านผู้นำ (leader) บทบาทตามตำแหน่ง (figurehead) การเป็นเสมือนผู้ประกอบการ (entrepreneur) การเป็นผู้พัฒนานโยบาย (policy developer) การเป็นนักวางแผน (planner) การเป็นผู้ติดต่อประสานงาน (liaison) การเป็นผู้กำกับตรวจสอบ (monitor) การเป็นผู้เผยแพร่ข้อมูลและความรู้ (disseminator) การเป็นผู้แถลงข้อมูล (spokesperson) และเป็นผู้ประเมินผล (evaluator) นอกจากนี้ สมรรถนะหลักสำหรับการบริหารจัดการระบบสุขภาพของชุมชน เพื่อตอบสนองความต้องการของวัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่น และครอบครัว ประกอบด้วย สมรรถนะหลักด้านภาวะผู้นำ สมรรถนะหลักด้านความเชี่ยวชาญในงาน สมรรถนะหลักด้านการจัดการตนเองและความยืดหยุ่น สมรรถนะหลักด้านการนำและการจัดการความเปลี่ยนแปลง สมรรถนะหลักด้านการบริหารการปฏิบัติการ และการบริหารทรัพยากร สมรรถนะหลักในการตระหนักรู้ด้านการปกครอง สมรรถนะหลักด้านความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมขององค์กร สมรรถนะหลักด้านการประชาสัมพันธ์และการสร้างเครือข่าย สมรรถนะหลักด้านการตัดสินใจเชิงประจักษ์ สมรรถนะหลักด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและการบริหารความสัมพันธ์และการสื่อสารอย่างมีคุณภาพ ส่วนความท้าทายในการบริหารระบบสุขภาพของชุมชนที่ต้องเผชิญ เพื่อให้สามารถตอบสนองความต้องการของวัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่น และครอบครัวที่สำคัญ ได้แก่ ความท้าทายเรื่องทัศนคติและการยอมรับของสังคมที่มีต่อองค์กร ความท้าทายเรื่องปัญหาสุขภาพ บริการสุขภาพและความพึงพอใจ ความท้าทายเรื่องการสื่อสารทั้งภายในและภายนอกองค์กร ความท้าทายเรื่องการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรและผู้สูงอายุ ความท้าทายเรื่องการเปลี่ยนแปลงนโยบายและปัญหาสุขภาพ ความท้าทายเรื่องการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร ความท้าทายเรื่องการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนและ

เทคโนโลยี ความท้าทายเรื่องการประสานความร่วมมือและทำงานร่วมกับเครือข่าย ความท้าทายเรื่องการจัดการงบประมาณ ประสิทธิภาพ และความคุ้มค่า ความท้าทายเรื่องความขัดแย้งทางด้านคุณธรรมและจริยธรรม และความท้าทายเรื่องความเชื่อมั่นที่มีต่อผู้บริหารและระบบขององค์กร เป็นต้น

ความต้องการในด้านการพัฒนาทักษะทางด้านอาชีพ

ความต้องการในด้านการพัฒนาทักษะทางด้านอาชีพของวัยรุ่นหญิง มารดา วัยรุ่น และครอบครัวที่สำคัญ ประกอบด้วย การส่งเสริมความรู้ในการสร้างสรรค์ สิ่งประดิษฐ์หรือชิ้นงานที่ไม่ซ้ำกับตลาดและสามารถจำหน่ายให้เกิดรายได้ การส่งเสริมทักษะที่สำคัญในการแสวงหาอาชีพ ได้แก่ ทักษะด้านภาษา ทักษะด้านเทคโนโลยี และความต้องการในการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้เรื่องการเลี้ยงไส้เดือนพร้อมการสาธิต เป็นต้น ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างบทสัมภาษณ์ดังนี้

...มีแรงกดดันเรื่องเรียนจากคนในครอบครัวและความกดดันตัวเองเรื่องค่าใช้จ่าย อยากให้มีการให้ความรู้เกี่ยวกับอาชีพต่าง ๆ ต้องมีการฝึกทักษะให้แก่อีก ๆ คน มีอาชีพอะไรก็ได้ที่เหมาะสมของแต่ละคน

(วัยรุ่นหญิง อายุ 21 ปี, ผู้ให้สัมภาษณ์, 13 มกราคม 2562)

...อยากเลี้ยงไส้เดือนเป็น เห็นเขากันว่าเลี้ยงง่ายขายได้ราคาดี คนที่อยู่บ้านพอมีที่นิดหน่อยก็เลี้ยงได้ แต่ก็เลี้ยงไม่จำเป็นต้องมีคนสอนแนะนำ

(มารดาวัยรุ่น อายุ 21 ปี, ผู้ให้สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2562)

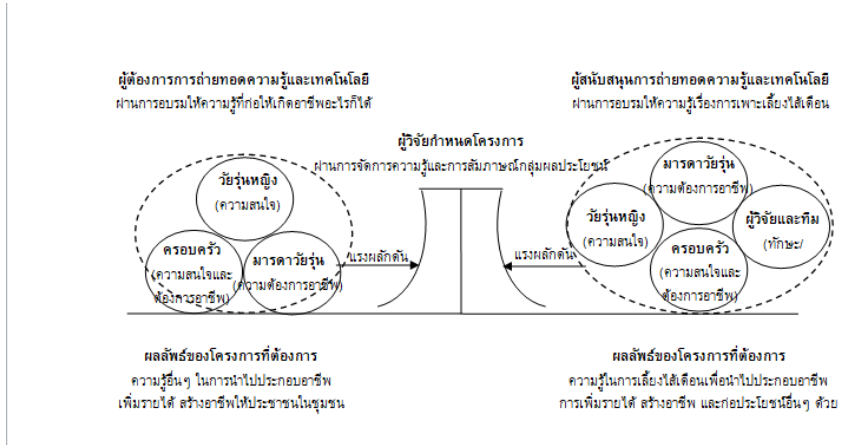
...การอบรมให้ความรู้แต่ก็คงจะไม่พ้นเรื่องของการหารายได้เลี้ยงตัวเอง เพราะในปัจจุบันนี้เรื่องเงินทองมีผลกระทบมากต่อความเป็นอยู่ของชาวบ้านจึงคิดว่าการพัฒนาทักษะทางด้านอาชีพเป็นสิ่งที่คุณบริหารหมู่บ้าน ชุมชน หรือผู้คน ควรตระหนักและคิดให้รอบคอบ อาจจะนัดประชุมร่วมกันและให้ทุกคนนำเสนอแนวคิดต่าง ๆ ขึ้นแล้วพิจารณาถึงความเป็นไปได้ด้วย

(ตัวแทนครอบครัว อายุ 28 ปี,
ผู้ให้สัมภาษณ์, 15 มกราคม 2562)

แนวทางในการถ่ายทอดนวัตกรรมด้านองค์ความรู้เพื่อตอบสนองความต้องการพัฒนาทักษะทางด้านอาชีพให้แก่วัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่น และครอบครัวที่มีความสำคัญ ได้แก่ การให้ความรู้ผ่านการอบรมและสาธิตแบบมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ การให้ความรู้ผ่านสื่อออนไลน์ ได้แก่ ไลน์ เฟสบุ๊ก และแอปพลิเคชันต่าง ๆ ที่สามารถเข้าถึงง่าย การใช้สื่อสิ่งพิมพ์หรือสื่อโฆษณาต่าง ๆ ในพื้นที่สาธารณะ การใช้สื่อบุคคล ได้แก่ บุคลากรภาครัฐ และนักอาสาพัฒนา เป็นต้น การใช้สื่อโทรทัศน์ในการให้ความรู้เรื่องอาชีพแบบเข้าใจง่าย การใช้สื่อวีดิทัศน์ที่มีภาพและเสียงที่น่าสนใจ การประชาสัมพันธ์ผ่านเสียงตามสายของวิทยุชุมชน การให้ผู้นำชุมชนหรือผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชนเป็นผู้ถ่ายทอด การเปิดโอกาสในการศึกษาผ่านโรงเรียนผู้สูงอายุในชุมชน และการให้ศูนย์การศึกษาครอบครัว (กศน.) เป็นศูนย์กลาง

สำหรับโครงการพัฒนาทักษะทางด้านอาชีพให้แก่วัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่น และครอบครัว ด้วยการถ่ายทอดความรู้และเทคโนโลยีผ่านการอบรมให้ความรู้ ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์จากข้อมูลที่ได้ทั้งหมดออกมาเป็นรูปแบบของการกำหนดโครงการแบบดุลยภาพระหว่างกลุ่ม (Group Equilibrium Model) ซึ่งประยุกต์มาจากงานวิจัยของ พิษณุ อภิสมมาตรโยธิน (2559) ดังแผนภาพ 3.2

แผนภาพ 3.2 ตัวแบบของการกำหนดโครงการ

ที่มา: พิษณุ อภิสมาจารย์โยธิน (Aphisamacharayothin, 2021)

ลักษณะการกำหนดโครงการตอบสนองต่อความกดดันของกลุ่ม ได้แก่ การต่อรอง (bargaining) การประนีประนอม (compromising) ระหว่างความต้องการที่แตกต่างกันระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ ซึ่งผู้วิจัยได้เสนอประเด็นการถ่ายทอดความรู้และเทคโนโลยีผ่านการอบรมให้ความรู้เรื่องการเพาะเลี้ยงไส้เดือนสายพันธุ์แอฟริกันไนท์ ครอเลอร์ (African Night Crawler : AF) ซึ่งเป็นโครงการสาธิต ซึ่งผู้วิจัยและคณะทำงานโครงการมีความรู้และสามารถถ่ายทอดได้ เพื่อเป็นทางเลือกให้กับกลุ่มตัวอย่างที่เข้าร่วมโครงการวิจัยครั้งนี้ โดยจากการสอบถามความคิดเห็นผ่านการสัมภาษณ์หลังจากที่ผู้วิจัยได้ให้แนวคิดดังกล่าวแล้ว พบว่ามีกลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นกลุ่มผลประโยชน์ในสองลักษณะที่เป็นการต่อรอง (bargaining) การประนีประนอม (compromising) ระหว่างความต้องการที่แตกต่างกันซึ่งเป็นตัวแบบของการกำหนดโครงการแบบดุลยภาพระหว่างกลุ่ม (Group Equilibrium Model)

สรุปและอภิปรายผล

1. ปัจจัยนำ ได้แก่ ทักษะคิดต่อการดำรงชีวิต ความสามารถในการปรับตัว และการรับรู้คุณค่าในตนเองปัจจัยเอื้อได้แก่การเข้าถึงสวัสดิการ และการเข้าถึงทรัพยากร และปัจจัยเสริมได้แก่การสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัว การสนับสนุนทางสังคมจากเพื่อน การสนับสนุนทางสังคมจากชุมชน และการสนับสนุนทางสังคมจากบุคลากรทางสาธารณสุข มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการจัดการชีวิตของวัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่น และครอบครัวอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 นอกจากนี้ความสามารถในการปรับตัว การรับรู้คุณค่าในตนเอง การสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัว การสนับสนุนทางสังคมจากเพื่อน การสนับสนุนทางสังคมจากชุมชน และการสนับสนุนทางสังคมจากบุคลากรสาธารณสุขมีอิทธิพลในการพยากรณ์การจัดการชีวิตของวัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่น และครอบครัวอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 สอดคล้องกับการศึกษาของซาลินี สุริยนเปล่งแสง (ม.ป.ป.) และการศึกษาของภาภิรมย์ ศรีโสภาก และบุรณี กาญจนถวัลย์ (2558) ทั้งนี้ สามารถอธิบายได้ว่า ปัจจัยนำได้แก่ทักษะคิดต่อการดำรงชีวิต ความสามารถในการปรับตัว และการรับรู้คุณค่าในตนเอง เป็นปัจจัยภายในตัวของวัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่น และครอบครัว ซึ่งจะก่อให้เกิดแรงจูงใจหรือการแสดงพฤติกรรมในการจัดการชีวิตหรืออาจจะเป็นความพึงพอใจหรือความต้องการซึ่งได้มาจากประสบการณ์ในการเรียนรู้ ส่วนปัจจัยเอื้อได้แก่การเข้าถึงสวัสดิการ และการเข้าถึงทรัพยากรเป็นปัจจัยบริบทแวดล้อมที่จะช่วยส่งเสริมคุณลักษณะรวมทั้งทักษะที่จะช่วยให้สามารถแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสมกับการจัดการชีวิต และปัจจัยเสริมได้แก่การสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัว การสนับสนุนทางสังคมจากเพื่อน การสนับสนุนทางสังคมจากชุมชน และการสนับสนุนทางสังคมจากบุคลากรทางสาธารณสุขเป็นปัจจัยที่สนับสนุนหรือส่งเสริมให้เกิดการปฏิบัติหรือเกิดพฤติกรรมที่ส่งเสริมการจัดการชีวิต ซึ่งจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับว่าได้รับการสนับสนุนหรือไม่เพียงใด การพิจารณาเรื่องคุณภาพชีวิตและการจัดการชีวิตของบุคคลจำเป็นต้องพิจารณาองค์ประกอบของปัจจัยดังกล่าว (Green & Krueter, 1999) โดยหากต้องการส่งเสริมให้เกิดการจัดการชีวิตของวัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่น และครอบครัวอย่างพึงประสงค์จึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างองค์ประกอบที่มีอิทธิพลอย่างชัดเจน ได้แก่ความสามารถในการปรับตัว การรับรู้คุณค่าในตนเอง การสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัว การสนับสนุนทางสังคมจากเพื่อน การสนับสนุนทางสังคมจากชุมชน และการสนับสนุนทางสังคมจากบุคลากรสาธารณสุข เพื่อให้วัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่นและครอบครัวมีการจัดการ

ชีวิตที่ดีอันจะนำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีได้อย่างยั่งยืน

2. วิทยาลัยมหิง ฆารดาวิทยาลัย และครอบครัวให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างการบริหารจัดการระบบสุขภาพชุมชนในเรื่องสมรรถนะกำลังคนทั้งในเรื่องพฤติกรรมที่มีความจำเป็น (behavioral items) ภาระงานหลักที่จำเป็น (key tasks) สมรรถนะหลักสำหรับการบริหารจัดการ (core competencies) และความท้าทายที่ต้องเผชิญ (challenges) สอดคล้องกับผลการศึกษาของริชาร์ด ชูว์นุก, สตีเฟน โอ คอนเนอร์ และ เดวิด โฟน์ (Shewchuk, O'Connor, & Fine, 2005) ซานหมิว เหลียง (Liang, 2006) Council on Social Work Education (2008) Co-operative Education and Career Service (2011) ซานหมิว เหลียง, ปีเตอร์ ไฮวาร์ด, และ ลี โกะ (Liang, Peter, & Lee, 2012) และพิษณุ อภิสมาจารย์โยธิน (2560ก) ทั้งนี้สามารถอธิบายได้ว่า แนวทางการพัฒนาหรือเสริมสร้างการบริหารจัดการสมรรถนะการบริการสุขภาพชุมชน จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับกำลังคน (workforces) ซึ่งแนวทางการเสริมสร้างการบริหารจัดการสมรรถนะของกำลังคนในด้านพฤติกรรมที่มีความจำเป็น (behavioral items) นั้นสิ่งที่ควรให้ความสำคัญมากที่สุดคือทัศนคติ (attitude) โดยเฉพาะในเรื่องทัศนคติต่อการเคารพผู้อื่น ทัศนคติต่อความมีน้ำใจและช่วยเหลือผู้อื่น แนวทางการเสริมสร้างการบริหารจัดการสมรรถนะของกำลังคนในด้านภาระงานหลักที่จำเป็น (key tasks) ควรให้ความสำคัญกับการพัฒนากำลังคนด้านการส่งเสริมให้ปฏิบัติงานที่รับผิดชอบในด้านผู้นำ ผู้บริหารผู้ควบคุมและดูแลองค์การอย่างมีประสิทธิภาพและกำหนดเป้าหมายชัดเจน ความรับผิดชอบต่องานที่ทำ ตรงต่อเวลา คำนึงถึงการปฏิบัติงานตามภาระหน้าที่ และมีจิตสำนึกบนพื้นฐานภาระงานตามตำแหน่ง การคำนึงถึงประโยชน์ที่เกิดกับต่อผู้มารับบริการ ให้บริการโดยมุ่งเน้นความพึงพอใจของผู้รับบริการและจัดบริการที่เป็นธรรมมีมาตรฐานและมีคุณภาพ แนวทางการเสริมสร้างการบริหารจัดการสมรรถนะของกำลังคนในด้านสมรรถนะหลักสำหรับการบริหารจัดการ (core competencies) ระบบสุขภาพของชุมชน ควรส่งเสริมสมรรถนะหลักที่สำคัญ ได้แก่ สมรรถนะหลักด้านภาวะผู้นำ สมรรถนะหลักด้านความเชี่ยวชาญในงาน สมรรถนะหลักด้านการจัดการตนเองและความยืดหยุ่น สมรรถนะหลักด้านการนำและการจัดการความเปลี่ยนแปลง

3. ความต้องการในด้านการพัฒนาทักษะทางด้านอาชีพของวิทยาลัย ฆารดาวิทยาลัย และครอบครัว ให้ความสำคัญกับการส่งเสริมความรู้ในการสร้างสรรค์สิ่งประดิษฐ์หรือชิ้นงานที่สามารถจำหน่ายให้เกิดรายได้ และการส่งเสริมทักษะที่สำคัญในการแสวงหาอาชีพ โดยต้องการการให้ความรู้ผ่านการอบรมและสาธิต

แบบมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ และการให้ความรู้ผ่านสื่อออนไลน์ได้แก่ โลกโซเชียลมีเดีย และแอปพลิเคชันต่าง ๆ ที่สามารถเข้าถึงง่าย ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ รินา ตีระตี และกัญญาพัชร สุทธิเกษม (2560) และอุมาภรณ์ กั้วสิทธิ์ (2560) ที่พบว่า ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจและการเงินส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงบทบาทและการปรับตัว และส่งผลต่อคุณภาพชีวิตดังนั้นจึงมีความต้องการอาชีพที่เหมาะสมกับตนเอง และสอดคล้องกับการศึกษาของนิธิ คัทวัล และภารตี พระพาดาร์ (Nidhi & Prabhakar, 2009) ที่พบว่ากลุ่มตัวอย่างต้องเผชิญกับภาวะของการเป็นหัวหน้าครอบครัวถูกเชื่อมโยงกับปัญหาของการดูแลบุตรซึ่งจำเป็นต้องมีรายได้ที่เพียงพอและมีเวลาที่เหมาะสม นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับการศึกษาของกอนซาเลส ลิเบอร์ตาด (Libertad, 2005) และคาเรน เลสลีย์ และลีโอนีล ดิดเดน (Leslie & Didben, 2004) ที่พบว่ากลุ่มตัวอย่างต้องเผชิญกับปัญหาเรื่องรายได้และการจ้างงานและผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ จึงจำเป็นต้องได้รับการตอบสนองของความต้องการในด้านอาชีพที่ก่อให้เกิดรายได้ นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับการศึกษาของสำนักงานสำรวจสำมะโนของสหรัฐอเมริกา (U.S. Census Bureau, 2009) ที่พบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ต้องเผชิญกับความกดดันในด้านการเงินและขาดโอกาส และต้องได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือทั้งในด้านการให้ความรู้ การส่งเสริมอาชีพ และการพัฒนาในด้านต่าง ๆ จึงนับว่าเป็นปัญหาที่ท้าทายต่อการดำรงชีวิตและความรับผิดชอบในการดูแลและการช่วยเหลือ

ข้อเสนอแนะ

1. จากผลการศึกษาพบว่าความสามารถในการปรับตัว การรับรู้คุณค่าในตนเอง การสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัว การสนับสนุนทางสังคมจากเพื่อน การสนับสนุนทางสังคมจากชุมชน และการสนับสนุนทางสังคมจากบุคลากรสาธารณสุขมีอิทธิพลในการพยากรณ์การจัดการชีวิตของวัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่น และครอบครัว ดังนั้น ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องจึงควรส่งเสริมปัจจัยเหล่านี้เพื่อเสริมสร้างให้วัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่นและครอบครัวมีการจัดการชีวิตที่เหมาะสมและมีคุณภาพชีวิตที่ดีต่อไปได้อย่างมีคุณภาพและยั่งยืน

2. จากผลการศึกษาพบว่าปัญหาและอุปสรรคในการจัดการชีวิตของวัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่นและครอบครัวที่ต้องเผชิญมากที่สุดคือการโดนตีตรา ล้อเลียน และนิทา หากต้องกลายเป็นมารดาวัยรุ่นหรือมีเพื่อนหรือสมาชิกในครอบครัวเป็นมารดาวัยรุ่น ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ พัฒนาสังคมจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล

และสถาบันการศึกษา เป็นต้น ควรหาแนวทางในการแก้ไขมุมมองของสังคมที่มีต่อเรื่องดังกล่าวให้เกิดมุมมองเชิงบวกมากขึ้น และส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจอันจะก่อให้เกิดการลดการตีตราและการเลือกปฏิบัติที่อาจเกิดขึ้น นอกจากนี้ ควรมีช่องทางในการให้คำปรึกษาหรือช่วยเหลือในการเสริมสร้างกำลังใจให้แก่ตนเองและช่วยเหลือแนะนำในการเปลี่ยนความคิดตัวเองให้คิดบวกแล้วเดินหน้าต่อไป และจัดการความคิดของตนเองให้ไม่คิดมาก เมื่อเผชิญสหายตาสังคมโดยคำนึงถึงประเด็นเรื่องความเป็นส่วนตัวและความลับ เพื่อให้วัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่นและครอบครัวที่ต้องเผชิญปัญหาต่าง ๆ ได้เข้าถึงการช่วยเหลือดังกล่าวได้อย่างเหมาะสม

3. จากผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าองค์ประกอบทั้งพฤติกรรมที่มีความจำเป็นภาระงานหลักที่จำเป็น สมรรถนะหลักสำหรับการบริหารจัดการ ตลอดจนความท้าทาย ล้วนแต่มีความจำเป็นสำหรับการบริหารบริการสุขภาพชุมชน ดังนั้น ภาครัฐและสาธารณสุขระดับชุมชนจึงควรส่งเสริมการพัฒนาองค์ประกอบดังกล่าวเพื่อให้สามารถเสริมสร้างให้เกิดการบริหารจัดการบริการสุขภาพชุมชนเพื่อตอบสนองความต้องการของวัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่นและครอบครัวได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4. การกำหนดนโยบายหรือโครงการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทักษะทางด้านอาชีพของวัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่นและครอบครัวให้เกิดประสิทธิภาพและตอบสนองความต้องการจำเป็นได้อย่างแท้จริงนั้นจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการรับฟังความคิดเห็นและความต้องการของวัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่นและครอบครัว เนื่องจากเป็นผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรง

กิตติกรรมประกาศ

แผนบูรณาการโครงการวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนจากงบประมาณแผ่นดิน ประจำปีงบประมาณ 2562 ซึ่งเป็นเนื้อหาบูรณาการจากบางส่วนของโครงการวิจัยย่อย 3 โครงการ ได้แก่ การวิเคราะห์ปัจจัยเชิงสาเหตุที่มีอิทธิพลต่อการจัดการชีวิตของวัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่นและครอบครัว การเสริมสร้างการบริหารจัดการสมรรถนะการบริการสุขภาพชุมชนเพื่อตอบสนองความต้องการของวัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่น และครอบครัว และการพัฒนาทักษะทางด้านอาชีพให้แก่วัยรุ่นหญิง มารดาวัยรุ่นและครอบครัว

เอกสารอ้างอิง

- ชาลินี สุริยนแปลงแสง. (ม.ป.ป). *ความสัมพันธ์ระหว่างการสนับสนุนทางสังคมและลักษณะการเป็นพ่อแม่ของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีบุตรปฐมวัยในกรุงเทพมหานคร*. กรุงเทพฯ: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นวพรรษ บุญชาญ. (2557, 23 พฤศจิกายน). ปัญหาสุขภาพจิตพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว. *เดลินิวส์*. สืบค้นจาก <https://www.dailynews.co.th/article/282548>
- นิสาพร วัฒนศัพท์, และศุภสิทธิ์ พรธมนารุโณทัย. (2558). *โครงการจัดทำชุดสวัสดิการพื้นฐานเพื่อการดูแลเด็กด้อยโอกาสนอกระบบและเด็กกลุ่มเสี่ยงในระบบการศึกษา*. พิษณุโลก: ศูนย์วิจัยและติดตามความเป็นธรรมด้านสุขภาพ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- พิชญ์ อภิธมาจารย์โยธิน. (2559). การวิเคราะห์และประเมินผลนโยบายสาธารณสุขด้านเศรษฐกิจและสุขภาพ กรณีศึกษาโครงการน้ำดื่มสะอาดของตำบลหนองดินแดงจังหวัดนครปฐม. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัย หอการค้าไทย*, 36(1), 62–81.
- พิชญ์ อภิธมาจารย์โยธิน. (2560ก). ความท้าทายในการบริหารระบบสุขภาพชุมชนของไทย: การศึกษา นำร่องในจังหวัดนครสวรรค์ ประเทศไทย. *วารสาร มทร. อีสาน*, 4(2), 61–76.
- พิชญ์ อภิธมาจารย์โยธิน. (2560ข). *เรื่องเพศกับการแพทย์: อนามัยเจริญพันธุ์ในมิติของสังคมวิทยา*. กรุงเทพฯ: ทริปเพิ้ล เอ็ดดูเคชั่น.
- พิชญ์ อภิธมาจารย์โยธิน. (2562ก). *ชีวิตยติเชิงพรรณนาและเชิงอนุมานเบื้องต้นสำหรับการวิจัย*. กรุงเทพฯ: ทริปเพิ้ล เอ็ดดูเคชั่น.
- พิชญ์ อภิธมาจารย์โยธิน. (2562ข). *สมรรถนะหลัก การกิจสำคัญ และรายการพฤติกรรมที่จำเป็นภายใต้การเผชิญความท้าทายในการบริหารจัดการบริการสุขภาพ*. กรุงเทพฯ: ทริปเพิ้ล เอ็ดดูเคชั่น.
- ภาภิรมย์ ศรีโสภา, และบุรณี กาญจนถวัลย์. (2558). คุณภาพชีวิตของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวในจังหวัด กรุงเทพมหานครของชมรมเครือข่ายครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมูลนิธิเครือข่ายครอบครัว. *จุฬาลงกรณ์เวชสาร*, 59(2), 181–193.
- ราชกิจจานุเบกษา. (2559, 30 มีนาคม). *พระราชบัญญัติการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พ.ศ. 2559*.

- รีนา ต๊ะดี, และกัญญาพัชร สุทธิเกษม. (2560). ชีวิตวัยรุ่นหญิงเมื่อต้องเป็นแม่ ใน
สุชาดา ทวีสิทธิ์, กุลภา วจนสาระ (บ.ก.), *ประชากรและสังคม 2560: “ความเป็นธรรม” และ “ความเป็นไท” ด้านเพศและการเจริญพันธุ์: ความ
ท้าทายที่ไม่สิ้นสุด* (น. 159–172). นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม
มหาวิทยาลัยมหิดล.
- วราภรณ์ สามโกเศศ. (2556). *ความสามารถในการจัดการชีวิต*. กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2555). *แผน
พัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ ฉบับที่สิบเอ็ด พ.ศ.2555–2559*.
กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2556). *แม่วัยใส ความ
ท้าทายการตั้งครรภ์ ในวัยรุ่น*. กรุงเทพฯ: บริษัทแอดวานซ์ปรีนติ้ง.
- สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดพิษณุโลก. (2562). *รายงานประจำปี: จำนวนประชากร
แยกตามอายุ อำเภอเมืองพิษณุโลก*. พิษณุโลก: สำนักงานสาธารณสุข
จังหวัดพิษณุโลก.
- สำนักอนามัยการเจริญพันธุ์. (2557). *อัตราการคลอดในวัยรุ่น*. นนทบุรี: กรมอนามัย
กระทรวงสาธารณสุข.
- สำนักอนามัยการเจริญพันธุ์. (2558). *Fact sheet วัยรุ่น...วัยเรียนกับอนามัยการ
เจริญพันธุ์*. นนทบุรี: กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข.
- อารีรัตน์ จันทร์ลำภู. (2558). *ข้อมูลหญิงคลอด*. นนทบุรี: สำนักอนามัยการเจริญพันธุ์
กระทรวงสาธารณสุข.
- อุมาภรณ์ กัวลีสิทธิ์. (2560). *คุณภาพชีวิตของสตรีและครอบครัวที่ไม่ได้วางแผนใน
การตั้งครรภ์: โอกาสสำคัญสำหรับบทบาทของการพยาบาลครอบครัว*.
มหาสารคาม: คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- Aphisamacharayothin, P. (2020). PRECEDE framework analysis of the factors
influencing to life management of youth females, teen moms, and
families. *BU Academic Review*, 19(1), 48–61.
- Aphisamacharayothin, P. (2021). Career skills development for youth females,
teen mothers, and families. *Kasetsart Journal of Social Sciences*, 42(1),
47–52.

- Co-operative Education and Career Service. (2011). *The 10 core competencies*. Canada: University of Victoria.
- Council on Social Work Education. (2008). *CSWE Ten core competencies of social work practice*. Alexandria, VA: CSWE.
- Green, L., & Krueger, M. (1999). *Health promotion planning an education approach* (3rd ed.) Toronto: Mayfield Publishing Company.
- Leslie, K., & Didben, L. (2004). Adolescent parents and their children—The paediatrician's role. *Paediatr Child Health*, 9(8), 561–564.
- Liang, Z. (2006). *A quantitative and qualitative study of the senior health executive workforce in New South Wales 1990–1999* (Doctoral dissertation). Australia: Griffith University.
- Liang, Z., Peter, H., & Lee, K. (2012). Hey boss, are you sure they are the managers you are looking for?. *GSTF International Journal of BioSciences*, 2(1), 86–91.
- Libertad, G. (2005). *The determinants of the prevalence of single mothers: A cross-country analysis*. Germany: The Institute for the Study of Labor (IZA).
- Nidhi, K., & Prabhakar, B. (2009). The problems faced by single mothers. *Journal of Social Sciences*, 21(3), 197–204.
- Shewchuk, R., O'Connor, S., & Fine, D. (2005). Building an understanding of the competencies needed for health administration practice. *Journal of Healthcare Management*, 50(1), 32–47.
- UNICEF. (2008). *Fact sheet: Young people and family planning: Teenage pregnancy*. Malaysia: UNICEF office for Malaysia.
- U.S. Census Bureau. (2009). *Custodial mothers and fathers and their child support: 2007*. Washington, DC: n.p.

ที่มา: <https://bit.ly/3evAcZF>

ความหมายทางสังคมของ “แมว” ต่อครอบครัวที่ไม่มีลูก

The Social Meaning of Cats to the Childless Families

กุลธิดา ศรีวิเชียร
กัญญาพัชร ทับเอี่ยม

ปฐมบทแห่งความสัมพันธ์ระหว่างแมวกับมนุษย์

แมวมีความสัมพันธ์ต่อมนุษย์มาอย่างยาวนาน เดิมทีเรามีความเชื่อว่าแมวถูกเลี้ยงในฐานะสัตว์เลี้ยง (pets) ครั้งแรกในสมัยอียิปต์โบราณ แต่ความจริงแล้วนักโบราณคดีสันนิษฐานว่า แมวถูกเลี้ยงในช่วงประมาณในยุคหินใหม่ (Pre-pottery Neolithic) ซึ่งมีศูนย์กลางอารยธรรมอยู่ที่เมโสโปเตเมีย มีต้นกำเนิดอยู่บริเวณที่เรียกว่าดินแดนวงพระจันทร์เสี้ยวไพบูลย์ หรือในภาษาอังกฤษเรียกว่า The Fertile Crescent เมื่อประมาณ 11,000 ปีมาแล้ว (Driscoll et al., 2009; Serpell, 2013) บริเวณตะวันออกกลางปัจจุบันคือประเทศอิรัก อิหร่าน ซีเรีย เลบานอน จอร์แดน อิสราเอล อียิปต์ ปาเลสไตน์ ไชปรัส (History.com Editors, 2018) ก่อนที่จะถูกพาเดินทางไปยังที่ต่าง ๆ ของโลก

แมวก็ก่อนเช่นกับสิ่งมีชีวิตอื่นทั่วไปที่แสวงหาความอยู่รอดด้วยการล่าสัตว์อื่นเป็นอาหาร ในยุคที่มนุษย์รู้จักการเก็บเกี่ยวเมล็ดพันธุ์และถนอมอาหาร มนุษย์พบว่าแมวเข้ามาในบ้านเพื่อจับหนูและสัตว์อื่น ๆ ที่มักเข้ามากัดกินพืชพันธุ์ที่ถูกเก็บไว้ มนุษย์จึงพึ่งพาแมวด้วยการเลี้ยงไว้เพื่อประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ ในขณะที่เดียวกันแมวก็ก้อย ๆ ปรับตัวเรียนรู้วิธีการหาแหล่งอาหารในชุมชนของมนุษย์ ซึ่งนั่นนับว่าเป็นปฐมบทของความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันระหว่างแมวกับมนุษย์ (Driscoll et al., 2009; Serpell, 2013) นักโบราณคดีพยายามค้นหาหลักฐานต่อเกี่ยวกับแมวและมนุษย์ พบว่าแท้จริงแล้วแมวถูกฝังร่วมกับมนุษย์เป็นครั้งแรกเมื่อประมาณ 9,500 ปีก่อน โดยพบเป็นกระดูกของแมว เปลือกหอย จี๋หินสี ขวาน และอุปกรณ์อื่น ๆ ในหลุมศพของชาวไชปรัส ที่น่าสนใจคือไชปรัสเป็นหมู่เกาะ นั่นหมายความว่าต้องมีมนุษย์นำแมวจากแผ่นดินใหญ่ไปยังที่นั่น (Vigne et al., 2004; Serpell, 2013) ซึ่งนี่เป็นหลักฐานอีกชิ้นหนึ่งที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสัตว์เลี้ยงและย้ายถิ่นของแมวไปยังภูมิภาคอื่น ๆ

สำหรับแมวในสมัยอียิปต์โบราณมีการค้นพบเมื่อประมาณ 4,500 ปีที่แล้ว การค้นพบนี้แตกต่างไปจากครั้งที่พบในไซปรัส กล่าวคือมีความเชื่อมโยงถึงโลกหลังความตายที่คล้ายกับการทำกับมนุษย์ มีการค้นพบว่าแมวถูกทำให้เป็นมัมมี่ (Mummification) ด้วยการพันด้วยผ้าลินิน ทาด้วยหมึกสีดำและฝังอยู่ในหลุมศพของมนุษย์ สันนิษฐานว่าเป็นเจ้านายของพวกมัน นอกจากนี้ยังพบมัมมี่แมวถูกฝังพร้อมกับมัมมี่หนูและภาชนะอื่น ๆ ในวัดอีกด้วย (Giacomo et al., 2011)

ชาวอียิปต์มองเห็นลักษณะของแมวที่เป็นไปตามธรรมชาติ (nature) เช่น เป็นนักร้องที่ดูร้าย รักอิสระ ว่องไว และคุณลักษณะที่เป็นไปตามการเลี้ยงดู (nurture) เช่น เชื่อง ซื่อสัตย์ ช่วยปกป้องผลประโยชน์ของมนุษย์ ช่วยให้มีความปลอดภัย คุณสมบัติเหล่านี้มีส่วนคล้ายคลึงกับเจ้าผู้ครองนครและเทพเจ้าที่ชาวอียิปต์นับถือ แมวในวัฒนธรรมของชาวอียิปต์โบราณจึงได้รับการยกย่องให้เป็นเทพ (Smithsonian, 2017) ถูกใช้ในการประกอบพิธีกรรม รูปจำลองของแมวถูกส่งขายไปยังพื้นที่ต่าง ๆ แมวถูกนับรวมให้เป็นเสมือนบุคคลสำคัญในครอบครัว ชาวอียิปต์จึงไม่ฆ่าแมวเพราะแมวเป็นตัวแทนของเทพเจ้าเช่นเดียวกับคนอินเดียไม่ฆ่าวัว เมื่อแมวตายสมาชิกในบ้านจะโกนคิ้วเพื่อแสดงความอาลัย เช่นเดียวกับการแสดงความอาลัยให้กับมนุษย์ และเมื่อขนคิ้วขึ้นก็จะสิ้นสุดช่วงเวลาของการไว้ทุกข์ (Sarakadeelite, 2540; Serpell, 2013) ในสังคมญี่ปุ่นโบราณมีความเชื่อว่าแมวเป็นสัตว์นำโชค เช่นเดียวกับชาวสก็อตติช (Scottish) เชื่อว่าถ้าแมวสีดำเดินผ่านบ้านจะนำความรุ่งเรืองมาสู่ผู้อาศัย

สำหรับในประเทศไทย แมวถูกใช้เป็นส่วนหนึ่งในพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียรหรือพิธีขึ้นบ้านใหม่สำหรับพระมหากษัตริย์ ในพิธีดังกล่าวจะต้องมีผู้อุ้มแมวและไก่ขาวเข้าร่วมพิธีซึ่งเชื่อว่าจะนำความโชคดีมาสู่ผู้อาศัย (ประชาชาติธุรกิจออนไลน์, 2562) รัชกาลที่ 5 พระราชทานแมววิเชียรมาศ (Siamese cat หรือ seal point) จำนวน 1 คู่ เป็นตัวผู้ 1 ตัว และตัวเมีย 1 ตัว ชื่อ “ผู้” (Phu) และ “เมีย” (Mia) ให้กับกงสุลอังกฤษประจำประเทศไทยชื่อ โอเวน โกลด์ (Owen Gould) เพื่อเชื่อมสัมพันธ์ไมตรี หลังจากนั้นท่านกงสุลได้นำไปฝากน้องสาวที่อาศัยอยู่ในกรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ “ผู้” และ “เมีย” ออกลูก 1 ตัวชื่อ “เดือนหงาย” (Duen Ngai) น้องสาวของท่านกงสุลของนำแมวทั้งสามตัวไปประกวด และเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ชาวต่างชาติรู้จักแมวสายพันธุ์นี้ว่า Siamese Cat (Timba.org, n.d.; International Thai Cats, n.d.) ในขณะที่กลุ่มคนที่นับถือศาสนาฮินดูเชื่อว่าแมวสีดำคือสัตว์แห่งความอัปมงคลและสื่อถึงความไม่มีวรรณะเพราะกินอาหารไม่สะอาด (เช่นแมวกินหนู-ผู้เขียน) หากแมวดำเดินตัดหน้าหรือพบเห็นแมวก่อนที่จะทำการมงคลใดจะนำความโชคร้ายแก่ผู้นั้น

แต่กระนั้นชาวฮินดูก็ไม่ถึงกับกำจัดหรือทำร้ายแม่ว เพราะเชื่อว่าสัตว์ทุกชนิดมีจิตวิญญาณอยู่ (Hinduwebsite, n.d.) การค้นพบเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงความหมายทางสังคมของแม่วที่มีความหลากหลาย ไม่ใช่เป็นเพียงสัตว์เลี้ยงเพื่อกำจัดหนู หากแต่ทำหน้าที่เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมด้วย

ไม่มีใครรู้อย่างแน่ชัดว่าแม่วไปปรากฏในภูมิภาคอื่น ๆ ทั่วโลกได้อย่างไร มีข้อสันนิษฐานที่ว่า แม่วอาจถูกซื้อขายเช่นเดียวกับการซื้อขายสัตว์อื่น ๆ การถูกนำไปเป็นของกำนัลแต่บุตรรวมถึงแม่วติดตามเรือบรรทุกสินค้าไปยังที่ต่าง ๆ จึงทำให้แม่วเป็นที่แพร่หลายไปทั่วโลกและมีหลากหลายสายพันธุ์ ประกอบกับสภาพภูมิอากาศก็มีส่วนทำให้สายพันธุ์ของแม่วเปลี่ยนแปลงไป คุณลักษณะของแม่วที่ทำให้คนนิยมเลี้ยงแม่ว คือน่ารัก ไม่ดุร้าย ซื่ออ่อนคล่องแคล่ว ว่องไว รักอิสระ สามารถเลี้ยงในพื้นที่แคบ ๆ ได้ เราจึงพบเห็นแม่วถูกเลี้ยงในครัวเรือนอย่างแพร่หลาย ในหลายครอบครัว แม่วหรือสัตว์เลี้ยงชนิดอื่น ๆ ไม่ได้ถูกเลี้ยงเพื่อให้มนุษย์ได้พึงพิงประโยชน์หรือเพื่อคลายความเหงา หากแต่เป็นภาพแทนของความสัมพันธ์ที่อยู่ในระดับที่มนุษย์กับสัตว์มีให้กัน

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอความหมายของความสัมพันธ์ระหว่างแม่วกับมนุษย์ วิเคราะห์ลึกลงในครอบครัวที่ไม่มีลูก แบ่งการนำเสนอออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่ แม่ว กับ เมือง ประเทศไทยและการเมืองที่ไม่เกี่ยวกับแม่ว ทาสเดียวที่ฉันยอม เป็นคือทาสแม่ว: นัยยะต่อความสัมพันธ์ฉันท์แม่ว และส่วนสรุป

ภาพ 4.1 มัมมี่แมวถูกฝังร่วมกับภาชนะอื่น ๆ ในหลุมฝังศพสมัยอียิปต์โบราณ

ที่มา: ลิตเติ้ล (Little, 2018)

ภาพ 4.2 “เดือนหงาย” ลูกของ “ผู้” และ “เมีย” เกิดที่กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ ในปี 1885 ถือได้ว่าเป็นแมววิเชียรมาศตัวแรกในโลกที่เกิดนอกประเทศไทย

ที่มา: อินเตอร์เนชันนัล ไทย แคตส์ (International Thai Cats, n.d.)

แมว กับ เมือง

แมวที่ถูกเลี้ยงในเขตเมืองมีแนวโน้มถูกควบคุมพฤติกรรมโดยมนุษย์มากกว่าแมวที่ถูกปล่อยเลี้ยงอย่างอิสระ ด้วยเหตุที่ว่าเมืองนั้นทำให้พื้นที่ในการอยู่อาศัยเล็กลงสวนทางกับการกลายเป็นเมืองที่ขยายใหญ่ขึ้นเรื่อย ๆ รูปแบบการอยู่อาศัยส่วนมากอาศัยอยู่ในบ้าน อพาร์ทเมนต์ซึ่งมีพื้นที่จำกัดเพื่อให้สอดคล้องกับขนาดครอบครัวที่เล็กลง เมื่อสัตว์เลี้ยงและมนุษย์ต้องแบ่งปันที่อยู่อาศัยซึ่งกันและกัน สัตว์เลี้ยงจำเป็นต้องถูกควบคุมพฤติกรรมให้สอดคล้องกับสภาพสังคมและสภาพครอบครัวที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น การทำหมัน การฝึกให้เชื่อฟังคำสั่ง การฉีดวัคซีนเพื่อป้องกันการเกิดโรค (พนา กันธา, 2560) การจำกัดพื้นที่ไม่ให้แมวออกไปข้างนอกที่พิก เนื่องจากกลัวอันตรายจากรถและการถูกทำร้ายจากสัตว์อื่น ๆ รวมถึงการให้อาหารแทนที่การให้สัตว์ล่าเหยื่อซึ่งเป็นสัญชาตญาณตามธรรมชาติของสัตว์ ในขณะที่เดียวกันคนที่เลี้ยงแมวในเมืองที่ให้อยู่เฉพาะในพื้นที่จำกัดกลับพบว่ามีส่วนเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างแมวกับเจ้าของให้แน่นแฟ้นมากกว่าแมวที่ถูกปล่อยเลี้ยงอย่างอิสระ เนื่องจากได้มีโอกาสใกล้ชิดกันและใช้เวลาด้วยกันได้มากกว่า (Machado et al, 2020; Foreman–Worsley et al., 2021)

ในส่วนนี้ผู้เขียนต้องการแสดงให้เห็นว่า ในความเป็นเมืองนั้นมนุษย์มีอิทธิพลต่อการกำหนดพฤติกรรมแมวให้เป็นไปตามต้องการ ซึ่งตรงกันข้ามกับในหัวข้อรูปแบบของแมวกับมนุษย์ซึ่งพบว่า แมวเป็นผู้ควบคุมระบบเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของมนุษย์

รากฐานการพัฒนาประเทศ และการเมืองที่ไม่เกี่ยวกับแมว

การนำเสนอส่วนนี้กำลังสื่อสารกับผู้อ่านถึงความสัมพันธ์ระหว่างนโยบายรัฐที่มีผลต่อการเปลี่ยนมุมมองด้านครอบครัวไทยในปัจจุบัน ผู้ศึกษาตั้งข้อสงสัยถึงสาระของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติส่วนที่เกี่ยวข้องกับประชากรและแนวทางการพัฒนาประเทศว่ามีส่วนทำให้เกิดวัฒนธรรมแมวในครอบครัวที่ไม่มีลูก

ย้อนกลับไปเมื่อครั้งหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศไทยได้รับความช่วยเหลือจากธนาคารโลก และกองทุนการเงินระหว่างประเทศในการผลักดันให้เกิดแผนการพัฒนาประเทศ โดยส่งเจ้าหน้าที่มาให้ความช่วยเหลือทางวิชาการและสนับสนุนงบประมาณจนเกิดแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504–2509) มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวคิดทุนนิยม เน้นการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานเป็นอันดับแรก ซึ่งเป็นการพัฒนาอย่างไม่สมดุล ภาคสังคมและเกษตรกรรมถูกละเลย จนเกิดความ

เหลื่อมล้ำระหว่างชนบทกับเมือง ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในฉบับที่ 2 (พ.ศ.2510-2514) จึงเพิ่มคำว่าสังคมขึ้นมา แต่ก็ยังเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลักมีการกระจายอำนาจไปยังชนบทมากกว่าแผนฯ 1 ในด้านความมั่นคงประสบปัญหาที่ประชาชนบางส่วนร่วมอุดมการณ์ทางการเมืองกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย จนกระทั่งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515-2519) เป็นฉบับแรกที่ทำให้ความสำคัญกับการวางแผนครอบครัว การเพิ่มขึ้นของประชากรเป็นภาระของประเทศทั้งในระดับมหภาคและจุลภาค กล่าวคือในระดับมหภาค การเพิ่มขึ้นของประชากรเป็นการเพิ่มภาระทางการเงินแก่ประเทศทั้งในด้านการศึกษา สาธารณสุขและบริการสังคม ส่วนในระดับปัจเจกแผนพัฒนาฯ ระบุว่า เมื่อเปรียบเทียบประชากรวัยแรงงาน 100 คน ต้องดูแลเด็กที่อายุต่ำกว่า 15 ปี ถึง 89 คน การดูแลอาจทำได้ไม่ทั่วถึงและยังลดโอกาสของประชากรวัยเด็กในการเข้าถึงระบบการศึกษา เพราะต้องออกจากโรงเรียนมาช่วยเหลือครอบครัวทำงานและเลี้ยงน้อง หากควบคุมการเกิดของประชากรได้แล้วจะสามารถนำไปพัฒนาประเทศในส่วนอื่น ๆ ได้มากกว่า (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 3, ม.ป.ป., น.146-149) รวมถึงอาจเกิดปัญหาทางสังคมในรูปแบบอื่น ๆ เช่น ชุมชนแออัด การขาดแคลนที่ดินทำกิน เป็นต้น จึงทำให้มีการรณรงค์เรื่องการวางแผนครอบครัวและการคุมกำเนิดอย่างจริงจังและต่อเนื่อง โดยเฉพาะในกลุ่มประชากรที่อยู่ในชนบทห่างไกลและชาวเขาผ่านอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.)

ส่วนการควบคุมในระดับภาครัฐใช้นโยบายสร้างแรงจูงใจ เช่น ให้สิทธิข้าราชการลาเพื่อทำหมันโดยไม่นับเป็นวันลา ประกอบกับการปลูกฝังมโนทัศน์เรื่องความยากจนที่สัมพันธ์กับการมีลูกหลายคน จึงทำให้คนไทยไม่อยากมีลูกเพราะกลัวจะ “ยากจน” หรือยี่ดระยะเวลาการมีลูกออกไปให้นานที่สุด รอให้ครอบครัวมีความพร้อมทางเศรษฐกิจเสียก่อนจึงมีลูก สิ่งเหล่านี้ส่งผลต่อการลดการเกิดของประชากรอย่างเห็นได้ชัด จนกระทั่งถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529) รัฐยังกำหนดเป้าหมายลดจำนวนประชากรอย่างต่อเนื่อง โดยระบุว่าหนึ่งครอบครัวควรมีลูก 2 คนการมีเด็กและเยาวชนจำนวนมากทำให้เป็นภาระแก่วัยแรงงาน จึงทำให้เกิดปัญหาสังคมเช่น ปัญหาการใช้แรงงานเด็กและสตรี (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5, ม.ป.ป., น.195) เป้าหมายการลดจำนวนประชากรนี้ระบุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติทุกฉบับจนกระทั่งในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549) ไม่ปรากฏ

การให้ลดจำนวนประชากร แต่ระบุเป็นภาพรวมว่าสนับสนุนให้คนไทยมีขนาดครอบครัวที่เหมาะสม (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9, ม.ป.ป., น.19)

วิธีปฏิบัติต่อการควบคุมประชากรของไทยแตกต่างจากประเทศจีนอย่างมาก กล่าวคือ ให้เป็นไปตามหลักปรัชญาประโยชน์นิยม (Utilitarianism) ซึ่งเป็นพื้นฐานของแนวคิดเสรีนิยมใหม่ที่หลีกเลี่ยงการบังคับ แต่ใช้วิธีโน้มน้าวให้คนเชื่อและตระหนักถึงความสำคัญของส่วนรวม (วินัย ผลเจริญ, 2563) ดังข้อความที่ระบุไว้ในแผนพัฒนาฯ ที่ได้นำเสนอไปแล้วว่า การมีลูกเป็นการเพิ่มภาระทางเศรษฐกิจให้กับประเทศชาติ ดังนั้น เราสามารถช่วยชาติได้ด้วยการไม่มีลูก สิ่งนี้จึงแตกต่างจากประเทศจีนที่ใช้นโยบายลูกคนเดียว (One Child Policy) (ค.ศ.1979–2015) ใช้กฎหมายบังคับให้หนึ่งครอบครัวมีลูกได้เพียงหนึ่งคน

ภาพ 4.3 โฆษณาถุงยางอนามัยมีชัย ประมาณปีพ.ศ.2517

ที่มา: “โฆษณาถุงยางมีชัย,” 2562

เมื่อการมีลูกมากจะทำให้ครอบครัวยากจน ครอบครัวจำนวนมากจึงเลือกที่จะไม่มีลูก (voluntary childlessness/childfree by choice) หรือเลื่อนการมีลูกให้นานออกไป (delayed childbearing) ข้อมูลที่สามารถยืนยันปรากฏการณ์นี้คืออัตราการเจริญพันธุ์ของประเทศไทยในปี 2562 ที่ลดลงเหลือ 1.5 คน (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2564) หมายความว่า ผู้หญิงไทยวัยเจริญพันธุ์จะมีบุตรเฉลี่ยครอบครัวละ 1 หรือ 2 คน หรือบางครอบครัวเลือกที่จะไม่มีลูกเลย จำนวนบุตรจึงมีแนวโน้มน้อยลงเรื่อย ๆ ซึ่งลดลงจาก พ.ศ.2507 ที่มีอัตราเจริญพันธุ์ประมาณ 6 คน และ พ.ศ.2517 เหลือที่จำนวน 5 คน (มูลนิธิสถาบันวิจัยและการพัฒนาผู้สูงอายุไทย, 2550, น. 4) บทความนี้ไม่ได้ปฏิเสธว่าสถานการณ์อื่น ๆ ทางสังคมก็ส่งผลกระทบต่อทัศนคติการไม่มีลูกเช่นกัน เช่น การมีส่วนร่วมในตลาดแรงงานของผู้หญิงที่มากขึ้น การเคลื่อนไหวด้านสิทธิสตรี และความเท่าเทียมทางเพศ หรือระยะเวลาการลาคลอดที่สั้นจนไม่สามารถจูงใจให้ผู้หญิงต้องการมีลูก (Brini, 2020) แต่บทความนี้กำลังฉายภาพให้เห็นว่าการไม่มีลูกของประชากรไทยในปัจจุบันไม่ใช่เพียงเหตุผลส่วนบุคคลที่วิเคราะห์เองว่าการมีลูกจะลำบาก หากแต่นโยบายของรัฐและการใช้วาทกรรมมีส่วนร่วมอย่างยิ่งในปฏิบัติการเปลี่ยนแปลงทัศนคติการมีลูกในครอบครัวของสังคมไทย

เมื่อครอบครัวถูกลดขนาดลง สิ่งอื่นที่ไม่ใช่มนุษย์ก็ถูกเพิ่มความสำคัญมากขึ้น สะท้อนจากการเติบโตของธุรกิจเกี่ยวกับสัตว์เลี้ยง เช่น อาหารสัตว์ คาเฟ่แมว โรงแรมแมว เสื้อผ้าและของใช้แมว สถานพยาบาลสัตว์ การรวมกลุ่มของคนที่มีสัตว์เลี้ยงแต่ละประเภท หรือนำสัตว์มาเลี้ยงสัตว์แทนการมีลูก (pet parent pet humanisation) ซึ่งพบมากในสังคมที่เป็นสังคมผู้สูงอายุ สังคมที่คู่รักมีรายได้ทั้งคู่แต่ไม่มีลูก (Dual Income, No Kids: DINK) หรือในสังคมคนโสด (ธนาคารกสิกรไทย, ม.ป.ป.) การศึกษาของกัญญาพัชร ทับเอี่ยม (2563) ศึกษาครอบครัวที่ไม่มีลูกและเลี้ยงแมว ในจังหวัดพิษณุโลก พบว่าผู้ถูกสัมภาษณ์ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับปริญญาตรี มีอายุระหว่าง 25-46 ปี มีระยะเวลาการใช้ชีวิตคู่ระหว่าง 6-12 ปี คู่สมรสทุกคนประกอบอาชีพและมีรายได้เป็นของตนเอง ส่วนมากเป็นลูกจ้าง ค้าขาย และประกอบธุรกิจส่วนตัว มีบ้านพักอาศัยเป็นของตนเอง อาศัยอยู่ในเขตเทศบาล รายได้ครอบครัวโดยเฉลี่ยประมาณ 10,000-40,000 บาท เลี้ยงแมวต่ำที่สุด 1 ตัว และสูงที่สุด 11 ตัว ส่วนมากเลี้ยงแมวสายพันธุ์ต่างประเทศ เช่น พันธุ์เปอร์เซีย และอเมริกันชีตแฮร์ เป็นต้น ข้อมูลด้านการมีลูกพบว่า 6 ใน 8 ครอบครัวตั้งใจที่จะไม่มีลูก โดยให้เหตุผลว่าการเลี้ยงดูเด็กจะต้องทุ่มเทเป็นอย่างมาก เพราะการมีลูกคือภาระทางเศรษฐกิจส่วนอีกหนึ่งครอบครัว สามีเป็นหมัน และอีกหนึ่งครอบครัวรอให้มีความพร้อมก่อน

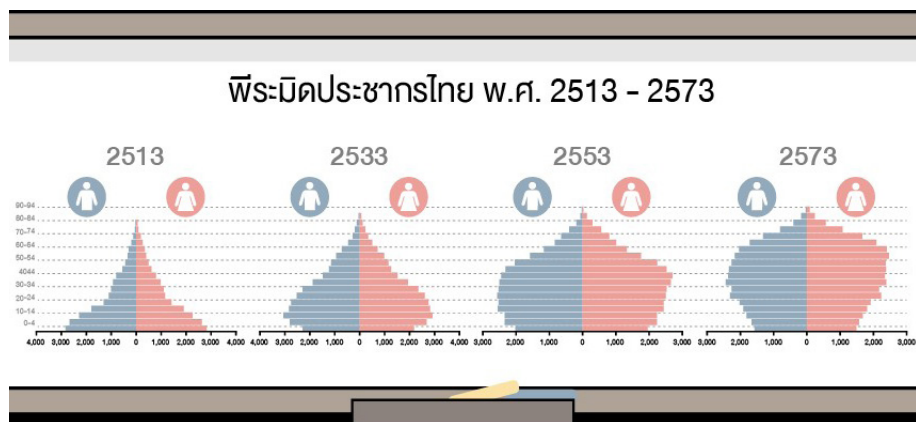
แล้วจึงมีลูก เมื่อครอบครัวมีความพร้อมแล้วจึงพบปัญหาการมีลูกยากทำให้ไม่มีลูก ในที่สุด สองครอบครัวหลังนี้จัดอยู่ในประเภท involuntary childlessness หรือ บางตำราเรียกว่า infertile family คือไม่ได้ตั้งใจที่จะไม่มีลูก แต่มีสาเหตุบางประการที่ทำให้ไม่สามารถมีลูกได้ ส่วนใหญ่เป็นปัญหาทางด้านสุขภาพของคู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง (Gold, 2012) ถึงแม้ข้อมูลข้างต้นจะไม่ใช่ว่าข้อมูลที่เป็นตัวแทนที่ดีในการอธิบายความเป็นไปของครอบครัวไทยยุคใหม่ เนื่องจากจำกัดพื้นที่การศึกษาเฉพาะใน พิษณุโลกและมีจำนวนครอบครัวในการศึกษาไม่มากนัก แต่ก็ทำให้เห็นภาพของ ครอบครัวยุคใหม่ที่ไม่ได้ยึดติดเรื่องบรรทัดฐานทางเพศกับความเป็นแม่

ในกลุ่มครอบครัวที่ตั้งใจไม่มีลูกพบว่า การมีลูกเป็นความรับผิดชอบที่ยิ่งใหญ่ และต้องมีความรับผิดชอบสูง การเลี้ยงดูเด็กมีภาระค่าใช้จ่ายมากและเป็นความรับผิดชอบที่ยาวนาน จึงตัดสินใจเลือกที่จะไม่มีลูก ซึ่งก็ไม่ได้รู้สึกแปลกแยกออกไปจากสังคมแต่อย่างใด ทุกคนคิดเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าการมีลูกไม่ใช่ความสำเร็จในชีวิตคู่ แต่เป็นความสำเร็จในหน้าที่การงานที่ยิ่งใหญ่กว่า การมีลูกอาจไม่ใช่ปัจจัยที่นำไปสู่การมีครอบครัวที่มีคุณภาพ การมีลูกเป็นภาระและเป็นความรับผิดชอบที่ยิ่งใหญ่ของประชากรในกลุ่ม Gen X และ Gen Y (มนสิการ กาญจนะจิตรรา, ภัฏญาพัชร สุทธิเกษม และริษา ต๊ะดี, 2562) ซึ่งต่างจากการเลี้ยงสัตว์ที่อายุขัยสั้นกว่ามนุษย์ ในกรณีของแมวมีอายุขัยเฉลี่ยระหว่าง 2-16 ปี ในขณะที่มนุษย์ไทยนั้นมีอายุยืนยาวขึ้น อายุขัยเฉลี่ยเพศชายประมาณ 72.4 ปี และเพศหญิงประมาณ 78.9 ปี (สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน, 2564)

ผลจากการรณรงค์เพื่อควบคุมจำนวนประชากรมีผลทำให้โครงสร้างครอบครัวในเชิงกายภาพนั้นเล็กลงเรื่อย ๆ จากเดิมที่เคยเป็นครอบครัวขยายก็เปลี่ยนเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น ที่พักอาศัยจึงเล็กลงด้วยเช่นกัน ซึ่งมีส่วนสัมพันธ์กับการเลือกเลี้ยงแมว การเลี้ยงแมวไม่จำเป็นต้องใช้พื้นที่มาก จึงเหมาะกับครอบครัวที่อาศัยอยู่ในบริเวณที่ไม่กว้างมากนักและนิยมเลี้ยงในระบบปิด¹ ทำให้ควบคุมเรื่องความสะอาดและป้องกันการพลัดหลงและมีแนวโน้มที่จะพบการเลี้ยงแมวในระบบปิดมากขึ้นเรื่อย ๆ ในเขตเมือง (Foreman-Worsley et al., 2021)

¹ การเลี้ยงระบบปิดหมายถึงการให้สัตว์อยู่ในพื้นที่ที่จำกัด ตรงกันข้ามกับการเลี้ยงระบบเปิดที่ให้สัตว์สามารถเดิน วิ่ง ในพื้นที่อื่น ๆ ได้อย่างอิสระ

แผนภาพ 4.1 พีรามิดประชากรไทย ระหว่างพ.ศ.2513-2573

ที่มา: ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย, 2564

ทาสเดียวที่ฉันยอมเป็นคือ ทาสแมว: นัยยะต่อความสัมพันธ์ฉันท์แมว

การนำเสนอในส่วนนี้จะสะท้อนข้อค้นพบบางส่วนจากการศึกษาภาคสนามในการศึกษาของกัญญาพัชร ทับเอี่ยม (2563) และจากงานวิจัยอื่น ๆ โดยใช้ทฤษฎีความผูกพัน (Attachment Theory) ของจอห์น โบว์ลบี (John Bowlby) และทฤษฎีคลาสสิกในการวิเคราะห์ความต้องการของมนุษย์ ของอับบราฮัม มาสโลว์ (Abraham Maslow) เป็นกรอบในการนำเสนอ

ความผูกพันระหว่างแมวกับมนุษย์ (cat-human attachment bond) นั้นมีส่วนสัมพันธ์กับรูปแบบการเลี้ยงดู (caring style) อย่างชัดเจนซึ่งคล้ายกับการสร้างสายใยความผูกพันในครอบครัวกับเด็กแรกเกิด โดยความผูกพันในสัตว์สร้างได้ด้วยการให้อาหาร กอด เล่น สบตา สัมผัส สร้างความอบอุ่นทางอารมณ์ ให้การปกป้องเมื่อมีภัย รูปแบบการเลี้ยงดูนี้จะถูกถ่ายทอดไปที่แมวโดยตรง หากผู้เลี้ยงไม่เอาใจใส่หรือกระทำความรุนแรงกับแมว แมวจะมีลักษณะที่ดูร้าย ไม่เชื่อฟัง ในทางตรงกันข้าม หากผู้เลี้ยงเลี้ยงแมวด้วยความรัก แมวจะชอบมาคลอเคลียและอยู่ใกล้ ๆ ซึ่งเป็นลักษณะเด่นที่ทำให้แมวเป็นที่นิยมเลี้ยง

ความผูกพันระหว่างแมวกับมนุษย์มีส่วนช่วยในการเสริมสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัว การศึกษาของกัญญาพัชร ทับเอี่ยม (2563) ชี้ให้เห็นว่า เมื่อสามีภรรยาที่ไม่มีลูกเกิดการทะเลาะกัน แมวที่พวกเขาเลี้ยงทำให้ทั้งคู่กลับมาพูดคุยกันเพราะมีแมวเป็นตัวเชื่อมประสาน มีประเด็นที่ต้องหารือกันและร่วมกันรับผิดชอบแมวที่พวกเขา

เขาตั้งใจเลี้ยงร่วมกัน เป็นห่วงสภาพจิตใจของแมวถ้าคนเลี้ยงคนใดคนหนึ่งต้องออกจากบ้านไป ซึ่งเมื่อเทียบเคียงกับครอบครัวที่มีลูกแล้วมีความคล้ายคลึงเป็นอย่างมากที่มักจะทำนึ่งถึงสภาพจิตใจของลูกหากสถานการณ์เหมาะสมเกิดปัญหา แมวในบทความฉบับนี้จึงไม่ได้เป็นสัตว์เลี้ยง แต่นัยยะของแมวคือสมาชิก (member) ในครอบครัว ดังนั้นสิ่งที่สมาชิกในครอบครัวกระทำต่อกัน แมวจะถูกนับรวมด้วยเสมอไม่ว่าแม้แต่การคำนึงถึงสภาพจิตใจของแมว รวมถึงการทุ่มเทความรักและกำลังทรัพย์ในการเลี้ยงดูแมว มีวิถีคิดและปฏิบัติราวกับแมวเป็นสมาชิกในครอบครัว เช่นเดียวกับการจัดหาที่พักให้กับแมว มีทั้งการแยกเป็นสัดส่วนและนอนรวมกันกับผู้อยู่เลี้ยง

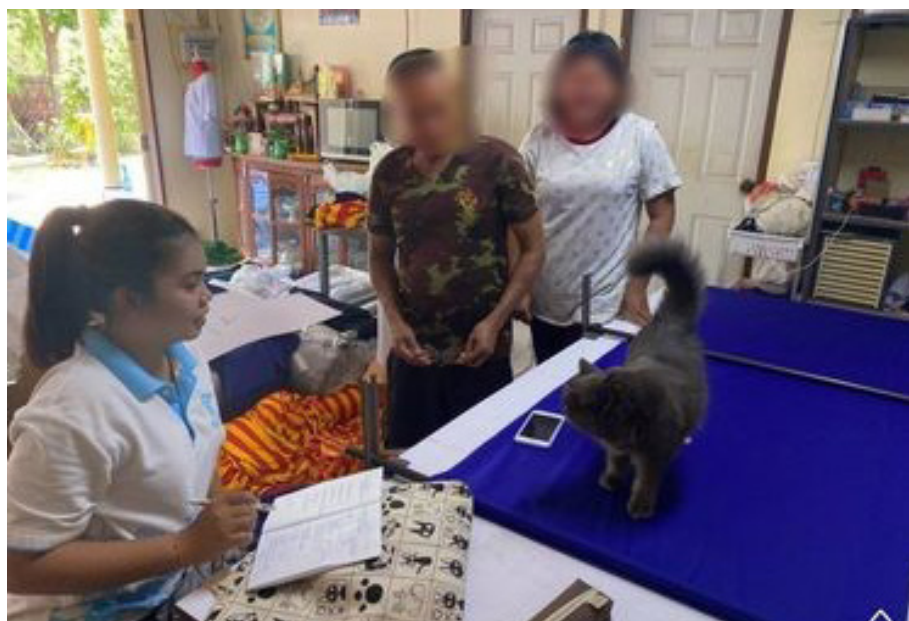
สิ่งที่สะท้อนความผูกพันฉันท์แมวที่ชัดเจนที่สุดคือการก้าวข้ามความเป็นสัตว์กับมนุษย์ ดังจะเห็นว่าไม่มีคำว่า “เจ้าของ” กับ “สัตว์เลี้ยง” ปรากฏในการเรียกแมวในครอบครัวเหล่านี้เลย สรรพนามเรียกสิ่งมีชีวิตขนฟูเหล่านี้จึงมีแต่คำว่า “ลูก” ไม่ว่าจะเป็นลูกสาวหรือลูกชาย การคำนึงถึงจิตใจและความรู้สึกของแมว มีความห่วงใยต่อแมว เมื่อถึงตรงนี้อาจมีข้อถกเถียงที่ว่า เราจะแน่ใจได้อย่างไรว่าแมวรับรู้ถึงอารมณ์ที่ผู้อยู่เลี้ยงส่งผ่านไปยังแมว ผู้อยู่เลี้ยงคิดทักท้วงเองหรือไม่ว่าแมวจะรู้สึกอย่างไร การศึกษาเรื่อง Pets, families, and the life course (Albert & Bulcroft, 1988) อธิบายให้เข้าใจโดยใช้แนวคิด Anthropomorphism² ที่ได้ให้คุณค่าสัตว์เทียบเท่ากับการเป็นมนุษย์ ลักษณะเดียวกับการเอาใจเขามาใส่ใจเรา ซึ่งมีผลต่อประโยชน์ทางจิตใจของผู้อยู่เลี้ยง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในครอบครัวหย่าร้าง ครอบครัวที่ไม่มีลูก ครอบครัวที่เพิ่งแต่งงาน ครอบครัวที่ไม่มีเครือญาติมากนัก รวมไปถึงครอบครัวที่อาศัยอยู่ในเขตเมือง เราไม่อาจทราบได้ว่าแมวเข้าใจความรู้สึกที่เจ้าของส่งผ่านไปยังแมวหรือไม่ แต่เราคาดเดาจากปฏิกิริยาการตอบสนองของแมว ซึ่งคนรักแมวหรือรักสัตว์อื่น ๆ จะสัมผัสได้เป็นอย่างดี เช่น การเข้ามาคลอเคลียหรือวนเวียนอยู่ใกล้ ๆ

เมื่อลองนำความผูกพันฉันท์แมวมาทำความเข้าใจโดยใช้ทฤษฎีคลาสสิกลำดับความต้องการ 5 ขั้นของอับราฮัม มาสโลว์ พบว่าการได้รับความรักจากแมวนั้นมีส่วนทำให้มนุษย์ถึงพร้อมในลำดับความต้องการขั้นที่ 3 ความรักและความเป็นเจ้าของ (Love and belonging) เป็นขั้นที่เป็นความต้องการเติมเต็มทางสังคม ในขั้นนี้มีความสำคัญทางด้านจิตใจของมนุษย์เป็นอย่างมาก มนุษย์อาศัยอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ต้องการการยอมรับ ต้องการการถูกรัก (beloved) ต้องการ

² Anthropomorphism มีผู้แปลว่า มานุษยรูปนิยม คือการให้คุณค่ากับสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ในลักษณะที่เป็นมนุษย์ เช่น เราเป็นห่วงความรู้สึกของแมว กลัวแมวน้อยใจที่กลับบ้านดึก เป็นต้น

เป็นที่รักจากผู้อื่น ไม่ว่าจะมาจากครอบครัว เพื่อน หรือกลุ่มทางสังคมอื่น ๆ ในกรณีนี้ทำให้เข้าใจได้ว่า การที่ผู้เลี้ยงให้ความรักกับแมว ก็คาดหวังว่าจะได้รับความรักจากแมวกลับคืนมาด้วย (กัญญาพัชร ทับเอี่ยม, อ้างแล้ว) มนุษย์ต้องการความรักอยู่เสมอ ในครอบครัวที่ไม่มีลูก ความรักอาจเป็นแสดงออกเป็นรูปแบบมนุษย์กับมนุษย์มีให้ต่อกัน หากแต่เป็นรูปแบบที่มนุษย์และสัตว์เลี้ยงมีให้ต่อกัน ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงในเชิงประชากรในสังคมไทยสมัยใหม่ ทำให้ลักษณะครอบครัวลดขนาดลง สัตว์เลี้ยงเช่นแมวอาจสร้างคุณค่าทางจิตใจให้กับผู้เลี้ยงได้

ภาพ 4.4 ครอบครัวที่ไม่มีลูกกับแมวที่เป็นสมาชิกในครอบครัว

ที่มา: ผู้เขียน, วันที่ 9 พฤษภาคม 2563

ภาพ 4.5 แมวกับของเล่นแมวที่ครอบครัวจัดหาไว้ให้

ที่มา: ผู้เขียน, วันที่ 9 พฤษภาคม 2563

สรุป

บทความนี้สรุปได้ว่า ถึงแม้โครงสร้างประชากรเปลี่ยนไป แต่โครงสร้างครอบครัวที่ประกอบไปด้วย พ่อ แม่ ลูก ยังคงรูปเดิม แต่คำว่าลูกนั้นอาจแทนที่ด้วยแมว การนำเสนอนี้ไม่เพียงแต่ค้นหาความหมายของแมวในครอบครัวที่ไม่มีลูกเท่านั้น หากแต่ยังได้พยายามทำความเข้าใจประวัติศาสตร์และความพยายามของรัฐบาลในการควบคุมประชากรซึ่งส่งผลต่อปรากฏการณ์ “ไม่มีลูก” ในสังคมไทยปัจจุบัน การไม่มีลูกนั้นไม่ใช่เป็นปรากฏการณ์ที่มีสาเหตุเพียงเงื่อนไขส่วนบุคคล หากแต่เป็นความพยายามของรัฐบาลอย่างยาวนานในการปรับเปลี่ยนโครงสร้างประชากรไทย เพียงเพื่อมุ่งหมายป้องกันประเทศไทยให้รอดพ้นจากปัญหาทางสังคมและความยากจน จนเกิดผลในปัจจุบันที่ว่า คนรุ่นใหม่ไม่นิยมมีลูกเนื่องจากเป็นภาระระยะยาว สัตว์เลี้ยง เช่น แมว จึงเข้ามามีบทบาทในครอบครัวมากยิ่งขึ้น ความหมายของแมวที่สัมพันธ์กับครอบครัวที่ไม่มีลูกพบว่า แมวได้รับการปฏิบัติเช่นเดียวกับสมาชิกคนหนึ่งในครอบครัว แมวมีความหมายกับครอบครัวที่ไม่มีลูกเป็นอย่างมาก ครอบครัวที่ไม่มีลูกทุ่มเทความรักและกำลังทรัพย์ในการเลี้ยงดูแมวเป็นอย่างดี หากแมวที่เลี้ยงตายไปคงเสียใจไม่ต่างอะไรกับการสูญเสียสมาชิกในครอบครัว

หมายเหตุ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาตรี เรื่อง บทบาทของ
แนวต่อความสัมพันธ์ของสามี-ภรรยาที่ไม่มีลูกในจังหวัดพิษณุโลก โดย กัญญาพัชร
ทับเอี่ยม (2563)

เอกสารอ้างอิง

- กัญญาพัชร ทับเอี่ยม. (2563). *บทบาทของแนวต่อความสัมพันธ์ในครอบครัวสามี
-ภรรยาที่ไม่มีลูก ในจังหวัดพิษณุโลก* (วิทยานิพนธ์ปริญญาบัณฑิต).
พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย. (2564). *วางแผนเกษียณ เรื่องสำคัญไม่ทำไม่ได้*.
สืบค้นเมื่อ 15 พฤษภาคม 2564, จาก <https://bit.ly/3htnLzJ>
- ธนาคารกสิกรไทย. (ม.ป.ป.). *ไลฟ์สไตล์คนรุ่นใหม่ต้นตลาดสัตว์เลี้ยงโต*. สืบค้นเมื่อ
20 มีนาคม 2564, จาก <https://bit.ly/3qa5ee8>
- ประชาชาติธุรกิจออนไลน์. (2562). “เฉลิมพระราชสมณเทียร” พิธีขึ้นบ้านใหม่ของ
พระราชธาตุดีความเชื่อที่ต้องอุ้มแมวและไก่อ่วมพิธี. *ประชาชาติธุรกิจ
ออนไลน์*. สืบค้นจาก shorturl.at/ftCIX
- พนา กันธา. (2560). *หมา: ประวัติศาสตร์ว่าด้วยสัตว์เลี้ยงที่ไม่ใช่แค่การเลี้ยงสัตว์*.
สืบค้นเมื่อ 18 มีนาคม 2564, จาก <https://bit.ly/2UEpKYy>
- โฆษณาอุยงามมีชัย สมัย 40 ปีก่อน. (2562). สืบค้นเมื่อ 14 กุมภาพันธ์ 2564,
จาก <https://pantip.com/topic/39184924>
- มนสิการ กาญจนะจิตรา, กัญญาพัชร สุทธิเกษม, และรีนา ติ๊ะดี. (2562). *การส่งเสริม
การมีบุตร ผ่านการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างการทำงานและการ
สร้างครอบครัวที่มีคุณภาพ* (รายงานผลการวิจัย). ม.ป.ท: ม.ป.พ.
- มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย. (2550). *รายงานสถานการณ์ผู้สูง
อายุไทย พ.ศ.2550*. สืบค้นเมื่อ 10 พฤษภาคม 2564, จาก [http://www.
dop.go.th/download/knowledge/knowledge_th_20160106142326_1.pdf](http://www.dop.go.th/download/knowledge/knowledge_th_20160106142326_1.pdf)
- วินัย ผลเจริญ. (2563). *โลกาภิวัตน์เสรีนิยมใหม่กับความพ่ายแพ้ของรัฐไทย*. สืบค้น
เมื่อ 14 พฤษภาคม 2564, จาก <https://bit.ly/3dZYxXv>
- สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน. (2564). *ข้อมูลทั่วไปด้านประชากร*.
สืบค้นเมื่อ 15 มีนาคม 2564, จาก <https://bit.ly/2SZZQyj>
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2564). *สถิติประชากรศาสตร์ ประชากรและเคหะ*.

- สืบค้นเมื่อ 18 มีนาคม 2564, จาก <https://bit.ly/3k0sdr2>
- แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ.2515–2519). (ม.ป.ป.). สืบค้นเมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม 2564, จาก <https://bit.ly/3k0C9kw>
- แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525–2529). (ม.ป.ป.). สืบค้นเมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม 2564, จาก <https://bit.ly/3qW7pTb>
- แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545–2549). (ม.ป.ป.). สืบค้นเมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม 2564, จาก <https://bit.ly/3AJT5S2>
- Albert, A., & Bulcroft, K. (1988). *Pets, families, and the life course*. Retrieved March 20, 2021, from <https://bit.ly/3qVGxTk>
- Brini, E. (2020). Childlessness and low fertility in context: evidence from a multilevel analysis on 20 European countries. *Genus*, 76(6), 1335. <https://doi.org/10.1186/s41118-020-00074-7>
- Driscoll, C. A., Clutton-Brock, J., Kitchener, A. C., & O'Brien, S. J. (2009). The taming of the cat. Genetic and archaeological findings hint that wildcats became housecats earlier--and in a different place--than previously thought. *Scientific American*, 300(6), 68–75.
- Foreman-Worsley, R., Finka, L. R., Ward, S. J., & Farnworth, M. J. (2021) Indoors or outdoors? An international exploration of owner demographics and decision making associated with lifestyle of pet cats. *Animals*, 11(2), 253. <https://doi.org/10.3390/ani11020253>
- Giacomo, G., Antonella V., Sabrina M., Filippo F., & Roberta C. (2011) *Radiological investigation of an over 2000-year-old Egyptian mummy of a cat*. Retrieved March 18, 2021, from <https://bit.ly/3AKpsQJ>
- Gold, J. M. (2012). *The experiences of childfree and childless couples in a pronatalistic society: Implications for family counselors*. Retrieved January 24, 2019, from <https://bit.ly/2TUn2yn>
- History.com Editors. (2018). *Fertile crescent*. Retrieved May 9, 2021, from <https://bit.ly/3hqCCKT>
- Hinduwebsite. (n.d.). *The sacred animals of hinduism*. Retrieved May 12, 2021, from <https://bit.ly/3e0JKM6>
- International Thai Cats. (n.d.). *The history of thai cats where does the thai cat*

- come from?. สืบค้นเมื่อ 2 กรกฎาคม 2564, จาก <https://bit.ly/3wtLOgY>
- International Thai Cats. (n.d.). *The history of thai cats where does the thai cat come from?*. สืบค้นเมื่อ 2 กรกฎาคม 2564, จาก <https://bit.ly/3wtLOgY>
- Little, B. (2018). *Kitten mummies found in pyramid were likely strangled by priests during the late period, ancient egyptians mummified millions of cats*. Retrieved March 20, 2021, from shorturl.at/qRHSV
- Machado, D. S., Gonçalves, L. D. S., Vicentini, R.R., Ceballos, M. C., & Sant'Anna, A. C. (2020). Beloved whiskers: Management type, care practices and connections to welfare in domestic cats. *Animals*, 10(12), 2308. doi: 10.3390/ani10122308
- Sarakadeelite. (2540). *7 ความเชื่อเรื่อง แมว ในตำนานและวัฒนธรรมอียิปต์*. สืบค้นเมื่อ 10 พฤษภาคม 2564, จาก <https://bit.ly/3xwrEct>
- Serpell, J. A. (2013). *Domestication and history of the cat*. Retrieved March 20, 2021, from <https://bit.ly/2SfQPRk>
- Smithsonian. (2017). *Mummy cat*. Retrieved May 10, 2021, from <https://s.si.edu/3qVMsYk>
- Timba.org. (n.d.). *แมววิเชียรมาศ*. สืบค้นเมื่อ 2 กรกฎาคม 2564, จาก <https://bit.ly/3xtdyZz>
- Vigne, J. D., Guilaine, J., Debue, K., Haye, L., & Gérard, P. (2004). Early taming of the cat in Cyprus. *Science*, 304(5668), 259. doi: 10.1126/science.1095335

อำนาจและการต่อรอง
Power and Negotiation

การผูกขาดในอุตสาหกรรมเบียร์ การปฏิวัติคราฟต์เบียร์ไทย และการปกครองชีวญาณ

Oligopoly in the Beer Industry, Thai Craft Beer Revolution, and Governmentality

สรวิชัย เจศรีชัย

บทนำ

นับตั้งแต่ช่วงเริ่มต้นของอุตสาหกรรมเบียร์ในไทยที่เกิดมาพร้อมกับผู้ผลิตเบียร์รายใหญ่ของประเทศ ทำให้การรับรู้ถึงคุณลักษณะของเบียร์ถูกกำหนดโดยผู้ผลิตเบียร์รายใหญ่ ที่ต่อมาได้ครองอำนาจทางบรรณการบริโภคเบียร์ ของสังคมไทยมาอย่างยาวนาน เมื่อนึกถึงเบียร์ ทำไมเราถึงต้องนึกถึงชื่อของบริษัทผู้ผลิตเบียร์ที่มันแทนที่จะนึกถึงสไตล์เบียร์ที่มีความแตกต่างหลากหลาย หรือทำให้เรานึกถึงคุณลักษณะของเบียร์ที่ถูกส่งผ่านโดยผู้ผลิตเบียร์รายใหญ่ของไทย มันเท่ากับว่าเป็นการยอมรับในอำนาจการครอบงำทางบรรณการของผู้ผลิตเบียร์รายใหญ่ที่ทรงอิทธิพลต่อการเลือกบริโภคเบียร์ จุดเปลี่ยนที่สำคัญคือ “คราฟต์เบียร์” (craft beer)¹ ที่ทำให้อำนาจการตัดสินใจกลับมาสู่ผู้บริโภคอีกครั้ง ด้วยการสร้างตัวเลือก (choice) ที่มีความหลากหลายเพิ่มมากขึ้น แต่เดิมอำนาจนั้นอยู่ที่ผู้ผลิตเบียร์รายใหญ่ที่กำหนดคุณลักษณะของเบียร์ตามแบบของตนเอง ขณะนี้อำนาจดังกล่าวมันกลับคืนมาสู่ผู้บริโภคผ่านการเลือกที่จะบริโภค ตามบรรณการของตนเองมากยิ่งขึ้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นการหลุดพ้นจากการครอบงำทางบรรณการของกลุ่มผู้ผลิตเบียร์รายใหญ่ที่มีอิทธิพลต่อชุดความคิดในการเข้าถึงบรรณการของตนเอง และทำให้อำนาจการตัดสินใจกลับคืนมาสู่ผู้บริโภคที่เป็นนัยของการปฏิวัติทางอำนาจของบรรณการ ที่ถูกกำหนดให้เข้าใจในแบบที่ผู้ครองอำนาจนั้นต้องการ

¹ คำที่ใช้เรียกชื่อเบียร์หัตถกรรมที่ผลิตจากผู้ผลิตเบียร์รายย่อย (microbrewery) สำหรับการใช้คำเรียกชื่อเบียร์ที่ผลิตจากผู้ผลิตเบียร์รายย่อยในบทความนี้จะใช้คำทับศัพท์ว่า “คราฟต์เบียร์” เพื่อให้สอดคล้องกับการใช้คำในโลกวิชาการทั้งในและต่างประเทศ สำหรับการนิยามของคราฟต์เบียร์นั้น หมายถึงผู้ผลิตเบียร์ในปริมาณที่ไม่มากและผลิตเบียร์ในประเภทที่แตกต่างหลากหลาย หากจะกำหนดคุณลักษณะที่เฉพาะเจาะจง โดยทั่วไปนิยมใช้การนิยามความหมายของคราฟต์เบียร์ในสหรัฐอเมริกาที่ประกอบไปด้วย 3 องค์ประกอบด้วยกัน ได้แก่ 1) เป็นผู้ผลิตเบียร์รายย่อยมีกำลังการผลิตไม่เกิน 6 ล้านบาร์เรลต่อปี 2) มีความเป็นอิสระในการดำเนินกิจการ และ 3) บริษัทเบียร์รายใหญ่สามารถถือหุ้นได้แต่ต้องไม่เกินร้อยละ 25 และผลิตเบียร์ตามวิธีการผลิตแบบดั้งเดิม (Garavaglia & Swinnen, 2017)

บทความนี้ต้องการศึกษาปรากฏการณ์การเกิดขึ้นของกระแสคราฟต์เบียร์ในไทย ในช่วงเวลาที่ผ่านมาและยังคงดำเนินอยู่ ปัจจัยใดบ้างที่ส่งผลต่อการเกิดขึ้นของปรากฏการณ์ดังกล่าวข้างต้น และเท่าที่มีการศึกษาปรากฏการณ์ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันนี้ มักจะเรียกปรากฏการณ์ดังกล่าวว่าเป็น ‘การปฏิวัติคราฟต์เบียร์’ (craft beer revolution)² อย่างที่เคยเกิดขึ้นในประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งถือว่าเป็นผู้นำแห่งวงการคราฟต์เบียร์ มีการตั้งข้อสังเกตถึงตัวการขับเคลื่อนการปฏิวัติคราฟต์เบียร์ไว้หลายแง่มุม บทความชิ้นนี้ได้พยายามหยาบยกประเด็นที่มีการศึกษาเกี่ยวกับปรากฏการณ์ดังกล่าวไว้อยู่ด้วยกัน เช่น ในงานกลุ่มแรกนี้ให้ความสำคัญกับปัจจัยทางด้านกฎระเบียบของภาครัฐ ที่กำกับการดำเนินกิจการของผู้ผลิตเบียร์รายย่อย ตัวอย่างของงานในกลุ่มนี้ เช่นงานของ เทรย์ มาโลน (Trey Malone) และ เจย์สัน ลัสค์ (Jayson Lusk) ที่ได้ศึกษากรณีการเติบโตของอุตสาหกรรมคราฟต์เบียร์ในสหรัฐฯ และชี้ให้เห็นถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการเติบโตของอุตสาหกรรมคราฟต์เบียร์ในสหรัฐฯ ที่เป็นผลมาจากการออกกฎระเบียบของรัฐ เพื่อเปิดช่องทางให้กับผู้ผลิตเบียร์รายย่อยสามารถดำเนินกิจการได้อิสระมากยิ่งขึ้นและสามารถจัดจำหน่ายเบียร์ที่ผลิตได้อีกด้วย (Malone & Lusk, 2016) เช่นเดียวกับกรณีญี่ปุ่นที่มีการปรับแก้กฎระเบียบเพื่อให้ผู้ผลิตเบียร์รายย่อยมีช่องทางในการจัดจำหน่ายเพิ่มมากขึ้น ทำให้อุตสาหกรรมคราฟต์เบียร์ญี่ปุ่นเติบโตไปอย่างรวดเร็ว (นิธิ เนื่องจำนงค์ และวริศรา อิมพิทักษ์, 2562) อย่างไรก็ตาม งานในกลุ่มนี้ไม่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในกรณีของไทยได้ เนื่องจากกฎระเบียบของภาครัฐกำหนดเงื่อนไขในการขอใบอนุญาตที่เอื้อประโยชน์สำหรับผู้ผลิตเบียร์รายใหญ่ ในทางกลับกันก็เป็นอุปสรรคที่สำคัญต่อกลุ่มผู้ผลิตคราฟต์เบียร์

งานกลุ่มที่สองให้ความสำคัญเรื่องของวัฒนธรรมที่เป็นรากฐานของการปฏิวัติคราฟต์เบียร์ อย่างในกรณีสหรัฐฯ ที่สามารถผลิตเบียร์ภายในบ้านของตัวเอง เนื่องจากรากฐานของวัฒนธรรมของการผลิตเบียร์ที่บ้าน (homebrew) วัฒนธรรมการแบ่งปันเบียร์ให้กันของกลุ่มที่ผลิตเบียร์ที่บ้าน และวัฒนธรรมการศึกษาหรือการฝึกอบรมวิธีการผลิตเบียร์ที่เป็นที่นิยมในประเทศตะวันตก ทำให้เบียร์ในสหรัฐฯ โดยส่วนมากเกิดจากความคิดที่สร้างสรรค์เพื่อสร้างความแตกต่างและมีรสชาติ

² การปฏิวัติคราฟต์เบียร์ในที่นี้หมายถึงปรากฏการณ์ที่ผู้ผลิตเบียร์รายย่อย ผลิตเบียร์ในปริมาณไม่มาก และผลิตเบียร์ที่มีความแตกต่างหลากหลายในประเภทและรสชาติที่ขยายตัวอย่างรวดเร็วในจำนวนของผู้ผลิต และมีส่วนแบ่งตลาดเพิ่มขึ้นที่แต่เดิมจะผูกขาดโดยผู้ผลิตเบียร์รายใหญ่เพียงไม่กี่ราย (Hindy, 2014; Garavaglia & Swinnen, 2017)

ที่ซับซ้อน ขณะเดียวกันประเทศในแถบยุโรปที่มีวัฒนธรรมการผลิตเบียร์ที่เข้มแข็ง มักจะมีองค์กรหรือสถาบันที่เกี่ยวข้องเข้ามา มีบทบาทในการให้การศึกษาและการฝึกอบรม เช่น ในสหรัฐฯ ที่มีการเปิดหลักสูตรด้านการผลิตเบียร์ในหลายมหาวิทยาลัย นอกจากบทบาทด้านการศึกษาแล้ว องค์กรที่รวบรวมกลุ่มของผู้ผลิตเบียร์ก็เป็นตัวแสดงที่สำคัญ ที่มุ่งเน้นไปที่การสร้างอาชีพให้กับผู้ประกอบการผลิตเบียร์รายใหม่ อีกทั้งยังมีกิจกรรมที่เสริมสร้างองค์ความรู้ที่จำเป็นสำหรับการผลิตเบียร์เพื่อจำหน่ายอีกด้วย (Johnson , 2013; Chapman, Lellock, & Lippard, 2017) สำหรับทวีปเอเชีย ประเทศญี่ปุ่นถือเป็นผู้นำในด้านการสร้างวัฒนธรรมการผลิตเบียร์จากความพยายามในการนำวัฒนธรรมคราฟต์เบียร์จากต่างประเทศเข้ามาเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมของตนเอง รวมไปถึงการจัดการประกวดเบียร์ที่ทำมาอย่างต่อเนื่องในทุกปี (นิตี เนื่องจางค์ และวริศรา อิมพิทักษ์, 2562) อย่างไรก็ตามในกรณีของไทย เมื่อการผลิตเบียร์ภายในบ้านของตนเองเป็นสิ่งที่ผิดกฎหมาย จึงทำให้วัฒนธรรมของการแลกเปลี่ยนหรือการทดลองเบียร์เป็นไปได้ยาก ขณะเดียวกันก็ไม่มีองค์กรที่เป็นทางการ มีเพียงแต่การรวมกลุ่มกันอย่างไม่เป็นทางการในการจัดกิจกรรมหรือการฝึกอบรมระหว่างกันในกลุ่มของผู้ผลิตเบียร์รายย่อย

งานกลุ่มที่สามชี้ให้เห็นถึงบทบาทของปัจเจกบุคคล หรือ “ผู้บุกเบิกวงการคราฟต์เบียร์” อย่างเช่นบทบาทของ ฟริตซ์ เมย์แทก (Fritz Maytag) ผู้ก่อตั้ง “Anchor Brewery” ซึ่งถือได้ว่าเป็นผู้บุกเบิกวงการคราฟต์เบียร์ในสหรัฐฯ ที่เกิดขึ้นในปี ค.ศ.1965 ถัดมาไม่นาน แจ็ค แมคคอลลีฟฟ์ (Jack McAuliffe) ก็ได้เปิดตัวเบียร์ที่เขาผลิตภายในโรงรถของเขา โดยใช้ชื่อว่า ‘New Albion Brewing Co.’ ต่อมาในปี ค.ศ.1980 เคน กรอสส์แมน (Ken Grossman) และพอล คามูซี (Paul Camusi) เจ้าของ ‘Sierra Nevada Brewing’ ก็ถือกำเนิดขึ้น และทำให้การผลิตเบียร์เข้าสู่ยุคเบ่งบาน (Acitelli, 2013; Hindy, 2014; Elzinga, Tremblay, & Tremblay, 2018) สังเกตได้จากตัวเลขของโรงผลิตเบียร์ในสหรัฐฯ ปี ค.ศ.1985 ที่มีเพียง 37 แห่งทั่วประเทศได้เติบโตชนิดก้าวกระโดดเมื่อถึงปี ค.ศ.2015 ที่มีโรงผลิตเบียร์มากถึง 3,490 แห่งทั่วประเทศ (Garavaglia & Swinnen, 2017) ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาก็เกิดผู้ผลิตเบียร์รายย่อยอีกมากจนถึงปัจจุบัน งานกลุ่มนี้มีความคล้ายคลึงที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในกรณีของคราฟต์เบียร์ไทยได้ เนื่องจากการก่อตัวของกระแสความนิยมคราฟต์เบียร์ไทยถูกขับเคลื่อนโดย วิชิต ช้ายเกล้า ผู้ก่อตั้งชิตเบียร์ (Chit Beer) ที่มีความสนใจคราฟต์เบียร์ตั้งแต่สมัยที่กำลังศึกษาในประเทศสหรัฐฯ (เบญจวรรณ มังกรอัครกุล, 2561) ถือได้ว่าเป็นภาพสะท้อนอิทธิพลจากการปฏิวัติ

คราฟต์เบียร์ในสหรัฐฯ ที่ส่งผลทำให้ วิชิต ซ้ายเกล้า เกิดความคิดริเริ่มที่จะผลิตเบียร์ของตัวเอง เพื่อสร้างประสบการณ์ให้กับผู้บริโภคเบียร์ในไทยให้สามารถเข้าถึงรสชาติและคุณภาพเบียร์ที่ดี และเข้าใจความแตกต่างจากที่เคยสัมผัสจากรสชาติของเบียร์ภายในประเทศ

งานกลุ่มสุดท้ายให้ความสำคัญกับบทบาทของผู้บริโภคที่เป็นผู้ให้การสนับสนุนผู้ผลิตคราฟต์เบียร์ เป็นผลมาจากการปรับเปลี่ยนในแง่ของวิถีชีวิตและความต้องการสินค้าที่สอดคล้องกับรสนิยมของตนเอง โดยทั่วไปบทบาทของผู้บริโภคไม่ได้แสดงให้เห็นที่ประจักษ์อย่างชัดเจน แต่โดยส่วนมากผู้ผลิตจะเป็นผู้ที่สะท้อนกระแสของตลาดในกลุ่มของผู้บริโภค เช่น การรวมตัวกันเพื่อเรียกร้องให้เกิดการผลิตเบียร์ประเภทเอล(ale)³ ในประเทศอังกฤษ (Cabras, 2018) และขยายไปยังประเทศต่างๆ ในยุโรป เกิดองค์กรที่มีชื่อว่า ‘PINT’ ขึ้นในปี ค.ศ.1980 ในเนเธอร์แลนด์ (Van Dijk, Kroezen, & Slob, 2018) ขณะเดียวกันในไทยเองก็มีการรณรงค์เรียกร้องให้มีการแก้ไขกฎหมายเพื่อให้ผู้ผลิตเบียร์รายเล็กสามารถเกิดขึ้นได้จริงจากทางฝั่ง “ขบวนการเสรีเบียร์” ที่ขับเคลื่อนจากตัวกลุ่มผู้ผลิต (ปรีดีปนต์ นัยนะแพทย์, 2560) และในโลกออนไลน์เองก็มีการขับเคลื่อนภายใต้หัวข้อ “อยากให้อคราฟต์เบียร์ไทยถูกกฎหมาย” มีผู้ร่วมลงชื่อสนับสนุนกว่า 9,000 คน (Change.org, 2559) โดยกระแสผู้บริโภคในลักษณะข้างต้นเป็นผลมาจากทางเลือกของเบียร์ที่มีอยู่อย่างจำกัด และถูกผูกขาดโดยผู้ผลิตเบียร์ขนาดใหญ่เพียงไม่กี่ราย ที่เป็นตัวกำหนดมาตรฐานของเบียร์ ขณะเดียวกันเบียร์ก็ไม่มี ความแตกต่างหลากหลายทั้งในด้านของรสชาติและประเภทของเบียร์ โดยส่วนใหญ่ มักจะผลิตเบียร์สไตล์ลาเกอร์ อย่างไรก็ตาม กรณีของไทย บทบาทของผู้บริโภคไม่ได้แสดงในลักษณะของการเรียกร้องในรูปแบบดังกล่าวข้างต้น ถึงแม้ว่าจะถูกผูกขาดโดยผู้ผลิตรายใหญ่เพียงไม่กี่ราย และรสชาติของเบียร์ก็ยังไม่มีความหลากหลาย มีเพียงการแสดงออกในเชิงสนับสนุนให้กับผู้ผลิตเบียร์รายย่อยเพิ่มมากขึ้น ทำให้ผู้ผลิตรายย่อยต่างให้ความสนใจในเรื่องของรสชาติและประเภทของเบียร์เพิ่มมากขึ้น เห็นได้จากการเริ่มมีเบียร์ที่มีความหลากหลายเข้ามาสู่ตลาดเบียร์กระแสหลัก (main stream) นั่นจึงเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงอำนาจการตัดสินใจของผู้บริโภคที่สามารถ

³ เอล (ale) เป็นเบียร์ประเภทหนึ่งที่มีรสชาติที่เข้มข้น (full bodied) และมีสีที่ค่อนข้างเข้ม แตกต่างจากเบียร์ประเภทลาเกอร์ (lager) ที่มีสีอ่อนกว่า ในกระบวนการหมักเบียร์เอลใช้ยีสต์ประเภทหมักลอยผิว (top-fermenting yeast) จะใช้อุณหภูมิที่สูงกว่าการหมักเบียร์ลาเกอร์ โดยส่วนมากเอลจะนิยมทำไว้สำหรับดื่มเองที่บ้าน หรือสำหรับโรงเบียร์ขนาดเล็กที่มีกำลังการผลิตที่ไม่สูงมากนัก

นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของตลาดเบียร์ได้

การอธิบายปรากฏการณ์ของ ‘การผูกขาดในอุตสาหกรรมเบียร์และกระแสการปฏิวัติคราฟต์เบียร์ไทยกับการปกครองชีวญาณ’ เกิดจากข้อจำกัดในการอธิบายของแนวคิดที่มีอยู่ในโลกวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวกับการปฏิวัติคราฟต์เบียร์ บทความนี้ได้ตั้งข้อสมมติฐานเบื้องต้นว่า ‘บทบาทของปัจเจกบุคคล’ มีส่วนสำคัญต่อการเกิดขึ้นของอุตสาหกรรมคราฟต์เบียร์ในไทย อย่างไรก็ตาม ปัจจัยดังกล่าวยังไม่เพียงพอต่อการยกระดับอุตสาหกรรมคราฟต์เบียร์ไทยให้เป็นที่รู้จักในวงกว้างได้ และด้วยเงื่อนไขของกฎระเบียบที่ยังคงเป็นอุปสรรคที่สำคัญต่อการเกิดขึ้นของผู้ผลิตคราฟต์เบียร์รายย่อย อีกทั้งพื้นฐานทางวัฒนธรรมของสังคมไทยยังขาดความเข้าใจในวัฒนธรรมของการดื่มเบียร์ ทำให้ปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็น “การปฏิวัติที่ไม่น่าเป็นไปได้” (improbable revolution) ซึ่งความสำเร็จดังกล่าวนี้ได้สะท้อนความหมายของการปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางความรู้สึกรู้จักคิดของปัจเจกชน ที่แต่เดิมถูกผูกขาดการรับรู้โดยรัฐให้กลับมามีเสรีภาพอย่างแท้จริง และปัจจัยที่ส่งเสริมทำให้การปฏิวัติที่ไม่น่าเป็นไปได้นี้สามารถสำเร็จได้นั้นคือ ‘การปกครองชีวญาณ’ (Governmentality)⁴ ซึ่งเป็นกุญแจสำคัญที่ทำให้การปฏิวัติที่ไม่น่าเป็นไปได้สำเร็จขึ้นได้

ในการตอบสมมติฐานข้างต้น ผู้เขียนได้อาศัยระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหลัก โดยมุ่งเน้นการศึกษาเอกสาร งานวิชาการที่เกี่ยวข้อง รวมไปถึงการศึกษาจากบทสัมภาษณ์ผู้ผลิตคราฟต์เบียร์ ที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์หรือนิตยสารออนไลน์ที่เกี่ยวข้อง และการลงพื้นที่ศึกษาข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ที่มีลักษณะไม่เป็นทางการ (informal interview) จากข้อมูลเหล่านี้ผู้เขียนพยายามจะแสดงให้เห็นถึงลักษณะสำคัญของตลาดเบียร์ในประเทศ และปัจจัยที่ส่งเสริมให้คราฟต์เบียร์ไทยสามารถเกิดขึ้นได้ ตลอดจนตัวการสำคัญที่มีผลต่อการอธิบายการเกิดขึ้นของปรากฏการณ์ที่ขยายความสมมติฐานข้างต้น ผู้เขียนจัดลำดับการนำเสนอเป็น 4 ส่วน เริ่มต้นจากประวัติอุตสาหกรรมเบียร์ในไทยโดยสังเขป ต่อมาจะกล่าวถึงการก่อตัวของกระแส

⁴ แนวคิดเกี่ยวกับการปกครองชีวญาณ (Governmentality) ของมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) มีผู้แปลอยู่หลายคำ แต่สำหรับบทความชิ้นนี้ผู้เขียนเลือกใช้คำว่า “การปกครองชีวญาณ” ซึ่งมีนัยถึงรูปแบบทางความคิดในการปกครองที่ไม่ได้เน้นเรื่องการใช้อำนาจในการมอบความตายแต่เป็นการปกครองที่เน้นย้ำถึงการมีชีวิตที่ดี (ธเนศ วงศ์ยานนาวา, 2559, น. 296–297) และการปกครองชีวญาณเป็นการปกครองที่มีอำนาจในการบังคับบัญชาในตนเอง ที่เกิดจากการยอมรับความคิดอย่างหนึ่งว่าเป็นจริงและนำเอาความจริงนั้นมาควบคุมตัวเอง มีลักษณะของการปกครองด้วยจิตสำนึก (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2562, น. 124–125)

คราฟต์เบียร์ในไทย ก่อนจะกล่าวถึงนัยของการปฏิวัติคราฟต์เบียร์กับการปกครอง ชีวญาณ และการวิเคราะห์ภาพรวมในบทสรุป

ประวัติศาสตร์อุตสาหกรรมเบียร์ในไทย

ประวัติศาสตร์การเข้ามาของเบียร์ในไทยเกิดขึ้นมาพร้อมกับการมาของชาติ ตะวันตก เริ่มตั้งแต่ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ พบหลักฐานจากจดหมายเหตุสาธุสาฎกแปร์ ที่ได้มีการกล่าวถึงเครื่องดื่มชนิดหนึ่งที่ถูกระบุไว้ในบันทึกว่า “เบียร์ญี่ปุ่น” ถูกนำเข้ามา จากประเทศฮอลันดา (Hollanda) ต่อมาในสมัยของสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ได้ปรากฏคำว่า “เหล้าปีเออ” ซึ่งมีความหมายถึงเบียร์เป็นครั้งแรก ในหนังสือพิมพ์ “The Siam Weekly Advertiser” ฉบับวันที่ 5 กันยายน พ.ศ.2415 จากหลักฐานแสดงให้เห็นได้ว่าชาวสยามเริ่มดื่มเบียร์ตั้งแต่ในช่วงเวลาดังกล่าว กลุ่มแรกที่นิยมดื่มเบียร์อยู่ในหมู่ชาวต่างชาติที่อาศัยอยู่ในประเทศ และในกลุ่ม คนรวยหรือชนชั้นสูงของไทย เนื่องจากเบียร์เป็นเครื่องดื่มที่มีราคาแพง แต่เมื่อมีการ สร้างทางรถไฟได้ทำให้เบียร์มีราคาที่ถูกลง เบียร์ที่นำเข้ามาขายส่วนใหญ่มีที่มาจาก ชาติตะวันตก ต่อมาได้เริ่มมีการนำเข้าเบียร์จากประเทศญี่ปุ่นเพิ่มมากขึ้น เช่น เบียร์ ซัปโปโร เบียร์อาซาฮี เบียร์ตราอาทิตย์อุทัย และเบียร์กิริน เป็นต้น (อนุก นาวิกมูล, 2559, น. 190-192) ความนิยมในการดื่มเบียร์ภายในประเทศเริ่มสูงขึ้น ทำให้ ห้างร้านต่างก็สนองความต้องการดังกล่าวโดยการนำเข้าเบียร์หลากหลายยี่ห้อ เข้ามาขายภายในประเทศ

ช่วงเริ่มต้นอุตสาหกรรมเบียร์ไทยเกิดขึ้นในปี พ.ศ.2473 ในช่วงสมัยพระบาท สมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 7) ได้มีความพยายามของชนชั้นนำชาวสยาม ในการดื่มเบียร์เป็นของตนเองแทนการนำเข้าเบียร์จากต่างประเทศ ผู้ที่เป็นคนบุกเบิก วงการเบียร์ภายในประเทศคือพระยาภิรมย์ภักดี (บุญรอด เศรษฐบุตร) จุดเริ่มต้นของ ความคิดที่จะหมักเบียร์ขึ้นนั้นเกิดจากความนิยมการดื่มเบียร์ต่างประเทศ ด้วยเหตุนี้เกิดเป็นความสนใจและเห็นช่องทางในดำเนินธุรกิจเบียร์นี้ได้ เพื่อตอบสนอง ต่อความต้องการในการบริโภคเบียร์ภายในประเทศได้ (กนิษฐา ไทยกล้า และสุโข เสम्मหาคักดี, 2560, น. 8) ต่อมาในปี พ.ศ.2477 ประเทศไทยเริ่มมีการผลิตเบียร์ เพื่อจำหน่ายภายในประเทศ โดยมีผู้ผลิตเบียร์รายแรกคือ “บุญรอดบริวเวอรี่” (Boon Rawd Brewery) ซึ่งผลิตเบียร์ยี่ห้อสิงห์ (Singha) และได้รับการสนับสนุน โดยอ้อมจากการปรับขึ้นอัตราภาษีการนำเข้าเบียร์จากต่างประเทศ ผลจากการตั้งกำแพง ภาษีนำเข้าของรัฐบาลทำให้เบียร์จากต่างประเทศเข้ามาจำหน่ายภายในประเทศมี

ราคาเพิ่มสูงขึ้น ส่งผลให้เบียร์สิงห์เป็นที่นิยม เพราะราคาที่ถูกกว่าเบียร์นำเข้าหลายเท่าตัว ด้วยเหตุนี้บุญรอดบริวเวอรี่สามารถขึ้นมาเป็นบริษัทชั้นนำในตลาดเบียร์ภายในประเทศ ส่งผลให้โครงสร้างอุตสาหกรรมเบียร์ไทยมีลักษณะแบบผูกขาด (monopoly) (ณัฐมาศ ลือเวศย์วณิช, 2550, น. 33)

สถานการณ์การผูกขาดในอุตสาหกรรมเบียร์ในไทยนั้น ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากกฎหมายและระเบียบข้อบังคับตามที่พระราชบัญญัติสุรา พ.ศ.2493⁵ ถือได้ว่าเป็นกฎหมายฉบับแรกที่เกี่ยวข้องกับการอนุญาตผลิตและจำหน่ายสุรา ณ ช่วงเวลาที่มีการออกกฎหมายดังกล่าว ยังไม่มีผู้ค้าเบียร์รายอื่นนอกจากบริษัทบุญรอดบริวเวอรี่ (MGR online, 2560ก) จนกระทั่งในปี พ.ศ.2506 เกิดคู่แข่งอย่างเบียร์อมฤต (Am-crit Beer) และเบียร์คัลอสเตอร์ (Kloster Beer) ที่ผลิตโดยบริษัทไทยอมฤตของตระกูลเตชะไพบูลย์ จากความสัมพันธ์กับรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำให้ทางบริษัทสามารถตั้งโรงงานผลิตเบียร์ได้ (ณัฐมาศ ลือเวศย์วณิช, น. 39) และในปี พ.ศ.2527 ได้เปิดให้มีการยื่นขอใบอนุญาตผลิตเบียร์เกิดขึ้นในสมัยรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เมื่อตลาดเบียร์ไทยเริ่มขยายตัวสูงขึ้นและมียอดขายถึง 163.95 ล้านลิตรต่อปี เพิ่มขึ้นจากในปี พ.ศ.2526 ถึงร้อยละ 11.9 จนทำให้ตลาดเบียร์เริ่มมีความน่าสนใจมากขึ้นในแง่ของมูลค่าของอุตสาหกรรมเบียร์ไทย ในปี พ.ศ.2534 เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในอุตสาหกรรมเบียร์ไทย เมื่อรัฐบาลนายอานันท์ ปันยารชุน ได้มีนโยบายเปิดเสรีอุตสาหกรรมการผลิตเบียร์ ที่ผ่านการแก้ไขกฎเกณฑ์และเงื่อนไขของการให้เปิดเสรีโรงเบียร์ตามพระราชบัญญัติภาษีสรรพสามิต (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2534 (ราชกิจจานุเบกษา, 2534, น. 135-162) ที่ยึดถือร่างเดียวกับ “การเปิดอนุญาตโรงเบียร์ปี พ.ศ.2527” แต่มีการแก้ไขในเพียงบางประเด็น เช่น ในเรื่องของระยะเวลาที่ใช้ยื่นขอเปิดโรงเบียร์ ในปีดังกล่าวได้มีการกำหนดระยะเวลาแต่ในประกาศฉบับใหม่นี้ได้ยกเลิกไป หรือจะเป็นเรื่องการวางเงินค้ำประกันก็มีจำนวนสูงขึ้น และเงื่อนไขของการไม่ให้สิทธิในการโอนให้กับผู้อื่นหลังจากได้รับอนุญาตแล้ว (กนกวรรณ มากเมฆ, 2560)

⁵ มาตรา 5 ห้ามมิให้ผู้ใดทำสุราหรือมีภาชนะหรือเครื่องกลั่นสำหรับทำสุราไว้ในครอบครองเว้นแต่จะได้รับใบอนุญาตจากอธิบดี การออกใบอนุญาตให้ทำสุราสำหรับใช้ในบ้านเรือนให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง หากมีการจำหน่ายด้วยอาชญากรรมมีความผิดตามมาตรา 17 ห้ามมิให้ผู้ใดขายสุราหรือนำสุราออกแสดงเพื่อขายเว้นแต่จะได้รับใบอนุญาตจากเจ้าพนักงานสรรพสามิต ซึ่งมีโทษปรับตามมาตรา 30 จำคุกไม่เกิน 6 เดือน ปรับไม่เกิน 5,000 บาท และฐานจำหน่ายตามมาตรา 31 ปรับไม่เกิน 2,000 บาท (ราชกิจจานุเบกษา, 2493, น. 346-367)

หลังจากที่ได้ประกาศหลักเกณฑ์และเงื่อนไขใหม่ไปแล้ว มีผู้ยื่นขออนุญาตเข้าด้วยกันจำนวน 3 ราย ได้แก่ บริษัทคาร์ลสเบิร์กบิวเวอรี่ และบริษัทเบียร์ไทย ทั้งสองบริษัทอยู่ภายใต้บริษัทไทยเบฟเวอเรจ (Thai Beverage Public Company Limited) ของเจริญ สิริวัฒนภักดี และรายสุดท้ายคือกลุ่มไทยเอเชียแปซิฟิกบิวเวอรี่ (Thai Asia Pacific Brewery) (TAP) ของ วานิช ไชยวรรณ (“คู่แข่งหน้าใหม่ของสิงห์,” 2535) การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการเปิดเสรีในอุตสาหกรรมเบียร์ในปี พ.ศ.2534 มีส่วนสำคัญที่ทำให้อุตสาหกรรมเบียร์ไทยมีโครงสร้างการแข่งขันแบบ ‘ผูกขาดโดยผู้ผลิตน้อยราย’ (oligopoly) ที่เหมือนจะให้ทางเลือกที่หลากหลายให้กับตลาดเบียร์ แต่ถูกครองตลาดโดยสองบริษัทใหญ่อย่างบุญรอดบิวเวอรี่ และไทยเบฟเวอเรจ (ณัฐมาศ ลือเวศย์วณิช, 2550, น. 33) ถึงแม้การเปิดเสรีอุตสาหกรรมเบียร์จะเป็นการเปิดโอกาสให้กับผู้ผลิตเบียร์รายใหม่ แต่หากพิจารณาข้อกำหนดของภาครัฐจะพบว่า การเปิดเสรีดังกล่าวมีข้อจำกัดอยู่ด้วยกันหลายประการ เช่น การกำหนดอัตราการผลิตขั้นต่ำและทุนจดทะเบียนที่สูงสำหรับผู้ผลิตเบียร์รายย่อย จากประกาศกระทรวงการคลังในรัฐบาลนายชวน หลีกภัย “เรื่องวิธีการบริหารงานสุรา พ.ศ.2543”⁶ ทำให้สภาพการแข่งขันในธุรกิจเบียร์ภายในประเทศไม่ได้มีลักษณะการแข่งขันแบบสงครามราคาแต่กลับทำให้ผู้ผลิตแต่ละรายพยายามแข่งขันกันสร้างความแตกต่างให้กับสินค้าของตนเพื่อครองส่วนแบ่งทางการตลาดให้ได้มากที่สุดโดย ตลาดเบียร์ดังกล่าวมีมูลค่าสูงถึง 2 แสนล้านบาท (BLT Bangkok, 2562)

⁶ ผู้ขออนุญาตต้องเป็นบริษัทจำกัด ซึ่งจดทะเบียนตามกฎหมายไทย มีผู้ถือหุ้นสัญชาติไทยไม่น้อยกว่าร้อยละ 51 ของจำนวนหุ้นทั้งหมด และมีทุนจดทะเบียนไม่ต่ำกว่า 10 ล้านบาท มีเงินค่าหุ้นหรือเงินลงทุนที่ชำระแล้วไม่น้อยกว่า 10 ล้านบาท ในกรณีที่เป็นโรงงานเบียร์ขนาดใหญ่ จะต้องมีความสามารถในการผลิตไม่ต่ำกว่า 10 ล้านลิตรต่อปี หรือถ้าผู้ใดจะทำโรงงานขนาดเล็ก ก็ต้องเป็นโรงงานเบียร์ขนาดเล็กประเภทผลิตเพื่อขาย ณ สถานที่ผลิต (brewpub) จะต้องมีความสามารถในการผลิตไม่ต่ำกว่า 100,000 ลิตร แต่ไม่เกิน 1 ล้านลิตรต่อปี” (ราชกิจจานุเบกษา, 2543, น. 9-21)

การก่อกวนของวัฒนธรรมการบริโภคเบียร์ของไทย ปฏิเสธไม่ได้เลยว่ามีจุดเริ่มต้นจากการนำเข้าเบียร์จากต่างประเทศเข้ามาจำหน่ายภายในประเทศไทย ส่งผลให้เกิดกลุ่มผู้ผลิตเบียร์ภายในประเทศอย่างกลุ่มบุญรอดบริวเวอรี่ โดยผ่านมาตรการการตั้งกำแพงภาษีนำเข้าเบียร์จากต่างประเทศเพื่อปกป้องผู้ผลิตภายในประเทศ ทั้งยังส่งผลโดยอ้อมให้เกิดการผูกขาดในภาพลักษณ์และรสชาติของเบียร์ขึ้น (นครินทร์ วงกิจไพบูลย์, 2560) การผูกขาดโดยผู้ผลิตเพียงไม่กี่รายไม่ได้นำมาสู่สภาพของการแข่งขันเพื่อการพัฒนาให้มีความหลากหลายในแง่ของผลิตภัณฑ์ แต่ผู้ผลิตโดยส่วนใหญ่ นิยมที่จะกำหนดระดับของแอลกอฮอล์ในเบียร์ให้มีปริมาณที่แตกต่างกัน เพื่อให้ผู้บริโภคได้รับรู้ถึงรสชาติของเบียร์ที่มีความเข้มข้นไม่เท่ากัน เพื่อตอบสนองต่อกลุ่มผู้บริโภคที่มีรสนิยมที่หลากหลาย (ณัฐมาศ สือเวทย์วณิช, 2550, น. 65–66) แต่เบียร์ที่อยู่ในตลาดเกือบทั้งหมดยังคงเป็นเบียร์ประเภท ‘ลาเกอร์’ (lager)⁷ ทำให้ทางเลือกการบริโภคเบียร์ของไทยมีเพียงแค่นี้เท่านั้นที่แตกต่างกัน ส่งผลให้คุณค่าของเบียร์ขึ้นอยู่ที่ตัวของผู้ผลิตมากกว่าที่จะเป็นรสชาติหรือประเภทของเบียร์ ซึ่งคราฟต์เบียร์ได้เข้ามาเติมเต็มคุณค่าที่ขาดหายไปนั่นคือรสชาติที่แตกต่างไปจากเบียร์ที่มีอยู่ตามท้องตลาด

กล่าวโดยสรุป ประวัติอุตสาหกรรมเบียร์ไทยมีนัยที่สำคัญหลายประการด้วยกันได้แก่ *ประการแรก* โครงสร้างการผูกขาดดังกล่าวเกิดขึ้นได้ภายใต้กฎระเบียบของภาครัฐที่กำหนดเพดานการผลิตขั้นต่ำไว้ค่อนข้างสูง (ไม่ต่ำกว่า 1 แสนล้านลิตรไปจนถึง 10 ล้านลิตรต่อปี) แต่ที่สำคัญต้องมีทุนจดทะเบียนไม่ต่ำกว่า 10 ล้านบาท ไม่ใช่เรื่องยากสำหรับผู้ผลิตรายใหญ่ แต่กลับทำให้ผู้ผลิตรายย่อยแทบจะไม่สามารถเข้าสู่ตลาดได้เลย *ประการที่สอง* โครงสร้างตลาดแบบผูกขาดโดยผู้ผลิตรายใหญ่เพียง 3 รายได้แก่ กลุ่มบุญรอดบริวเวอรี่ กลุ่มไทยเบฟเวอเรจ และกลุ่มไทยเอเชียแปซิฟิกบริวเวอรี่ ที่ไม่ได้แข่งขันกันในด้านของราคาขาย *ประการที่สาม* แม้ว่าจะมีการแข่งขันในแง่ของผลิตภัณฑ์ที่สูง แต่ความหลากหลายในแง่ของประเภทของเบียร์ยังมีไม่มาก ซึ่งเบียร์โดยส่วนใหญ่ของตลาดเป็นเบียร์ประเภทลาเกอร์ แม้ว่าจะมีการออกเบียร์สด (draft beer) และไลท์เบียร์ (light beer) แต่โดยพื้นฐานก็ยังเป็นเบียร์ประเภทลาเกอร์ เท่ากับว่าเกือบตลอดช่วงชีวิตของใครหลายคน อาจไม่มีโอกาสที่จะได้ลิ้มลองรสชาติของเบียร์ประเภทอื่นเลย นั่นแสดงถึงการผูกขาดทางรสนิยมของผู้บริโภค

⁷ ลาเกอร์ (lager beer) มีลักษณะเด่นจากสีเหลืองอำพัน ใส มีฟองและมีแก๊สมาก ให้ความรู้สึกสดชื่นเมื่อดื่ม โดยมีพื้นฐานการผลิตด้วยวัตถุดิบที่ประกอบด้วยน้ำ มอลต์ ดอกฮอป และยีสต์ โดยเลือกใช้วิธีการหมักยีสต์แบบนอนก้น (bottom fermentation yeasts) (อุทิศ เหมะมูล, 2557, น. 24–25)

อีกด้วย

การก่อตัวของกระแสกราฟต์เบียร์ในไทย

เมื่อไม่กี่ปีที่ผ่านมากระแสความนิยมคราฟต์เบียร์ของไทยเริ่มก่อตัวขึ้น โดยมีจุดเริ่มต้นจากการที่ผู้ผลิตเบียร์รายใหญ่ภายในประเทศเพียงไม่กี่รายที่ผลิตเบียร์ชนิดเดียวกันนั้นคือเบียร์ลาเกอร์ ทำให้ผู้บริโภคบางส่วนเริ่มเกิดความเบื่อหน่ายกับเบียร์กระแสหลัก จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2560 ซึ่งเป็นจุดที่เริ่มต้นที่สำคัญที่ทำให้คราฟต์เบียร์ไทยเป็นที่รู้จักในวงกว้าง นั่นก็คือกรณีการจับกุมนายเท่าพิภพ ลิ้มจิตรกร ผู้ผลิตคราฟต์เบียร์สัญชาติไทยที่ชื่อ “เท่าพิภพ” เกิดเป็นประเด็นในสังคมว่าการต้มเบียร์ภายในบ้านของตนเองนั้นเป็นสิ่งที่ผิดกฎหมายหรือไม่ (Matichon Online, 2560) ทำให้ภาพของการรับรู้คราฟต์เบียร์ว่าเป็นเบียร์ที่ไม่ได้มาตรฐาน ทำขึ้นเพื่อหลอกลวงและถือว่าเป็นการก่ออาชญากรรมในสังคมไทย (วรราชชล ดิวตรี, 2560) ในขณะที่เดียวกันมูลค่าของตลาดคราฟต์เบียร์โดยรวมในปี พ.ศ. 2560 เฉพาะคราฟต์เบียร์ไทยอยู่ที่ 500 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 0.3 ของมูลค่าตลาดเบียร์ทั้งหมด (BLT Bangkok, 2561) มีอัตราการเติบโตสูงถึงร้อยละ 5-7 ต่อปี ซึ่งมีการประเมินกันว่าภายในอีก 2 ปีข้างหน้าจะขยายตัวจนมีสัดส่วนเป็นร้อยละ 1 ของตลาดรวม ด้วยมูลค่ากว่า 2,000 ล้านบาท (BLT Bangkok, 2561) ขณะเดียวกันกลุ่มผู้ผลิตคราฟต์เบียร์กลับไม่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ ในการผลักดันให้คราฟต์เบียร์ไทยเหล่านี้สามารถผลิตได้ถูกต้องตามกฎหมายและนำรายได้เข้าสู่ประเทศได้อีกด้วย

จนในวันที่ 21 สิงหาคม พ.ศ. 2562 ที่ผ่านมา นายเท่าพิภพ ลิ้มจิตรกร ในฐานะสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สังกัดพรรคอนาคตใหม่ (ปัจจุบันสังกัดพรรคก้าวไกล) ได้หยิบยกประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมเบียร์เข้าไปพิจารณาในสภาผู้แทนราษฎรมีดังนี้ *ประเด็นแรก* กฎระเบียบข้อบังคับที่ว่าด้วยหลักเกณฑ์การขอใบอนุญาตในการผลิตเบียร์ ที่กำหนดอัตราขั้นต่ำในการผลิตและทุนในการจดทะเบียนที่สูง ซึ่งเอื้อประโยชน์สำหรับผู้ประกอบการรายใหญ่แต่เพียงเท่านั้น (ไทยรัฐออนไลน์, 2562) *ประเด็นที่สอง* โครงสร้างของตลาดเบียร์ภายในประเทศมีลักษณะของการผูกขาดโดยผู้ผลิตน้อยราย ที่สามารถครองตลาดเบียร์ภายในประเทศมาอย่างยาวนาน เป็นต้น ประเด็นปัญหาที่เป็นอุปสรรคทั้ง 2 ประการข้างต้น เป็นตัวการสำคัญที่ขัดขวางการเกิดขึ้นของกระแสคราฟต์เบียร์ภายในประเทศ แต่ถึงอย่างไรก็ไม่สามารถยับยั้งกระแสการเกิดขึ้นดังกล่าวได้ เนื่องจากยังมีปัจจัยที่เป็นส่วนในการสนับสนุนให้คราฟต์เบียร์ไทยสามารถเกิดและดำรงอยู่ได้ ซึ่งปัจจัยเชิงบวกสำหรับ

คราฟต์เบียร์ไทยเหล่านี้ประกอบไปด้วย 4 ปัจจัย ได้แก่ *ปัจจัยแรก* บทบาทของผู้ผลิต (craftman) ที่นำโดย พี่ชิต หรือ วิชิต ซ้ายเกล้า ผู้ก่อตั้งชิตเบียร์ ถือได้ว่าเป็นผู้จุดประกายทำให้เกิดกระแสของการผลิตคราฟต์เบียร์ภายในประเทศ ทั้งยังมีคุณูปการกับวงการคราฟต์เบียร์ที่มีส่วนในผลักดันให้เกิดผู้ผลิตเบียร์รายใหม่โดยในปัจจุบันสามารถแบ่งรูปแบบของการผลิตคราฟต์เบียร์ออกเป็น 3 ประเภทด้วยกัน ได้แก่ *ประเภทแรก* เกิดจากการฝึกอบรมจากอะคาเดมี่ (academy) ของชิตเบียร์ ซึ่งเป็นที่ให้การฝึกอบรมความรู้ความเข้าใจในการผลิตเบียร์ โดยเน้นเพื่อให้เกิดการสร้างแบรนด์ของเป็นตัวเองขึ้นมา ด้วยเหตุนี้เขาได้รวบรวมพันธมิตรทางธุรกิจเพื่อสร้าง ‘โรงเบียร์มิตรสัมพันธ์’⁸ ที่เป็นพื้นที่ฝึกฝนสำหรับผู้ผลิตเบียร์รายย่อยให้สามารถผลิตเบียร์และจำหน่ายเบียร์ที่ปลอดภัยได้มาตรฐาน (เบญจวรรณ มังกรอัครกุล, 2561) และเป็นโอกาสที่สำคัญที่ทำให้ผู้ผลิตเบียร์รายเล็กสามารถจัดจำหน่ายเบียร์ได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย ด้วยเหตุนี้ทำให้เกิดกลุ่มผู้ผลิตเบียร์ (brewmaster)⁹ หน้าที่เป็นตัวละครสำคัญที่ในการขับเคลื่อนของวงการคราฟต์เบียร์ไทย *ประเภทที่สอง* กลุ่มที่ผลิตในต่างประเทศ หรือ contact brew คือการนำเอาสูตรเบียร์ที่คิดค้นไปจ้างให้โรงงานในต่างประเทศผลิตและบรรจุเบียร์ใส่ขวด ส่งกลับเข้ามาขายภายในประเทศไทย อาทิเช่น Stone Head, Sandport Beer, Happy New Beer, Udomsuk Brewing และ Golden Coins เป็นต้น (MGR online, 2560ข) ทั้งหมดที่กล่าวมานั้นได้สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของกลุ่มผู้ผลิตเบียร์ที่เล็งเห็นช่องว่างทางกฎหมายในการหลบเลี่ยง เพื่อให้คราฟต์เบียร์สัญชาติไทยสามารถเกิดขึ้นมาได้ *ประเภทที่สาม* กลุ่มที่เกิดจากการสนับสนุนจากผู้ผลิตเบียร์รายใหญ่ เช่น “โครงการอิสระอะคาเดมี่

⁸ โรงเบียร์มิตรสัมพันธ์ คือโรงเบียร์แบบเปิด (open source brewery) ที่ก่อตั้งโดยมีกลุ่มผู้ผลิตเบียร์ เช่น Chit Beer, Devanom, Wizard Beer, Red Stone, Lazy Fat Cat และ Mickleheim มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างเวทีในการขับเคลื่อนและพัฒนาคุณภาพคราฟต์เบียร์ให้ได้มาตรฐานสากลและในปัจจุบันมีชื่อเรียก “มิตรคราฟต์” (Mitrcraft) (Mitrcraft, 2562) ด้วยทุนจดทะเบียน 10 ล้านบาท ผลิตไม่ต่ำกว่า 1 แสนลิตรแต่ไม่เกิน 1 ล้านลิตรต่อปี) (Matemate, 2560)

⁹ บรูว์มาสเตอร์ (brewmaster) หมายถึง คนทำเบียร์ คนปรุงเบียร์ หรือผู้ผลิตเบียร์ มีหน้าที่ดูแลตั้งแต่วัตถุดิบในการผลิตเบียร์ การเตรียมการผสมเบียร์ รวมถึงการดูแลในทุกขั้นตอนของกระบวนการผลิตเบียร์ และจะต้องมีประสาทสัมผัสทั้ง 5 ที่ดี ได้แก่ รูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัส โดยส่วนใหญ่จะต้องมีความรู้ด้านเทคโนโลยีอาหารที่เกี่ยวข้องกับการหมักเบียร์เพื่อความปลอดภัยต่อผู้บริโภค (Goodthing, 2560)

(ISARA Academy)¹⁰ ที่เป็นหลักสูตรสำหรับให้ความรู้แก่ผู้ผลิตคราฟต์เบียร์จากกลุ่มบุญรอดบริวเวอรี่ นอกจากเป็นการดึงคนรุ่นใหม่ที่ยากเป็นผู้ผลิตคราฟต์เบียร์ หรือแม้แต่คนที่เป็นผู้ผลิตคราฟต์เบียร์อยู่ก่อนแล้วเข้ามามีส่วนร่วม ในอีกแง่มุมหนึ่งยังสะท้อนให้เห็นภาพของการปรับตัวของผู้ผลิตรายใหญ่ เพื่อเข้ามาแข่งขันในตลาดของคราฟต์เบียร์ในฐานะผู้ให้การสนับสนุน และขณะเดียวกันได้เข้าไปถือหุ้นในบริษัทผลิตคราฟต์เบียร์ในกลุ่มของฟูลมูน บรูว์เวิร์ค (Full Moon Brewwork) เช่น Chalawan Pale Ale, Chatri IPA, Bussaba Ex-Weisse และ Andaman Phuket Dark Ale เป็นต้น (Marketing Oops, 2561)

ปัจจัยที่สอง การเพิ่มขึ้นของกลุ่มผู้บริโภคที่เป็นชนชั้นกลาง (middle class) มาพร้อมกับสังคมยุคในโลกาภิวัตน์ (globalization) ที่การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารครอบคลุมไปทั่วโลก ทำให้ผู้บริโภคในยุคปัจจุบันมีความเป็นปัจเจก ที่สนใจในเรื่องของรสนิยมมากยิ่งขึ้น คนกลุ่มนี้ทำให้เกิดกระแสความนิยมคราฟต์เบียร์ขึ้นในหลายประเทศ ไม่ว่าจะเป็นในยุโรป สหรัฐฯ ญี่ปุ่น และล่าสุดในจีน การเติบโตของคราฟต์เบียร์นั้นเป็นผลมาจากกำลังการบริโภคของชนชั้นกลางที่เพิ่มมากขึ้น (BBC News, 2562) ในเวียดนามมีกำลังการบริโภคต่อคนต่อปีเป็นลำดับที่ 3 ของทวีปเอเชียตามหลังญี่ปุ่นและจีน ซึ่งคาดการณ์ว่าในปี พ.ศ. 2563 อัตราการบริโภคเบียร์ของชาวเวียดนามจะเพิ่มขึ้นเป็น 4.84 พันล้านลิตร ขยายตัวเฉลี่ยร้อยละ 8 ต่อปี เป็นผลจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนคนชั้นกลางในประเทศอีกด้วยเช่นกัน (Globthailand, 2561) กรณีของไทยเอง คราฟต์เบียร์ได้เข้ามามีบทบาทต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการบริโภคของคนไทย พิจารณาได้จากปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริโภคคราฟต์เบียร์ ปัจจัยแรกเน้นการตีมูลค่าไปกับสุนทรียะ (aesthetics) ของรสชาติของเบียร์มากกว่าการดื่มเพื่อความมีนเมาแต่เพียงอย่างเดียว รสชาติของคราฟต์เบียร์ที่มีความแตกต่างหลากหลาย สามารถรับรู้ได้ถึงความตั้งใจของผู้ผลิตที่ส่งผ่านมายังผู้บริโภค และอีกหนึ่งปัจจัยเป็นเรื่องของราคาระหว่างคราฟต์เบียร์ไทยกับเบียร์จากต่างประเทศราคาไม่ได้ต่างจากกันมาก ทำให้ผู้บริโภคที่แต่เดิมบริโภคเบียร์นำเข้าจากต่างประเทศได้

¹⁰ โครงการอิสระอะคาเดมี่ (ISARA Academy) เกิดจากแนวคิดของอิสระ ชาวละเอีย เป็นมือหนึ่งของบุญรอดบริวเวอรี่ จัดทำโครงการฝึกอบรมเพื่อยกระดับผู้ผลิตคราฟต์เบียร์ไทยสำหรับผู้ที่ต้องการเรียนรู้กระบวนการผลิตเบียร์มาตรฐานของการผลิตแบบอุตสาหกรรม ซึ่งให้ความรู้แก่ผู้ผลิตคราฟต์เบียร์อย่างเป็นระบบตั้งแต่การผลิตที่ได้มาตรฐาน การทำการตลาด การจัดจำหน่าย บรรจุภัณฑ์ ตลอดจนเรื่องข้อกฎหมายโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย (สรวิชัย ภิรมย์ภักดี, 2561)

เปิดใจและให้การสนับสนุนกับคราฟต์เบียร์สัญชาติไทย โดยส่วนใหญ่กลุ่มผู้บริโภคมักจะเป็นกลุ่มวัยทำงานที่มีรายได้ต่อเดือนเฉลี่ย 39,770 บาท มีอายุระหว่าง 26-35 ปี และมีการศึกษาในระดับปริญญาตรี (ปิยวรรณ จุลเนียม, 2561) ซึ่งกลุ่มผู้บริโภคเหล่านี้มองหาเบียร์ประเภทต่าง ๆ เพื่อสร้างประสบการณ์ที่แปลกใหม่ทีนอกเหนือจากการดื่มเบียร์ลาเกอร์ตามท้องตลาด เนื่องจากเบียร์ลาเกอร์ในไทยผลิตในปริมาณที่มากและเพื่อการลดต้นทุน จึงนิยมใช้วัตถุดิบที่มิใช่ข้าวบาร์เลย์มาเป็นวัตถุดิบหลัก ซึ่งเป็นรสชาติที่คนไทยคุ้นเคยกับเบียร์ประเภทนี้มานาน และได้เข้ามามีอิทธิพลต่อรสนิยมของผู้บริโภคอีกด้วย จนกระทั่งคราฟต์เบียร์ได้นำเสนอรสชาติและคุณภาพที่แท้จริงของเบียร์ที่ดี ทำให้ผู้บริโภคบางส่วนสามารถหลุดพ้นจากการครอบงำทางรสนิยม ขณะเดียวกันคราฟต์เบียร์ยังเป็นงานศิลปะเฉพาะตัวของแต่ละผู้ผลิต ที่ล้วนแต่จะรังสรรค์เบียร์ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตัวเอง โดยไม่มีคำจำกัดความถึงเบียร์ที่ดีควรจะเป็นอย่างไร ทำให้คราฟต์เบียร์กลายเป็นทางเลือกให้กับผู้ที่ชื่นชอบการดื่มเบียร์โดยเฉพาะ (Marketing Oops, 2561)

ปัจจัยที่สาม เทคโนโลยีด้านการสื่อสารสังคมออนไลน์ (social media) มีผลต่อการเกิดขึ้นของกระแสความนิยมคราฟต์เบียร์ในสังคมไทย โดยการอาศัยการทำการตลาดผ่านสื่อสังคมออนไลน์เพื่อให้สามารถเข้าถึงกลุ่มผู้บริโภคได้โดยง่ายผ่านกลยุทธ์เพื่อส่งเสริมการขายในสื่อสังคมออนไลน์ ที่ในปัจจุบันผู้คนโดยทั่วไปนิยมใช้โทรศัพท์แบบสมาร์ตโฟนกันมากขึ้น ทำให้กลยุทธ์การโฆษณาผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์สามารถเข้าถึงได้ง่ายผ่านเฟซบุ๊ก (Facebook) ด้วยเหตุผลที่ว่า การสื่อสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์มีต้นทุนที่ถูกและสะดวกรวดเร็ว และปฏิเสธไม่ได้เลยว่าสื่อสังคมออนไลน์ได้กลายเป็นสื่อหลักในยุคปัจจุบันที่สามารถใช้ในการเรียนรู้ข้อมูลเกี่ยวกับเบียร์ เช่น เพจเฟซบุ๊ก “Beercyclopedia สารานุกรมของคนชอบเบียร์” และเพจ “แตกเบียร์ให้เปลี่ยแคม” ที่มีผู้ติดตามเพจหลักหมื่นคน โดยส่วนใหญ่เพจเฟซบุ๊กในลักษณะดังกล่าวจะเน้นให้ความรู้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเบียร์ งานกิจกรรม หรือนำเบียร์ชนิดใหม่ที่น่าสนใจ ทำให้อาศัยรสนิยม (taste) ของตนเองในการให้คะแนนเบียร์ เกิดเป็นการโพสต์ลงบนสื่อสังคมออนไลน์เพื่อสะท้อนถึงการดำเนินชีวิต (life style) อีกทั้งยังเป็นแหล่งข้อมูลสำหรับการตัดสินใจในการเลือกซื้อคราฟต์เบียร์ที่แต่เดิมมักมาจากคำแนะนำของเพื่อน ข้อมูล ณ จุดขายหรือข้อมูลบนบรรจุภัณฑ์ และข้อมูลจากพนักงานขาย (กนิษฐา ไทยกล้า และสุโข เสम्मหาคักติ, 2560, น. 69-72) สื่อสังคมออนไลน์ได้เป็นตัวกลางในการเชื่อมต่อระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภคโดยตรง

ถือได้ว่าเป็นผลดีสำหรับผู้ผลิตหรือผู้จำหน่ายที่สามารถรับฟังข้อคิดเห็นจากคำติชมได้เป็นอย่างดี และทิศทางของคราฟต์เบียร์ไทยในอนาคตเองก็สามารถเติบโตได้อย่างต่อเนื่อง เพราะการเติบโตดังกล่าวดำเนินไปพร้อมกับการเพิ่มขึ้นของกลุ่มผู้บริโภคชนชั้นกลางอีกด้วย

ปัจจัยที่สี่ ช่องทางการจำหน่ายมีส่วนสำคัญในการสนับสนุนผู้ผลิตคราฟต์เบียร์ภายในประเทศ จะเห็นได้ว่าในปัจจุบันช่องทางการจำหน่ายสำหรับผู้ผลิตเบียร์รายย่อยสามารถพบเห็นได้หลายช่องทาง ได้แก่ *ช่องทางแรก* สถานบันเทิง (pub) หรือร้านอาหาร อย่างเช่น ร้าน HOBBS ในซอยอารีย์ กรุงเทพมหานคร มีการนำเข้าเบียร์จากต่างประเทศมีทั้งแบบโรงเบียร์ขนาดเล็ก (tap room) ที่เป็นแบบเบียร์สด (draft beer) และที่จำหน่ายแบบบรรจุขวดที่มีทั้งแบบที่ถูกต้องตามกฎหมายและแบบใต้ดิน(อุทิศ เหมาะมูล, 2557, น. 161-163) และในสถานบันเทิงบางแห่งได้มีการแอบนำ

คราฟต์เบียร์ไม่มีใบอนุญาตตามกฎหมายมาวางจำหน่ายให้กับลูกค้าที่สนใจที่จะลองเบียร์ประเภทนี้โดยเฉพาะ ซึ่งการกระทำเช่นนี้เสี่ยงที่จะถูกดำเนินคดีตามกฎหมาย แต่สถานบันเทิงเหล่านี้ก็เป็นส่วนหนึ่งในการสนับสนุนผู้ผลิตคราฟต์เบียร์รายย่อยให้เป็นผู้รู้จักและได้รับความนิยมขึ้นได้ *ช่องทางที่สอง* สามารถพบได้โดยทั่วไปในห้างสรรพสินค้าและร้านสะดวกซื้อในปัจจุบัน ที่มีการเพิ่มพื้นที่ในการจัดวางสินค้าให้กับคราฟต์เบียร์ทั้งในประเทศและต่างประเทศมากยิ่งขึ้น เพื่อรองรับความต้องการของผู้บริโภคในปัจจุบัน โดยส่วนใหญ่เบียร์ที่ถูกนำมาจำหน่ายนั้นมักเป็นของผู้ผลิตคราฟต์เบียร์รายใหญ่ หรือไม่กี่เป็นคราฟต์เบียร์ไทยที่ไปผลิตในต่างประเทศ *ช่องทางที่สาม* จำหน่ายเบียร์ออนไลน์ อย่างเช่น เว็บไซต์ “Wish Beer” ที่มีจุดเริ่มต้นของธุรกิจแบบ “E-commerce”¹¹ เกิดขึ้นมาจากความไม่หลากหลายของตลาดเบียร์ภายในประเทศที่ตัวเลือกของเบียร์มีไม่หลากหลาย และยังมีอีกหลายยี่ห้อที่มีจำหน่ายในต่างประเทศแต่ไม่มีจำหน่ายในประเทศไทย ด้วยเหตุนี้ทำให้ Wish Beer เห็นช่องทางในการให้บริการส่งเบียร์ถึงหน้าบ้าน (delivery) เพื่อเป็นการตอบสนองในกลุ่มของลูกค้าที่ต้องการดื่มเบียร์แต่ไม่ต้องการออกไปดื่มข้างนอกบ้านก็สามารถสั่งเบียร์ที่ต้องการได้ตลอดเวลา (LadyBee, 2561)

¹¹E-commerce คือการพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ ย่อมาจาก Electronic Commerce คือการทำธุรกิจโดยซื้อขายสินค้า หรือโฆษณาผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ มีวัตถุประสงค์เพื่อลดค่าใช้จ่ายและเพิ่มประสิทธิภาพขององค์กร’ (Sompongngawakij, 2019)

ในภาพรวมจะเห็นเส้นทางการก่อตัวของกระแสความนิยมคราฟต์เบียร์ในไทยที่ต้องดิ้นรนภายใต้ข้อจำกัดของกฎหมายและการแข่งขันกับผู้ผลิตเบียร์รายใหญ่ที่ผูกขาดตลาดมาอย่างยาวนาน แต่แนวทางในการอธิบายถึงการดำรงอยู่ของคราฟต์เบียร์ไทยในช่วงต้นยังไม่เพียงพอต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางความรู้สึกนึกคิดของผู้บริโภคในวงกว้าง จากการศึกษาพบว่า ในแต่ละปัจจัยที่ส่งเสริมให้คราฟต์เบียร์ไทยสามารถเกิดขึ้นได้ มีจุดร่วมกันนั่นคือ ‘จิตวิญญาณ’ หลงใหลในมนต์เสน่ห์ของเบียร์ที่เป็นมากกว่าเครื่องดื่มที่สร้างความรื่นเริงอย่างที่หลายคนเข้าใจ แต่เบียร์เป็นงานศิลปะที่มีความงดงามแตกต่างกัน และไม่มีสูตรสำเร็จตายตัวที่จะเป็นตัวกำหนดลักษณะของเบียร์ว่าควรจะเป็นแบบใด จากทั้ง 4 ปัจจัยที่กล่าวไปข้างต้น ได้ผลักดันให้กระแสการปฏิวัติคราฟต์เบียร์ในไทยสามารถเกิดขึ้นได้ภายใต้เงื่อนไขที่เป็นอุปสรรค นัยของปฏิวัติดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการต่อสู้เพื่อเรียกร้องเสรีภาพในการบริโภคที่ต้องการหลุดพ้นจากการครอบงำทางความคิดเกี่ยวกับการบริโภค ที่แต่เดิมถูกสร้างขึ้นโดยรัฐเพื่อการควบคุม และยังแสดงถึงความปรารถนาที่ต้องการจะปกครองชีวญาณของตนเองของทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคคราฟต์เบียร์

การปฏิวัติคราฟต์เบียร์กับการปกครองชีวญาณ

อุตสาหกรรมคราฟต์เบียร์ไทยได้ทำให้เกิดความปั่นป่วนภายในตลาดเบียร์ในประเทศด้วยการสร้างตัวเลือกให้กับผู้บริโภคสามารถปรับตัวเข้ากับทางเลือกได้ตรงตามความต้องการมากยิ่งขึ้น เมื่อวัฒนธรรมการดื่มเบียร์ได้เปลี่ยนไปจากเดิมที่เน้นดื่มเพื่อความรื่นเริงมาดื่มเพื่อเสพรสสัมผัสจากเบียร์ที่ลึกซึ้งกันเพิ่มมากยิ่งขึ้น พฤติกรรมการบริโภคก็เปลี่ยนแปลงไปจากประสบการณ์ที่ได้รับจากคราฟต์เบียร์ส่งผลให้โครงสร้างการรู้เกี่ยวกับเบียร์นั้นเปลี่ยนแปลงไปนั้นเปรียบได้ว่า คราฟต์เบียร์ได้เข้ามาปฏิวัติทางความเชื่อเกี่ยวกับเบียร์ที่มีแต่เดิมให้หมดสิ้นไปเมื่อได้รับรู้จากชุดความรู้ใหม่เข้ามาแทนที่ว่าในโลกนี้มีเบียร์อีกหลายประเภทไม่ได้มีแค่เบียร์ลาเกอร์อย่างที่สังคมไทยคุ้นชิน บทความชิ้นนี้พยายามชี้ให้เห็นว่า ปรากฏการณ์การเกิดขึ้นของคราฟต์เบียร์ไทยได้สะท้อนนัยของการต่อสู้กันระหว่างความจริงที่ว่า ประเทศไทยมีกฎหมายสกัดกั้นคราฟต์เบียร์ไม่ให้เกิดขึ้นได้ กับความเชื่อที่ว่าประชาชนมีสิทธิ์ที่จะผลิตหรือบริโภคเบียร์ที่ดีได้อย่างเสรีโดยปราศจากการควบคุมจากรัฐ การปฏิวัติคราฟต์เบียร์ได้ทำให้ผู้ผลิตและผู้บริโภคตระหนักถึงอำนาจของตนเองกันมากยิ่งขึ้น ขนาดเงื่อนไขด้านกฎระเบียบและการผูกขาดในอุตสาหกรรมเบียร์ภายในประเทศ ยังไม่สามารถยับยั้งการเกิดขึ้นของคราฟต์เบียร์ไทยได้ นั่นแสดงให้เห็นถึงความไว้

ประสิทธิภาพของรัฐในการบริหารจัดการ และรัฐมีอำนาจหน้าที่โดยตรงในการผลักดันการแก้ไขกฎระเบียบ แต่กลับมีท่าทีที่เป็นปรักษ์เฉพาะกับกลุ่มผู้ผลิตเบียร์รายย่อย ด้วยเหตุนี้กรอบความคิดเกี่ยวกับการปกครองชีวญาณถูกนำมาใช้อธิบายถึงความสัมพันธ์ของอำนาจในการปกครองตนเองและอำนาจการปกครองทางอ้อมจากรัฐ

แนวความคิดดั้งเดิมของการปกครองชีวญาณถูกนำมาใช้เพื่อการอธิบายความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างอำนาจในการปกครองของรัฐ โดยรัฐไม่จำเป็นต้องใช้อำนาจที่รุนแรงเข้ามาบีบบังคับให้สังคมคิดหรือปฏิบัติอย่างไร แต่รัฐอาศัยอำนาจในการบริหารจัดการผ่านกลไกเชิงสถาบัน เพื่อส่งผ่านความรู้ในการควบคุมตรวจสอบพฤติกรรมของประชาชนด้วยตัวของประชาชนเอง การเอาแนวคิดการปกครองตนเอง (self-determination) มาใช้เพื่อควบคุมตนเองโดยที่รัฐไม่จำเป็นที่จะต้องเข้าไปมีบทบาทโดยตรงในการใช้อำนาจการปกครองนั้น (ชัยวัฒน์ไชยจรรณิษ, 2555) กลไกของการปกครองชีวญาณเป็นรูปแบบหนึ่งในวิธีการทางความคิดในการปกครอง (mentality of rule) ที่ไม่ได้เน้นเรื่องการใช้อำนาจโดยตรง แต่การปกครองชีวญาณเน้นการใช้อำนาจปกครองทางอ้อมที่ต้องการให้ประชาชนสามารถปฏิบัติตามสิ่งที่รัฐต้องการได้ ขณะเดียวกันก็ตอกย้ำถึงการมีคุณค่าและความสำคัญของปัจเจกชน ทั้งนี้การมีคุณภาพชีวิตที่ดีเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างมากในการรอบความคิดเรื่องการปกครองชีวญาณ เพราะมีความหมายครอบคลุมไปถึงการปกครองสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่มีเป้าหมายสำคัญอยู่ที่มนุษย์และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งรอบตัว ไม่ว่านั่นจะเป็นเรื่องของวัฒนธรรมการผลิตหรือการบริโภคก็ตาม (ธเนศ วงศ์ยานนาวา, 2559, น. 295-297)

แนวคิดเรื่องการปกครองชีวญาณถูกหยิบยกมาเพื่ออธิบายปรากฏการณ์การปฏิวัติคราฟต์เบียร์ในไทยว่า การที่รัฐบาลกำหนดกฎเกณฑ์ในการออกใบอนุญาตที่เอื้อต่อการครองตลาดของผู้ผลิตเบียร์ขนาดใหญ่มาอย่างยาวนาน และการแข่งขันกันภายในอุตสาหกรรมเบียร์ที่มักจะแข่งขันกันด้วยราคาและภาพลักษณ์ มากกว่าจะแข่งขันกันด้วยคุณภาพที่มีความหลากหลายของรสชาติและประเภทเบียร์ ส่งผลให้เกิดการผูกขาดในแง่ของรสชาติและรสนิยมในการบริโภคเบียร์ของประชาชนในแง่หนึ่งการดำเนินการในลักษณะนี้ของภาครัฐ ส่งผลในทางอ้อมที่ทำให้เกิดการควบคุมทางเลือกในการเสพสุนทรีย์ของเบียร์ และสร้างบรรทัดฐานบางประการในพฤติกรรมกรบริโภคของคนไทย ที่มักมีนิสัยในการดื่มเบียร์เพื่อความมีเมามาเสียมากกว่าที่จะสนใจในรสชาติหรือวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตเบียร์ และมักจะคุ้นชินกับรสชาติของเบียร์ในสไตล์ลาเกอร์ที่เน้นความสดชื่น อย่างไรก็ตาม การปรับเปลี่ยน

ทางความรู้สึกนึกคิดของผู้บริโภคต่อการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในไทยที่มีคุณลักษณะสำคัญอยู่สองประการด้วยกัน *ประการแรก* การเข้ามาของพุทธศาสนาได้ทำให้ความหมายของการบริโภคสุราเปลี่ยนไป แต่เดิมการบริโภคสุราในไทยมักจะมีนัยในเชิงบวก เช่น การบริโภคเพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อเรื่องการบูชาผีในแถบอุษาคเนย์ ก่อนการเข้ามาของพุทธศาสนา มักจะใช้สุราเพื่อความเป็นสิริมงคลด้วย ความเชื่อที่ว่าผีและเทวดาชอบสุรา หรือการบริโภคสุราเพื่อเป็นยารักษาโรคเพราะเชื่อว่าแอลกอฮอล์สามารถละลายตัวยาได้ดี แต่อิทธิพลของพุทธศาสนาเข้ามาควบคุมพฤติกรรมและความเชื่อของผู้คน ให้มีมุมมองในเรื่องการบริโภคสุราว่าเป็นสิ่งที่ผิดศีลธรรมเป็นเรื่องที่ผิดบาป (พระไพศาล วิสาโล, 2562) ไม่เหมือนอย่างในแถบยุโรปที่พระในคริสต์ศาสนาดื่มเบียร์กันภายในโบสถ์ จนเรียกว่าเบียร์พระ (Trappist beer) (อุทิศ เหมะมูล, 2557, น. 69-71)

ประการที่สอง ความพยายามของรัฐกับการควบคุมการผลิตสุรา ในตลอดช่วง 3-4 ทศวรรษที่ผ่านมา พฤติกรรมการบริโภคสุราในสังคมไทยถูกเปลี่ยนแปลงไปจากความพยายามควบคุมจากรัฐทั้งในทางตรงและทางอ้อม เช่น การดำเนินนโยบายการเพิ่มปริมาณการผลิตสุราในท้องตลาดและควบคุมการบริโภคสุราเถื่อน เพื่อให้ผู้บริโภคสุราเถื่อนหันมาบริโภคสุราของรัฐบาลแทน หมายความว่าภาครัฐเองกลับใช้ธุรกิจสุราในการสร้างความมั่งคั่งให้กับประเทศและเป็นผู้ผูกขาดการผลิตสุราเสียเองแต่ในขณะเดียวกันก็ได้จัดตั้งสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ หรือ (สสส.)¹² ขึ้นมาเพื่อขับเคลื่อนวาทกรรมเพื่อลดการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ภายในประเทศ เช่น “ให้เหล้าเท่ากับแข่ง” “จน เครียด กินเหล้า” “ดื่มไม่ขับ” และ “งดเหล้าเข้าพรรษา” เป็นต้น วาทกรรมเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงการไม่เชื่อในอำนาจการตัดสินใจในการบริโภคของประชาชน และรัฐพยายามผลักดันความรับผิดชอบนี้ไปสู่ประชาชน จากปัญหาจากอุบัติเหตุและอาการเจ็บป่วยต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นว่ามี

¹² สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) เป็นหน่วยงานของรัฐที่มีส่วนราชการหรือรัฐวิสาหกิจ โดยมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธานกองทุนจัดตั้งขึ้นตาม พระราชบัญญัติกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ พ.ศ.2544 มีหน้าที่ริเริ่มผลักดัน กระตุ้น สนับสนุน และร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ ในสังคม เพื่อการขับเคลื่อนกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพเพื่อให้คนไทยมีสุขภาพดีครบ 4 ด้าน กาย จิต ปัญญา และสังคม (Thaihealth, 2562)

ต้นเหตุมาจากการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ แต่รัฐไม่พยายามที่จะปรับปรุงระบบการควบคุมหรือการให้ความรู้เรื่องการบริโภคอย่างแท้จริง (ธนศ วงศ์ยานนาวา, 2558, น. 243-244) ซึ่งถือได้ว่ารัฐไม่ได้ตั้งใจจริงเพื่อให้ประชาชนสามารถปกครองชีวิตตนเองได้ เพราะว่าความย้อนแย้งในตัวเองของรัฐในการรณรงค์ทางอ้อมให้ลดการบริโภค แต่กลับเป็นรายหลักของรัฐในการพัฒนาประเทศ

ในภาพรวมอาจกล่าวได้ว่าแนวความคิดเรื่องการปกครองชีวิตตนเอง มีจุดมุ่งเน้นอยู่ในระดับจิตใจในระดับปัจเจกที่เป็นตัวการสำคัญในการผลักดันให้เกิดการแสดงออกผ่านการผลิตเบียร์ที่มาจากรสนิยมความชอบส่วนบุคคล แต่ด้วยข้อจำกัดบางประการที่ทำให้การแสดงออกนั้นไม่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างที่ควรจะเป็น ขณะเดียวกันกลับทำให้คราฟต์เบียร์เป็นภาพแทนของการปกครองชีวิตตนเองที่เหล่าผู้ผลิตและผู้บริโภคลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อต่อกรกับอำนาจที่ไม่เป็นธรรม และผลจากการปฏิวัติคราฟต์เบียร์ในไทยได้สะท้อนให้เห็นถึงนัยที่สำคัญอย่างน้อย 2 ประการ ต่อโครงสร้างทางการเมืองและเศรษฐกิจ ได้แก่ *ประการแรก* ปรากฏการณ์นี้ได้แสดงให้เห็นถึง ‘การไม่ยอมรับ’ ของผู้ผลิตและผู้บริโภคคราฟต์เบียร์ที่ต้องการหลุดพ้นจากสภาวะการผูกขาดทางรสนิยมต่อโครงสร้างอำนาจรัฐและโครงสร้างอุตสาหกรรมที่ถูกครอบงำโดยกลุ่มทุนรายใหญ่ ขณะเดียวกันยังสะท้อนให้เห็นถึง ‘ความไร้ประสิทธิภาพ’ ในการปกครองชีวิตตนเองของรัฐที่มีต่อประชาชนในประเทศ แน่หนอนว่าปรากฏการณ์นี้อาจไม่ใช่ครั้งแรกที่ปัจเจกชนพยายามเรียกร้องเสรีภาพทางรสนิยมที่เป็นอิสระจากการครอบงำของกลุ่มทุนขนาดใหญ่ที่ครอบงำในอุตสาหกรรมอาหารและเครื่องดื่มไทย และน่าจะพบปรากฏการณ์ในลักษณะเดียวกันนี้ได้มากขึ้นในอนาคต

ประการที่สอง ท่ามกลางกระแสการตื่นตัวของคราฟต์เบียร์ในไทย และข้อถกเถียงเกี่ยวกับกฎระเบียบ รวมทั้งโครงสร้างตลาดที่ค่อนข้างผูกขาดโดยกลุ่มทุนขนาดใหญ่ เป็นที่น่าสนใจว่าทางภาครัฐยังคงมีท่าทีที่จะรักษากฎระเบียบดั้งเดิมเอาไว้ ในแง่หนึ่งอาจเป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงการรวมกลุ่มผู้ผลิตคราฟต์เบียร์ที่ไม่ได้มีลักษณะที่เป็นทางการ ทำให้อำนาจในการต่อรองในการเรียกร้องให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นไปได้ยาก แต่ในอีกแง่หนึ่งอาจเป็นภาพสะท้อนของ ‘คุณลักษณะเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมือง’ ของรัฐไทย ที่ไม่เปิดให้มีการแข่งขันกันอย่างเสรี และไม่เปิดกว้างต่อการเกิดขึ้นของผู้ผลิตรายใหม่ อย่างไรก็ตาม โครงสร้างที่มีลักษณะดังกล่าวอาจเป็นอุปสรรคต่อการแข่งขันในตลาดเบียร์ภายในประเทศกับผู้ผลิต

รายใหญ่ แต่ไม่ได้จำกัดช่องทางการขยายตัวของผู้ผลิตคราฟต์เบียร์โดยสิ้นเชิง ผู้ผลิตคราฟต์เบียร์เหล่านี้ยังสามารถใช้วิธีการ ‘รวมกลุ่ม’ จัดตั้งโรงเบียร์ในประเทศ ‘จ้างผลิต’ หรือ ‘ตั้งโรงงานผลิต’ ในต่างประเทศก่อนจะนำเข้ามายังประเทศไทย ล่าสุดได้มีการ ‘ร่วมมือ’ กับผู้ผลิตเบียร์รายใหญ่ ทั้งหมดนี้ถือได้ว่าเป็นช่องทางในการต่อสู้ของผู้ผลิตคราฟต์เบียร์เพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นในวงการเบียร์บ้านเรา

สรุป

การเกิดขึ้นของคราฟต์เบียร์ในบริบทของไทย ได้ถูกสกัดกั้นด้วยข้อกฎหมายและการผูกขาดในอุตสาหกรรมการผลิตเบียร์ภายในประเทศ แต่นั่นก็ไม่สามารถยับยั้งการเกิดขึ้นของคราฟต์เบียร์ภายในประเทศได้ เพราะการเกิดขึ้นดังกล่าวเป็นผลมาจาก “ความต้องการ” ในการบริโภคของผู้บริโภคภายในประเทศ ได้ทำให้เหล่าผู้ผลิตจำเป็นต้องตอบสนองต่อความต้องการนั้น ๆ ได้สะท้อนให้เห็นมุมมองทางความคิดในเรื่องของการปกครองชีวญาณที่ผู้บริโภคในฐานะปัจเจกชนสามารถเลือกบริโภคเบียร์ตามที่ต้องการได้อย่างเสรีโดยปราศจากการปิดกั้นจากอำนาจนำ ด้วยเหตุนี้ทำให้ปรากฏการณ์ “การปฏิวัติคราฟต์เบียร์” ของไทยมีความน่าสนใจในการศึกษาอย่างยิ่ง ด้วยเหตุผลที่สำคัญอย่างน้อย 3 ประการ *ประการแรก* หากพิจารณาจากประวัติศาสตร์ของอุตสาหกรรมเบียร์ในไทย มีคุณลักษณะที่สำคัญที่เป็นอุปสรรคต่อการเติบโตของผู้ผลิตเบียร์รายย่อย ได้แก่การผูกขาดตลาดเบียร์โดยผู้ผลิตเบียร์รายใหญ่เพียงไม่กี่ราย และความคุ้นชินของผู้บริโภคที่มีต่อรสชาติเบียร์แบบลาเกอร์มาอย่างยาวนาน *ประการที่สอง* หากเทียบเคียงกับการปฏิวัติคราฟต์เบียร์ในสหรัฐฯ อาจมองได้ว่า ปรากฏการณ์การปฏิวัติคราฟต์เบียร์ในไทยเป็นการปฏิวัติที่ไม่น่าเป็นไปได้ เนื่องจากการเกิดขึ้นของคราฟต์เบียร์เหล่านี้สามารถเกิดขึ้นได้ภายใต้เงื่อนไขที่เป็นอุปสรรค แต่ผู้ผลิตเหล่านี้กลับอาศัยช่องว่างทางกฎหมายเพื่อทำให้คราฟต์เบียร์สัญชาติไทยเหล่านี้ดำรงอยู่ได้ภายในประเทศได้อย่างเป็นที่น่าสนใจจากเหตุผลประการที่สองได้นำไปสู่เหตุผล *ประการที่สาม* นั่นคือแนวคิดทฤษฎีที่มีอยู่ที่อธิบายถึงการปฏิวัติคราฟต์เบียร์ไม่สามารถนำมาใช้อธิบายในกรณีของไทยได้ ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยด้านกฎระเบียบและปัจจัยทางด้านวัฒนธรรม ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญต่อการก่อตัวของผู้ผลิตคราฟต์เบียร์ในต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันด้านกฎระเบียบเป็นสิ่งที่ย่ำแย่อย่างมาก จะเห็นได้จากปรากฏการณ์การปฏิวัติคราฟต์เบียร์ที่เกิดขึ้นในหลายประเทศล้วนมีจุดเริ่มต้นจากปัจจัยด้านกฎระเบียบ

บทความชิ้นนี้ชี้ให้เห็นถึง ‘การปรับตัว’ ของผู้ผลิตคราฟต์เบียร์ในไทยภายใต้โครงสร้างการผูกขาดจากการ “บริหารจัดการ” เป็นผลมาจากกฎระเบียบข้อบังคับที่ทำให้ผู้ผลิตเบียร์รายใหม่เกิดขึ้นได้ยาก เนื่องจากกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่จากทั้งไทยและต่างประเทศส่วนใหญ่ล้วนมีความสัมพันธ์ (connection) กับผู้มีอำนาจเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ที่มีมูลค่ามหาศาล ถึงแม้ว่ามีการปรับแก้กฎระเบียบข้อบังคับที่ดูเหมือนว่ามีการเปิดเสรีสำหรับผู้ผลิตเบียร์ แต่ข้อบังคับเหล่านี้กลับเอื้อประโยชน์ต่อผู้ผลิตเบียร์รายใหญ่แต่เพียงเท่านั้น ซึ่งในกรณีของคราฟต์เบียร์ไทยเป็นตัวอย่างที่ทำให้เห็นว่า กฎหมายไทยยังคงสนับสนุนกลุ่มทุนขนาดใหญ่ที่ผ่านมางานที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตเบียร์กับบทบาทของรัฐ มักมุ่งเน้นศึกษาในกรอบของผู้ผลิตเบียร์รายใหญ่ โดยพิจารณาไปที่กลยุทธ์ที่ใช้ในการแข่งขันไม่ว่าจะเป็นการออกแบบผลิตภัณฑ์ การโฆษณา และสร้างค่านิยมบางอย่างเพื่อให้ได้รับการตอบรับจากภาครัฐและประชาชน แต่ยังคงงานที่ศึกษาในส่วนของผู้ผลิตเบียร์รายย่อยอย่างผู้ผลิตคราฟต์เบียร์ ซึ่งจะช่วยให้เห็นถึงลักษณะของการปรับตัวในการดำเนินกิจการเพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐ ในขณะที่เดียวกันก็สร้างภูมิคุ้มกันให้กับผู้บริโภค และไม่ต้องตกเป็นเหยื่อทางการตลาดของธุรกิจเบียร์ขนาดใหญ่อีกต่อไป ดังนั้น งานชิ้นนี้จึงมุ่งหวังที่จะอุดช่องว่างดังกล่าวผ่านกรณีศึกษาคราฟต์เบียร์และหวังว่าจะเป็นประโยชน์ผู้ที่กำลังจะศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับคราฟต์เบียร์ไทย

เอกสารอ้างอิง

- กนกวรรณ มากเมฆ. (7 มกราคม 2560). จับเทรนด์ธุรกิจดาวรุ่ง “คราฟต์เบียร์ไทย”
เบื้องหลังความฮิต-โอกาสสะอูด-จุดพลังผู้ผลิต? (1). ประชาชาติธุรกิจ.
สืบค้นจาก <https://bit.ly/3tzLRM4>
- กนิษฐา ไทยกล้า, และสุโข เสมมหาคักติ. (2560). คราฟต์เบียร์ในสังคมไทย.
เชียงใหม่: สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์สุขภาพ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- คู่แข่งหน้าใหม่ของสิงห์. (2535). ผู้จัดการ. สืบค้นจาก <http://info.gotomanager.com/news/details.aspx?id=6516>
- ชัยวัฒน์ ไชยจารุณนิช. (2555). การปกครองตนเองของคนงานโรงงานสมานฉันท
ภายใต้เสรีนิยมใหม่. วารสารสังคมวิทยา มานุษยวิทยา, 31(1), 203-230.
สืบค้นจาก <http://socanth.tu.ac.th/wp-content/uploads/2014/05/JSA-31-1-student-essay.pdf>

- ณัฐมาศ ลีอเวศย์วณิช. (2550). *กลยุทธ์การแข่งขันในธุรกิจเบียร์*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ไทยรัฐออนไลน์. (2562). เท้าพิภพจี รมว.คลัง ตอบขอใบอนุญาตผลิตเหล้าเบียร์ยาก เหตุเอื้อนายทุน. *ไทยรัฐออนไลน์*. สืบค้นจาก <https://www.thairath.co.th/news/politic/1642853>
- ธเนศ วงศ์ยานนาวา. (2558). *ปฏิวัติบริโภค: จากสิ่งฟุ่มเฟือยมาสู่สิ่งจำเป็น (เล่มที่ 2)*. กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์.
- ธเนศ วงศ์ยานนาวา. (2559). *ความสมเหตุสมผลของความชอบธรรม (การครอบงำ) (เล่มที่ 2)*. กรุงเทพฯ: สมมติ.
- นครินทร์ วงกิจไพบูลย์. (24 มกราคม 2560). *คราฟต์เบียร์ไทยว่าด้วยการต้มเบียร์ คืออาชญากรรม? ในมุม นครินทร์ วงกิจไพบูลย์*. สืบค้นเมื่อ 13 ตุลาคม 2560, จาก https://www.matichonweekly.com/column/article_22281
- นิธิ เนื่องจำนงค์, และวริศรา อิมพิทักษ์. (2562). การเกิดขึ้น การตกต่ำ และการกลับมาอีกครั้งของอุตสาหกรรมคราฟต์เบียร์ญี่ปุ่น. *วารสารสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์*, 45(1), 50–76.
- เบญจวรรณ มังกรธวัชกุล. (2561). *วิชิต ช้ายเกล้า: ทหาร วิศวกรระบบ และนักต้มเบียร์ที่อยากเปลี่ยนแปลงประเทศ*. สืบค้นเมื่อ 25 กันยายน 2562, จาก <https://adaymagazine.com/chit-beer/>
- ปิยวรรณ จุลเนียม. (2561). *คุณลักษณะของคราฟต์เบียร์ที่มีผลต่อการตัดสินใจของผู้บริโภคในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิต)*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. สืบค้นจาก <http://mab.eco.ku.ac.th/wp-content/uploads/2015/06/5914750601.pdf>
- ปรีดีปณต นัยนะแพทย์. (23 มกราคม 2560). *มุมมองของกลุ่ม 'เสรีเบียร์' กับเรื่องคราฟต์เบียร์ในไทย*. สืบค้นเมื่อ 25 กันยายน 2562, จาก <https://thematter.co/pulse/craft-beer-matters/16879>
- พระไพศาล วิสาโล. (2562). *เปิดโลกสุราในไทย บันทึกฝรั่งว่าสยามนิยมดื่มแต่น้อย ทำให้กระดกกันอื้อสมัยรัตนโกสินทร์*. สืบค้นเมื่อ 29 กันยายน 2562, จาก https://www.silpa-mag.com/history/article_25141
- ราชกิจจานุเบกษา. (2493). *พระราชบัญญัติสุรา พ.ศ.2493*.
- ราชกิจจานุเบกษา. (2534). *พระราชบัญญัติสรรพสามิต (ฉบับที่ 2)*.
- ราชกิจจานุเบกษา. (2543). *ประกาศกระทรวง เรื่อง วิธีการบริหารงานสุรา*.

- วรรัชชล คำดรี. (24 มกราคม 2560). 'คราฟต์เบียร์' คืออาชญากรรม การกีดกัน
ผู้ผลิตหน้าใหม่ หรือจำเลยในสังคมไทย. สืบค้นเมื่อ 20 สิงหาคม 2562,
จาก <https://themomentum.co/happy-feature-craft-beer-law/>
- สรวิชัย ภิรมย์ภักดี. (บรรณาธิการ). (2561). *โครงการฝึกอบรมยกระดับผู้ผลิตคราฟต์
เบียร์ไทย*. กรุงเทพฯ: ศรีสยามการพิมพ์.
- อเนก นาวิกมูล. (2559). *แรกมีในสยาม ภาค 2 (เล่มที่ 2)*. กรุงเทพฯ: แสงดาว.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2562). *คิดอย่างมีเหตุผล โทศาคิดอย่างวิพากษ์: จากวาทกรรม
ของอัตบุคคลถึงจุดเปลี่ยนของอดีต* (เล่มที่ 3). กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์.
- อุทิศ เหมะมูล. (2557). *Writer's Taste คีมีประวัติศาสตร์ จิบวิวัฒนาการ สำนวนรส
เบียร์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จตุ.
- BBC News. (15 พฤษภาคม 2562). *คราฟท์เบียร์: ปฏิวัติเบียร์เสียดมั่งกรับตลาด
แอลกอฮอล์ที่พุ่งทะยาน*. สืบค้นเมื่อ 25 กันยายน 2562, จาก <https://www.bbc.com/thai/international-48281262>
- BLT Bangkok. (2561). *แนวโน้มตลาดคราฟต์เบียร์ไทยปี 61*. สืบค้นเมื่อ 21 สิงหาคม
2562, จาก <https://www.bltbangkok.com/news/4320/>
- BLT Bangkok. (2562). *ธุรกิจเบียร์ปี 62 มาแรง หลายแบรนด์รุกตลาดรับเทรนด์
นักดื่มรุ่นใหม่*. สืบค้นเมื่อ 14 สิงหาคม 2562, จาก <https://www.bltbangkok.com/news/4571/>
- Change.org. (2559). *อยากให้คราฟต์เบียร์ไทยถูกกฎหมาย*. สืบค้นเมื่อ 5 ตุลาคม
2560, จาก [https://www.change.org/p/อยากให้คราฟต์เบียร์ไทยถูก
กฎหมาย](https://www.change.org/p/อยากให้คราฟต์เบียร์ไทยถูกกฎหมาย)
- Globthailand. (2561). *จับตา "เบียร์คราฟท์": ธุรกิจเกิดใหม่ที่โดดเด่นในภาคใต้ของ
เวียดนาม โอกาสของผู้ผลิตเบียร์จากไทย*. สืบค้นเมื่อ 25 กันยายน 2562,
จาก https://globthailand.com/vietnam_0075/
- Goodthing [นามแฝง]. (2560, 10 เมษายน). *จับตา Brewmaster อาชีพทำเงิน
แห่งทศวรรษ. Mthai*. สืบค้นเมื่อ 25 กันยายน 2562, จาก <https://men.mthai.com/infocus/134109.html>
- LadyBee. (7 กันยายน 2561). *อย่าปิดกั้นโอกาส เพราะชายเบียร์ Wishbeer
ปลุกความเป็น Startup ในตัวคุณ*. สืบค้นเมื่อ 16 กันยายน 2562, จาก
<https://www.thumbsup.in.th/startup-wishbeer-technology>

- Marketing Oops. (2561). “Craft Beer” เบียร์อินดี้เขย่าอุตสาหกรรมเบียร์โลก-ไทย
ทำ“AB InBev-สิงห์-ช้าง” ไม่อาจมองข้าม. สืบค้นเมื่อ 20 สิงหาคม 2562,
จาก <https://www.marketingoops.com/news/biz-news/craft-beer-industry/>
- Matemate. (3 กุมภาพันธ์ 2560). *สัมภาษณ์พิเศษ “วิชิต ชัยเกตุกล้า” : Craft Beer ไทย
จะเกิดได้ ต้องสร้าง Ecosystem เพื่อเปลี่ยนแปลงระบบ.* สืบค้นเมื่อ
25 กันยายน 2562, จาก <https://brandinside.asia/interview-dr-wichit-craft-beer-chitbeer/>
- Matchon Online. (22 มกราคม 2560). รวบหนุ่มจับนิตินิชอบดื่มเบียร์ คิดสูตรหมัก
ผลิตเอง รสชาติถูกปากกลุ่มเพื่อน เลยกดลองขาย. *Matchon Online.*
สืบค้นจาก https://www.matchon.co.th/local/news_436403
- MGR Online. (27 มกราคม 2560ก). หนุ่มนิติศาสตร์-เบียร์-ความไม่เท่าเทียม และ
คำถามว่ารัฐไทยผูกขาดเพื่อใคร. *MGR Online.* สืบค้นจาก <https://mgronline.com/daily/detail/9600000009111>
- MGR Online. (28 มกราคม 2560ข). ‘คราฟต์เบียร์ไทย’ โห่น่าส่งเสริม “สตาร์ทอัพ”
โห่น่ากำลังจะก้าวสู่ยุค 4.0. *MGR Online.* สืบค้นจาก <https://mgronline.com/daily/detail/9600000008945>
- Mitrcraft. (2562). *ข้อมูลเกี่ยวกับมิตรคราฟต์.* สืบค้นเมื่อ 25 กันยายน 2562, จาก
<https://www.mitrcraft.com>
- Thai Health. (2562). *รู้จัก สสส.* สืบค้นเมื่อ 1 พฤศจิกายน 2562, จาก <https://www.thaihealth.or.th/Aboutus.html>
- Acitelli, T. (2013). *The audacity of hops: The history of America’s craft beer revolution.* Chicago: Chicago Review Press.
- Cabras, I. (2018). “Beer on! The evolution of micro-and craft brewing in the UK.”
In C. Garavaglia & J. Swinner (Eds.), *Economic perspectives on craft beer* (pp. 373–396). New York: Palgrave Macmillan.
- Chapman, N., Lellock, S, & Lippard, C. (2017). “Exploring the cultural dimensions
of craft beer.” In N. Chapman, S. Lellock, & C. Lippard (Eds.), *Untapped: Exploring the cultural dimensions of craft beer* (pp. 1–15). Morgantown: West Virginia University Press.

ที่มา: บุศรินทร์ เลิศชวลิตสกุล

อาหารชาติพันธุ์ไทยพวนในพิธีกำฟ้า: การสร้าง
“ประเพณีประดิษฐ์” ของชุมชนและรัฐไทยในกระแสโลกาภิวัตน์
Thai Puan Ethnic Food in the Kam Pha Ritual:
The Construction of “Invented Tradition” by the Community
and Thai State in the Globalization Trend

บุศรินทร์ เลิศชวลิตสกุล
จรรยา เทียมศร

บทนำ

ไทยพวนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่แสดงอัตลักษณ์ในโอกาสสำคัญอย่างต่อเนื่องเพื่อสื่อสารถึงการมีอยู่ของกลุ่มตนในสังคมไทย การสื่อสารทางอัตลักษณ์ด้วยจุดประสงค์ดังกล่าวในปัจจุบันอาจถูกให้ความสำคัญเสียยิ่งกว่าการสร้างความเป็นกลุ่มก้อนของสมาชิกในกลุ่ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแสดงอัตลักษณ์ในการสืบทอดประเพณีกำฟ้า ซึ่งในวิถีชีวิตเดิมของคนพวนเป็นพิธีสะท้อนความเชื่อต่อธรรมชาติและวัฒนธรรมประจำปีของกลุ่มไทยพวนในหลายพื้นที่ของประเทศไทย (ดูยูริ ไบตระกูล, 2537; บุญยस्थ्य อเนกสุข และอารีรัตน์ เรืองกำเนิด, 2550; ปริยาณี ทัพไพเราะ, 2552; เจษฎ์ พรมวังขวา, 2559) บทความนี้เลือกศึกษาอาหารซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการดำรงอยู่ การปรับเปลี่ยน และการทำให้ทันสมัยของอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ในบริบทพิธีกำฟ้าของชุมชนบ้านป่าแดง ตำบลหนองพยอม อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร ที่มีหน่วยงานรัฐในระดับท้องถิ่นและจังหวัดเข้ามาให้การสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง จากการที่รัฐเองเป็นผู้ที่ริเริ่มให้ชาวบ้านได้ยกระดับการจัดประเพณีให้เป็นพิธีกรรมอันยิ่งใหญ่ตระการตาด้วยดนตรีแสงสีเสียงและกิจกรรมอื่น ๆ มากกว่า 40 ปี

ประเพณีกำฟ้าถูกให้ความหมายว่าเป็นงานพิธีที่จัดขึ้นเพื่อเคารพท้องฟ้าและบรรพบุรุษ ผู้เขียนจึงได้ทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับไทยพวนในงานศึกษาต่าง ๆ โดยเฉพาะการจัดพิธีกำฟ้าที่มีขึ้นในแต่ละปีในทุกวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 เช่นยูริ ไบตระกูล (2537) ศึกษาบทบาทหน้าที่ของพิธีกรรม เจษฎ์ พรมวังขวา (2559) ศึกษาการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีกำฟ้า รวมถึงประเด็นที่มีการพูดถึงเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมแต่ไม่ได้เป็นวัตถุประสงค์หลักของการศึกษาที่ผ่านมาคืออาหารที่ปรากฏ

ในพิธีกรรมทั้งหมด ทำให้ผู้วิจัยสนใจประเด็นนี้และได้ค้นคว้าเกี่ยวกับอาหารที่ปรากฏใน ประเพณี นี้ จากสื่อวิดีโอที่บันทึกที่มีการเผยแพร่สาธารณะบนช่องยูทูป (YouTube) เช่นจากรายการข่าวท้องถิ่น NBTNEWS (2560) ที่รายงานเกี่ยวกับจังหวัดพิจิตรในการจัดพิธีเพื่อแสดงความเคารพบรรพบุรุษและบูชาเทวดา ภายในงานมีการแสดงการละเล่นพื้นบ้านไทยพวน รวมทั้งการเผาข้าวหลามและมีกิจกรรมพาข้าวแลงหรือการรับประทานอาหารร่วมกันในช่วงค่ำ โดยมี “พา” หรือภาชนะที่เป็น ถาดใส่อาหารรวมกันตรงกลางวงล้อมของคนที่นั่งกินอาหารบนพื้น ซึ่งการจัดงานรูปแบบคล้ายกันนี้ยังพบในพื้นที่อื่นด้วย เช่นที่ตำบลบ้านกล้วย อำเภอหนองโดน จังหวัดสระบุรีและย้ำว่าอาหารประจำประเพณีที่จำเป็นต้องมีคือข้าวจี๋และข้าวบูนหรือขนมจีน (รายการข่าวศิลปะบันเทิง สถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส, 2557) และที่อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี ที่มีวัตถุประสงค์เพิ่มเติมในการจัดพิธีกรรมคือแสดงความเคารพต่อพระมหากษัตริย์ และในพิธีได้มีการเผาข้าวหลาม การทำข้าวจี๋ และอาหารพื้นบ้านไทยพวน แม้ว่าปัจจุบันข้าวจี๋ได้หายไปจากพิธีกรรมแล้วก็ตาม (สำนักงาน กศน. จังหวัดสิงห์บุรี, 2560)

จากที่กล่าวมาทำให้ผู้เขียนเห็นว่ายังมีช่องว่างในการศึกษาประเด็นเกี่ยวกับชาติพันธุ์ไทยพวนอยู่ แม้ว่าจะมีงานศึกษาแล้วจำนวนหนึ่งที่กล่าวถึงอาหารในพิธีกรรมแต่อาหารก็เป็นเพียงตัวประกอบเท่านั้น ผู้เขียนจึงเลือกที่จะศึกษาอาหารไทยพวนภายใต้กรอบแนวคิด “อาหารชาติพันธุ์” ที่ถูกนำเสนอในมิติต่าง ๆ ในพิธีก่าฟ้า ซึ่งอาหารหรือรูปแบบการกินนั้นมักแตกต่างจากวิถีอาหารหรือวัฒนธรรมการกินในชีวิตประจำวัน อาหารในฐานะองค์ประกอบสำคัญของการจัดพิธีก่าฟ้านี้จึงทำให้เห็นถึงบริบทเฉพาะที่สะท้อนประเด็นสำคัญ 4 ประการ *ประการแรก* พิธีกรรมเป็นพื้นที่แสดงอัตลักษณ์ที่สะท้อนความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ยังดำรงอยู่ในสังคมไทยได้ชัดเจนที่สุดพื้นที่หนึ่ง *ประการที่สอง* รูปแบบการจัดพิธีนั้นถูกปรับเปลี่ยนเพื่อสื่อสารและสร้างการรับรู้กับคนภายนอก *ประการที่สาม* การปรับเปลี่ยนดังกล่าวเกิดจากการริเริ่มของรัฐทั้งในระดับตำบล อำเภอ และจังหวัด ได้รับการสนับสนุนจากรัฐอย่างต่อเนื่อง และ*ประการสุดท้าย* งานพิธีจึงกลายเป็นพื้นที่ของการสร้าง “ประเพณีประดิษฐ์” (invented tradition) ของรัฐและชุมชน และเปิดโอกาสให้เกิดกลุ่มคนที่หลากหลายใช้เพื่อสร้างผลประโยชน์ ที่กล่าวเช่นนี้เนื่องจากในปีที่ผู้วิจัยได้ไปศึกษาพิธีก่าฟ้าในตำบลบ้านป่าแดงเป็นช่วงก่อนที่จะมีการเลือกตั้งทั่วไปของประเทศไทยในวันที่ 26 มีนาคม 2562 พิธีนี้ได้กลายเป็นพื้นที่ในการหาเสียงของผู้รับสมัครรับเลือกตั้งทั้งที่ก่อนหน้านี้ผู้นำชุมชนบางคนแสดงความกังวลว่าการจัดงานจะนำไปสู่การกระทำ

ที่ขัดต่อกฎหมายการเลือกตั้ง ก่อนที่ในปีถัดมาหรือปี 2563 การจัดพิธีได้ถูกประกาศยกเลิกเนื่องจากสถานการณ์แพร่ระบาดของโควิด-19 อาหารไทยพวนในพิธีกำฟ้าจึงแสดงให้เห็นถึงการแสดงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ที่สัมพันธ์กับบทบาทของรัฐที่เข้ามากำหนดและสร้างรูปแบบในการจัดพิธีของชุมชน ทั้งนี้ไม่ปฏิเสธว่าชุมชนเองก็เห็นประโยชน์ในการจัดงานเพื่อสร้างความมีอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งในสังคมไทย ขณะที่อีกด้านหนึ่งพิธีก็สะท้อนให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดกิจกรรมให้มีความทันสมัยท่ามกลางกระแสของโลกาภิวัตน์ พิธีกำฟ้าจึงเป็นอีกตัวอย่างที่สะท้อนแนวคิด “ประเพณีประดิษฐ์” ที่เสนอโดย ฮอบส์บอว์ม, เฮอร์ริค (Hobsbawm, 1983) ในบริบทของสังคมไทยที่งานพิธีเป็นการจัดร่วมกันระหว่างรัฐและชุมชน และเปิดโอกาสให้คนหลากหลายกลุ่มเข้ามาสร้างประโยชน์ในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งได้

งานศึกษานี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยวิธีการศึกษาจากเอกสารและสื่อต่าง ๆ จากนั้นได้เก็บและรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) และการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม (participant observation) ในฐานะผู้เข้าร่วมพิธีที่จัดขึ้น 2 วันในวันที่ 6 และ 7 มีนาคม 2562 ที่เรียกในภาษาของคนพวนว่า “วันกำต้อน” และ “วันกำฟ้า” ตามลำดับ โดยเฉพาะการเข้าร่วมกิจกรรมกินอาหารร่วมกันที่เรียกว่า “พาแลง” ในช่วงเย็นวันแรก และการสังเกตการณ์อย่างไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation) ในการประชุมของคณะกรรมการบางส่วนในการเตรียมงานและการวางแผนทำอาหารก่อนที่งานจะเกิดขึ้น ตลอดจนการประกอบอาหารในพิธีกรรมและกิจกรรมต่าง ๆ ในวันงานจริง

บทความนี้แบ่งโครงสร้างการนำเสนอออกเป็น 3 ส่วนหลัก ส่วนแรกเป็นกรอบแนวคิดและการทบทวนวรรณกรรมที่เป็นกรอบการศึกษาในบทความนี้ ซึ่งประกอบด้วยแนวคิดอาหารชาติพันธุ์ ประเพณีประดิษฐ์ และการจัดประเพณีและกิจกรรมต่าง ๆ ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ส่วนที่สองเป็นบริบทของชุมชนบ้านป่าแดง และส่วนที่สามเป็นการรายงานและอภิปรายผล ซึ่งประกอบด้วย 3 หัวข้อย่อยได้แก่ 1) ความทรงจำเกี่ยวกับพิธีกำฟ้าและอาหารในพิธีของชุมชนบ้านป่าแดง 2) การเข้ามาของรัฐไทยในการสนับสนุนการจัดงานพิธีกำฟ้า 3) นำเสนอการศึกษาพิธีกำฟ้าในปัจจุบัน และ 4) อาหารในการจัดพิธีโดยแบ่งออกเป็น 4 พื้นที่ ดังนี้ 1) พิธีเผาข้าวหลามทิพย์ที่มีพิธีพุทธและพราหมณ์ประกอบ 2) อาหารที่ใช้ในกิจกรรมพาข้าวแลง 3) อาหารในพิธีพุทธทำบุญเช้าวันกำฟ้า และ 4) อาหารที่ใช้สาธิตให้นักเรียนที่มาชมงานที่จัดโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การศึกษาพื้นที่อาหารดังกล่าวทำให้เห็นถึงการแสดงอัตลักษณ์ของอาหารไทยพวนในฐานะ “อาหารชาติพันธุ์” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของประเพณี

ประดิษฐ์คำฟ้า การให้ความสำคัญกับอาหารเป็นหัวใจในฐานะหน่วยของวิเคราะห์ในบทความนี้จึงต่อยอดหรือเพิ่มแง่มุมในการศึกษาพิธีคำฟ้าและอัตลักษณ์ของชาวไทยพวนในประเทศไทย ที่งานศึกษาที่ผ่านมายังไม่ได้มีการศึกษาลงไปในเรื่องละเอียดมากพอ

กรอบแนวคิด:

“อาหารชาติพันธุ์” มองผ่านอาหารไทยพวน

งานศึกษานี้ใช้แนวคิด “อาหารชาติพันธุ์” ในการศึกษาอาหารไทยพวนที่นำเสนอในพิธีกรรม อาหารชาติพันธุ์ในฐานะกรอบมโนทัศน์สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของแนวคิด “ชาติพันธุ์” (ethnicity) และ “ชาติ” (nation) ในสังคมใดสังคมหนึ่ง เนื่องจากการที่อาหารประเภทใดก็ตามถูกนิยามว่าเป็นอาหารชาติพันธุ์ได้ก็ต้องสัมพันธ์กับอาหารประจำชาติ (national cuisine) ในสังคมนั้น ๆ เช่น บ็อบ แอชลีย์ และคณะ (Ashley et al., 2004, pp. 75–90) ศึกษาสังคมอังกฤษที่อาหารประจำชาติในภาพจินตนาการของผู้คนคืออาหารที่เสิร์ฟในภัตตาคาร อาหารประจำชาติที่สำคัญของสังคมนี้คือชาและขนมเค้กโฮมเมดที่ถือว่ามีความเป็น “อังกฤษ” แต่อย่างไรก็ตามอาหารประจำชาติของสังคมใดก็ตามสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตลอดและสามารถผสมผสานกับอาหารชาติอื่นได้ด้วย เช่น เจ้าชายแห่งเวลส์ (Prince of Wales) ไม่โปรดอาหารอังกฤษ แต่กลับพึงใจรสชาติอาหารอิตาลีจนทำให้อาหารของอังกฤษมีการผสมผสานวัตถุดิบของอาหารอิตาลี อาหารอังกฤษส่วนหนึ่งจึงได้รับอิทธิพลจากอาหารชาติอื่นด้วย การสร้างอาหารประจำชาติจึงเชื่อมโยงกับสำนึกชาตินิยมแบบ “ชุมชนจินตกรรม” (Anderson, 1983) การแบ่งแยกว่าอะไรเป็นหรือไม่เป็นอาหารประจำชาติจึงเชื่อมโยงกับการแบ่งแยกว่าอะไรคือ “ความเป็นเรา” และ “ความเป็นอื่น” (otherness) อาหารชาติพันธุ์จึงถูกจัดให้อยู่ต่างประเภทกับอาหารประจำชาติ อาหารไทยพวนในงานศึกษานี้จึงถูกจัดให้เป็นอาหารชาติพันธุ์ที่ต่างจากอาหารหลักของคนในสังคมไทย

นอกจากคำอธิบายถึงอาหารชาติพันธุ์ข้างต้น อูมา นารายัน (Narayan, 1997) อธิบายแนวคิดอาหารชาติพันธุ์ด้วยมุมมองหลังอาณานิคม (postcolonial) เธอเสนอว่าอาหารชาติพันธุ์เป็นผลผลิตของความสัมพันธ์เชิงอำนาจจากยุคอาณานิคมระหว่างเจ้าอาณานิคมและผู้อยู่ใต้อาณานิคม ในบริบทปัจจุบัน อาหารชาติพันธุ์สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจของประเทศโลกที่หนึ่ง (First World country) และประเทศโลกที่สาม (Third World country) โดยเฉพาะอาหารชาติพันธุ์ของกลุ่มคน

พลัดถิ่น (diasporic community) ในประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกา งานศึกษาของเธอสนใจความสัมพันธ์ของอาหารอินเดียในสังคมอังกฤษ โดยเฉพาะการที่อาหารอังกฤษในยุควิกตอเรียไม่ได้ผสมผสานอาหารของคนอินเดียซึ่งอยู่ใต้อาณานิคมอังกฤษเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างอาหารประจำชาติ ซึ่งแสดงให้เห็นจากหนังสือตำราอาหารของอังกฤษที่ไม่ได้บอกแหล่งที่มาอย่างชัดเจน เช่น ตำราอาหารประเภทแกงที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดียถูกจัดให้อยู่ในประเภทของ “การปรุงอาหารแบบอังกฤษ” (British cooking) แทนที่จะอยู่ในกลุ่มอาหารต่างชาติ (foreign cuisine) หรือการใช้คำว่า “ผงแกง” (curry powder) แทนคำว่า “มาซาลา” (Masalas) ที่หมายถึงเครื่องเทศในภาษาฮินดีซึ่งเป็นภาษาทางการของอินเดีย ตัวอย่างดังกล่าวสะท้อนถึงการที่คนอังกฤษยังไม่ยอมรับวัฒนธรรมอาหารอินเดียและมีการรับรู้ต่ออาหารประเภทนี้ในทางลบ ขณะที่สถานการณ์ปัจจุบัน อาหารชาติพันธุ์มีภาพลักษณ์เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นมีภาพของความแปลกน่าหลงใหล (exotic) และเชื่อเชิญให้คนมาลองชิมเพื่อสร้างประสบการณ์ใหม่

ข้อเสนอของนารายันสอดคล้องกับอรชุน อัปปาดูไร (Appadurai, 1988) ที่ศึกษาตำราอาหารในฐานะที่เป็นกลไกหนึ่งในการสร้างอาหารประจำชาติของสังคมอินเดีย หากในปัจจุบันอาหารอินเดียถูกสร้างภาพด้วยอาหารท้องถิ่นและอาหารของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ตำราอาหารของอินเดียที่เขียนจากนักเขียนหลากหลายที่มาจึงทำให้คนในสังคมเกิดการยอมรับและก้าวผ่านการสร้างขอบเขตทางชาติพันธุ์ (ethnic boundary) ระหว่างกลุ่ม และกระตุ้นให้เกิดความรู้สึกลอยจากของอาหารที่ต่างไปจากอาหารกลุ่มของตน ดังนั้น ตำราอาหารจึงเป็นทั้งการสร้างอาหารประจำชาติและอาหารชาติพันธุ์หรืออาหารประจำถิ่นไปพร้อม ๆ กัน อาหารชาติพันธุ์และอาหารท้องถิ่นจึงสร้างความหมายหรือมีสถานะที่ใกล้เคียงกัน งานของวาลซีร์กี ยีอาคูมากี (Yiakoumaki, 2006) ที่ศึกษาอาหารประจำถิ่นในประเทศกรีซ และใช้คำว่าอาหาร “ชาติพันธุ์”, “ชนบท” (rural) และ “ภูมิภาค” (regional) แบบทดแทนกันได้ ซึ่งให้เห็นว่าอาหารเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างอัตลักษณ์กรีกที่สร้างขึ้นจากกลุ่มคนหลากหลายที่อาศัยในสังคมภายใต้แนวคิดการเมืองของความหลากหลายทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะเมื่อเศรษฐกิจถูกทำให้เชื่อมโยงกับวัฒนธรรม สำหรับในสังคมกรีก อาหารของกลุ่มชาติพันธุ์ อาหารท้องถิ่นหรือภูมิภาคต่าง ๆ จึงถูกนำเสนอด้วยภาพของความแปลกใหม่ น่าหลงใหลผ่านเรื่องเล่า (narrative) ความทรงจำร่วม (collective memory) พิธีการ (ceremony) พิธีกรรม (ritual) และงานเทศกาลตามฤดูกาล (seasonal festival) เป็นต้น ขณะเดียวกันอาหารกรีกยังถูกจัดว่าเป็นอาหารเมดิเตอร์เรเนียน

(Mediterranean) ที่มีที่มาหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นโมริอ็อกโก แอลจีเรีย อียิปต์ ซีเรีย ตุรกี อิตาลี และสเปน

อาหารชาติพันธุ์ถูกทำให้น่าสนใจและมีพลังอย่างเห็นได้ชัดเนื่องด้วยปรากฏการณ์ของโลกาภิวัตน์ที่มากับความเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมใหม่ ๆ และนำมาซึ่งการสร้างอัตลักษณ์กลุ่มที่มีความกระจัดกระจายและข้ามพื้นที่ทางกายภาพและนามธรรมอย่างพื้นที่ไซเบอร์ (cyber space) ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับนานาชาติ (Friedman, 1994) หรือสามารถอธิบายด้วยแนวคิดสถานะข้ามชาติ (transnationality) เช่นตัวอย่างการศึกษาอาหารเม็กซิกันในเมืองลอส แอนเจลีส สหรัฐอเมริกา ของซิลเวีย แฟร์เรโร (Ferrero, 2002) ที่แสดงให้เห็นถึงสถานะข้ามชาติของการสร้างอาหารชาติพันธุ์ในฐานะผู้กิน ผู้ซื้อ และผู้ประกอบการ ก่อให้เกิดความทรมานการสร้างสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมและการแสดงอัตลักษณ์ของตัวตน ขณะที่อาหารในภัตตาคารของกลุ่มชาติพันธุ์ลดทอนการสร้างขอบเขตระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ให้ลงเลือนขึ้น ทำให้คนแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มีความใกล้ชิดกัน ขณะที่ผู้บริโภคได้ตอบสนองของความพอใจและความปรารถนาของตนเอง

ทั้งนี้ มีงานศึกษาในไทยที่สะท้อนถึงอาหารชาติพันธุ์ในบริบทการท่องเที่ยว เช่น นิชิตมา บุญเฉลียว (2553) ที่พิจารณาเชิงเปรียบเทียบอาหารการกินในชีวิตประจำวันของชาวลื้อและอาหารที่นำเสนอผ่านชนโตกดินเนอร์ ในงานสืบสานตำนานไทลื้องานประจำปีในอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา และชี้ให้เห็นกระบวนการทางวัฒนธรรมคือการยืนยันความเป็นไทลื้อผ่านงานเทศกาลวัฒนธรรมที่เป็นพื้นที่การแสดง นำเสนออัตลักษณ์ชาติพันธุ์บนพื้นที่สาธารณะผ่านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ตลอดจนอาหารและการกินที่ถูกประดิษฐ์สร้างให้เป็นสัญลักษณ์กระตุ้นเตือนเรื่องราวในอดีตผ่านการลิ้มรส รสสัมผัส และประสบการณ์ทางสังคม และยังถูกเลือกใช้เป็นสัญลักษณ์ในการต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองในขณะเดียวกัน ซึ่งอาหารในพิธีกำฟ้าของคนไทยพวนงานศึกษานี้มีสอดคล้องกับงานนี้ในหลายมิติ แต่ผู้วิจัยได้ศึกษาอาหารที่ปรากฏในพิธีกรรมและยกระดับให้กลายเป็นพื้นที่อาหาร เพื่อชี้ให้เห็นถึงการที่อาหารเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีประดิษฐ์โดยมีรัฐ ชุมชน และตัวแสดงอื่น ๆ เข้ามาใช้ประโยชน์ร่วมกัน

อาหารในพิธีกำฟ้าที่ปรากฏในงานศึกษาที่ผ่านมา

จากการศึกษางานที่เกี่ยวข้องกับพิธีกำฟ้าของชาวไทยพวนในประเทศไทยพบว่าอาหารที่ใช้ในการประกอบพิธีกำฟ้าที่สำคัญคือข้าวจีและข้าวหลามโดยใช้ในการบรวงสรวงและนำไปถวายพระที่วัด (วีระพงศ์ มีสถาน, 2539; บุญยสฤกษ์

อเนกสุข และอารีรัตน์ เรื่องกำเนิด, 2550; ปรียาณี ทั้ไพเราะ, 2552) ความสำคัญของอาหาร 2 สิ่งนี้ยังปรากฏในรายการโทรทัศน์ที่เผยแพร่ทางยูทูป เช่นรายการอิมมมตร์ส (ไทยพีบีเอส นิวส์, 2559) ถ่ายทำในชุมชนไทยพวนในจังหวัดสระบุรี และรายการข่าวศิลปะบันเทิง (ไทยบันเทิง ไทยพีบีเอส, 2557) ที่ถ่ายทอดพิธีกำฟ้าที่ตำบลบ้านกล้วย อำเภอหนองโดน จังหวัดสระบุรีที่ต้องมีข้าวปุ้นหรือขนมจีนเป็นอาหารในพิธีด้วยนอกจากข้าวหลามและข้าวจี แต่ในพิธีที่จัดที่ตำบลบางน้ำเชี่ยว อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี ของการศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดสิงห์บุรี (2560) บอกว่าข้าวจีนั้นหายไปจากงานพิธีแล้ว ที่น่าสนใจคือชุมชนไทยพวนที่จังหวัดสระบุรีที่กล่าวถึงในรายการข่าวศิลปะบันเทิงที่อ้างถึงก่อนหน้านี มีรายละเอียดแตกต่างจากที่อื่นตรงที่มีการทำพิธีขวัญข้าวในประเพณีกำฟ้าเพื่อนับถือแม่โพสพโดยมีสำหรับอาหารดิบสำหรับเซ่นไหว้พร้อมบายศรี ได้แก่หัวหมูต้มและผลไม้อย่างมะพร้าว แตงโม แก้วมังกร สับปะรด และกล้วย ซึ่งเป็นการทำพิธีโดยคุณยายซึ่งเป็นผู้อาวุโสของชุมชน และประเด็นสุดท้ายนอกจากการเผาข้าวหลามในบางชุมชนเช่นที่ปรากฏในงานของปรียาณี ทั้ไพเราะ (2552) แล้วก็ยังมีการจัดประกวดเผาข้าวหลามด้วย

นอกจากอาหารในพิธีกรรมและการกินร่วมกันในประเพณีกำฟ้าแล้ว ชุมชนพวนในจังหวัดสระบุรียังมีกิจกรรมเช่นการให้หมูส้มกับเพื่อนบ้าน บางชุมชนยังทำขนมจีนแบ่งกันในชุมชนและที่สำคัญในประเพณีกำฟ้าคือการจัดกิจกรรมพาข้าวแฉงซึ่งปรากฏในรายการข่าวท้องถิ่น (เอ็นบีที นิวส์, 2560) ที่ถ่ายทอดงานที่จัดในจังหวัดพิจิตร เสนอภาพที่ชาวบ้านร่วมทานอาหารมื้อค่ำด้วยกัน โดยสำหรับอาหารประกอบด้วยน้ำพริก แกงป่า ลาบป่า แกงเปรอะ และข้าวเหนียว พร้อมทั้งมีข้าวหลามเป็นอาหารร่วมในกิจกรรมนี้ด้วย ซึ่งจากการศึกษาของนักวิจัยในการจัดประเพณีกำฟ้าในปี 2562 พบว่ามีหลายกิจกรรมที่คล้ายคลึงกับการรายงานข่าวของสื่อ และมียุทธศาสตร์ของกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับอาหารที่ไม่ได้มีการนำเสนอมาก่อน ซึ่งจะกล่าวต่อไปในส่วนของการขับเคลื่อนพบและการอภิปรายผล

“ประเพณีประดิษฐ์” กับการแสดงอัตลักษณ์

อาหารไทยพวนที่นำเสนอในพิธีกำฟ้าจึงยิ่งทำให้การแสดงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์มีพลังมากขึ้น ดังที่กล่าวแล้วว่าที่ผ่านมามีอาหารในงานศึกษาที่ผ่านมามีการนำเสนอในพิธีกรรมในลักษณะเป็นองค์ประกอบของพิธี แต่ไม่ได้ถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นหน่วยในการวิเคราะห์อย่างชัดเจน ดังนั้น งานนี้พยายามชี้ให้เห็นว่าอาหารไทยพวนถูกจัดวางเคียงคู่กับอาหารประจำชาติไทยอย่างไร ขณะเดียวกันในบางพื้นที่ของพิธีกรรม

อาหารไทยพวนถูกปรับรสชาติเพื่อตอบสนองหรือความปรารถนาของคนที่ต้องการลิ้มลองอาหารของกลุ่มชาติพันธุ์ด้วย อีกทั้งตัวพิธีกรรมเองก็ได้สร้างการรับรู้และตระหนักถึงโดยตัวชุมชนเองว่าเป็นพิธีกรรมของความเป็นไทยพวน ที่เชื่อมโยงชุมชนในพื้นที่ตำบลป่าแดงกับชุมชนไทยพวนในพื้นที่อื่น ๆ ทั่วประเทศผ่านเทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่โดยเฉพาะโซเชียลมีเดีย ทั้งยังเป็นการเชื่อมโยงระหว่างคนไทยพวนระหว่างรุ่นด้วย แต่มิติที่น่าสนใจในกรณีนี้คือการที่รัฐเข้ามาให้การสนับสนุนในการจัดงานและถือเป็นเจ้าภาพหลักที่เข้ามากำหนดหรือกะเกณฑ์รูปแบบกิจกรรมภายในพิธีรวมถึงประเภทและรสชาติของอาหารที่เสิร์ฟในกิจกรรมพาแลง การทำความเข้าใจพิธีกำฟ้าโดยรวมจึงถูกศึกษาผ่านกรอบแนวคิด “ประเพณีประดิษฐ์”

ฮอบส์บอว์ม (Hobsbawm, 1983) ได้เขียนบทนำในหนังสือรวมบทความ *The Invention of Tradition* ที่เป็นบรรณาธิกร่วมกับเทเรนซ์ แรนเจอร์ (Terence Ranger) งานนี้ศึกษาประเพณีในสังคมยุโรปในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 และต้นศตวรรษที่ 20 เขาเสนอว่าประเพณีต่าง ๆ ที่เข้าใจกันว่าเป็นพิธีเก่าแก่ แต่แท้ที่จริงแล้วคือการสร้างใหม่หรือมีจุดกำเนิดที่ย้อนไปได้ไม่ไกลไปกว่าช่วงยุคสมัยที่สังคมก้าวเข้าสู่การปฏิวัติอุตสาหกรรม “ประเพณีประดิษฐ์” ตามข้อเสนอของฮอบส์บอว์มจึงครอบคลุมประเพณี (tradition) ที่ถูกประดิษฐ์ ประกอบสร้าง (constructed) และก่อรูปขึ้นอย่างเป็นทางการ (formally instituted) รวมถึงพิธีหลากหลายที่เกิดขึ้นซึ่งยากต่อการติดตามในช่วงเวลาที่สั้นหรือที่สามารถบันทึกวันเวลาไว้ได้ แต่ประเพณีได้ถูกสร้างขึ้นและก่อตัวอย่างรวดเร็ว “ประเพณีประดิษฐ์” ยังรวมถึงชุดปฏิบัติการ (set of practices) ที่ถูกสร้างขึ้นโดยกฎของพิธีกรรมหรือธรรมเนียมชาติเชิงสัญลักษณ์เพื่อนำเสนอคุณค่าหรือบรรทัดฐานบางอย่างของพฤติกรรมที่มีการทำซ้ำและแสดงนัยถึงความต่อเนื่องจากอดีต (Hobsbawm, 1983, pp. 1-2) หรือเพื่อวัตถุประสงค์ใหม่ที่สอดคล้องกับความต้องการในปัจจุบันซึ่งก็ไม่ใช่ประเพณีเก่าที่ไม่ถูกทำให้สูญหายแต่ยังคงถูกทำให้มีอยู่จนถึงปัจจุบัน (Hobsbawm, 1983, p.8)

ฮอบส์บอว์มยังกล่าวด้วยว่าประเพณีที่ถูกประดิษฐ์ขึ้นใหม่นั้นแตกต่างจากขนบ (custom) ที่ปฏิบัติหรือครอบงำสังคมประเพณี (traditional society) ที่มีความดั้งเดิมและถูกทำให้เหมือนเดิมหรือยากต่อการเปลี่ยนแปลง อีกทั้งยังแตกต่างกับธรรมเนียม (convention) หรือกิจวัตร (routine) ที่ถูกทำให้เป็นทางการทั้งในทางปฏิบัติและในทางกฎหมาย ที่เป็นปฏิบัติการของสมาชิกใหม่ในสังคมอุตสาหกรรมที่ต้องการสร้างเครือข่ายผ่านธรรมเนียมและกิจวัตรซึ่งสะท้อนถึงหน้าที่เชิงเทคนิค (technical) มากกว่าเชิงอุดมการณ์ (ideological) รวมถึงกฎต่าง ๆ ที่ปฏิบัติใช้กับคนในสังคมเพื่อ

ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน (Hobsbawm, 1983, pp. 2–3) จะเห็นได้ว่าฮอบส์บอว์มพยายามนิยามคำว่า “ประเพณีประดิษฐ์” ว่าหมายถึงพิธีหรือกิจกรรมที่ถูกสร้างขึ้นที่เชื่อมโยงกับอดีตและทำซ้ำที่ยังไม่ค่อยได้รับความสนใจศึกษาจากนักประวัติศาสตร์ ซึ่งก็เป็นเรื่องยากในขณะเดียวกันที่จะบอกได้ว่าประเพณีที่ถูกประดิษฐ์ใหม่นั้นมีต้นตอหรือที่มาในช่วงเวลาใดในอดีต เนื่องจากต้องอาศัยหลักฐานทางประวัติศาสตร์จำนวนหนึ่งที่ทำให้เชื่ออย่างนั้นจากประสบการณ์การศึกษาของเขาเกี่ยวกับประเพณีประดิษฐ์ที่เกิดขึ้นตั้งแต่การปฏิวัติอุตสาหกรรมเป็นต้นมา

ฮอบส์บอว์มได้แบ่งประเพณีประดิษฐ์ออกเป็น 3 ประเภทได้แก่ 1) ประเพณีประดิษฐ์ที่เป็นสัญลักษณ์ของความเป็นหนึ่งเดียวกันของสังคม (social cohesion) หรือสมาชิกของกลุ่มหรือชุมชนประดิษฐ์สร้าง 2) ประเพณีประดิษฐ์ที่ให้ความชอบธรรมต่อสถาบัน สถานะหรือความสัมพันธ์ของอำนาจ และ 3) ประเพณีที่มีจุดประสงค์หลักคือการกล่อมเกลางานสังคม (socialization) หรือการดำรงไว้ซึ่งความเชื่อ ระบบคุณค่าและธรรมเนียมในการปฏิบัติหรือพฤติกรรม เขาพบประเพณีประดิษฐ์ประเภทแรกมากที่สุดที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนหรือสถาบันต่าง ๆ และสร้างสัญลักษณ์หรือสร้างภาพตัวแทนที่เชื่อมโยงกับความเป็น “ชาติ” (Hobsbawm, 1983, p. 9)

ประมาณฑทศวรรษถัดมา พอล โปสต์ (Post, 1996) ได้เขียนบทความ “อ่านใหม่” แนวคิดประเพณีประดิษฐ์ของฮอบส์บอว์ม โดยชี้ว่าบริบทสำคัญอันหนึ่งของการเกิดขึ้นในงานศึกษาของฮอบส์บอว์มและที่ปรากฏในหนังสือรวมเล่มคือกระบวนการที่รัฐก่อรูปไปพร้อม ๆ กับการสร้างพิธีกรรม ที่นอกเหนือจากการประดิษฐ์ (invention) แล้วยังรวมถึงการสรรค์สร้าง (creation) และการประกอบสร้าง (construction) ตามการอธิบายในบทความของเขาด้วย จึงทำให้ประเพณีนั้นครอบคลุมได้หลายรูปแบบ โปสต์เห็นว่าความพยายามในการแยกประเพณีออกจากชนบของฮอบส์บอว์มนั้นมีความซ้อนทับกันอยู่ในความเป็นจริง ทั้งเสนอว่าพิธีกรรมในตัวเองนั้นมีความเปลี่ยนแปลงหรือถูกดัดแปลง (adaptation) อยู่เสมอ (Post, 1996, pp. 91–92) แต่โดยรวมคือการแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบ 3 ประการ คือพิธีกรรม ประเพณี และอัตลักษณ์

อีกแนวคิดหนึ่งที่มีการนำมาใช้ศึกษาควบคู่กับประเพณีประดิษฐ์คือ “ความจริงแท้” (authenticity) ไม่ว่าจะเป็นการตั้งคำถามที่มีต่อประเพณีต่าง ๆ โดยเฉพาะในกลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตดั้งเดิม (indigenous) หรือที่ชนชาติพันธุ์ หรืองานของนักมานุษยวิทยาที่พยายามศึกษาวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่ง (Linnekin, 1991)

โดยเฉพาะในกลุ่มคนพื้นเมือง (aborigine) ที่สร้างความท้าทายสำหรับคนที่สนใจศึกษาวัฒนธรรมว่าชุดปฏิบัติหรือพิธีกรรมใดก็ตามที่พวกเขาดำเนินอยู่มีโครงสร้างอย่างไรหรือหน้าที่และความสำคัญของประเพณีนั้น ๆ ในกลุ่มคนหรือความแตกต่างระหว่างกลุ่มอย่างไร มากกว่าจะหาคำตอบว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นการประดิษฐ์หรือไม่ (Plant, 2008) อย่างไรก็ตาม ก็เป็นการยอมรับแล้วว่าความจริงที่นั่นก็เป็นการประดิษฐ์อย่างหนึ่ง เช่น เดลล์ อัปตัน (Upton, 1996) เสนอว่าประเพณีประดิษฐ์นั้นสะท้อนถึงการแสดงอัตลักษณ์ในกลุ่มชาติพันธุ์ที่พวกเขาเองเลือกที่จะมาเป็นสินค้าในบริบทใดบริบทหนึ่งและเชื่อมโยงให้เห็นถึงความเป็นชาติพันธุ์หรือการแสดงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ในหลายรูปแบบไม่ว่าจะเป็นชาติพันธุ์ที่นิ่ง (static ethnicity) ชาติพันธุ์ที่มีพลวัต (dynamic ethnicity) หรือที่มีลักษณะร่วม (collective) และเป็นหนึ่งเดียว (singular) หรือก้าวพ้นคู่ตรงข้ามระหว่าง “จริงแท้” (genuine) หรือ “ประดิษฐ์” (invented) เพื่อไปสู่การศึกษาที่แสดงให้เห็นว่ากลุ่มคน เช่นคนพื้นเมืองมีกระบวนการสร้างหรือเปลี่ยนผ่านประเพณีประดิษฐ์อย่างไรในกรอบเวลาเช่นจากรุ่นสู่รุ่น หรือประเพณีสะท้อนให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์กับการสร้างอัตลักษณ์อย่างไรโดยเฉพาะในบริบทโครงสร้างเศรษฐกิจแบบทุนนิยม (Plant, 2008, pp.185–187)

เมื่อมองผ่านกรอบแนวคิดและข้อถกเถียงที่เกี่ยวข้องกับประเพณีประดิษฐ์พบว่าบางงานศึกษาที่ผ่านมามีเกี่ยวกับพิธีกำฟ้าสะท้อนความเป็นประเพณีประดิษฐ์ในรูปแบบแรกได้แก่ประเพณีเป็นสัญลักษณ์ของการเป็นหนึ่งเดียวกันของสังคม (social cohesion) แม้ว่าข้อเสนอของงานศึกษาจะไม่ได้มองผ่านกรอบแนวคิดดังกล่าวก็ตาม เช่น งานของยูริ ไบเตรกูล (2537) ศึกษาคนพวนในจังหวัดสิงห์บุรี (งานนี้ยังใช้คำว่า “ลาวพวน” ที่สะท้อนถึงประวัติศาสตร์การอพยพของคนกลุ่มนี้ที่มาจากลาว) ยูริเสนอว่าพิธีกำฟ้าได้แสดงถึงการจัดระเบียบทางสังคมของลาวพวน และบทบาทหน้าที่ของพิธีที่แสดงเอกลักษณ์และความอุดมสมบูรณ์ของสังคมเกษตรกรรม เช่นการเผาข้าวหลามและการทำข้าวจี ที่ยังคงเป็นสัญลักษณ์สะท้อนว่าทุกคนล้วนมีบทบาทหน้าที่และการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดความเป็นหนึ่งเดียวกัน ขณะที่เจนสุดา สมบัติ (2548) ศึกษาความเป็นมาของชาวพวนในความเป็นไทยร่วมสมัย โดยมีพิธีกำฟ้าเป็นส่วนหนึ่งของการประดิษฐ์และสร้างอัตลักษณ์ในกระแสวัฒนธรรมร่วมสมัยที่วัฒนธรรมถูกทำให้เป็นสินค้าผ่านการแสดงบนเวทีทางวัฒนธรรมที่สร้างขึ้นเพื่อให้ชาวพวนเป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น

ส่วนบุญยลฤกษ์ อเนกสุข และอารีรัตน์ เรืองกำเนิด (2550) ใช้กรอบแนวคิด ประเพณีประดิษฐ์ร่วมกับอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ในบริบทการท่องเที่ยว

เชิงวัฒนธรรม เปรียบเทียบการจัดพิธีกำฟ้าใน 3 จังหวัด คือสุโขทัย สิงห์บุรี และอุตรธานี ทั้งสองเสนอว่าพิธีกำฟ้าในสุโขทัยและสิงห์บุรีแสดงถึงอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ ขณะที่สุโขทัยต้องการดึงดูดนักท่องเที่ยวด้วยการจัดงานถึง 3 วัน โดยการสร้างกิจกรรมที่เป็นจุดขายของประเพณีและมูลค่าเพิ่ม เช่นการทำขนมไค้หรือขนมกง การทำข้าวจี การละเล่นลำพวน การละเล่นนางกวัก ส่วนจังหวัดสิงห์บุรีจัดงาน 2 วัน มีกิจกรรมใกล้เคียงกับสุโขทัยเพื่อการท่องเที่ยว แต่ประเพณีบุญกำฟ้าที่ตำบลบ้านผือ จังหวัดอุตรธานี แตกต่างออกไปคือไม่มีการจัดงานประเพณีบุญกำฟ้าเป็นกิจกรรมท่องเที่ยวมีแค่ไทยพวนบางคนเท่านั้นที่ยังยึดถือปฏิบัติอยู่ จึงทำให้ประเพณีบุญกำฟ้าที่เป็นอัตลักษณ์ของชาวไทยพวนในอุตรธานีสูญหายไป แต่กลับแสดงอัตลักษณ์พวนผ่านประเพณีอื่นเช่นบุญบังไฟและบุญข้าวจี งานของบุญยสฤกษ์และอารีรัตน์ทำให้เห็นว่าการจัดประเพณีมีเหตุผลในทางเศรษฐกิจหรือด้านอื่นที่เป็นตัวแปรกำกับการประดิษฐ์สร้างของชุมชนด้วย ซึ่งเป็นความชอบธรรมสำหรับการปรับเปลี่ยนหรือดัดแปลงประเพณี

ประเพณี/พิธีกรรม/งานเทศกาลในกระแสโลกาภิวัตน์

การศึกษาประเพณีโดยเสนอว่าการประดิษฐ์ประเพณีหรือชุดปฏิบัติกรใด ๆ เป็นไปเพื่อตอบวัตถุประสงค์ในสถานการณ์ปัจจุบันนั้นคือการสร้างความชอบธรรมเพื่อเหตุผลทางการเมืองและเศรษฐกิจซึ่งเป็นแนวทางสายการประกอบสร้าง (constructivist approach) (Plant, 2008) ข้อเสนอดังกล่าวมีความชัดเจนในการศึกษาอาหารที่นำเสนอในพิธีกำฟ้าของคนไทยพวนในบทความนี้ โดยเฉพาะประเด็นการเข้ามาสนับสนุนของรัฐ และทำให้พิธีกรรมที่จัดขึ้นกลายเป็นพื้นที่ของการแสดงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ของชุมชน และวัตถุประสงค์ของรัฐเพื่อให้ประเพณีนี้คงอยู่หรือให้เป็นที่ยึดจำในแง่รูปแบบที่ยิ่งใหญ่มากกว่าในระดับชุมชน ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นไม่ใช่สิ่งใหม่แต่อย่างใดในไทยและระดับสากล ชุมชนหลายแห่งต่างก็ต้องการการสนับสนุนของรัฐไม่ว่าจะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม เช่นการจัดเทศกาลของชุมชนอำเภอไป๋เหอ (Baihe) ในเมืองไถหนาน (Tainan) ประเทศไต้หวันในช่วงกลางทศวรรษ 1990 ที่ได้รับการพัฒนาจากรัฐเพื่อให้ชุมชนที่มีวิถีชีวิตในโครงสร้างเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมเข้าสู่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ด้วยการปลูกดอกบัวให้เป็นสินค้าของท้องถิ่นพร้อมด้วยการจัดเทศกาลดอกบัวประจำปีเพื่อสร้างรายได้เข้าสู่ชุมชน แม้ว่าจะมีการวิจารณ์ถึงการทำงานของรัฐที่ตามมาว่าได้สร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนจริงหรือไม่ (Huang, Han, & Fang, 2011)

หรืองานศึกษาของนักวิชาการไทยที่แสดงให้เห็นว่างานประเพณีหรืองานบุญ เป็นพื้นที่ของผลประโยชน์ทั้งชุมชนเองและหน่วยงานหรือกลุ่มคนอื่น ๆ ภายใต้กรอบแนวคิด “สังคมหลังชาวนา” (post peasant) กล่าวคือชุมชนในสังคมดังกล่าวไม่ได้พึ่งพาเกษตรกรรมแบบยังชีพเพียงอย่างเดียว แต่หมายรวมถึงเกษตรกรรมรูปแบบอื่นและการพึ่งพิงรายได้นอกภาคเกษตร ทำให้เกิดความเป็นชุมชนที่หลากหลายกลุ่มผลประโยชน์ เช่นประจวบ จันทรมณี (2560) ศึกษาบุญพะเหวดของหมู่บ้านแห่งหนึ่งในอำเภอพยุห์ จังหวัดศรีสะเกษ ที่การจัดงานไม่ได้คำนึงถึงความเชื่อในฤกษ์ยามแบบในอดีต หากอาศัยความสะดวกต่อผู้ที่มีส่วนร่วมในการจัดงานไม่ว่าจะเป็นประชาคมหมู่บ้านหรือหน่วยงานรัฐที่ร่วมจัดงาน ทั้งยังแสดงให้เห็นอำนาจและบทบาทของรัฐที่มีต่อโครงสร้างเศรษฐกิจและการเมืองของชุมชน โดยฝ่ายหลังเองก็ต้องพึ่งรัฐในการได้มาซึ่งการจัดสรรงบประมาณผ่านโครงการต่าง ๆ ไม่รวมถึงห้างร้านเอกชนที่ใช้พื้นที่ดังกล่าวเพื่อประโยชน์ทางธุรกิจ

ณัฐชวัล โคภาพานิชวงษ์ (2563) ศึกษาสังคมกึ่งเมืองกึ่งชนบทในอำเภอดอนเจดีย์ จังหวัดอุบลราชธานี ในการปรับเปลี่ยนการทำบุญประเพณีฮีตสิบสอง จากความเชื่อความศรัทธาทางศาสนา และสร้างศิลปวัฒนธรรมจรรยาค่านิยมเช่นการเคารพบรรพบุรุษและสำนึกบุญคุณต่อธรรมชาติ มาเป็นการจัดประเพณีทำบุญที่สัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ทำให้การทำบุญสัมพันธ์กับวิถีทางการเกษตรที่หายไปด้วยการมาของเทคโนโลยีและรูปแบบการผลิตเชิงพาณิชย์ จนต้องมีการรื้อฟื้นการทำบุญขึ้นมาใหม่ภายหลัง แต่วัตถุประสงค์และรูปแบบก็เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เช่นการทำบุญพะเหวดของชุมชนที่ชาวบ้านทำกิจกรรมในระดับครัวเรือนหรือกลุ่มเล็กด้วยการจัดขบวนแห่มีเครื่องดนตรีเพียงไม่กี่ชิ้น กลายมาเป็นการลงทุนลงแรงในการจัดขบวนในด้านวัตถุและแรงงานคน ปรากฏการณ์เหล่านี้ถูกปรับเปลี่ยนเพื่อสอดคล้องกับความสัมพันธ์ทางอำนาจของชุมชนที่เปลี่ยนแปลง ขณะที่คนหนุ่มสาวมักให้ความสำคัญกับบุญประเพณีที่จัดที่บ้านมากกว่าที่วัด ซึ่งแสดงให้เห็นถึงศรัทธาความเชื่อทางศาสนาในพิธีบุญนั้นลดลง ไม่รวมถึงการปรับเปลี่ยนวันเวลาหรือขยายช่วงเวลาในการจัดงานเพื่อความสะดวกให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตสมัยใหม่ของชุมชน

เมื่อทบทวนงานศึกษาในประเด็นการปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดพิธีกรรมและบทบาทของรัฐในการจัดงานประเพณีนั้น งานของยุพิน แทนมณี และคณะ (2547) ที่ศึกษาพิธีกรรมนี้ในอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรีนั้น ได้เสนอแล้วว่าในช่วงเวลานั้นราชการได้เข้ามามีบทบาทในการจัดงานร่วมกับกลุ่มผู้อาวุโสในชุมชน ขณะที่งานนี้พยายามบอกว่าชุมชนต้องการให้สืบสานประเพณีนี้ต่อไปท่ามกลางการอพยพ

ออกไปหาโอกาสทางการเรียนและการทำงานของคนที่ทำให้ไม่มีโอกาสกลับถิ่นกำเนิดมาร่วมพิธี อีกทั้งสนับสนุนให้รัฐเข้ามาช่วยจัดงานให้เป็นพื้นที่สำหรับการกลับมารวมตัวของคนรุ่นเก่าและรุ่นใหม่ ซึ่งไม่ใช่แค่ไม่ต้องการให้พิธีนี้สูญหายไปประการเดียว อีกทั้งกว่าปีต่อมา เจษฎ์ พรมวังขวา (2559) ศึกษาประเพณีกำฟ้าที่อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน ก็ได้สะท้อนประเด็นเดียวกันคือคนพวนมีการจัดพิธีเพื่อสืบทอดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ต้องการให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ และเสนอให้ภาครัฐและเอกชนมีบทบาทประชาสัมพันธ์และการจัดงาน รวมถึงเสนอให้จัดตั้งพิพิธภัณฑ์ที่บ้านเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน

อีกกรอบแนวคิดที่ปรากฏในบทความนี้คือแรงขับของโลกาภิวัตน์ที่นำไปสู่การประดิษฐ์ของประเพณีกำฟ้า ซึ่งถูกมาใช้ศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงในการจัดงานอย่างหลากหลาย ไม่ว่าจะประเพณีของชาวบาดูหรือเบดูอิน (Badu or Bedouin) ในสหรัฐอเมริกาหรือเอมิเรตส์ ที่สัมพันธ์กับสัตว์อย่างอูฐที่ถูกประดิษฐ์ให้กลายเป็น “การแสดงทางวัฒนธรรม” ที่ผูกติดกับการก้าวขึ้นมาเป็นรัฐ-ชาติที่ยิ่งใหญ่และมุ่งสู่ความทันสมัยจากกำไรในธุรกิจค้าน้ำมันในตลาดโลก จนทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายของผู้คนและสิ่งประกอบทางสังคมและวัฒนธรรมอื่น ๆ เข้าสู่ประเทศ จนทำให้กลายเป็นความกังวลถึงสังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิม (Khalaf, 2000) และงานศึกษาที่พูดถึงความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ศาสนาจากโลกาภิวัตน์ที่เกิดขึ้นในพิธีกรรมหรือเทศกาล เช่นประเพณีการถือศีลอดในเดือนรอมฎอนของชาวมุสลิมในเมืองใหญ่ของตุรกี ที่ทำให้ช่วงเวลาของการปฏิบัติตามหลักศาสนากลายเป็นเทศกาลวันหยุดเจกเช่นเดียวกับเทศกาลคริสมาสต์ผ่านการบริโภคในพื้นที่ต่าง ๆ เช่นในศูนย์แสดงสินค้าห้างสรรพสินค้า และการบริการอาหารในโรงแรมระดับห้าดาว งานนี้เล่าว่าเทศบาลเมืองหรือรัฐในระดับท้องถิ่นเลือกที่หยิบเอาวัฒนธรรมของอาณาจักรออตโตมันยุครุ่งเรืองในอดีตมาเป็นธีมสำคัญในการนำเสนอหรือจัดแสดงในพื้นที่ต่าง ๆ (Sandikci & Omeraki, 2007)

รวมถึงกรณีศึกษาในไทยของธนวรรธน์ นิธิพานันท์ (2558) ที่ดูความเปลี่ยนแปลงของหัวหินโดยคนหลากหลายกลุ่มที่เลือกหยิบใช้ทั้งพัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคม ไม่ว่าจะประเพณีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง การปรับเปลี่ยนโครงสร้างการบริหารราชการ ตลอดจนการรับวัฒนธรรมตะวันตก ล้วนเป็นปัจจัยในการประดิษฐ์สร้างให้หัวหินกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่หลอมรวมความเป็นท้องถิ่นให้เข้ากับโลกาภิวัตน์ หรือการประดิษฐ์ความเชื่อให้กลายเป็นความทรงจำร่วมของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ปรากฏคู่สวนแดงและกุฎยี่ ในอำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์ จังหวัด

บุรีรัมย์ ที่ได้รับการสนับสนุนจากภาคีรัฐจนถูกยกระดับเป็นเทศกาลประจำปีของการท่องเที่ยวเชิงศาสนา (ถนอม บุญประจง และคณะ, 2562) ปรากฏการณ์นี้คล้ายกับการจัดงานสมโภชเฉลิมฉลองศาลเจ้าพ่อครีนครเตา ในอำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ที่ไม่ได้เกิดจากการสนับสนุนของหน่วยงานรัฐเท่านั้น แต่ยังมีองค์กรพัฒนาเอกชนและหน่วยงานวิชาการที่สนับสนุนให้เกิดการวิจัยในการประดิษฐ์ประเพณีจากความทรงจำร่วมด้วย (นราวิทย์ ดาวเรือง และทวีศิลป์ สืบวัฒนะ, 2563)

ประเด็นเกี่ยวกับการสร้างประเพณีและพิธีกรรมให้เชื่อมโยงกับหลักปฏิบัติทางศาสนานั้นก็ปรากฏในพิธีก่าฟ้าในอำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน ที่ผสมผสานกันระหว่างความเชื่อของชุมชนรวมถึงการเคารพในบรรพบุรุษและหลักธรรมทางศาสนากล่าวคือการจัดประเพณีก่าฟ้าของที่นี่มีขึ้น 3 ครั้งในเดือน 4 ครั้งที่ 1 เริ่มในคืนวันขึ้น 2 ค่ำ เดือน 4 ถึงวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 4 ชาวพวนทุกคนต้องหยุดการทำงานต่าง ๆ ครั้งที่ 2 เริ่มในคืนวันขึ้น 9 ค่ำ เดือน 4 ถึงเช้าวันขึ้น 10 ค่ำ เดือน 4 เมื่อถึงเวลาเพลชาวพวนนำอาหารไปถวายพระที่วัดเรียกว่าไปเพล และครั้งที่ 3 เริ่มในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 4 ถึงเช้าวันขึ้น 9 ค่ำ เดือน 4 ตอนเช้าชาวบ้านก็จะนำอาหารไปถวายพระที่วัดเรียกว่าไปจังหัน และงานนี้ยังแสดงให้เห็นถึงการจัดพิธีที่สะท้อนตามความเชื่อออกเป็น 3 ด้าน คือ 1) ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่มีพระสงฆ์เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม 2) ความเชื่อการนับถือผีและการเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษ ที่ชาวบ้านเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมเอง และ 3) ความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ การบวงสรวงเทวดา ซึ่งสะท้อนให้เห็นการผสมผสานทางความคิดและนำมาปฏิบัติในการจัดพิธีกรรมที่ทำให้มีส่วนผสมของทางโลกและทางธรรม (เจษฎ์ พรหมวังขวา, 2559) ซึ่งการศึกษาพิธีก่าฟ้าของชุมชนป่าแดงก็คล้ายคลึงกับงานที่จัดขึ้นในอำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน ดังที่จะกล่าวในรายละเอียดต่อไป

บริบทพื้นที่การศึกษา:

ชุมชนไทยพวนบ้านป่าแดง ตำบลหนองพยอม อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร

ชุมชนบ้านป่าแดงประกอบไปด้วยคนไทยพวนจาก 3 หมู่บ้านหลัก ได้แก่หมู่ที่ 1 บ้านป่าแดงเหนือ หมู่ที่ 6 บ้านป่าแดงใต้ และหมู่ที่ 7 บ้านป่าแดง จากการสัมภาษณ์ นายบารมี อวนมินทร์ ปลัดอำเภอตะพานหิน¹ ในช่วงปลายปี 2561 ได้ให้ข้อมูลว่า

¹ บารมี อวนมินทร์ ปลัดอำเภอตะพานหิน, สัมภาษณ์วันที่ 5 พฤศจิกายน 2561

ไทยพวนในชุมชนน่าจะเป็นกลุ่มที่อพยพเข้ามาในช่วงสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์จากเมืองเชียงขวาง สอดคล้องกับงานเขียนของบ้งอร ปิยะพันธุ์ (2541) ที่กล่าวว่าถิ่นเดิมของชาวไทยพวนอยู่ที่เมืองพวนเชียงขวาง ฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง บนที่ราบสูงเมืองเชียงขวางเหนือเมืองเวียงจันทน์ การเคลื่อนย้ายถิ่นของชาวไทยพวนส่วนใหญ่ล้วนมาจากการกวาดต้อนเข้ามายังไทยจากการทำศึกสงคราม และเข้ามาด้วยความสมัครใจเพื่อแสวงหาแหล่งที่อยู่อาศัยและแหล่งทำกินใหม่ และเป็นไปในทางเดียวกับงานเขียนของโพธิ์ แชมลำเจียก (2537) แต่บ้งอรเสนอว่าไทยพวนอพยพเข้ามาในไทยด้วยกันถึง 5 ครั้ง และการอพยพเข้ามาไม่ได้เข้ามาในฐานะเชลยศึกเท่านั้น แต่บางกลุ่มเข้ามาด้วยความสมัครใจเพื่อแสวงหาแหล่งที่อยู่อาศัยและแหล่งทำกินใหม่ โดยได้กระจายตัวไปตามภูมิภาคต่าง ๆ ซึ่งมีด้วยกัน 19 จังหวัดในประเทศไทยที่มีชาวไทยพวนอาศัยอยู่ในปัจจุบัน คือลพบุรี สิงห์บุรี สระบุรี สุพรรณบุรี เพชรบุรี นครนายก ฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี พิจิตร อุตรดิตถ์ สุโขทัย แพร่ น่าน เชียงราย เพชรบูรณ์ เลย หนองคาย อุตรธานี และอุบลราชธานี โดยมีการรวมตัวกันตั้งเป็นชมรมไทยพวนประเทศไทยและจัดกิจกรรมร่วมกันเพื่อฟื้นฟูอัตลักษณ์และแสดงความเป็นพวนให้สังคมได้รู้จัก (วรา ชาภูคา, 2556)

ชุมชนบ้านป่าแดงในปัจจุบันก่อตั้งครั้งแรกในชื่อบ้านป่าแดงเมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2457 จากการย้ายครอบครัว 15 ครอบครัวจากอำเภอบ้านหมี่และอำเภอมะเมือง จังหวัดลพบุรี พร้อมทั้งพระภิกษุและสามเณรร่วมเดินทางมาด้วยอีก 7 รูป ในเวลาต่อมาคนไทยพวนจากทั้งสองอำเภอของลพบุรีได้ย้ายตามมาอยู่อีกเป็นจำนวนมาก ทำให้มีการแยกออกเป็นหมู่บ้านที่ 6 ในปี 2527 และหมู่ที่ 7 ในปี 2530 ปัจจุบันชุมชนบ้านป่าแดงทั้ง 3 หมู่มีประชากรทั้งหมด 2,343 คน จากการสำรวจในปี 2563 (สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดพิจิตร, ม.ป.ป.) ชาวบ้านบางส่วนได้เล่าเพิ่มเติมว่าในช่วงแรกของการอพยพมาอยู่ที่ใหม่ คนพวนยังไม่มีอาชีพเป็นหลักแหล่ง จึงรับพลอยจากบ้านหมี่มาเลี้ยงระโน ทำให้เห็นว่าพวกเขายังคงติดต่อกับชาวไทยพวนบ้านหมี่อยู่จนกิจการเจียรระโนพลอยจากต้นทางซบเซาลง จนกระทั่งต่อมาสามารถเริ่มอาชีพหลักคือการทำนาปีโดยอาศัยแหล่งน้ำตามธรรมชาติ และมีอาชีพเสริมอย่างอื่นเช่นทอผ้า ปัจจุบันชุมชนบ้านป่าแดงมีลักษณะคล้ายคลึงกับหมู่บ้านชาติพันธุ์อื่นที่มีการผสมผสานกับกลุ่มอื่นด้วย อันเนื่องจากการอพยพย้ายถิ่นไปทำงานที่อื่น และการแต่งงานระหว่างกลุ่ม และอัตลักษณ์หลายด้านก็มีความเป็นไทยร่วมสมัย (เจนสุดา สมบัติ, 2548)

ข้อค้นพบและอภิปรายผล:

ประเพณีกำฟ้าและอาหารในความทรงจำของไทยพวนบ้านป่าแดง

ก่อนที่จะกล่าวถึงประเพณีกำฟ้าในปัจจุบันที่เต็มไปด้วยแสงสีอันยิ่งใหญ่ในส่วนนี้ ผู้วิจัยขอเสนอข้อมูลจากการสัมภาษณ์ของชาวบ้านป่าแดงที่ได้กล่าวถึงความทรงจำเกี่ยวกับประเพณีกำฟ้าและอาหารที่เกี่ยวข้องก่อนที่จะรัฐจะเข้ามาสนับสนุน ผู้ให้ข้อมูลหลายคนกล่าวตรงกันว่าพิธีกำฟ้าเป็นมีความสำคัญต่อคนไทยพวนและถือเป็นอัตลักษณ์ที่ยังคงมีความเข้มแข็งและดำรงอยู่ แต่อาจมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามยุคสมัย พิธีกรรมนี้เป็นพิธีดั้งเดิมที่ชาวไทยพวนปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต ตามความเชื่อดั้งเดิมที่นับถือฟ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่บนฟ้า โดยอนันต์ ปุระปัญญา ผู้ที่ชุมชนนับถือในฐานะปราชญ์ชาวบ้าน พูดถึงความสำคัญของพิธีกรรมไว้ดังนี้

...พิธีกำฟ้าเป็นความเชื่อดั้งเดิมของคนพวนที่นับถือฟ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่บนฟ้า เชื่อว่าฟ้าสามารถดลบันดาลให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาลได้ ให้อร่นได้ หนาวได้ จึงเกิดการบูชาฟ้าขึ้นมาเพื่อขอสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในการประกอบอาชีพการเกษตรทำนาต่อไปได้ เพราะฉะนั้น กำฟ้าก็คือการบูชาฟ้า ฟ้าก็คือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทพยาดาต่าง ๆ งานกำฟ้าจึงเป็นการบูชาเทพยาดา

(อนันต์ ปุระปัญญา, ผู้ให้สัมภาษณ์, 13 มกราคม 2562)

ชาวไทยพวนจึงบูชาบรรพบุรุษของตนบนฟ้าด้วยข้าวหลาม ที่มีส่วนประกอบเป็นข้าวเหนียวซึ่งเป็นผลผลิตทางการเกษตรมาทำการบูชาเพื่อแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ที่ฟ้าให้ฝนตกตามฤดูกาล และชาวไทยพวนในชุมชนจะหยุดทำงานในวันกำฟ้าเพื่อมาประกอบพิธีและการละเล่นต่าง ๆ ดังนั้นข้าวหลามจึงเป็นอาหารที่สำคัญของการประกอบพิธีกรรม สุรพล ทับทิมแดง ผู้ใหญ่บ้านป่าแดงในช่วงของการทำวิจัยได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า

...เท่าที่จำความได้ การจัดประเพณีกำฟ้าไม่ยิ่งใหญ่และมีคนมากมารวมตัวเช่นในปัจจุบัน เป็นลักษณะที่คนทำกิจกรรมของแต่ละครอบครัวเช่นการเผาข้าวหลาม “ถ้าเผาที่เผาบ้านใครบ้านมัน เข้ามาก็เอาไปทำบุญที่วัด เมื่อก่อนก็เผาตามบ้าน 10-20 กระบอก แล้วก็เอาไปทำบุญที่วัด สมัยย้อนกลับไป 20 ปี 30 ปี คนแก่อันจะเผาข้าวหลามกัน ตัดไม้กันตามบ้าน เข้ามาก็เอาไปทำบุญกัน อันสองอัน”

(สุรพล ทับทิมแดง, ผู้ให้สัมภาษณ์, 12 มกราคม 2562)

ส่วนนายอนันต์ปราชาญชาชาวบ้านเล่าสมทบประเด็นนี้ผ่านความทรงจำที่พ่อของเขาเล่าให้ฟัง

...สมัยเป็นเด็ก พ่อเคยเล่าให้ฟัง แต่ละบ้านเขาจะเอาข้าวหลามมาที่วัด มาทำพิธีกันที่วัดเอามาแค่ส่วนหนึ่งไม่ใช่ทั้งหมด บ้านละ 4-5 กระบอก พอเสร็จก็เอากลับบ้านถือเป็นสิริมงคล เชื่อว่ากินเข้าไปแล้วจะเกิดความสบาย ไม่เจ็บไข้ได้ป่วย

(อนันต์ ประปัญญา, ผู้ให้สัมภาษณ์, 13 มกราคม 2562)

จากการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดประเพณีกำฟ้าที่ส่วนมากเป็นผู้ใกล้ชิดวัยเกษียณอายุ ต่างให้ข้อมูลผ่านความทรงจำของตนเองถึงพิธีกำฟ้าที่จัดขึ้นในอดีต โดยอาหารหลักที่สำคัญในการประกอบพิธีคือข้าวหลาม ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการเอาผลผลิตทางเกษตรกรรมมาเชื่อมโยงกับความเชื่อในการนับถือบรรพบุรุษที่อยู่บนฟ้า ด้วยการนำมาเผาเป็นข้าวหลามเพื่อทำหน้าที่สองประการ *ประการแรก* นำไปทำบุญในวันรุ่งขึ้นเพื่อสร้างความเป็นสิริมงคลและทำตามความเชื่อว่าการถวายข้าวหลามให้กับพระภิกษุสงฆ์เพื่อเป็นการทำบุญตามความเชื่อทางศาสนา และเอาข้าวหลามที่ถวายบางส่วนมากินเพื่อทำตามความเชื่อที่ว่ากินข้าวหลามแล้วจะไม่ต้องล้มหมอนนอนเสื่อ *ประการที่สอง* คือนำข้าวหลามที่เผามาแบ่งกันกินในครอบครัวหรือเครือญาติ ข้าวหลามจึงทำหน้าที่เชื่อมร้อยความสัมพันธ์ของคนในสถาบันทางสังคมด้วย

นอกจากข้าวหลามเผาแล้ว การกินอาหารร่วมกันพร้อมหน้าพร้อมตาในครัวเรือนหรือญาติสนิทหรือ “พาแลง” เป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่เกิดขึ้นในช่วงประเพณีกำฟ้าที่ในอดีตไม่ได้มีการให้ความสำคัญเกี่ยวกับประเภทของอาหารมากนัก เพราะถือว่าเป็นการกินร่วมกันของคนใกล้ชิดมากกว่า ดังนั้นแล้วอาหารของชาวไทยพวน

ในช่วงเวลาที่มีประเพณีกำฟ้าอาจไม่ได้สะท้อนมิติชาติพันธุ์มากนัก ชาวไทยพวนในอดีตทำเพียงการตระเตรียมอาหารไว้กินร่วมกัน โดยที่ไม่ได้คำนึงว่าอาหารนั้นเป็นพวนหรือไม่อย่างไรมากเท่ากับการจัดกิจกรรมพาลงที่จัดขึ้นโดยการสนับสนุนของหน่วยงานรัฐและองค์กรต่าง ๆ เช่นในปัจจุบัน

การเข้ามาของรัฐไทยและการประดิษฐ์สร้างประเพณีกำฟ้า

การจัดพิธีกำฟ้าที่มีรัฐเข้ามาให้การสนับสนุนนั้นเกิดขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ.2522 โดยนายถนอม เกตงาม ซึ่งดำรงตำแหน่งนายอำเภอตะพานหินในขณะนั้น (ตั้งแต่วันที่ 28 สิงหาคม 2521 ถึงวันที่ 22 เมษายน 2523) เป็นผู้เสนอความคิดขึ้นมา จึงเป็นระยะเวลากว่า 40 ปีแล้วที่ชุมชนแห่งนี้ได้จัดกิจกรรมนี้โดยการที่มีหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง ปัจจุบันการเผาข้าวหลามถูกประดิษฐ์ให้กลายเป็น “ข้าวหลามทิพย์” และกิจกรรม “ข้าวพาลง” ก็ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐอย่างเทศบาลตำบลหนองพยอม และองค์การบริหารส่วนจังหวัดพิจิตร ดังนั้นประเพณีกำฟ้าของคนไทยพวนชุมชนบ้านป่าแดงจึงจัดขึ้นเป็นเวลา 2 วัน คือวันขึ้น 2 ค่ำที่เรียกว่า “วันกำต่อน” และวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ที่เรียกว่า “วันกำฟ้า” ของทุกปีตามปฏิทินจันทรคติ ในวันกำต่อนจะเป็นวันที่ชุมชนต้องจัดเตรียมการเผาข้าวหลามทิพย์ และจัดแจงอาหารสำหรับกิจกรรมพาลง ส่วนวันกำฟ้าเป็นวันที่ชาวบ้านไปทำบุญตักบาตรตอนเช้าที่วัด สำหรับปีที่ผู้วิจัยไปสังเกตการณ์ซึ่งตรงกับวันที่ 6-7 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2562 องค์การบริหารส่วนตำบลหนองพยอมได้จัดกิจกรรมสาธิตการทำอาหารพวน และแสดงการละเล่นพื้นบ้านให้กับนักเรียนนอกชุมชนในวันกำฟ้าด้วย

ในวันกำต่อนในปีที่ผู้วิจัยไปศึกษา การเผาข้าวหลามทิพย์เริ่มเวลา 15.30 น. ด้วยการประกอบพิธีพุทธและพิธีพราหมณ์ ณ บริเวณวัดห้วยเกษม (วัดป่าแดงเหนือ) ในเวลา 18.00 น. กิจกรรมพาลงหรือการนั่งรับประทานอาหารร่วมกันถูกจัดขึ้น ณ สนามโรงเรียนวัดป่าแดง ที่มีการจัดนิทรรศการไทยพวน และขบวนแห่ข้าวพาลง และการเดินแบบโชว์ผ้าทอป่าแดงซึ่งเป็นสินค้าหัตถกรรมที่ขึ้นชื่อของชุมชน โดยภาครัฐคือเทศบาลตำบลหนองพยอมได้จัดสรรงบประมาณเพื่อจัดงานเป็นประจำทุกปี รวมถึงการจัดจำหน่ายบัตรสำหรับเข้าร่วมกิจกรรมพาลง และประชาสัมพันธ์งานให้ชาวบ้านในชุมชนมีส่วนร่วมทั้งผู้ใหญ่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน และกลุ่มแม่บ้าน ซึ่งแต่ละฝ่ายต่างได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่ดูแลงานที่รับผิดชอบให้เรียบร้อย ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ประสานงานและจัดเตรียมสถานที่ ปราชญ์ชาวบ้านและ

พราหมณ์ทำหน้าที่ในพิธีพราหมณ์และจัดตั้งศาลเพียงตา และกลุ่มแม่บ้านรับผิดชอบทำอาหารในกิจกรรมพาช้าวแลง และการสาธิตการทำอาหารตั้งแต่การเตรียมวัตถุดิบจนประกอบอาหารทุกอย่างเสร็จสมบูรณ์

การเข้ามาจัดงานโดยการสนับสนุนของรัฐจึงทำให้ประเพณีกำฟ้าถูกทำให้ยิ่งใหญ่กว่าเดิมตามแนวคิดประเพณีประดิษฐ์ด้วยการเชื่อมโยงกับอดีต (Hobsbawm, 1983) โดยร่วมมือกันระหว่างรัฐและชุมชน สมาชิกชุมชนบ้านป่าแดงก็ยอมรับกับผู้วิจัยว่าการจัดงานนั้นต้องประสานกันอย่างใกล้ชิดกับเจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะปี 2562 สุรพล ทับทิมแดง ผู้ใหญ่บ้านป่าแดง ได้เปรียบกับผู้วิจัยถึงความกังวลในการเชิญคนมาร่วมงานและการขายบัตรกิจกรรมพาช้าวแลง เพราะเป็นช่วงก่อนที่จะมีการเลือกตั้งทั่วไปในวันที่ 24 มีนาคม 2562 ที่การเลี้ยงฉลองหรือดำเนินกิจการใด ๆ อาจเข้าข่ายกระทำความผิดตามพ.ร.บ. ประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ.2561 ซึ่งในท้ายที่สุดก็มีการจัดงานขึ้นผนวกกับการประกอบพิธีกำฟ้าสะท้อนให้เห็นถึงกระแสโลกาภิวัตน์ที่ได้เข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันจากการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีและการโทรคมนาคมเกิดการผลิตซ้ำและสร้างใหม่ทางวัฒนธรรมและเกิดเป็นลักษณะลูกผสมทางวัฒนธรรมระหว่างวัฒนธรรมท้องถิ่นและวัฒนธรรมที่ได้รับอิทธิพลจากศาสนาอื่น (ดู Sandikci & Omeraki, 2007) พิธีกำฟ้าในชุมชนแห่งนี้ก็ได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์ทำให้ตัวพิธีมีการปรับเปลี่ยนไปจากอดีตที่ไม่มีพราหมณ์มาบวงสรวง

จากจุดเริ่มต้นในระดับอำเภอ ปัจจุบันหน่วยงานหลักในการเตรียมพิธีคือเทศบาลตำบลหนองพยอมและองค์การบริหารส่วนจังหวัดพิจิตร ที่ทำให้มีการจัดงานที่ใหญ่และทันสมัยขึ้นทุกปี เพิ่มสีสันและความหลากหลายเพื่อให้เป็นที่น่าสนใจของคนภายนอก โดยมีการละเล่นและการแสดงมหรสพเช่นดนตรี ลิเก มวย หรือแม้กระทั่งการเดินแฟชั่นโชว์ผ้าทอของไทยพวน ผู้ที่สนใจเข้าชมงานนั้นต้องซื้อบัตรเข้าชมในปี 2562 กำหนดไว้ที่บัตร 1 ใบต่อ 1 พา (หรือ 1 ชุดสำหรับอาหาร) ในราคาพาละ 800 บาท สามารถนั่งกินได้ 5-6 คน ลักษณะการนั่งกินพาล้างไม้ได้เป็นโต๊ะแต่เป็นการนั่งบนเสื่อลักษณะคล้ายขันโตกทางภาคเหนือ แต่สำหรับอาหารไม่ได้ถูกวางให้สูงเหมือนขันโตก กิจกรรมนี้ทำให้เห็นถึงกลไกที่รัฐและชาวบ้านนำเสนอโดยหยิบวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีอยู่มาประดิษฐ์ขึ้นให้เป็นสิ่งใหม่ และวัฒนธรรมนั้นถูกทำให้กลายเป็นสินค้านำเสนอขายในเวทีการท่องเที่ยวของงานประจำปี เช่นเดียวกับงานพิธีปราสาทคู่สวนแดงและกู่ฤๅษี ในอำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์ จังหวัดบุรีรัมย์ (ถนอมบุญประจง และคณะ, 2562) และงานสมโภชเพื่อเฉลิมฉลองศาลเจ้าพ่อศรีนครเตา

ในอำเภออำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครราชสีมา (นราวิทย์ ดาวเรือง และ ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ, 2563) ซึ่งเป็นการสร้างความเชื่อใหม่ที่แตกต่างจากในอดีต และอาจไม่ได้ถูกสร้างขึ้นโดยรัฐเท่านั้นแต่อาจเกิดขึ้นจากหลายสถาบัน ทั้งทางเศรษฐกิจชุมชนองค์กรเอกชนต่าง ๆ ประเพณีประเพณีประเพณีในปัจจุบันจึงเกิดการเปลี่ยนแปลงความหมายเพื่อตอบสนองสิ่งใหม่หรือทำหน้าที่ใหม่ในปัจจุบันดังความเห็นของสมาชิกในชุมชน

...กลางคืนก็จะมี การแสดงของไทยพวน การแสดงพื้นบ้าน การละเล่น การแสดงผ้าทอของไทยพวน แต่งชุดผ้าทอแล้วเดินแฟชั่น ที่เปลี่ยนแปลงก็คือว่ามีพวกร้านค้า หน่วยราชการมาสนใจ มาส่งเสริม ทำให้งานใหญ่โตขึ้น

(อนันต์ ปุระปัญญา ปราชญ์ชาวบ้าน, ผู้ให้สัมภาษณ์,
13 มกราคม 2562)

...งบประมาณจะมีจัดเตรียมไว้ทุกปี จะทำแผนไว้ทุกปีว่าเป็น ประเพณีประจำปีเทศบาลตำบลหนองพยอม จะจัดทำแผนเพื่อ สนับสนุนงาน กันเงินงบประมาณไว้ แล้วก็ได้รับการสนับสนุนจาก อบจ. ด้วย

(รุ่งลาวัลย์ สุขไมตรี, ผู้ช่วยเจ้าพนักงานประชาสัมพันธ์ เทศบาลตำบลหนองพยอม, ผู้ให้สัมภาษณ์, มกราคม 2563)

พื้นที่อาหารไทยพวนในประเพณีกำฟ้าในปัจจุบัน

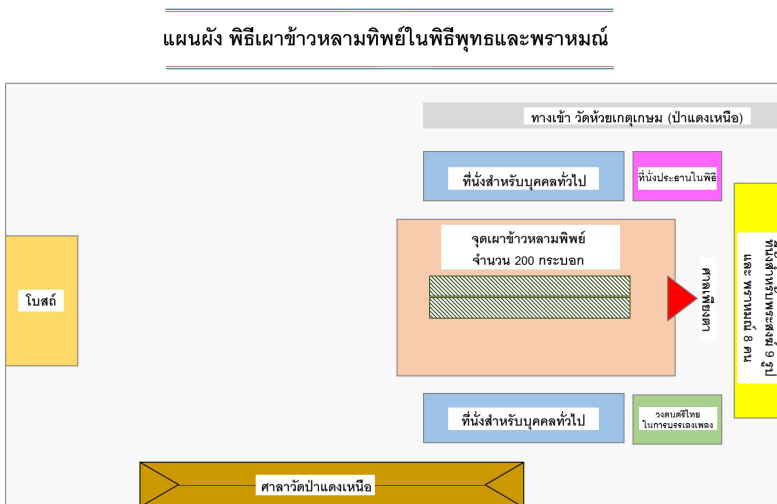
ในส่วนนี้จะนำเสนอการเปลี่ยนแปลงและการประดิษฐ์สร้างอาหารไทยพวน ในประเพณีกำฟ้าทั้ง 2 วัน เพื่อแสดงถึงความเป็น “อาหารชาติพันธุ์” ที่ดำรงอยู่คู่กับอาหารไทยหรืออาหารหลักของสังคมที่ปรากฏในพิธี ทั้งนี้ยังตอกย้ำให้เห็นถึงการ ดัดแปลงหรือการเข้ามาจัดการของรัฐที่สร้างอาหารไทยพวนให้เป็นอัตลักษณ์ ชาติพันธุ์ในบริบทที่สำคัญ ผู้เขียนนำเสนอประเด็นดังกล่าวโดยแยกพื้นที่การศึกษา อาหารในพิธีกำฟ้าออกเป็น 4 พื้นที่ คือ 1) พิธีเผาข้าวหลามทิพย์ที่มีพิธีพุทธและ พราหมณ์ประกอบ 2) อาหารที่ใช้ในกิจกรรมพาข้าวแลง 3) อาหารในพิธีพุทธทำบุญ เข้าวันกำฟ้า และ 4) กิจกรรมสาธิตการทำอาหารพวนให้นักเรียนที่มาชมงาน

1) พิธีเผาข้าวหลามทิพย์ที่มีพิธีพุทธและพราหมณ์ประกอบ

ช่วงการเผาข้าวหลามทิพย์คือวันกำต่อนที่ทำขึ้น ณ วัดป่าแดงเหนือในปีที่ ผู้วิจัยไปศึกษานั้น มีการเผาข้าวหลามทั้งหมด 200 กระบอ โดยชาวบ้านได้จัด

เรียงข้าวหลามตรงบริเวณหน้าศาลเพียงตาแถวละ 100 กระบอ ก่อนพิธีเริ่มเมื่อเวลา 15.50 น. (ดูแผนภาพ 5.1 ประกอบ) โดยพิธีเริ่มจากพระสงฆ์ 1 รูปเดินไปพรมน้ำมนต์บริเวณที่ข้าวหลามที่ตั้งอยู่เพื่อความเป็นสิริมงคล และเมื่อพระพรมน้ำมนต์เสร็จแล้ว เวลา 16.05 น. พราหมณ์ 8 คน เป็นผู้ทำหน้าที่ต่อด้วยการบวงสรวงบูชาเทวดาฟ้าดิน เพื่อให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลสำหรับการเริ่มต้นทำการเกษตรอีกครั้ง โดยมีเครื่องเซ่นประกอบพิธีกรรมวางตกแต่งไว้บนศาลเพียงตาที่ตั้งไว้ตรงจุดกึ่งกลางพิธีเพื่อให้เห็นได้ชัด ศาลเพียงตานี้มีทั้งหมด 3 ชั้น ชั้นบนสุดวางด้วยบายศรีใหญ่ และบายศรีประกอบที่เรียกว่าบายศรีปากชาม 2 ช่าง ชั้นที่สองจะเป็นหัวหมูต้ม 1 หัว ไก่ต้ม 1 ตัว และเครื่องต้มที่เป็นเหล่าขาวและน้ำเปล่าอย่างละขวด ส่วนชั้นสุดท้ายเป็นผลไม้ 9 ชนิด ได้แก่แตงโม สับปะรด กล้วย ส้มโอ มะพร้าว แอปเปิล สาลี่ ขนุน และมะยม พร้อมเหล่าขาว 1 ขวด และน้ำเปล่า 2 ขวด ซึ่งอาหารที่ใช้ในพิธีล้วนถูกซื้อมาจากตลาดแล้วนำมาแยกจัดใส่พานให้ดูสวยงาม และบางชนิดใส่ไว้ในบรรจุภัณฑ์โดยที่ไม่ได้เอาหีบห่อออก เช่นมะยมและขนุน ซึ่งแสดงถึงความทันสมัยของวิถีชีวิตที่สะท้อนในพิธีกรรมในปัจจุบันด้วย

แผนภาพ 6.1 การวางตำแหน่งของพิธีเผาข้าวหลามทิพย์

ที่มา: ผู้วิจัย

จากนั้นพราหมณ์ทั้ง 8 ได้ทำการสวด 8 ทิศเพื่อบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์บนฟ้าหรือบรรพบุรุษตามความเชื่อเพื่อความเป็นสิริมงคล โดยทั้งหมดเริ่มต้นยืนอยู่บริเวณหน้าศาลเพียงตา แล้วจุดเทียนที่บริเวณคบกะลาทั้งฝั่งซ้ายขวา ทำการเทเหล้า เทน้ำ จุดธูปเทียน และเริ่มทำการสวดเพื่ออัญเชิญเทพเทวดามายังบริเวณศาลเพียงตา เมื่อสวดเชิญเทพเทวดาแล้ว พราหมณ์ทั้งหมดได้เดินวนซ้ายเริ่มจากทิศบูรพาไปเป็นอันดับแรกและสวดแต่ละทิศ เมื่อทิศบูรพาเสร็จแล้วจึงเดินไปทิศอาคเนย์และต่อเนื่องจนครบทั้งแปดทิศ แล้วเดินกลับเข้ามาอยู่ที่นั่งเดิมบริเวณหน้าพระเป็นอันเสร็จพิธี พราหมณ์ ก่อนที่ประธานของพิธีจะทำการจุดไฟเผาข้าวหลาม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนจากภาครัฐอย่างนายอำเภอดตะพานหินหรือนายกอบจ. แต่ในปีที่ได้ไปศึกษานายศิริวัฒน์ ขจรประศาสน์ ผู้สมัครสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในขณะนั้น ได้ทำการจุดไฟพร้อมกับรองนายกอบจ. ระหว่างนั้นพระสงฆ์เริ่มบทสวดขยันโตและดำเนินต่อไปจนกว่าบทสวดจะจบ ซึ่งการประกอบพิธีตั้งแต่เริ่มจนถึงขั้นตอนนี้ใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมงเศษ

หลังจากดำเนินพิธีกรรมเสร็จสิ้น แต่ข้าวหลามยังต้องการเวลาในการเผาต่อไป ระหว่างนั้นกลุ่มชาวบ้านผู้ชายรับหน้าที่ดูแลไฟไม่ให้ลุกไหม้ข้าวหลามทิพย์ ในระหว่างนั้นชาวบ้านและผู้ที่มีส่วนร่วมเริ่มทยอยออกจากพิธีก่อนที่ข้าวหลามจะสุก เมื่อแน่ใจว่าข้าวหลามสุกกินได้แล้ว คนที่รับผิดชอบได้นำข้าวหลามทิพย์ไปเก็บไว้เพื่อเอาไปทำบุญในตอนเช้าร่วมกับข้าวหลามที่ชาวบ้านเผาเอง และได้กันบางส่วนแจกจ่ายกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและคนสำคัญที่มาร่วมพิธี

จากการสังเกตการณ์ของผู้วิจัย ผู้คนที่มาเข้าร่วมงานมีประมาณ 200 คน จากทั้งหน่วยงานราชการที่เชิญมา ชาวบ้านในและนอกชุมชน ซึ่งตอกย้ำให้เห็นถึงการที่รัฐเข้ามามีบทบาทหลักในการจัดงานประเพณีโดยใช้อัตลักษณ์ชาติพันธุ์ไทยพวนเป็นจุดขาย ขณะที่ผู้คนในชุมชนต่างก็เห็นด้วยเป็นอย่างดีเพื่อทำให้ชุมชนเป็นที่รู้จักและเป็นการสร้างรายได้ให้กับชุมชน และดังที่กล่าวไปคือ ในปีดังกล่าวเป็นช่วงใกล้ที่จะมีการเลือกตั้งทั่วไป พิธีก่าฟ้าจึงกลายเป็นพื้นที่ที่นักการเมืองชี้แนะและประชาสัมพันธ์ตนเองหรือพรรคหาเสียงก่อนการเลือกตั้ง (ดู ประจวบ จันทรหมื่น, 2560; ญัฐวิชัย โคกพานิชวงษ์, 2563) ดังนั้น พิธีเผาข้าวหลามทิพย์จึงสะท้อนถึงการสร้างอัตลักษณ์ที่ไม่หยุดนิ่งของสังคมและปฏิเสศทุนนิยมไม่ได้ในปัจจุบันของชาวบ้านป่าแดง (ดู Upton, 1996; Plant, 2008, pp. 185–187)

ภาพ 6.1 ศาลเพียงตาในพิธีเผาข้าวหลามทิพย์

ที่มา: ผู้วิจัย, วันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2562

ภาพ 6.2 นายศิริวัฒน์ ขจรประศาสน์ หนึ่งประธานในพิธีจุดไฟเผาข้าวหลามทิพย์

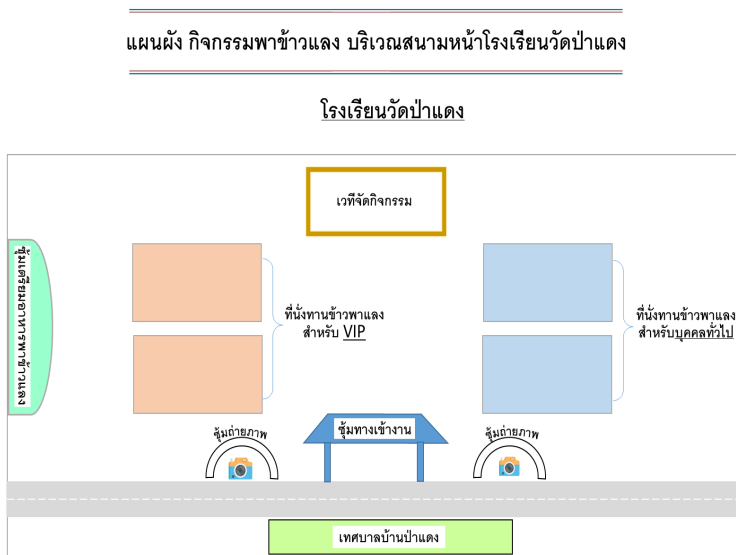

ที่มา: ผู้วิจัย, วันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2562

2) อาหารที่ใช้ในกิจกรรมเผาข้าวหลาม

หลังจากการเผาข้าวหลามทิพย์แล้ว ช่วงเย็นเป็นกิจกรรมเผาข้าวหลามที่ให้ผู้คนเข้ามารับประทานอาหารไทยพวนโดยการจำหน่ายบัตรล่วงหน้า อาหารในงานเผาข้าวหลามจะถูกจัดเตรียมขึ้นโดยกลุ่มแม่บ้านของชุมชนตั้งแต่ช่วงแปดโมงเช้า เนื่องจากต้องประกอบอาหารจำนวนมากและแบ่งกลุ่มย่อยทำอาหารแต่ละประเภทเป็นจุด ๆ เมื่อเตรียมอาหารทุกชนิดเสร็จซึ่งเป็นเวลาประมาณบ่ายสี่โมงเย็น กลุ่มแม่บ้านได้นำอาหารใส่รถกระบะขนย้ายไปยังด้านข้างของสนามหน้าโรงเรียน ที่บริเวณซุ้มสำหรับเตรียมอาหารใส่พาไว้ทางด้านซ้ายมือติดกับฝั่งที่นั่งของแขก VIP เมื่อเตรียมเสร็จก็จะนำพาที่มีอาหารไปวางไว้ยังจุดที่นั่งต่าง ๆ ก่อนงานเริ่มขึ้นในเวลา 18.00 น.

แผนภาพ 6.2 การจัดกิจกรรมพาข้าวแลง ณ สนามโรงเรียนวัดป่าแดง

ที่มา: ผู้วิจัย

สำหรับอาหารที่เตรียมขึ้นมาสำหรับ 1 พานนั้นประกอบไปด้วยหมี่โบราณ น้ำพริกปลาร้าอย่าง ผักสด ลาบหมู ไก่ดอง ไก่ทอด ข้าวเหนียว 4 ชุด ข้าวเจ้า 1 ชุด ข้าวหลาม 3-4 กระบอก น้ำเปล่า 1 ขวด น้ำอัดลม 1 ขวด น้ำแข็งถังเล็ก 1 ถัง โดยอาหารในพานไม่ได้เป็นอาหารพวนทุกชนิด หากแต่เป็นการผสมผสานระหว่างอาหารพวนที่ปรับรสชาติแล้วและอาหารไทยเพื่อให้คนนอกที่มาชมงานสามารถกินอาหารได้ เช่นน้ำพริกปลาร้าอย่างถูกเลือกแทนที่น้ำพริกปลาร้าที่เคยเสิร์ฟเมื่อปีที่ผ่านมา เนื่องจากพบว่าคนนอกชุมชนที่มาร่วมงานนั้นทานอาหารชนิดนี้ไม่ได้ ทำให้น้ำพริกปลาร้าเหลือเป็นจำนวนมาก และอาหารไทยพวนบางชนิดถูกปรับเปลี่ยนวิธีการทำและรสชาติ เช่นน้ำพริกปลาร้าอย่างที่เคยทำจากปลาร้าก็เปลี่ยนมาเป็นปลาทอดแทนรวมทั้งหอมกระเทียมและพริกที่ใช้การทอดแทนการย่าง เพื่อให้อาหารสามารถเก็บไว้ได้นานกว่าเดิม เนื่องจากต้องเตรียมอาหารจำนวนมากตั้งแต่เช้าเพื่อนำมาใช้ทำกิจกรรมในตอนเย็นจนถึงค่ำ ผัดหมี่โบราณถูกปรับรสชาติให้ออกหวานเพื่อให้เป็นของทานเล่นได้ ส่วนลาบหมูถูกดัดแปลงน้อยที่สุดให้คงรสชาติพวนดั้งเดิม ซึ่งต่างจากลาบหมูในท้องตลาด เช่นเดียวกับไก่ดองที่ยังคงความเป็นพวนไว้ สิ่งที่ไม่ใช่อาหารไทย

พวณที่ถูกเพิ่มเข้ามาคือไก่ทอด ที่เตรียมไว้ให้เด็กที่มาจากกับผู้ใหญ่และอาจกินอาหารชนิดอื่นไม่ได้

การคัดเลือกอาหารในแต่ละปีนั้น จากการพูดคุยกับตัวแทนกลุ่มแม่บ้าน จึงทำให้ทราบว่าทางกลุ่มต้องทำรายการอาหารส่งไปให้หน่วยงานที่ร่วมจัดอย่างเทศบาลตำบลหนองพยอมพิจารณาเห็นชอบก่อนที่จะเตรียมหาซื้อวัตถุดิบมาประกอบ และในแต่ละปีนั้นอาหารในพาก็จะสับเปลี่ยนกันไปเพื่อลดความจำเจ แต่หลักการคือเป็นอาหารพวณที่แสดงถึงความเป็นชาติพันธุ์ และอาหารทั่วไปเพื่อให้คนนอกสามารถทานได้

...อาหารแต่ละปีก็จะสับเปลี่ยนกันไป เอาเป็นไทยพวณ แต่ลาบ ไก่ดอง ข้าวหลามจะไม่ขาดเพราะมันเป็นอาหารหลัก มีไก่ทอด แกงหน่อไม้ บางทีคนนอกเข้ามาหรือแขกวีไอพี (VIP) เขาทานไม่ได้ เราก็ต้องทำให้มันทันสมัย ต้องปรับเปลี่ยนให้เขาทานได้ เขาเสียเงินมาซื้อแล้ว เราก็ต้องทำให้ดี ของที่มีปลาร้าใส่เขาจะไม่ชอบ แยกเขาไม่ทาน ก็จะเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นที่ไม่ใส่ปลาร้าแทน

(เบญจมาศ ผิวเพชร ตัวแทนกลุ่มแม่บ้าน, ผู้ให้สัมภาษณ์,
12 มกราคม 2562)

...พาข้าวแกลงเป็นกิจกรรมหนึ่งในกำฟ้า ให้เห็นว่าคนพวณเขากินข้าวเย็นกันแบบนี้จะจะมีลาบแจ่ว แกงหน่อไม้ ไก่ดอง แต่อาหารมันก็ต้องหลากหลาย เพราะคนอื่นก็เข้ามาด้วยมันก็ต้องสากลเพิ่มขึ้นมาเพื่อให้คนนอก ๆ ที่เขามาทานได้ อาหารก็จะสากลทันสมัยมีความเป็นไทย เช่น หมูทอด ไก่ทอด

(สังวร เหลืองสนิท ตัวแทนกลุ่มแม่บ้าน, ผู้ให้สัมภาษณ์,
12 มกราคม 2562)

ภาพ 6.3 อาหารในพาข้าวแลง

ที่มา: ผู้วิจัย, วันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2562

จะเห็นได้ว่าพาแลงสะท้อนให้เห็นถึงการมีอยู่ของความเป็นพวนในประเพณีทำฟ้าที่ต้องมีอาหารไทยหรืออาหารหลักของสังคมเป็นส่วนผสม และแสดงให้เห็นถึงตำแหน่งแห่งที่ของอาหารชาติพันธุ์ในกิจกรรมที่ด้านหนึ่งก็ต้องสะท้อนอัตลักษณ์กลุ่มในสังคมไทย (ดู Appadurai, 1988; Ashley et al., 2004, pp. 75–90) ขณะที่อีกด้านก็เชื่อเชิญให้คนสามารถกินได้ภายใต้บริบทที่การท่องเที่ยวยุคใหม่ต้องมีการประกอบและกิจกรรมที่สร้างความตื่นตาตื่นใจเป็นประสบการณ์แปลกใหม่ของผู้เข้าร่วม (Sandikci & Omeraki, 2007) โดยในงานมีการตั้งเวทีตรงกลางริมขอบสนามหญ้าด้านหน้าโรงเรียน สำหรับฝั่งซ้ายขวาด้านหน้าเวทีเป็นที่นั่งสำหรับทานข้าวพาแลง ฝั่งซ้ายเป็นของแขกสำคัญหรือวิไอพีที่ได้รับเชิญมาและแขกซื้อบัตรจากหน่วยงานราชการ เช่นผู้ว่าราชการจังหวัดพิจิตร ตำรวจ สมาชิกอบจ. นายอำเภอ ตัวแทนโรงเรียน และจากหน่วยงานราชการอื่น ๆ ประมาณ 100 พา ส่วนฝั่งขวาเป็นที่นั่งของบุคคลทั่วไปที่ซื้อบัตรเข้าชมล่วงหน้าอีก 100 พา ดังที่แสดงในแผนภาพ 5.2 คนที่มาร่วมงานระดับวิไอพีแต่งกายด้วยผ้าทอของไทยพวนและนุ่งซิ่น บ้างก็แต่งกายทั่วไปคือสวมเสื้อยืด เสื้อเชิ้ต และกางเกงขายาว สำหรับบรรยายภาคโดยทั่วไปแขกทุกคนเมื่อมาถึงงานแล้วต้องแลกบัตรที่ซุ่มทางเข้าหน้างานก่อน ซึ่งคนส่วนใหญ่มักถ่ายรูปบริเวณซุ้มนิทรรศการเกี่ยวกับไทยพวน และการจัดแสดงผ้าทอที่มีนางแบบใส่มาให้ชมและร่วมถ่ายรูป รวมถึงซุ้มที่เป็นจุดตกแต่งให้คนร่วมงานได้ถ่ายรูป

เมื่อเสร็จสิ้นการถ่ายรูป ผู้เข้าร่วมงานได้รับแจกข้าวหลามให้ถือไปนั่งยังหมายเลขที่จองไว้ โดยมีพนักงานที่ดูแลสถานที่พามาอยู่ที่นั่ง ซึ่งคนที่ทำหน้าที่แลกวบัตรและดูแลสถานที่ก็มาจากเทศบาลหนองพยอม เมื่อแขกได้นั่งยังจุดที่พาลงตั้งอยู่แล้วก็สามารถกินอาหารที่วางไว้บนพอาอยู่แล้วได้ในระหว่างรอพิธีเปิดอย่างเป็นทางการโดยผู้ว่าราชการจังหวัดพิจิตรด้วยการชมการแสดงต่าง ๆ บนเวที จนกระทั่งเวลาประมาณ 19.20 น. เริ่มมีการแห่ขบวนพาข้าวแลงโดยกลุ่มแม่บ้านที่ตั้งต้นแถวมาจากสำนักงานเทศบาลที่อยู่ฝั่งตรงข้าม ในขบวนแบ่งออกเป็น 3 ช่วง ช่วงต้นขบวนเป็นนางรำจากกลุ่มแม่บ้านไทยพวนแต่งกายผ้าทอบ้านป่าแดงชุดสีแดง ช่วงกลางขบวนเป็นกลองยาวที่แห่มาเพื่อเพิ่มความครึกครื้น โดยคนแห่ขบวนใส่เสื้อผ้าลายดอกสีลันสดสี และท้ายขบวนเป็นกลุ่มเด็กผู้หญิงในชุมชนแต่งกายด้วยชุดพวนสีน้ำเงินห่มสไบสีชมพูหอบกระเจาดพาข้าวแลงมาให้ชม ซึ่งคนที่ร่วมงานสามารถเข้าไปร่วมรำกับขบวนได้ การแห่ขบวนเสร็จสิ้นเมื่อเดินถึงหน้าเวที จากนั้นเป็นการแสดงของนักเรียนโรงเรียนวัดป่าแดงบนเวที และการเดินแบบแฟชั่นโชว์ผ้าทอไทยพวนที่ขึ้นชื่อเรื่องความสวยงามของลายผ้า

จนเวลา 20.25 น. นายวรพันธุ์ สุวัณณสุล ผู้ว่าราชการจังหวัดพิจิตรในขณะนั้นได้เดินทางมาถึงและเป็นประธานกล่าวเปิดงาน โดยมีนายไชยยา สมถวิล นายอำเภอตะพานหินเป็นผู้กล่าวรายงาน โดยเริ่มต้นจากการระบุถึงตำบลและหมู่บ้านในอำเภอตะพานหินที่มีคนไทยพวนอาศัยอยู่ และเน้นถึงความสำคัญของพิธีกำฟ้าที่ชุมชนได้เตรียมงานและอาหารที่สะท้อนความเป็นอัตลักษณ์ไทยพวน เช่น ขนมจีนขนมตาควาย ขนมข้าวเกรียบว่าว ขนมข้าวโค้ง ขนมกงแห่ ขนมตากระทะ และข้าวหลาม นายไชยยาได้ย้ำถึงวัตถุประสงค์ในการจัดงานที่มีอยู่ 5 ข้อ ประกอบด้วย 1) เพื่อสนับสนุนและอนุรักษ์ ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นให้คงอยู่ 2) เพื่อปลูกจิตสำนึกให้ชุมชนท้องถิ่นมีความตระหนักและให้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฟื้นฟูและสืบสานภูมิปัญญาที่ดั้งเดิมที่เป็นวิถีชีวิตและค่านิยมที่ดั้งเดิมของชาวไทยพวน 3) เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นไปใช้ให้เกิดพัฒนาคุณภาพชีวิตทางสังคมได้มีประสิทธิภาพ 4) เพื่อประชาสัมพันธ์ประเพณีกำฟ้าไทยพวนให้ถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนประเพณีวัฒนธรรมทั้งภายในท้องถิ่นและจังหวัดต่อไป และ 5) เพื่อเป็นการส่งเสริมใช้ผ้าทอพื้นบ้านป่าแดงให้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย และเป็นการสร้างงานและรายได้สู่ชุมชน จะเห็นได้ว่าคำกล่าวรายงานได้สะท้อนบทบาทของงานพิธีหรือกิจกรรมที่สร้างขึ้นในยุคทุนนิยมภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ได้อย่างชัดเจน (Khalaf, 2000; Sandikci & Omeraki, 2007; Huang, Han &

Fang, 2011)

จากนั้นนายวรพันธุ์ ผู้ว่าฯ พิจิตรได้กล่าวขอบคุณนายอำเภอและหน่วยงานที่มีส่วนร่วมในการจัดพิธีกำฟ้าในฐานะที่เป็นประเพณีท้องถิ่นที่ดั้งเดิมและช่วยกันสืบสานจนมีการจัดมาถึง 40 ปี การจัดประเพณีนอกจากจะเป็นการส่งเสริมประเพณีอันดั้งเดิมแล้ว ที่สำคัญคือยังเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยว และกล่าวถึงสินค้าสำคัญ of ชุมชนคือผ้าทอที่มีการใส่และขายออกสู่พื้นที่อื่นและจังหวัดใกล้เคียง ซึ่งกิจกรรมทั้งหมดเป็นการแสดงความรักและสามัคคีในการส่งเสริมและสืบสานประเพณีที่ดีไว้ เมื่อกล่าวจบผู้ว่าฯ พิจิตรได้ตีฆ้อง 3 ครั้ง แสดงสัญลักษณ์การเปิดงานกิจกรรมพาข้าวแฉงโดยสมบูรณ์ จากนั้นเป็นการแสดงบนเวทีอย่างต่อเนื่อง

จะเห็นได้ว่ากิจกรรมพาข้าวแฉงสะท้อนให้เห็นถึงการประดิษฐ์สร้างของเดิมให้อยู่ในรูปแบบใหม่เพื่อตอบรับเป้าหมายการจัดงานในปัจจุบัน และความสัมพันธ์ของรัฐและชุมชนที่จัดรายการอาหารให้คนภายนอกสามารถกินได้ โดยชุมชนจะต้องส่งรายชื่ออาหารให้หน่วยงานที่รับผิดชอบพิจารณา ก่อน ซึ่งเป็นไปตามที่ฮอบส์บอว์ม (Hobsbawm, 1983) เสนอถึงประเพณีประดิษฐ์ประเภทหนึ่งที่ทำให้ความชอบธรรมต่อสถาบัน สร้างสถานะหรือความสัมพันธ์ของอำนาจ นอกจากนี้ การจัดกิจกรรมพาข้าวแฉงยังตอบย้ำถึงการร่วมสร้างประเพณีประดิษฐ์ให้สมบูรณ์ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์สอดคล้องกับงานของเจนสุดา สมบัติ (2548) ที่ศึกษาการรับรู้ การนิยามตัวตน การแสดงความเป็นพวนจากกิจกรรมต่าง ๆ ทางวัฒนธรรม และเสนอว่าคนพวนมีการปรับตัวภายใต้ความเป็นไทยร่วมสมัย ขณะที่อีกด้านก็คล้ายกับงานของนิชธิมา บุญเฉลียว (2553) ที่นำเสนอความเป็นไทยผ่านการกินอาหารแบบขันโตกดินเนอร์ซึ่งเป็นทั้งการยืนยันอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ในสังคมไทยและนำเสนออัตลักษณ์ดังกล่าวในพื้นที่การท่องเที่ยว แต่บทความนี้พยายามชี้ให้เห็นถึงมิติอาหารของพิธีกรรมที่บางส่วนก็ถูกดัดแปลงปรับเปลี่ยนเพื่อการดำรงอยู่ของอาหารชาติพันธุ์ในสังคมไทย

อีกวัตถุประสงค์หนึ่งของการจัดงานอันยิ่งใหญ่ที่ชุมชนต้องการคือการทำให้ประเพณีกำฟ้าเป็นพื้นที่ของคนในครอบครัวหรือเครือญาติได้กลับมารวมตัวกันในโอกาสสำคัญ ชุมชนจึงสนับสนุนที่รัฐเข้ามาช่วยส่งเสริมกิจกรรมด้วยการเชิญชนคนภายนอกให้เข้ามาด้วยการจัดงานที่ใหญ่โตผ่านการประชาสัมพันธ์หลากหลายช่องทาง นอกจากการจัดทำป้ายไวนิลตามจุดต่าง ๆ เช่น บริเวณสี่แยกสะพานหินและรถติดประกาศเพื่อวิ่งประชาสัมพันธ์แล้ว ยังอาศัยโซเชียลมีเดียเช่นเฟซบุ๊ก (Facebook) ของพิจิตรทีวีดอทคอม-ตุ๊กตามัลติมีเดียที่ถ่ายทอดสดกิจกรรมผ่านสื่อ ให้ผู้คน

ภายนอกได้เห็นและสัมผัสกับประเพณีแบบเสมือนจริง (virtual) ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับท้องถิ่นโดยเฉพาะความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในและนอกชุมชนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ที่มีเทคโนโลยีการสื่อสารเข้ามามีบทบาทในการดำเนินชีวิต (Friedman, 1994) นอกจากนี้ ในปีที่ผู้วิจัยไปเก็บข้อมูลเป็นช่วงที่กำลังจะมีการเลือกตั้งทั่วไปจึงทำให้มีผู้สมัครสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร 2-3 คน เดินทางมาแนะนำตัวมาแจกในงานด้วย สะท้อนการเป็นพื้นที่ที่ถูกใช้ประโยชน์ทางการเมืองเช่นเดียวกับงานศพหรืองานบุญอื่น ๆ แต่ในงานนี้สะท้อนว่างานกิจกรรมประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของการแสดงอำนาจและหาผลประโยชน์ของคนกลุ่มต่าง ๆ ของการเปลี่ยนผ่านในสังคมไทยจนกลายเป็นแนวทางปกติ (ประจวบจันทร์หมื่น, 2560; ฅัญฐ์ชวัล โคกภาพานิชวงษ์, 2563)

3) อาหารในพิธีพุทธทำบุญเช้าวันก่าฟ้า

หลังวันก่าต่อนคือวันก่าฟ้าซึ่งชุมชนได้ทำพิธีพุทธในตอนเช้าด้วยการทำบุญตักบาตรเพื่ออุทิศบุญกุศลให้แก่บรรพบุรุษ สมาชิกบ้านป่าแดงส่วนใหญ่ในวัยกลางคนและผู้สูงอายุเดินทางมาทำบุญที่วัดกันในช่วงเวลา 07.00 น. เตรียมอาหารคาวหวานที่ซื้อมาจากตลาดและทำเอง มีทั้งอาหารไทยพวนและไทยปะปนกันไป อาหารไทยพวนเป็นพวกน้ำพริก แกงหน่อไม้ ขนมจีน แกงซี่เหล็ก และปลาต้ม ส่วนอาหารไทยนั้นก็มีหลากหลายกว่า ไม่ว่าจะเป็นผัดผักปลาค้อ ผัดหมี่ แกงจืดเต้าหู้ พะแนงหมู แกงไก่ ปลาทอด ต้มพะไล ไช้เจียว ต้มปลา และห่อหมก รวมถึงผลไม้เช่นส้ม สับปะรด กัลลวย มะละกอ มะม่วง แอปเปิล สาลี่ และของหวานเช่นบัวลอย ขนมเค้ก ขนมหม้อแกง ขนมต้ม ตะโก้ ลอดช่อง และขนมถ้วยฟู ขนมหรือของหวานที่น้ำจะสะท้อนความเป็นพวนอย่างหนึ่งคือขนมต้มที่ชาวพวนเรียกว่าขนมตาควาย ส่วนสิ่งที่ขาดไม่ได้คือข้าวหลาม ที่ผู้คนนำมาทำบุญค่อนข้างมากกว่าปกติ บางส่วนเป็นข้าวหลามทิพย์ที่ผ่านการทำพิธีในวันก่าต่อน และข้าวหลามที่ชาวบ้านเผาเองเพื่อนำมาทำบุญตามความเชื่อว่าการนำข้าวหลามมาทำบุญตอนเช้าในวันก่าฟ้าถือเป็นสิริมงคลจากการสังเกตของนักวิจัย พบว่าอาหารที่ชาวไทพวนป่าแดงนำมาทำบุญนั้นผสมผสานกันระหว่างไทยและพวน และการกะจากสายตาพบว่าอาหารไทยมากกว่าพวนด้วยซ้ำ แสดงให้เห็นว่าชาวไทยพวนบ้านป่าแดงนั้นกินอาหารไทยมากกว่าอาหารพวนในชีวิตประจำวัน อาหารไทยพวนในฐานะอาหารชาติพันธุ์จะถูกนำเสนอในบริบทที่ต้องการเน้นความเป็นไทยพวนให้เด่นชัดอย่างเช่นที่ปรากฏในกิจกรรมพาแลง นอกจากนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าอาหารที่นำมาทำบุญก็เป็นประเภทที่ซื้อได้ตามท้องตลาดเพื่อความสะดวกสบาย ซึ่งสะท้อนการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตไปตามสถานการณ์

ภาพ 6.4 และ 6.5 อาหารที่นำมาทำบุญในพิธีพุทธเช้าวันกำฟ้า; ข้าวหลามที่ชาวไทยพวนนำมาทำบุญ

ที่มา: ผู้วิจัย, วันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2562

4) อาหารที่ใช้สาธิตให้นักเรียนที่มาชมงาน

ในช่วงสายของวันกำฟ้า ทางชุมชนบ้านป่าแดงร่วมกับเทศบาลตำบลหนองพยอมได้จัดกิจกรรมสาธิตการทำอาหารไทยพวน ซึ่งชาวบ้านบางคนถือว่าเป็นการให้ทานไปด้วยเมื่อทำบุญเสร็จ โดยกลุ่มแม่บ้านในชุมชนและผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้จัดเตรียมสถานที่ที่จัดขึ้นในพื้นที่วัดป่าแดงเหนือ โดยมีนักเรียนโรงเรียนป่าแดงคอยให้การสนับสนุน ดังนั้นในวันนั้นเด็กนักเรียนจึงไม่ต้องเข้าชั้นเรียน ทางคณะผู้จัดกิจกรรมได้เชิญนักเรียนจากโรงเรียนที่ตั้งอยู่นอกชุมชนในอำเภอตะพานหินมาเรียนรู้และลองทำรวมถึงชิมอาหารไทยพวน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการแสดงวิถีชีวิตชาวไทยพวนให้คนนอกกลุ่มรับรู้ การสาธิตมีทั้งอาหารคาวและอาหารหวานที่คนไทยพวนบ้าน

ป่าแดงบอกว่าเป็นอาหารและขนมไทยพวนที่ขึ้นชื่อ มีด้วยกันทั้งสิ้น 8 ชนิด ประกอบด้วย ข้าวปุ้น (ขนมจีน) ข้าวจี๋ ขนมตาดกระทะ ขนมกล้วยแคะ ขนมตาดวาย ขนมกงแหน ข้าวเกรียบวาว และขนมข้าวไส้ ซึ่งขนมบางชนิดมีหน้าตาและรสชาติคล้ายกับขนมไทยที่รู้จักกันทั่วไป เช่นขนมข้าวไส้มีหน้าตาและรสชาติเหมือนข้าวเหนียวเปียก ซึ่งมีวิธีการทำเหมือนข้าวเหนียววาลุยของชุมชนบ้านโพธิ์ศรี อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี ที่นำเสนอในรายการ*ทั่วถิ่นแดนไทย*ของสถานีไทยพีบีเอส (2560) และขนมตาดวายก็คือขนมต้มของไทย รวมถึงอาหารชนิดที่มีความเป็นพวนที่ไม่คล้ายคลึงกับอาหารไทยอย่างขนมตาดกระทะและขนมกล้วยแคะ

การสาธิตอาหารนี้ถือเป็นกิจกรรมใหม่ที่ถูกเพิ่มขึ้นมาโดยเทศบาลตำบลหนองพยอมเป็นผู้ริเริ่ม ในอดีตกิจกรรมในพิธีกำฟ้ามีเพียงการบุญตักบาตร การเล่นกีฬา และการละเล่นพื้นบ้าน ดอกย้ำประเด็นของฮอบส์บอว์ม (Hobsbawm, 1983) เรื่องประเพณีประดิษฐ์ที่มีจุดประสงค์หนึ่งคือการกล่อมเกลாதงสังคม (socialization) หรือการดำรงไว้ซึ่งความเชื่อ ระบบคุณค่าและธรรมเนียมในการปฏิบัติหรือพฤติกรรมของผู้คน

...งานสาธิตมีมาพร้อมเทศบาล จะมอบให้ผู้ใหญ่บ้านแล้วก็กลุ่มแม่บ้านที่เป็นคณะกรรมการมาช่วยทำ จัดขึ้นเพื่อให้เห็นวิถีชีวิตพวนอาหารของพวนว่ามีอะไรบ้าง เป็นอาหารขึ้นชื่อ แล้วก็จะจัดเฉพาะงานกำฟ้า เพราะเป็นงานประจำปี

(รุ่งลาวัลย์ สุขโมตรี ผู้ช่วยเจ้าพนักงานประชาสัมพันธ์เทศบาลตำบลหนองพยอม, ผู้ให้สัมภาษณ์, 17 มกราคม 2563)

ภาพ 6.6 บรรยากาศการสาธิตทำขนมไทยพวนสำหรับนักเรียนที่มาร่วมงาน

ที่มา: ผู้วิจัย, วันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2562

กิจกรรมสาธิตอาหารจึงสะท้อนให้เห็นการสื่อสารอัตลักษณ์ของไทยพวนให้กับคนภายนอก และเลือกอาหารเป็นเครื่องมือที่สามารถเข้าถึงคนได้ไม่ยาก จะเห็นได้ว่าชุมชนเลือกข้าวบูนและข้าวจีมานำเสนอความเป็นไทยพวน ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาและรายการโทรทัศน์ที่พูดถึงอัตลักษณ์อาหารสำคัญที่ปรากฏในประเพณีกำฟ้าตามที่ได้อธิบายไปข้างต้น อีกทั้งอาหารยังแสดงนัยของการดำรงอยู่ของอาหารพวนในฐานะอาหารชาติพันธุ์ที่ถูกทำให้เด่นชัดขึ้น ดังที่กล่าวแล้วว่าอาหารและขนมไทยพวนบางประเภทมีวิธีทำ หน้าตา และรสชาติคล้ายกับอาหารไทยแต่ชุมชนก็เลือกที่จะสื่อสารกับกับสาธารณะด้วยคำเรียกของคนไทยพวนเพื่อเป็นการตอกย้ำอัตลักษณ์ว่าเป็นความเป็นไทยพวน แม้ว่าจะผสมผสานกับความเป็นไทยจนแยกไม่ออกแล้วก็ตาม เพราะอาหารและขนมเหล่านี้ล้วนก็มีขายในท้องตลาดและเวลาไปซื้อของในตลาด คนไทยพวนก็คงเรียกชื่อไทยของขนมและอาหารมากกว่าคำพวนเสียด้วยซ้ำ (ดู Appadurai, 1988; Ashely et al., 2004, pp. 75–90) จึงเห็นได้ว่าแม้ว่าอัตลักษณ์ไทยพวนในชุมชนแห่งนี้ได้ผสมกลมกลืนเข้ากับความเป็นไทย แต่ชุมชนก็พยายามที่จะรักษาอัตลักษณ์ในบริบทหรือโอกาสที่สำคัญเพื่อทำให้เห็นถึงการดำรงอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ตนในสังคมไทย

สรุป

ความพยายามคงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ของคนไทยพวนในชุมชนบ้านป่าแดง ผ่านประเพณีกำฟ้า ทำให้เข้าใจถึงบริบทความสัมพันธ์ของรัฐและชุมชน ซึ่งรัฐเข้ามาหยิบฉวยวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมและดึงดูดกลุ่มคนภายนอกให้เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวในช่วงพิธีสำคัญของวัฒนธรรมในยุคโลกาภิวัตน์ และนำเสนอในรูปแบบของกิจกรรมต่าง ๆ แต่งานศึกษานี้สนใจมิติอาหารซึ่งพบว่าในงานศึกษาเกี่ยวกับประเพณีกำฟ้าที่ถูกรักษาและดัดแปลงภายใต้แนวคิดประเพณีประดิษฐ์ในงานศึกษาที่ผ่านมายังไม่ได้ให้ความสนใจมากนัก พื้นที่อาหารที่ปรากฏในประเพณีนี้ประกอบด้วย การเผาข้าวหลามทิพย์และกิจกรรมพาข้าวแดงในวันกำต้อน การทำบุญตักบาตรและ กิจกรรมชาติอาหารพวนในวันกำฟ้า ซึ่งสะท้อนให้เห็นการประดิษฐ์ทางประเพณีสัมพันธ์กับการสร้างอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ในบริบทของสังคมไทยภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ที่ความเป็นชาติพันธุ์ถูกดัดแปลงและเพิ่มมูลค่าให้กลายเป็นสินค้า (Upton, 1996; Plant, 2008)

การดำรงชาติพันธุ์ในบริบทโลกาภิวัตน์จึงยิ่งต้องอาศัยความร่วมมือของชุมชน โดยการสนับสนุนของรัฐในการประดิษฐ์ประเพณีเพื่อทำให้พื้นที่ของพิธีกรรมได้ขับเคลื่อนความเป็นอัตลักษณ์ให้เด่นชัดขึ้น แม้ว่าด้านหนึ่งอัตลักษณ์ไทยพวนได้ผันแปรหรือมีพลวัตท่ามกลางความทันสมัย (เจนสุตา สมบัติ, 2548) แต่อีกด้านก็ยังคงยึดโยงกับวิถีชีวิตในอดีตและใช้เป็นเครื่องมือสร้างสรรค์สิ่งใหม่เพื่อรับใช้วัตถุประสงค์ในปัจจุบัน การจัดงานกำฟ้าจึงเป็นการสร้างประเพณีประดิษฐ์ของชุมชนและรัฐร่วมกัน โดยรัฐได้ประโยชน์ในการสร้างกิจกรรมเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาชุมชน ขณะที่ชุมชนได้อาศัยรัฐในการสร้างพื้นที่การดำรงของชาติพันธุ์ในสังคมไทย

อาหารไทยพวนที่ปรากฏในพื้นที่ประเพณีกำฟ้าจึงเป็นอีกองค์ประกอบที่ทำให้เห็นความเป็นอาหารชาติพันธุ์ในสังคมซึ่งทำหน้าที่แสดงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ ขณะเดียวกันก็ต้องถูกประนีประนอมดัดแปลงรสชาติหรือวิธีการในพื้นที่ประเพณีประดิษฐ์ ที่อัตลักษณ์ต้องถูกแสดงออกอย่างชัดเจนและเข้มข้นเพื่อเพิ่มมูลค่าภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ และทำให้เห็นถึงการแสดงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ที่สะท้อนพลวัตความหลากหลายไม่เป็นหนึ่งเดียว และไม่หยุดนิ่งท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคม

เอกสารอ้างอิง

- เจนสุตา สมบัติ. (2548). *ความเป็นพวนในปรากฏการณ์ความเป็นไทยร่วมสมัย*. (วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). ปทุมธานี: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เจษฎ์ พรหมวังษา. (2559). *การอนุรักษ์และสืบสานประเพณีกำฟ้าของชาวไทยพวนบ้านฝายมูลอำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน* (วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ณัฐชวัล โกคาพานิชวงศ์. (2563). การปรับโครงสร้างบุญประเพณี: เศรษฐกิจแบบศีลธรรมในสังคมชาวนาร่วมสมัยและการเปลี่ยนผ่านสู่สังคมหลังชาวนาในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทอีสาน กรณีศึกษาชุมชนบ้านศรีโคกออก อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดอุดรธานี. *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*, 16(2), 149–188.
- ณอม บุญประจง, ฉลอง พันธุ์จันทร์, และธีระพงษ์ มีโธสง. (2562). ความทรงจำพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์กับประเพณีประดิษฐ์ของชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงศาสนาในเขตพื้นที่อำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์ จังหวัดบุรีรัมย์ กรณีศึกษา: ปรางค์กู่สวนแตงและกู่ฤๅษี. *KKU International Journal of Humanities and Social Sciences*, 6(3), 69–95.
- ท้าวถิ่นแดนไทย. (30 กันยายน 2560). *ท้าวถิ่นแดนไทย: วิถีไทพวนบ้านโพธิ์ศรี บางปลาม้า จ.สุพรรณบุรี* [ไฟล์วิดีโอ]. สืบค้นจาก <https://youtu.be/KQE-5Fy1pMdY>
- ไทยบันเทิง ไทยพีบีเอส. (7 กุมภาพันธ์ 2557). *รายการข่าวศิลปะบันเทิง: ประเพณีกำฟ้า สระบุรี* [ไฟล์วิดีโอ]. สืบค้นจาก https://youtu.be/3h9v8L_zfXc
- ไทยพีบีเอส นิวส์. (12 กุมภาพันธ์ 2559). *อิมมอร์ตัส: อาหารชาวไทยพวนในประเพณีกำฟ้า* [ไฟล์วิดีโอ]. สืบค้นจาก https://youtu.be/6tLH_0QVsNk
- ไทยรัฐ. (17 มกราคม 2561). *ตะลอนกินที่หมู่บ้านไทยพวน 117-01-611 ตะลอนข่าวเช้า* [ไฟล์วิดีโอ]. สืบค้นจาก <https://youtu.be/WDKeEXCNz1M>
- ไทยรัฐ. (25 มกราคม 2561). *เที่ยวชมวัฒนธรรมไทยพวนบ้านทราย จ.ลพบุรี 125-01-611 ตะลอนข่าวเช้า* [ไฟล์วิดีโอ]. สืบค้นจาก <https://bit.ly/2Mwhwhk>
- ธนวรรธน์ นิธิพานนท์. (2558). ประเพณีประดิษฐ์กับการเปลี่ยนแปลงที่หัวหิน. *วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์*, 32(3), 142–158.

นราวิทย์ ดาวเรือง และทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. (2563). เจ้าพ่อศรีนครเตา: การกลายเป็นผีใหญ่ภายใต้ความหลากหลายทางความเชื่อ กรณีบ้านเมืองเตาอำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ช่วงหลังปี 2540–ปัจจุบัน. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา*, 28(1), 324–350.

นิชิตมา บุญเฉลียว. (2553). อาหารกับพิธีกรรม: การประดิษฐ์สร้างความทรงจำทางสังคมของชาวลือพลัดถิ่นในเชิงคำ จังหวัดพะเยา. *วารสารศิลปศาสตร์*, 2(2), 108–130.

บังอร ปิยะพันธุ์, ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, และกาญจน์ ละอองศรี. (2541). *ลาวในกรุงรัตนโกสินทร์*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

บุญยสฤษฎ์ อเนกสุข, และอารีรัตน์ เรืองกำเนิด. (2550). *พลวัติประเพณีบุญก่าฟ้าของชาติพันธุ์พวนในบริบทการท่องเที่ยวของประเทศไทย*. อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

ประจวบ จันทร์หมื่น. (2560). อำนาจในสังคมชาวนา: มองผ่านพิธีกรรมงานบุญพะเหวดของคนอีสาน. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 8(1), 1–25.

ปรียาณี ทุ้โพเราะ. (2552). *การสื่อสารภายในชุมชนลาวพวนในการธำรงรักษาอัตลักษณ์ประเพณีบุญก่าฟ้า* (วิทยานิพนธ์ ปริญญามหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

โพธิ์ แชนมล้ำเจียก. (2537). *ตำนานไทยพวน*. กรุงเทพฯ: ก.พลพิมพ์ พรินต์ติ้ง.

ยุพิน แทนมณี, สะไบพร รัตถา, สนิย์ เย็นขัน, สุพัตรา เร้าวงษ์, และอุฬุภากร วิจิตรพัชรภรณ์. (2547). *ประเพณีก่าฟ้าของชาวไทยพวน ตำบลบ้านทรายอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี* (วิทยานิพนธ์ ปริญญามหาบัณฑิต). พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร.

ยุรี ไบตระกุล. (2537). *พิธีบุญก่าฟ้าของลาวพวน: กรณีศึกษาหมู่บ้านพวน ตำบลบางน้ำเขียว อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี*. (วิทยานิพนธ์ ปริญญามหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วรา ชาภูคำ. (2556). *อัตลักษณ์ไทยพวน: กรณีศึกษาไทยพวน ตำบลบ้านกล้วยอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี* (วิทยานิพนธ์ ปริญญามหาบัณฑิต). นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

วอยซ์ทีวี. (26 กันยายน 2558). *สำรวจจิตพิภพพวนฝั่งคลอง [ไฟล์วิดีโอ]*. สืบค้น

จาก <https://youtu.be/4hhSqGAKyrU>

วีระพงศ์ มีสถาน. (2539). สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์พวน. นครปฐม: สถาบันวิจัย
ภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.

สำนักงาน กศน. จังหวัดสิงห์บุรี. (2560). *ประเพณีกำฟ้า ต.บางน้ำเชี่ยว อ.พรหมบุรี
จ.สิงห์บุรี* [ไฟล์วิดีโอ]. สืบค้นจาก <https://youtu.be/I2T-fj8b5NE>

สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดพิจิตร. (ม.ป.ป.). *จำนวนประชากรรายอำเภอ ตำบล
หมู่บ้าน ปี 2563 ตำบลหนองพยอม อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร*. สืบค้น
เมื่อ 25 ธันวาคม 2563, จาก <https://bit.ly/35ZFh8r>

เอ็นบีทีนิวส์ (NBTNEWS). (2560). *จังหวัดพิจิตรจัดประเพณี กำฟ้าไทยพวน ครั้งที่
38*. [ไฟล์วิดีโอ]. สืบค้นจาก <https://www.youtube.com/watch?v=DbzQz-jcL8Yc>

Anderson, B. (1983). *Imagined community: Reflections on the origin and spread
of nationalism*. London & New York: Verso.

Appadurai, A. (1988). How to make a national cuisine: Cookbooks in contemporary
India comparative studies. *Society and History*, 30(1), 3–24.

Ashley, B., Hollows, J., Jones, S., & Taylor, B. (Eds.) (2004). *Food and cultural
studies*. London & New York: Routledge.

Ferrero, S. (2002). Comida sin par. Consumption of Mexican food in Los Angeles:
“Foodscape” in a transnational consumer society. In W. Belasco & P.
Scranton (Eds.), *Food nations: Selling taste in consumer societies*
(pp.194–219) New York & London: Routledge.

Friedman, J. (1994). *Cultural identity and global process*. London, Thousand Oaks
& New Delhi: Sage Publication.

Hobsbawm, E. (1983). Introduction: Inventing traditions. In E. Hobsbawm &
T. Ranger (Eds.), *The invention of tradition* (pp.1–14). Cambridge:
Cambridge University Press.

Huang, Y., Han, G., & Fang, W. (2011). State intervention in local development:
Festivals and sustainable development in Baihe, Taiwan. *International
Journal of Agricultural Travel and Tourism*, 2(1), 31–47.

Khalaf, S. (2000). Poetics and politics of newly invented traditions in the Gulf:
Camel racing in the United Arab Emirates. *Ethnology*, 39(3), 243–261.

- Linnekin, J. (1991). Cultural invention and the dilemma of authenticity. *American Anthropologist*, 93, 446–449.
- Narayan, U. (1997). Eating cultures: Incorporation, identity, and Indian food. In *Dislocating culture: Identities, traditions, and Third World Feminism* (pp.161–88). New York & London: Routledge.
- Plant, B. K. (2008). Secret, powerful, and the stuff of legends: Revisiting theories of invented tradition. *The Canadian Journal of Natives Studies*, 28(1), 175–94.
- Post, P. (1996). Rituals and the function of the past: Rereading Eric Hobsbawm. *Journal of Ritual Studies*, 10(2), 85–107.
- Sandikci, O. & Omeraki, S. (2007). Globalization and rituals: Does Ramadan turn into Christmas?. *Advance in Consumer Research*, 34, 610–615.
- Upton, D. (1996). Ethnicity, authenticity, and invented tradition. *Historical Archaeology*, 30, 1–6.
- Yiakoumaki, V. (2006). “Local”, “Ethnic”, and “Rural” food in the emergence of “cultural diversity” in Post–EU–Accession Greece” *Journal of Modern Greek Studies*, 24, 415–445.

ชาวนาการเมือง: การเปลี่ยนมโนทัศน์จากชาวบ้านผู้ตื่นตัว สู่ผู้ประกอบการทางการเมือง

Politicizing Peasants: The Shifting Concepts from Active Villagers to Political Entrepreneurs

ชัยพงษ์ สำเนียง

บทนำ

การก่อตัวขึ้นมาของคนกลุ่มใหม่ที่ตื่นตัวทางการเมือง ซึ่งได้แสดงบทบาทเป็นผู้กระทำการทางการเมือง จนสามารถพัฒนาตัวเองกลายเป็นผู้ประกอบการทางการเมืองในที่สุด คนกลุ่มใหม่นี้มีสถานภาพทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน แม้บางส่วนอาจจะอยู่ในฐานะผู้ประกอบการทางเศรษฐกิจ แต่ส่วนใหญ่ก็ยังคงตกอยู่ในสภาพลูกจ้างคน เพราะขาดความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระบบตลาด ที่พวกเขาไร้อำนาจควบคุมและส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาเชิงโครงสร้าง

คนกลุ่มนี้เติบโตขึ้นมาภายใต้บริบทของพื้นที่ทางการเมืองในสังคมภาคเหนือ ช่วงหลังจากปี พ.ศ.2540 ซึ่งมีจุดปะทะหลักบนพื้นฐานของวาทกรรมการพัฒนาและการช่วงชิงความหมาย ที่แตกต่างและขัดแย้งกันด้านการถือครองที่ดินระหว่างรัฐและชาวบ้าน แม้การตื่นตัวทางการเมืองของชาวบ้านจะเริ่มจากการลุกขึ้นมาเคลื่อนไหวดังกล่าว แต่ก็ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างทันทีทันใดจากความขัดแย้งเฉพาะหน้าเท่านั้น เพราะพวกเขาได้ค่อย ๆ บ่มเพาะประสบการณ์ในการเคลื่อนไหวมาอย่างยาวนาน เริ่มจากการสะสมประสบการณ์ด้วยการเข้าร่วมเคลื่อนไหวในนามของสหพันธ์ชาวนาชาวไร่ ที่เรียกร้องความเป็นธรรมในการเช่านา ในระยะแรกอาจได้รับอิทธิพลทางความคิดเชิงนามธรรมของพรรคคอมมิวนิสต์อยู่บ้าง แต่ต่อมาก็หันมาให้ความสำคัญกับการต่อสู้และต่อรองกับรัฐในประเด็นรูปธรรมที่ยึดโยงอยู่กับปัญหาจริงในพื้นที่มากขึ้น และค่อย ๆ ผลักดันปัญหารูปธรรมเหล่านั้นให้กลายเป็นพื้นที่ทางการเมืองที่ขยายตัวออกไปข้ามท้องถื่น (ชัยพงษ์ สำเนียง, 2562)

การเคลื่อนไหวเช่นนี้เองได้ช่วยหล่อหลอมประสบการณ์ให้ชาวบ้านเริ่มหันมามองตนเองในฐานะเป็นผู้กระทำการทางการเมือง ที่มีความเป็นตัวของตัวเองและมีอิสระทางความคิดมากขึ้น พร้อมทั้งแสวงหาพื้นที่การเมืองทางเลือกอื่น ๆ เพิ่มขึ้น เริ่มต้นด้วยการขยายเครือข่ายของตนเองและประสานกับเครือข่ายภายนอกทั้งนักพัฒนาเอกชน (NGOs) และนักวิชาการ ซึ่งเปิดให้พื้นที่ทางการเมืองกลายเป็นพื้นที่

ของผสมผสานความรู้จากภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อยกระดับการเคลื่อนไหวในประเด็นปัญหาพร้อมในพื้นที่ที่กว้างขวางมากขึ้น

หลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญปี 2540 พื้นที่ทางการเมืองได้เปิดกว้างขึ้น และไม่ได้เป็นเพียงจุดตัดของการต่อสู้และต่อรองกับรัฐเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่ของการผสมผสานกระบวนการเรียนรู้จากการประสานกับเครือข่ายต่าง ๆ ภายนอก พื้นที่ทางการเมืองของชาวบ้านก็ได้ขยายวงออกไปอีก ผ่านการเลือกตั้งทั้งในระดับชาติและท้องถิ่น ซึ่งช่วยบูรณาการให้เครือข่ายชาวบ้านหันมาสนใจการเมืองจากการเลือกตั้งในระดับชาติมากขึ้น ในฐานะพื้นที่เรียนรู้ใหม่ เพิ่มเติมจากเดิมที่เคยจำกัดอยู่เฉพาะการเลือกตั้งในระดับท้องถิ่นเท่านั้น ด้วยความสนใจพื้นที่ทางการเมืองของการเลือกตั้งนี้เอง ชาวบ้านที่ตื่นตัวกลุ่มต่าง ๆ จึงหันมาเน้นจุดเปลี่ยนเชิงยุทธศาสตร์ด้วยการสร้างเครือข่ายแวนวอน ผ่านการประสานเครือข่ายระหว่างกลุ่มเกษตรกรด้วยตนเอง เพื่อเสริมสร้างพลังในการต่อรอง แทนการพึ่งพาเครือข่ายแนวตั้งอย่างเดียว ทั้งนี้เพราะชาวบ้านต้องการต่อสู้กับปัญหารูปรธรรมที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่ แทนที่จะผูกติดอยู่กับความคิดนามธรรมขององค์กรภายนอกเท่านั้น

ในฐานะผู้กระทำการทางการเมืองชาวบ้านกลุ่มใหม่ในชนบทที่ตื่นตัวมีความแตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับชาวบ้านในเศรษฐกิจแบบศีลธรรมที่อาจจะเคยมีอยู่ในอดีต เพราะพวกเขาไม่ได้พยายามหลีกเลี่ยงความเสี่ยงในระบบตลาดอีกต่อไป ตรงกันข้ามกลับพยายามฉกฉวยและแสวงหาโอกาสในการช่วงชิงความหมายการพัฒนาจากระบบตลาดอย่างเต็มที่ เพื่อความหวังในการบริโภคคุณภาพชีวิตที่ดี เริ่มต้นจากความพยายามเป็นผู้ประกอบการทางเศรษฐกิจที่มีฐานการผลิตและที่มาของรายได้ที่คาบเกี่ยวอยู่ทั้งฐานที่ดินและทุนอย่างหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็้นทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคมในรูปของเครือข่ายและทุนความรู้ ด้วยการจัดการอย่างยืดหยุ่นเพื่อกระจายความเสี่ยงที่มาจากการพึ่งพาเศรษฐกิจในระบบตลาดมากขึ้น

แต่การมีชีวิตอยู่ภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ซึ่งยังคงมีช่องว่างของรายได้และความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ ดำรงอยู่ เป็นเงื่อนไขสำคัญในการกดดันให้ชาวบ้านกลุ่มใหม่ในชนบทต้องตื่นตัวขึ้นมา เพื่อที่จะแสดงบทบาททางการเมืองร่วมกัน โดยไม่ได้เคลื่อนไหวเพื่อหวังผลประโยชน์ตอบแทนเฉพาะหน้าเท่านั้น หากยังแสวงหาแนวทางในการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองในฐานะผู้ประกอบการทางการเมือง ซึ่งแสดงออกอย่างชัดเจนในความพยายามเข้าไปช่วงชิงตำแหน่งผู้นำทางการเมืองระดับท้องถิ่นได้ในบางระดับ ผ่านกระบวนการเลือกตั้งท้องถิ่น หรือดำรงตำแหน่งผู้นำทางการเมืองระดับต่าง เพื่อเสริมพลังในการปรับ

เปลี่ยนโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

การยกระดับตนเองจากผู้ตื่นตัวทางการเมืองไปสู่ผู้กระทำการทางการเมืองและกลายเป็นผู้ประกอบการทางการเมืองในที่สุด ซึ่งให้เห็นถึงพลังของคนกลุ่มใหม่ในฐานะผู้ประกอบการทางเศรษฐกิจ ที่สามารถสังสมประสบการณ์ ผ่านการเข้าร่วมเคลื่อนไหวในพื้นที่ทางการเมือง พร้อมกับสร้างพื้นที่ทางการเมืองให้เปิดกว้างออกไปสู่การต่อสู้ในมิติอื่น ๆ อีกด้วย เริ่มต้นจากพื้นที่ที่เป็นจุดตัดของความขัดแย้งและการช่วงชิงความหมายเรื่องที่ดินภายใต้วาทกรรมการพัฒนา ขยายไปสู่พื้นที่ของการสร้างเครือข่ายทั้งแนวตั้งและแนวนอน ซึ่งเสริมพลังให้เกิดการผสมผสานกระบวนการเรียนรู้และสร้างทางเลือกใหม่ ๆ ในการต่อรองอย่างอิสระ จนท้ายที่สุดก็รวมการเลือกตั้งระดับต่าง ๆ เข้าไว้ในพื้นที่ทางการเมืองของพวกเขาด้วย หลังจากเข้าร่วมเคลื่อนไหวเพื่อสนับสนุนการประกาศใช้รัฐธรรมนูญปี 2540 จากประสบการณ์การเคลื่อนไหวของคนกลุ่มใหม่ในชนบท พื้นที่ทางการเมืองจึงไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะในจุดตัดของความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับรัฐเท่านั้น หากยังเป็นพื้นที่ของการต่อสู้อย่างสร้างสรรค์และหลากหลายอีกด้วย

บทความนี้พยายามทำความเข้าใจพลังทางการเมืองของคนกลุ่มนี้ ด้วยแนวคิดเรื่องการก่อตัว (emergence) ของคนกลุ่มใหม่ในชนบทภายใต้เงื่อนไข (contingency) ของการเปลี่ยนโครงสร้างชนบท (Sidman, 2013) ที่ส่งผลให้คนชนบทส่วนหนึ่งกลายเป็นผู้ประกอบการทางเศรษฐกิจ ที่มีความกระตือรือร้นทางการเมือง¹ ด้วยการพยายามเข้ามาช่วงชิงพื้นที่ทางการเมือง ในฐานะพื้นที่ของการช่วงชิงความหมาย การต่อสู้และต่อรองประเด็นปัญหาเกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการเมืองวัฒนธรรม

¹ ในมิติต่าง ๆ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงชนบทเป็นเมืองใหม่ (urbanization) หรือ กึ่งเมืองกึ่งชนบท รวมถึงการเกิดขึ้นของขบวนการสังคมนิยมใหม่ (New Social Movement) และสังคมนิยมทั่วโลกมีแนวโน้มเป็นพลังสังคมที่มีความหลากหลายทำให้ท้องถิ่นมีความหลากหลาย (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ และคณะ, 2552)

การก่อตัวขึ้นมาของคนกลุ่มใหม่ที่ตื่นตัวทางการเมือง

สังคมไทยเริ่มการพัฒนาอย่างจริงจังหลังการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 ในปี พ.ศ.2504 ด้วยการมุ่งพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยการหนุนช่วยของธนาคารโลกและประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นของ “วาทกรรมการพัฒนา” (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2545) เพื่อเปลี่ยนให้ประเทศไทยเป็นประเทศ “ทันสมัย”² แม้ความคิดดังกล่าวจะมีพื้นฐานมาจากแนวคิดของสังคมตะวันตก ในความพยายามที่จะแยกแยะให้เห็นความแตกต่างจาก “ประเทศด้อยพัฒนา” ก็ตาม แต่รัฐบาลไทยหลังจากนั้นก็กลับให้ความสำคัญกับการฉวยใช้วาทกรรมการพัฒนาเพื่อการขยายอำนาจรัฐเข้าไปในพื้นที่ชนบท ผ่านการขยายกลไกต่าง ๆ ของรัฐในระดับอำเภอและตำบล ไม่ว่าจะเป็นการจัดตั้งองค์การปกครอง โรงเรียน โรงพยาบาล และสถานีอนามัย เป็นต้น (Hirsch, 1990)

ต่อมาในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2520-2540 สังคมชนบทไทยได้ผ่านการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างขนาดใหญ่ ทั้งนี้เพราะคนชนบทไม่ได้จำกัดตัวเองอยู่แต่ในภาคเกษตรกรรมอีกต่อไป ด้วยการเพิ่มความหลากหลายของการประกอบอาชีพทั้งในและนอกภาคเกษตรกรรม สืบเนื่องมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจก่อนหน้านี้ ที่ได้ผนวกชนบทให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมโลก ด้านหนึ่งก็ได้เปิดโอกาสให้คนชนบทบางส่วนมีรายได้เพิ่มมากขึ้น ขณะที่อีกด้านหนึ่งก็เบียดขับคนชนบทที่ล้มเหลวในการผลิตเชิงพาณิชย์ให้ต้องขายที่นา จนกลายเป็นชาวนารับจ้างและแรงงานนอกภาคเกษตรกรรม บางส่วนก็รับเหมาช่วงงานมาทำที่บ้าน บางหมู่บ้านก็มีแรงงานออกจากภาคการเกษตรจำนวนมาก จนชุมชนชนบทในภาคเหนือหลายแห่งได้กลายเป็นเพียงหมู่บ้าน “หอพัก” (dormitory village) (Gray, 1990)

² ภายใต้การปกครองในระบบเผด็จการช่วงปี พ.ศ.2500-2516 และประชาธิปไตยครึ่งใบช่วงปี พ.ศ. 2519-2531 กว่า 30 ปี ไม่ว่ารัฐบาลจะมาจากทหารหรือพลเรือน แต่นโยบายหนึ่งที่สืบเนื่องคือ การใช้ระบบเศรษฐกิจแบบเสรีที่มุ่งสร้างการพัฒนาในมิติต่าง ๆ แต่ในทางการเมืองกลับอยู่ในระบบเผด็จการ หรือกึ่งเผด็จการ (ประชาธิปไตยครึ่งใบ) ไม่มีสิทธิเสรีภาพ การปกครองในระบบบเผด็จการ คือ การที่ไม่มีการเลือกตั้ง แต่มีทหารเป็นนายกรัฐมนตรี เช่น รัฐบาลจอมสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (พ.ศ.2501-2506) รัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร (2506-2516) ส่วนรัฐบาลประชาธิปไตยในช่วงการปกครองของ พล.อ.เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์และพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ (ช่วงปี พ.ศ.2519-2531) เป็นช่วงที่มีการเลือกตั้งแต่นายกรัฐมนตรีไม่ได้มาจากการเลือกตั้ง รวมถึงคณะรัฐมนตรีมาจากข้าราชการเทคโนโลยีโนแครตเป็นช่วงที่มีเสรีภาพทางเศรษฐกิจ ส่วนการเมืองเป็นกึ่งเผด็จการ

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างชนบทยังหมายถึงการใช้พื้นที่เกษตรกรรมอย่างเข้มข้นมากขึ้นเมื่อชนบทต้องตกอยู่ภายใต้กลไกการค้ากับของตลาดโลก ดังจะเห็นได้จากการขยายตัวของอุตสาหกรรมต่าง ๆ เข้ามาในชนบท ทั้งเกษตรอุตสาหกรรม หัตถกรรม และการท่องเที่ยว ซึ่งเอื้อให้ “กลุ่มทุนขนาดใหญ่” สามารถเข้ามาช่วงชิงและแสวงหาประโยชน์ นโยบายของรัฐส่วนใหญ่ก็มักจะเน้นการขยายอำนาจของตนเอง และเอื้อประโยชน์ให้ระบบตลาดและกลุ่มทุน ขณะที่ชาวบ้านในชนบทกลับต้องเผชิญหน้ากับความเสี่ยงต่าง ๆ อย่างมากมาย ทั้งความเสี่ยงจากความไม่แน่นอนของราคาผลผลิต ตลอดจนความเสี่ยงในการดำรงชีวิตด้านต่าง ๆ จากความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม

แม้จะมีโอกาสทางเศรษฐกิจ แต่ก็ต้องเผชิญกับผลกระทบจากความเสี่ยงต่าง ๆ มากขึ้น ได้ส่งผลให้คนชนบทบางส่วนเริ่มต้นตัวและเป็นผู้กระทำการทางการเมือง เพราะต้องการเข้าไปต่อรองผลประโยชน์และทรัพยากรจากรัฐมาใช้แก้ปัญหาต่าง ๆ ในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะผ่าน “การเลือกตั้ง” เข้าสู่องค์กรทางการเมืองในระดับท้องถิ่น ซึ่งเกิดจากนโยบายการกระจายอำนาจให้กับองค์กรปกครองท้องถิ่น ในช่วงที่สังคมไทยอยู่ภายใต้ระบอบประชาธิปไตย การมีส่วนร่วมในการเลือกตั้งจึงช่วยหล่อหลอมให้พวกเขาค่อย ๆ กลายเป็นผู้กระทำการทางการเมือง (political agency) ที่กระตือรือร้น ซึ่งแตกต่างจากวาทกรรมของภาพตัวแทน “คนชนบท” แบบเดิมที่เคยกักขังพวกเขาไว้ในฐานะของกลุ่มคนที่เฉื่อยชาทางการเมือง และตกอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ค้ำชูของนักการเมือง และนายทุน (สมชาย ปรีชาศิลปกุล, ทินกฤต นุตวงศ์, และปรีชาวัลย์ ใจปิ่นตา, 2558)

สำหรับกรณีของผู้กระทำการทางการเมืองในชนบทภาคเหนือ พวกเขาได้เรียนรู้ทางการเมืองผ่านประสบการณ์จากการเคลื่อนไหวสำคัญ 2 ประการคือ *ประการแรก* การเคลื่อนไหวเรียกร้องประชาธิปไตยหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ที่กระตุ้นให้เกิดขบวนการชาวนาชาวลาวไร้ นักศึกษา และกรรมกร ซึ่งสามารถขยายตัวจนกลายเป็นพื้นที่การเมืองใหม่ (Haberkorn, 2007) *ประการที่สอง* การเคลื่อนไหวเพื่อส่งเสริมให้เกิดการเลือกตั้งระดับท้องถิ่น โดยเริ่มจากการเลือกตั้งสมาชิกสภาสุขาภิบาล และค่อย ๆ พัฒนาต่อมาจนกลายเป็นสภาตำบลและเทศบาลตำบลในปี พ.ศ.2537 ที่ทั้งฝ่ายบริหารและสภาต่างก็มาจากการเลือกตั้ง ได้กลายเป็นเงื่อนไขสำคัญ ที่หนุนนำให้คนชนบทหันมาสนใจการเลือกตั้งในฐานะพื้นที่ทางการเมือง ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างบทบาทของพวกเขาให้กลายเป็นพลังสำคัญทางการเมืองต่อไป (Pawakapan, 2003)

ความสนใจการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา ซึ่งได้นำพาผู้คนออกจากภาคเกษตรกรรม เข้าไปทำงานในภาคส่วนต่าง ๆ เช่น ภาคอุตสาหกรรม ภาคบริการ เพิ่มมากขึ้น หรือแม้แต่งานในภาคเกษตรกรรมก็เป็นการผลิตในเชิงพาณิชย์มากกว่าการยังชีพ (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเกอร์, 2546) ทำให้เกิด “คนชั้นกลางในชนบท” (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2554) ที่มีความตื่นตัวทางการเมือง การดำเนินชีวิตของเขาเหล่านั้นมีความสัมพันธ์กับเมืองอย่างแนบแน่น ทำให้ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ สร้างผลกระทบไม่มากนักน้อยต่อการดำเนินชีวิตของเขาเหล่านั้น โดยคนชั้นกลางในชนบทที่มีความต้องการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองผ่าน “การเลือกตั้ง” เพราะเล็งเห็นผลอย่างสำคัญต่อการกำหนดนโยบายสาธารณะที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของเขาเหล่านั้นได้เข้าสู่พื้นที่ทางการเมืองในฐานะ “ผู้ประกอบการทางการเมือง” (political antrepreness) ที่กระตือรือร้น

การที่กลุ่มคนที่เข้ามาสู่การเมืองท้องถิ่น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญ คือ การเมืองท้องถิ่นกลายเป็นพื้นที่ที่คนกลุ่มต่าง ๆ สามารถเข้ามาใช้เพื่อขับเคลื่อน “วาระส่วนตัว” และ “วาระสาธารณะ” ได้อย่างกว้างขวาง พบว่าคนกลุ่มใหม่ เช่น นายทุนน้อยในท้องถิ่น ผู้ประกอบการขนาดเล็ก หรือชนชั้นกลางระดับต่าง ๆ (ดูเพิ่มใน นिति เอียวศรีวงศ์, 2555) ได้เข้ามามีบทบาทใน “สนามการเมืองใหม่” สะท้อนให้เห็นกลุ่มผลประโยชน์ที่หลากหลาย แต่เดิมการเมืองหรืออำนาจท้องถิ่นในอดีตมักผูกขาดอยู่ในกลุ่มผลประโยชน์แคบ ๆ เช่น ตระกูลใหญ่ในพื้นที่ นักเลงพ่อค้าคนกลาง กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน พระ ครู ฯลฯ (Turton, 1976) ที่เป็นกลุ่มอำนาจในท้องถิ่นที่ผูกขาดการเข้าถึงทรัพยากรในท้องถิ่น โดยผูกโยงกับข้าราชการและนักการเมืองระดับชาติ ทำให้เกิด “ระบบอุปถัมภ์ที่ซูดรีด” แต่ในปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงที่ทำให้ได้เห็นการเข้ามาของ “ผู้ประกอบการขนาดเล็ก” ที่ต่างเป็นคน “ใหม่” ที่เข้ามาสู่สนามการเมืองท้องถิ่นด้วยวัตถุประสงค์ที่ต่างกัน และสร้างสายสัมพันธ์หลากหลายรูปแบบในการเมืองท้องถิ่น

คนกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้าสู่การเมืองท้องถิ่น เกิดจากการเปิดช่องทางของกฎหมายที่กำหนดคุณสมบัติไม่สูงมากนัก ทำให้บุคคลทั่วไปสามารถเข้ามาเล่นการเมืองท้องถิ่นอย่างกว้างขวาง และพบว่าการเมืองที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็น “พื้นที่ใหม่” ทำให้ประชาชนในท้องถิ่นสามารถสร้าง “ตำแหน่งแห่งที่” (position) ในพื้นที่การเมืองได้ด้วยเหตุผลที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นองค์กรที่เกิดขึ้นใหม่³ ที่ไม่ได้เป็น “ราชการ” เต็มตัว แต่เป็นพื้นที่สัมพันธ์แนบแน่นกับคนในท้องถิ่น หรือพูดได้อีกลักษณะหนึ่งว่าเป็นพื้นที่ “กึ่งทางการ” ที่ประชาชนในท้องถิ่นสามารถกำหนดทิศทางท้องถิ่นตามที่คนในท้องถิ่นนั้น ๆ ต้องการให้เป็นได้ โดยเชื่อมโยงกับคนกลุ่มใหม่ ๆ ที่เข้ามาเล่นการเมืองท้องถิ่นมากขึ้น ไม่ปล่อยให้คนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งผูกขาด และสามารถปรับเปลี่ยนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้สัมพันธ์เชื่อมโยงกับบริบทของพื้นที่ รวมถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีขนาดเล็ก ทำให้ประชาชนมีช่องทางในการเข้าไปกำกับ ควบคุม ช่างใช้ และยังไม่ถูก “ครอบ” หรือ “ยึดโยง” กับราชการอย่างแน่นแฟ้น ทำให้มีความคล่องตัวสูง สามารถปรับเปลี่ยนให้เป็น “องค์กรของประชาชน” ได้ (ชัยพงษ์ สำเนียง และพิสิษฐ์ นาสี, 2557)

ในส่วนของการผลิตเกษตรกรรมเป็นการผลิตเพื่อขาย⁴ ทำให้คนในภาคการผลิตนั้น ๆ สัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง และเศรษฐกิจ ที่ใหญ่กว่าในท้องถิ่นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้และระบบความสัมพันธ์แบบเดิม (รวมถึงระบบอุปถัมภ์แบบเดิม) ไม่อาจแก้ไขปัญหาให้คนในสังคมได้อีกต่อไป การ “ถักทอ” สายใย

³ เกิดใหม่ในเชิงที่เป็นองค์กรที่ประชาชนสามารถเข้าไปช่วงใช้ขับเคลื่อนได้ เพราะก่อนหน้านี้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นเพียงแขน ขา ตึง ส่วนย่อย ส่วนย่อยของราชการส่วนกลางและส่วนภูมิภาคเท่านั้น เพราะผู้ที่มิบทบาทอย่างสำคัญในการกำหนดทิศทางขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในช่วงแรก คือ ข้าราชการระดับต่าง ๆ ของกระทรวงมหาดไทยนั่นเอง

⁴ การผลิตของคนในชนบททั้งในภาคเกษตรกรรมไม่ได้เป็นการผลิตเพื่อยังชีพ แต่เป็นการผลิตเพื่อขาย รวมถึงรายได้ของครัวเรือนก็ได้มาจากภาคเกษตรกรรม แต่มีรายได้จากภาคการผลิตอื่น เช่น ภาคบริการ ภาคพาณิชย์กรรม และภาคอุตสาหกรรม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงของภาคการผลิตได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในชนบทหลายด้าน และก่อให้เกิด “ชนชั้นกลางในชนบท” (ดู นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2555) ที่ถูกมองว่าคนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทสำคัญในการเคลื่อนไหวในขบวนการเสื้อแดง และมีสำนักทางการเมืองในการมีส่วนร่วมในการเมืองในระดับต่าง ๆ

ความสัมพันธ์แบบใหม่ทั้งในระบบอุปถัมภ์ใหม่⁵ ระบบพาณิชย์ ฯลฯ ได้สร้างจินตนาการใหม่ของชาวชนบท หรือที่ชาลส์ เอฟ คายส์ (Keyes, 2012) เสนอว่าเป็น “ชาวบ้านผู้รู้จักโลกกว้าง” (cosmopolitan villager) เพราะว่า การดำเนินชีวิตของชาวชนบทสัมพันธ์กับเศรษฐกิจมหภาคอย่างแยกไม่ออก ทำให้จินตนาการทางการเมืองของนักการเมืองท้องถิ่น หรือชาวบ้านแตกต่างจากรุ่นพ่อรุ่นแม่อย่างไม่อาจเทียบกันได้ จากการศึกษาของแดเนียล อากิรอส (Arghiros, 2001) เจมส์ โอคคีย์ (Ockey, 2004) โยชิโนริ นิชิซากิ (Nishizaki, 2011) แอนดรูว์ วอล์คเกอร์ (Walker, 2012) ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2556) อภิชาติ สถิตนิรามัย, ยุक्ति มุกตาวิจิตร, และนิติ ภัทร์พันธุ์ (2556) พบว่า คนที่มาเล่นการเมืองท้องถิ่นมีความหลากหลาย ทั้งผู้นำตามประเพณี นายทุนน้อย กลุ่มอาชีพอิสระ ช่างราชการเกษียณ ฯลฯ คนหลากหลายกลุ่มสะท้อนผ่านนักการเมืองท้องถิ่นที่แสดงให้เห็นกลุ่มผลประโยชน์ที่หลากหลาย ซึ่งแต่ละคนต่างก็ต้องรักษาพันธะสัญญากับประชาชนในท้องถิ่น

กลุ่มคนเหล่านี้เล่นการเมืองที่หลากหลายทั้งการเมืองในระบบ และการเมืองในชีวิตประจำวัน การอธิบายการเมืองเป็นเรื่องของคนกลุ่มต่าง ๆ ที่ต้องการเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางทางการเมือง ซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นการเมืองในเชิงโครงสร้าง แต่การอธิบายการเมืองในบริบทการต่อสู้ในชีวิตประจำวันของผู้คนสามารถนำมาอธิบายการต่อสู้ของผู้คนในแต่ละช่วงเวลาได้ เช่นงานของโทเรล ฮาเบอร์คอร์น (Haberkorn, 2007) พยายามอธิบายขบวนการเคลื่อนไหวของชาวนาที่สร้างองค์กรขนาดใหญ่ เพื่อต่อรอกกับรัฐ ผ่านเครื่องมือทางด้านกฎหมายที่รัฐเป็นผู้กำกับควบคุมแต่ชาวนาได้เรียกร้องต่อรอกให้รัฐปฏิบัติตามกฎหมายนั้น ๆ อย่างจริงจัง ซึ่งแตกต่างจากงานทั่วไปที่มักมองว่าชาวนาจะต่อต้านรัฐ ต่อต้านกฎหมาย อยู่ในพื้นที่ที่ไม่เป็นทางการ (Scott, 1985) แต่งานของเธอชี้ว่าในพื้นที่ที่เป็นทางการ ชาวนาก็เข้าร่วมในการต่อสู้ต่อรอกด้วยเช่นกัน แม้ว่าในที่สุดจะถูกกดปราบและยุติความเคลื่อนไหวไปแสดงให้เห็นถึงยุทธศาสตร์ (strategy) หรือกลยุทธ์ (tactics) ในการต่อสู้ที่หลากหลายของชาวนา (ดูเพิ่มใน Bourdieu, 1977; de Certeau, 1984)

⁵ ความเปลี่ยนแปลงในการผลิตในภาคต่าง ๆ ของสังคมไทยทำให้เกิด “ระบบอุปถัมภ์ใหม่” ภายใต้การผลิตแบบใหม่ ซึ่งความสัมพันธ์แบบใหม่มีได้เป็นระบบที่แน่นแฟ้นหรือเป็นระบบอุปถัมภ์ที่มีตามจารีตแบบไทย (ดู อมรา พงศาพิชญ์ และปรีชา คุนิทรพันธุ์, 2539; อคิน รพีพัฒน์, 2527) แต่ระบบอุปถัมภ์นี้มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับภาคการผลิตที่มี “ความเปราะบาง” และ “ไม่รอบด้าน” เหมือนระบบอุปถัมภ์เดิม แต่ระบบใหม่นี้มี “ความยืดหยุ่น” และทำให้ผู้ได้อุปถัมภ์มีอำนาจต่อรอกมากขึ้น

ที่มีได้ต่อสู้ขัดขืนในชีวิตประจำวันตามแนวของเจมส์ สก็อตต์ (Scott, 1985) เบเนดิกต์ เคิร์คเลท (Kerkvliet, 2005) แนวเดียวซึ่งทำให้เราเห็นความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่ไม่ได้มีแต่ชนชั้นนำหรือผู้มีอำนาจเท่านั้น งานชิ้นนี้ทำให้เราเข้าใจว่าอำนาจทางการเมือง หรือการเคลื่อนไหวทางการเมืองเป็นเรื่องที่สามารถเปลี่ยนผู้แสดงได้ ไม่มีใครสามารถผูกขาดหรือนิยามการให้ความหมายทางการเมืองอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด คนเล็กคนน้อยก็สามารถสร้างองค์กรและปรับเปลี่ยนเครื่องมือของรัฐเข้ามาเป็นประโยชน์ต่อการต่อสู้ของตนได้ด้วยหรืองานของวอลเคอร์ (Walker, 2012) ที่ศึกษาการเมืองของชาวนาก็อธิบายการต่อรองเพื่อนำผลประโยชน์ของรัฐเข้ามาในหมู่บ้านที่มีใช้การต่อต้านรัฐแต่เป็นการแสวงหาผลประโยชน์จากรัฐ ซึ่งความเปลี่ยนแปลงจากการเปลี่ยนโครงสร้างส่งผลให้เกิดผู้กระทำการทางการเมืองที่หลากหลายและซับซ้อนมากขึ้น

การศึกษาในแนวนี้ช่วยให้ไม่มองการเมืองแบบตีขลุม เหมารวม ใช้แต่คำใหญ่ ๆ เช่น คนชั้นกลางเริ่มเกิดเมื่อทศวรรษ 2500 แล้วมีสำนึกแบบใหม่ มีมุมมองต่อชีวิตการเมืองแบบใหม่ เขาตั้งคำถามว่าคนชั้นกลางกลุ่มใด อยู่ภายใต้เงื่อนไขไหน แล้วเปลี่ยนจริงหรือไม่ บนฐานอะไร เพราะแต่ละกลุ่มภายใต้ “ร่มเงาคนชั้นกลาง” สามารถแยกย่อยได้มากมาย ไม่เหมือนกันในแต่ละพื้นที่ และเวลา การตีขลุมเหมารวมเพื่ออธิบายสำนึกทางการเมือง รสนิยม ความรู้สึกจึงทำให้ความเข้าใจพร่าเลือนและอธิบายอะไรไม่ได้ แต่การอธิบายผู้ประกอบการทางการเมืองข้างต้นทำให้เห็นปฏิบัติการของผู้คนที่เข้าไปในสนามการเมืองในบทบาทต่าง ๆ ทั้งการเมืองผ่านการเลือกตั้ง และการสร้างความสัมพันธ์ของคนกลุ่มต่าง ๆ อย่างหลากหลาย

การตื่นตัวของชาวบ้านกลุ่มใหม่ในฐานะผู้ประกอบการทางการเมือง

กลุ่มชาวบ้านต่าง ๆ ที่เข้าร่วมเคลื่อนไหวในพื้นที่ทางการเมืองนั้นประกอบด้วยกลุ่มคนที่มีสถานภาพแตกต่างกันอย่างหลากหลาย ขณะที่ต่างก็ก่อตัวขึ้นมาพร้อมกับความตื่นตัวทางการเมือง หลังจากการพัฒนาเพื่อเปลี่ยนให้ประเทศไทย “ทันสมัย” แม้ในช่วงต้นการพัฒนาอาจจะมีลักษณะเป็นเพียงวาทกรรม ที่รัฐไทยในยุคแรก ๆ มักนำมาฉวยใช้เพื่อการขยายอำนาจของตนเข้าไปในพื้นที่ชนบทมากกว่าการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง แต่การพัฒนาเศรษฐกิจหลังทศวรรษ 2520 ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงชนบทในเชิงโครงสร้างอย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นการส่งเสริมให้เกิดการผลิตเพื่อการค้าเข้มข้นที่ต้องใช้ทุนเพิ่มขึ้น แต่ก็ได้เพิ่มความเสี่ยงในการผลิตตามมาด้วย และส่งผลให้เกิดกลุ่มชาวบ้านที่หลากหลาย ทั้งเจ้าของที่ดินขนาดใหญ่

จำนวนน้อยที่ได้กลายมาเป็นเกษตรกรรายทุน ขณะที่ชาวนาบางส่วนต้องสูญเสียที่ดิน และถูกขับไล่ออกจากที่ดินและกลายมาเป็นชาวนารับจ้างอิสระ (Ganjanapan, 1989) ชาวบ้านในชนบทบางส่วนได้กลายเป็นเกษตรกรที่มีที่นาขนาดเล็กแต่อาศัยการขุดรีดแรงงานในครอบครัวเพื่อให้สามารถผลิตเพื่อพียงฐานะของตนเอง⁶

ผลจากการพัฒนาดังกล่าวที่เกิดขึ้น นำไปสู่การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจชนบท จากเดิมที่ยึดโยงอยู่กับการผลิตบนฐานที่ดินเป็นหลัก ไปสู่การผลิตบนฐานของทุนเพิ่มมากขึ้น แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ยังพยายามแสวงหาคุณภาพทางการผลิตของทั้งสองฐาน ตลอดจนกระจายที่มาของรายได้จากแหล่งอื่น ๆ เพิ่มเติมอีกด้วย (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2554) ภายใต้บริบทดังกล่าวชาวบ้านในพื้นที่ศึกษาค่อย ๆ ก่อตัวขึ้นมาตามทิศทางการแยกแยะและการกระจายตัวออกไปอย่างหลากหลายเช่นเดียวกัน ตั้งแต่เป็นเกษตรกรรายทุน เกษตรกรผู้ประกอบการ เกษตรกรรายย่อย ชาวนาเช่า เพราะไร่ที่ดินทำกิน ชาวนารับจ้าง และแรงงานรับจ้าง เป็นต้น แต่กลุ่มคนที่หลากหลายเหล่านี้ส่วนหนึ่งได้ตื่นตัวและกลายเป็นผู้กระทำการทางการเมืองด้วยเงื่อนไขทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน ซึ่งผลักดันให้พวกเขาเข้าร่วมเคลื่อนไหวทางการเมืองในบทบาทที่แตกต่างกันด้วย โดยจะหยิบยกขึ้นมาพิจารณาเป็นกรณีศึกษา ดังนี้

กรณีแรกเป็นเกษตรกรผู้ประกอบการชื่อ “อาเล็ก” อายุ 61 ปี และผันตัวเองจากผู้ประกอบการทางเศรษฐกิจสู่ผู้ประกอบการทางการเมือง ที่สนับสนุนกลุ่มปฏิรูปที่ดินศรีเตี้ย เดิมถือครองที่ดินจำนวน 10 ไร่ด้วยการสืบทอดจากพ่อ ซึ่งเป็นเจ้าที่ดินขนาดใหญ่ในตำบลศรีเตี้ย เพราะเป็นชาวบ้านกลุ่มแรก ๆ ที่อพยพมาอยู่ในพื้นที่ และสามารถบุกเบิกที่นาได้กว่า 30 ไร่ เมื่อครอบครัวขยายตัวจึงต้องแบ่งที่ดินของตระกูลจนขนาดเล็กกลง แต่เป็นนาหลุ่มที่ให้ผลผลิตดี แตกต่างจากครอบครัวส่วนใหญ่ที่มักมีนาอยู่ในที่ดอน ในวัยเยาว์ อาเล็กมีโอกาสศึกษาชั้นมัธยมในตัวเมืองลำพูนจนจบมัธยมศึกษาปีที่ 6 ซึ่งถือว่ามีความรู้ดีกว่าคนรุ่นเดียวกันในหมู่บ้าน หลังจากสำเร็จการศึกษาเขาได้ทำงานเป็นเสมียนเพื่อหาประสบการณ์ อยู่ในร้านค้าในตัวจังหวัด

⁶ ความซับซ้อนของการจัดการในการผูกมัดแรงงานได้ปรากฏขึ้น มีการเกิดขึ้นของเกษตรกรรายทุนที่มีข้อบังคับที่หลากหลาย และสามารถทำให้พวกเขาที่มีความพยายามมากขึ้นที่จะประสบความสำเร็จในการควบคุมแรงงานของผู้เช่าที่ดินและควบคุมแรงงานรับจ้าง ชาวนาได้ผนวกเข้ากับระบบการผลิตแบบทุนนิยม และต่อมาหลังการทำนามีการปลูกพืชเกษตรเชิงพาณิชย์ แม้ระบบการผลิตไม่ได้เป็นแบบทุนนิยมเสียทั้งหมด แต่เป็นการผสมผสานระหว่างการผลิตเพื่อขายและผลิตเพื่อยังชีพ เช่น กรณีใช้น้ำทำนา ด้านหนึ่งชาวนาใช้น้ำจากการทำเหมืองฝายและด้านหนึ่งใช้น้ำจากการขุดเจาะบ่อบาดาล

และประมาณปี พ.ศ.2530 ซึ่งตรงกับช่วงของการขยายตัวทางเศรษฐกิจก่อนพองสบู่แตกในพื้นที่ที่มีการปลูกกระเทียมอย่างเข้มข้น เขาก็สามารถผันตัวเองมาเป็นผู้ประกอบการหลังจากแบ่งขายที่นาครึ่งหนึ่งเพื่อนำมาลงทุนประเดิมในการทำธุรกิจ ในฐานะพ่อค้ารับซื้อสินค้าเกษตร โดยเฉพาะกระเทียมในหมู่บ้านส่งให้พ่อค้าคนกลาง โดยอาศัยเครือข่ายจากประสบการณ์ที่เคยทำงานในเมือง อาเล็กเล่าว่าเขาสามารถทำอะไรและสะสมเงินทุนได้มากจนสามารถซื้อรถกระบะ ซึ่งช่วยให้เขาสามารถรับซื้อพืชผลทางการเกษตรอื่น ๆ ได้เพิ่มเติมอีก เช่น ลำไย และมะม่วง หลังทศวรรษ 2540 อาเล็กถือว่าเป็นพ่อค้ารายใหญ่คนหนึ่งในพื้นที่ ที่รับซื้อพืชผลทางการเกษตรไม่เฉพาะแต่ในพื้นที่แต่ยังขยายธุรกิจไปนอกพื้นที่ ในช่วงฤดูเก็บเกี่ยวอาเล็กจะจ้างคนในหมู่บ้านกว่า 60 คนให้เข้ามาอยู่ในเครือข่าย ซึ่งมีทั้งที่เป็นเครือญาติ และคนรู้จักในหมู่บ้านเพื่อออกไปรับเหมาเก็บเกี่ยวผลผลิตลำไยและมะม่วงนอกหมู่บ้าน โดยอาเล็กจะเสียดคนในพื้นที่ก่อน ด้วยการยึดคติที่ว่า “ช่วยหือ” (ช่วยให้: ผู้เขียน) พวกเขาทำงานอย่างสม่ำเสมอ นอกจากเครือข่ายส่วนตัวแล้วอาเล็กยังมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเพื่อนนักเรียนรุ่นเดียวกัน ด้วยการทำธุรกิจร่วมกันมาอย่างยาวนาน ชื่อ พ่อเลี้ยงไก่ซึ่งเป็นที่รับซื้อผลผลิตการเกษตรและผู้รับเหมาก่อสร้างรายใหญ่ที่มีคนงานในสังกัดไม่ต่ำกว่า 50 คนต่อวัน เมื่ออาเล็กหันมาสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาเทศบาลตำบลศรีทอง พ.ศ.2555 เขาจึงสามารถชนะการเลือกตั้งจากการสนับสนุนของเครือข่ายลูกน้องและพ่อเลี้ยงไก่ในฐานะ “หัวคะแนน” (อาเล็ก, ผู้ให้สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2558)

การขยายตัวทางเศรษฐกิจและการพัฒนาของรัฐ ได้เอื้อประโยชน์ให้คนที่มีทุนในระดับหนึ่งอย่างอาเล็กประสบความสำเร็จ จากปัจจัยที่ได้เข้าไปเรียนในเมืองและช่วยให้สามารถพัฒนาเครือข่ายความสัมพันธ์ได้อย่างกว้างขวาง และสามารถสะสมทุนจากการเติบโตทางเศรษฐกิจ ในช่วงทศวรรษที่ 2530 ประเทศไทยถือว่าเป็นประเทศกำลังพัฒนา มีการขยายตัวของเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง ซึ่งส่งผลให้เกิดการขยายตัวของธุรกิจหลากหลายรูปแบบ (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2546) อาเล็กถือว่าเป็นกลุ่มคนที่สามารถช่วงชิงโอกาสในการสะสมทุน และสามารถขยายทุนทางธุรกิจและเครือข่ายจนสามารถเข้ามาสู่พื้นที่การเมืองในเวลาต่อมา ซึ่งสอดคล้องกับงานของนิตี ภาวครพันธุ์ (Pawakapan, 2003) ที่ชี้ให้เห็นว่าการสร้างเครือข่ายของกลุ่มนักธุรกิจและสามารถเข้าไปเป็นสมาชิกสภาภิบาล เพื่อใช้เป็นพื้นที่ในการสร้างอำนาจทางการเมือง โดยอาศัยเครือข่ายความสัมพันธ์แบบเพื่อนและเครือข่ายธุรกิจผ่านการเล่าเรียนด้วยกัน และพบว่าคนกลุ่มนี้เป็นคนกลุ่มใหม่ที่เกิดขึ้น

พร้อมกับการขยายตัวของเศรษฐกิจ บางส่วนสามารถฉวยใช้ทรัพยากรของรัฐเพื่อพัฒนาท้องถิ่น และสร้างเครือข่ายเพื่อเพิ่มอำนาจในการต่อรองไปพร้อม ๆ กันด้วย (Walker, 2012)

แต่อย่างไรก็ตาม แม้ชนบทในภาคเหนือจะเกิดการเชื่อมโยงกับอำนาจภายนอกทั้งรัฐและระบบตลาด แต่ในขณะเดียวกันก็ก่อให้เกิดการกระจายตัวและเหลื่อมล้ำในชุมชนอย่างมหาศาล โดยบางคนไม่มีข้าวในนาจนต้องรับจ้าง เกิดความขัดแย้งชาวบ้านจำนวนมากไม่มีพื้นที่ทำนา คนที่มีนาก็ให้เช่าจำนวนมาก และมีการแย่งน้ำกันเกิดขึ้น⁷ ชาวนาบางส่วนถูกผลักออกจากภาคเกษตร โดยที่การช่วงชิงและการกีดกันการเข้าถึงที่ดินเกษตร ที่มีกระบวนการเบียดขับออกจากการเป็นชาวนา พบว่าช่วงนี้มีปรากฏการณ์ขายที่นาจำนวนมาก ที่นาได้ตกไปอยู่ในมือของนายทุนทั้งไทยและต่างชาติ รวมทั้งมีการใช้พื้นที่เกษตรกรรมซับซ้อนมากขึ้น หลายพื้นที่ในชนบทมีการจ้างงาน คนชนบทถูกผนวกเป็นแรงงานรับจ้าง อุตสาหกรรมขนาดเล็กขยายตัวเข้ามาในชนบท (Ganjanapan, 1989) แรงงานออกไปรับจ้างนอกภาคเกษตร มีการรับงานมาทำที่บ้าน มีการเหม่าช่วง การขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมภาคเกษตร บางหมู่บ้านมีแรงงานออกจากภาคเกษตร ชุมชนชนบทกลายเป็นเพียงหอพัก (Gray, 1990) ปรากฏการณ์ข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าไม่ได้มีเพียงแค่นักที่ประสบความสำเร็จภายใต้การพัฒนาอย่างอาเล็กและพอเลี้ยงไก่ แต่ยังมีผู้คนอีกหลายคนที่ไม่สามารถเข้าไปสู่การพัฒนาสมัยใหม่ ถูกผลักออกไปเป็นแรงงานรับจ้างตามหัวเมืองและหมู่บ้าน ตัวอย่างเช่น แหวง สังเวียน และคำ

กรณีที่สองเป็นชาวนายากจน ชื่อ กำนันแหวง เกิดในปี พ.ศ.2501 ปัจจุบันอายุ 61 ปี แต่ตื่นตัวในฐานะผู้ประกอบการทางการเมืองรุ่นแรก ๆ จากการเข้าร่วมเคลื่อนไหวต่อสู้ในปัญหาขัดแย้งเกี่ยวกับที่ดินและสิ่งสมประสงค์จนภายหลังสามารถก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำท้องถิ่นและแกนนำการเคลื่อนไหวในท้ายที่สุด แหวงเกิดในครอบครัวของชาวนายากจน โดยพ่อแม่มีที่ดินเพียง 3 ไร่ และอยู่ในที่ดอนทำให้แต่ละปีปลูกข้าวไม่พอกิน ในวัยเด็กตั้งแต่จบการศึกษาภาคบังคับประถม 4

⁷ โดยสรุปในทศวรรษที่ 2520 กระบวนการปรับเปลี่ยนโครงสร้างชนบทในยุคพัฒนาแบบทุนนิยม มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างชนบท (agrarian transformation) โดยเน้นมุมมองเฉพาะด้านการผลิตที่ดึงเข้าสู่ระบบทุนนิยม เห็นการเปลี่ยนแปลงผ่านความขัดแย้งและความรุนแรงในท้องถิ่นและมีความสัมพันธ์กับรัฐและทุน (Hart, 1998) มีการเอารัดเอาเปรียบและความไม่เป็นธรรมระหว่างกลุ่มคนที่มีความสามารถในการเข้าถึงทุนแตกต่างกัน จนนำไปสู่การทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

แหวงต้องไปบวชเป็นสามเณรในหมู่บ้าน เพื่อลดภาระของครอบครัว และได้บวชต่อ มาจนถึงทศวรรษ 2530 จนสึกออกมาทำสวนลำไยและรับจ้างทั่วไปแต่ด้วยขนาด พื้นที่ของครอบครัวที่มีขนาดเล็กทำให้เขาต้องเช่าที่ดินของคนอื่นในการทำสวน แต่ก็ เผชิญกับปัญหาความผันผวนของราคาลำไย ซึ่งลุ่ม ๆ ดอน ๆ ประกอบกับต้องเช่าที่ ทำให้ชีวิตไร้ความมั่นคงเขาเคยเป็นผู้ใหญ่บ้าน และกำนันมาก่อนเข้ามา ทำงานการเมืองท้องถิ่นของเขาเริ่มจาก ในปี พ.ศ.2537 เป็นสารวัตรกำนัน ปี พ.ศ.2541 เป็นผู้ใหญ่บ้านบ้านศรีทอง ปี พ.ศ. 2542 เป็นผู้ใหญ่บ้าน บ้านศรีคำ ปี พ.ศ.2546 เป็นกำนันตำบลศรีทอง ปี พ.ศ.2551 เป็นสมาชิกเทศบาลตำบลศรีทอง รวมทั้งเขาเคยได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ประจำปี พ.ศ.2549 ก่อนที่จะมาทำงาน การเมือง เขาเคยบวชเรียนมาอย่างยาวนานจนได้รับชานนามว่า “หนาน” (ทิด) คือ ผู้ที่ได้บวชเรียนมาอย่างยาวนานทำให้เป็นที่นับถือของชาวบ้าน โดยเขาเล่าว่า ครอบครัวเขายากจน ทำให้ไม่สามารถเรียนหนังสือสูง ๆ ได้ การที่บวชเรียนเป็นการ ลดภาระทางบ้าน การที่มาทำการเมืองเพราะว่าเห็นความไม่เป็นธรรม เลยหันมา เคลื่อนไหวร่วมกับชาวบ้าน เพราะการเป็นกำนันทำให้เป็น “เจ้าพนักงาน” โดย ตำแหน่ง สามารถใช้ต่อรองกับราชการ เป็นปากเป็นเสียงให้ชาวบ้าน (กำนันแหวง, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2558)

ในระหว่างการดำรงตำแหน่งปีพ.ศ. 2537-2540 เขามีส่วนในการเรียกร้อง เรื่องที่ดินให้กับชาวบ้านร่วมกับเครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือ และสมัชชาคนจน ต่อมาในปี 2543 มีการตั้งกลุ่มแนวร่วมเกษตรกรภาคเหนือ เพื่อเป็นแนวร่วมในการ เรียกร้องสิทธิซึ่งก็มีอุปสรรคปัญหา คือแกนนำและตัวเขาถูกฟ้องร้องหลายคดี ปัจจุบันเขาเป็นแกนนำสำคัญของกลุ่มปฏิรูปที่ดินในพื้นที่ที่มีสมาชิกมากกว่า 600 คน ที่เป็นฐานการเมืองที่สำคัญของเขา เขาได้รับการเลือกตั้งมาอย่างต่อเนื่องเพราะ สามารถรักษาเครือข่ายความสัมพันธ์กับเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง เขาจะไปงานในพื้นที่ ตลอดไม่ขาดแม้แต่ครั้งเดียว ยกเว้นมีธุระสำคัญจริง ๆ ทุกวันศีล (วันพระ) ก็จะไปวัด ทุกครั้ง และที่สำคัญ คือ การที่เขาบวชเรียนมาอย่างยาวนานทำให้เขาเป็นผู้มีความ รู้ด้านประเพณีและพิธีกรรมทำให้เป็นผู้ที่ได้รับการเชื่อถือในท้องถิ่น

เมื่อชาวบ้านเริ่มเข้าไปยึดที่ดินเอกชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชนในปี พ.ศ.2542 นั้น แหวงสามารถสวมบทบาทเป็นแกนนำได้ เพราะประสบการณ์จากการบวชที่ยาวนาน และมีความรู้ในเรื่องพิธีกรรมและเวทมนต์คาถา จึงเข้ามาเป็นคนวางกลยุทธ์ของการ เคลื่อนไหว ซึ่งมีชาวบ้านเข้าร่วม 580 ครอบครัว กว่า 2,500 คน กลยุทธ์หนึ่งที่เขา นำมาใช้ก็คือการสร้างขวัญและกำลังใจ ด้วยการหาฤกษ์ยามตามคติพื้นบ้าน

“เอาความเจือมาयेหือคนบักลัว” (เอาความเชื่อมาสร้างขวัญกำลังใจไม่ให้ดินคนลัว) เพราะว่าการยึดที่ดินเป็นความเสี่ยงที่อาจจะต้องโดนดำเนินคดีหลายข้อหา เหตุผลสำคัญของการยึดที่ดินในครั้งนั้นเป็นความพยายามของชาวบ้านที่จะนำที่ดินกลับมาใช้ประโยชน์ ในช่วงวิกฤตทางเศรษฐกิจ แทนการปล่อยให้ว่างไว้ให้กรร้างว่างเปล่า ซึ่งสอดคล้องกับความคิดของชาวบ้านจำนวนมากในพื้นที่ โดยเฉพาะกลุ่มชาวนายากจน (ก้านันแหวง, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2558)

ในฐานะแกนนำการเคลื่อนไหวของชาวบ้าน ภายหลังจากได้รับเลือกเป็นประธานเครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือ (คกน.) ประจำจังหวัดลำพูนคนแรก และต่อมายังได้รับเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านและกำนันของตำบลศรีทองอีก 2 สมัย ในปี พ.ศ.2550 หลังหมดวาระจากกำนันก็ได้ลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาเทศบาลตำบลศรีทอง และได้รับเลือกเป็นประธานสภาเทศบาลพร้อมทั้งผลักดันสมาชิกในกลุ่มปฏิรูปที่ดินเป็นนายกเทศมนตรี ทั้งนี้เพื่อถ่ายโอนพลังจากการเคลื่อนไหวภาคประชาชน ไปสู่การช่วงชิงพื้นที่ทางการเมืองภาคทางการมาก ปัจจุบันเขาเป็นสมาชิกสภาเทศบาลศรีทอง และประธานกลุ่มปฏิรูปที่ดินศรีทองที่คอยประสานงานกับภาครัฐและเอกชนในการปฏิรูปที่ดิน และเคลื่อนไหวร่วมกับภาคประชาสังคมกลุ่มต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง

กรณีที่สามเป็นชาวนายากจน ไร่ที่ดินทำกิน และต้องพึ่งพาการรับจ้างเป็นอาชีพหลัก ชื่ออ้ายสังเวียน อายุ 52 ปี กรณีนี้เป็นตัวอย่างของชาวบ้านที่ตื่นตัวและเป็นสมาชิกส่วนใหญ่ในกลุ่มปฏิรูปที่ดินศรีเตี้ย ในฐานะผู้ประกอบการทางเมือง สังเวียนเกิดในครอบครัวที่มีฐานะยากจนในหมู่บ้าน และเป็นลูกคนที่ 7 ในจำนวนพี่น้อง 9 คน พ่อแม่มีที่ดินในที่ดอนเพียง 2 ไร่กว่า ๆ ซึ่งทำให้แต่ละปีไม่สามารถปลูกข้าวพอเลี้ยงครอบครัวได้ และสำเร็จเพียงการศึกษาภาคบังคับชั้นประถม 6 เท่านั้น พี่น้องทั้งหมดของสังเวียนต้องออกไปทำงานรับจ้างตั้งแต่เด็ก ตัวของสังเวียนก็ไปรับจ้างทำงานสารพัดตั้งแต่อายุ 15 ปี พออายุได้ 20 ปี สังเวียนเคยไปทำงานที่ตัวเมืองลำพูน และต่อมาได้ไปเป็นกรรมกรก่อสร้างในตัวเมืองเชียงใหม่ ในช่วงปี 2530-2533 มีรายได้จากการเป็นกรรมกรเพียงวันละ 150-180 บาท แต่เขายังต้องส่งเงินมาให้พ่อแม่ที่อยู่บ้านทุกเดือนเดือนละ 1,000-1,500 บาท แม้ในช่วงนั้นจะถือว่ามียาได้ดีพอสมควร แต่เขากลับเล่าว่า “ตึก” ในภาษาคำเมือง ซึ่งหมายถึงว่ายังตกอยู่ในความลำบากยากจน เพราะต้องทำงานหามรุ่งหามค่ำ และยังต้องเดินทางไปหลายที่ตามแคมป์งานที่เปลี่ยนไป จนขาดการพักผ่อนอย่าง

เพียงพอ เขากลับมาอยู่ในหมู่บ้านช่วงปี พ.ศ.2535 เขายังคงต้องรับจ้างทั่วไปส่วนใหญ่เป็นงานในภาคเกษตร แต่มักไม่มีงานทำอย่างต่อเนื่อง จึงทำให้เขาต้องหันกลับไปรับจ้างในเมืองเป็นครั้งคราว ประมาณ 3-5 เดือนต่อปี เพื่อจะสามารถมีรายได้เพียงพอที่จะใช้ได้ตลอดปี สังเวียนมักพูดหลายครั้งว่า “เฮามันลูกคนตุ๊ก” (เราเป็นลูกคนยากจน) เขาจึงต้องดิ้นรนทุกวิถีทาง และต้องทำงานสารพัด 2 ปีต่อมา พ่อของสังเวียนก็เสียชีวิต พี่น้องได้รับส่วนแบ่งที่นาที่มีจำนวนน้อยนิดเพียงคนละ 1 งาน ซึ่งไม่เพียงพอที่ใช้ผลิตให้คุ้มทุนได้ ท้ายสุด พี่น้องทั้งหมดจึงขายนาชิ้น แล้วนำเงินมาแบ่งกันเป็นคนละ 5,000 บาท ซึ่งไม่เพียงพอที่จะนำไปลงทุนอะไร ไม่เพียงแต่สังเวียนเท่านั้น พี่น้องของสังเวียนส่วนใหญ่ก็เป็นแรงงานไร้ที่ดิน ยกเว้นพี่ชายคนที่ 3 ที่แต่งงานกับ “คนมี” (คนมีฐานะ) ในหมู่บ้าน นอกนั้นเป็นแรงงานรับจ้างทั้งหมด ปัจจุบันน้องทั้ง 2 คนของสังเวียนก็ทำงานอยู่ในอุตสาหกรรมลำพูน ที่จัดตั้งขึ้นมาในช่วงทศวรรษที่ 2530 (สังเวียน, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2558)

แต่หลังวิกฤตเศรษฐกิจในปี พ.ศ.2540 สังเวียนต้องเผชิญชะตากรรมคล้ายคลึงกับชาวบ้านคนอื่น ๆ อีกมากมายในพื้นที่ ในการหารายได้ที่พบกับความยากลำบากมากขึ้น เขาจึงเข้าร่วมกับชาวบ้านส่วนหนึ่งยึดพื้นที่ดินของเอกชนในพื้นที่ที่ปล่อยทิ้งไว้ให้รกร้างว่างเปล่า และร่วมเคลื่อนไหวเรื่องที่ดินตลอดมาอย่างต่อเนื่อง ด้วยคิดว่า “ปมที่ดิน คนตุ๊ก” (ถ้าไม่มีที่ดิน คนก็จะยากจน) ในฐานะเป็นมุมมองเชิงเปรียบเทียบกับคนที่มียี่สิบดิน แต่กลับปล่อยทิ้งไว้ โดยไม่ได้นำมาใช้ประโยชน์ เพราะเท่ากับซ้ำเติมคนไร้ที่ดินให้ต้องยากลำบากมากยิ่งขึ้น ดังคำพูดที่สะท้อนถึงมุมมองเชิงเสียดสีและกระแะกระแหนะของชาวบ้านในภาษาของพวกเขาเอง ต่อปัญหาช่องว่างและความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงที่ดิน ที่ดำรงอยู่และส่งผลกระทบต่อพวกเขาโดยตรง “เฮาบมีหยั่งจะเสียละอยู่อีก่าตาย” (เราไม่มีอะไรจะเสียแล้ว อยู่แบบนี้ก็มีแต่ตายอย่างเดียว) ในขณะที่วิกฤตเศรษฐกิจก็กระทบพวกเขามากอยู่แล้ว แต่เมื่อปัญหานี้ถูกละเลย พวกเขาจึงต้องช่วยตัวเอง ในปัจจุบันสังเวียนใช้ประโยชน์จากที่ดินที่เขาได้รับจัดสรรมาจากที่ดินที่ยึดมาจากเอกชนปลูกกล้วยและพืชผักเล็ก ๆ น้อยขาย รวมถึงปลูกบ้าน แต่เขาก็ยังต้องพึ่งพากรรรับจ้างทั่วไปอยู่ด้วย (สังเวียน, สัมภาษณ์, 25 กุมภาพันธ์ 2558)

กรณีต่อมาเป็นเกษตรกรขนาดกลางที่สามารถสร้างตัวจนเป็นผู้ประกอบการขนาดเล็ก ชื่อ พี่คำ ปัจจุบันอายุ 49 ปี แม้เธอจะไม่ได้เป็นสมาชิกของกลุ่มปฏิรูปที่ดินศรีทอง แต่มีญาติพี่น้องเข้าร่วมจำนวนมาก จึงมีฐานะเป็นเพียงผู้สนับสนุนเครือข่ายปฏิรูปที่ดิน และร่วมลงคะแนนเลือกตั้งให้สมาชิกของกลุ่มซึ่งถือว่าเป็นผู้ตื่นตัวทาง

การเมืองในระดับหนึ่ง แต่ยังไม่ถึงระดับที่จะเป็นผู้ประกอบการทางการเมืองด้วยตัวเอง คำเป็นลูกสาวคนที่ 2 ในครอบครัวที่มีพี่น้อง 3 คน โดยมีพ่อแม่เป็นชาวนาฐานะปานกลาง มีที่นา 3 ไร่ และ ที่ดอนอีก 3 ไร่ รวมเป็น 6 ไร่ ในที่ดอนจะปลูกพืชไร่ เช่น ถั่วลิสงที่นิยมปลูกในช่วงปี พ.ศ.2520-2525 และปลูกข้าวในที่นา คำได้เรียนเพียงการศึกษาภาคบังคับ ถึงชั้นประถม 6 เนื่องจากทางบ้านเห็นว่าเป็นผู้หญิงไม่ต้องเรียนสูง พอจบการศึกษาเธอก็ทำงานในที่ดินของพ่อแม่ เมื่ออายุได้ 20 ปี เธอจึงเข้าไปทำงานในเมือง และฝึกฝนเรียนรู้เกี่ยวกับการตัดเย็บเสื้อผ้า ในที่สุดก็ได้สามีเป็นช่างก่อสร้าง หลังทศวรรษที่ 2540 เธอได้กลับมาอยู่บ้าน และเปิดร้านเย็บผ้าเล็ก ๆ ขณะที่สามีของเธอก็รับเหมาก่อสร้างและซ่อมบ้านของทั้งคนในหมู่บ้านและพื้นที่ใกล้เคียง รวมถึงทำสวนลำไยในพื้นที่มรดกที่แบ่งกับพี่น้องราว ๆ 2 ไร่ ช่วงแรกลำไยสามารถทำรายได้ต่อปีให้เธอกว่า 100,000 บาท แต่ก็ต้องอาศัยการดูแลอย่างเข้มข้น ทั้งค่าปุ๋ย ค่ายา แต่ 3 ปี ต่อมาเมื่อราคาลำไยตกต่ำลง เธอจึงขาดทุนติดต่อกันหลายปี จนต้องหยุดทำสวนลำไยในที่สุด และหันมาเย็บผ้าอย่างเดียว ต่อมาเมื่อนายทุนนอกพื้นที่ส่งเสริมให้มีการนำมะม่วงพันธุ์ทองดำมาปลูกในพื้นที่เพื่อนำมาทำมะม่วงดอง คำก็ลงทุนปลูกมะม่วงทองดำในพื้นที่มรดกของเธอด้วย ซึ่งลงทุนน้อยและไม่ต้องดูแลมากนักเพราะคำมองว่าเหมือนให้ “ฟ้าเลี้ยง” (ธรรมชาติดูแล) จึงทำให้เธอกับสามีเอาเวลาไปทำอาชีพอื่นได้อีก ดังนั้นแม้ผลตอบแทนจะน้อยกว่าลำไยแต่ก็ถือว่าเป็นเพียงรายได้เสริมที่ดี (คำ, สัมภาษณ์, 20 กุมภาพันธ์ 2558)

กรณีตัวอย่างข้างต้นแสดงว่าชาวบ้านกลุ่มใหม่เหล่านี้มีลักษณะแตกต่างจากชาวบ้านในชนบทในอดีต บางส่วนสามารถเข้าไปช่วงชิงและสร้างพื้นที่ผ่านการขยายตัวของธุรกิจ บางส่วนไม่ถูกเบียดขับออกจากที่ดิน ทรัพยากร ทำให้ต้องกลายเป็นแรงงานรับจ้าง แต่กระนั้น ก็ได้ให้ความหมายความว่าจะตกอยู่ภายใต้การกำกับบงการของทุนฝ่ายเดียว เพราะได้เคลื่อนไหวเพื่อปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ในหลายมิติ การที่ชุมชนท้องถิ่นได้เข้าไปผูกพันกับระบบเศรษฐกิจโลกอย่างแนบแน่น ส่งผลตามมาอย่างหนึ่ง คือ การก่อตัวขึ้นมาของกลุ่มใหม่อย่างหลากหลายในชุมชน คนกลุ่มนี้มีฐานะดีขึ้นด้วยการมีชีวิตคาบเกี่ยวอยู่กับภาคนอกเกษตรมากขึ้น ขณะที่ต้องเผชิญกับความเสี่ยงใหม่ ๆ เพราะเอาชีวิตไปผูกพันอยู่กับระบบตลาดภายนอกชุมชนพร้อม ๆ กับพึ่งพานโยบายของรัฐไปด้วย ซึ่งก็ตามมาด้วยความขัดแย้งใหม่ ๆ ในชุมชนเช่นเดียวกัน แม้จะต้องเผชิญกับความเสี่ยงมากขึ้น

การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจอย่างไพศาลในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา ได้นำพาผู้คนออกจากภาคเกษตรกรรม เข้าไปทำงานในภาคส่วนต่าง ๆ อาทิ ภาคอุตสาหกรรม ภาคบริการ เพิ่มมากขึ้น หรือแม้แต่ทำงานในภาคเกษตรกรรมก็เป็นการผลิตในเชิงพาณิชย์มากกว่าการยังชีพ (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2546) ทำให้เกิด “คนชั้นกลางในชนบท” (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2554) ที่มีความตื่นตัวทางการเมือง การผลิตนอกภาคเกษตรกรรมหรือการผลิตเพื่อขาย ทำให้คนในภาคการผลิตนั้น ๆ สัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง และเศรษฐกิจที่ใหญ่กว่าในท้องถิ่นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และระบบความสัมพันธ์แบบเดิม (รวมถึงระบบอุปถัมภ์แบบเดิม) ไม่อาจแก้ไขปัญหาให้คนในสังคมได้อีกแล้ว การ “ถักทอ” สายใยความสัมพันธ์แบบใหม่ทั้งในระบบอุปถัมภ์ใหม่ (Keyes, 2012)

ชาวบ้านกลุ่มใหม่นี้เป็นกลุ่มคนที่ไม่ใช่คนกลุ่มเดิมที่มีการผลิตในภาคเกษตรกรรม แต่คนกลุ่มใหม่นี้สัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับเศรษฐกิจตลาดและการเมืองในระดับชาติ สะท้อนผ่านการดำเนินชีวิตของเขาเหล่านั้นมีความสัมพันธ์กับเมืองอย่างแนบแน่น รวมทั้งมีความเสี่ยงทางเศรษฐกิจเพิ่มสูงขึ้น ทำให้ต้องแสวงหากลไกทางเศรษฐกิจใหม่ ๆ เพื่อใช้เป็นทุนในการประกอบการทางธุรกิจและทางสังคม อีกด้านหนึ่งความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติสร้างผลกระทบไม่มากนักต่อการดำเนินชีวิตของเขาเหล่านั้น (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2549, 2554) ประกอบกับความคิดประชานิยมที่เริ่มนำมาใช้ในช่วงกลางทศวรรษที่ 2540 ส่งผลให้เขาเหล่านั้นจึงต้องการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง โดยเฉพาะการเลือกตั้ง เพราะมีผลอย่างสำคัญต่อการกำหนดนโยบายสาธารณะ ในฐานะเป็นพื้นที่ทางการเมืองของการปะทะต่อรองซึ่งระหว่งรัฐกับประชาชน เขาเหล่านั้นได้เข้าสู่พื้นที่ทางการเมืองในฐานะ “ชาวบ้านผู้ประกอบการ” (villagers entrepreneur) ที่กระตือรือร้น

คนกลุ่มใหม่เหล่านี้แตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับชาวบ้านในเศรษฐกิจแบบศีลธรรมที่อาจจะเคยมีอยู่ในอดีต เพราะพวกเขาไม่ได้พยายามหลีกเลี่ยงความเสี่ยงในระบบตลาด ตรงกันข้ามกลับพยายามฉกฉวยและแสวงหาโอกาสจากตลาดอย่างเต็มที่ ด้วยการปรับตัวอย่างหลากหลาย รวมถึงมีความคาดหวังในด้านการบริโภค โดยเฉพาะการบริโภคคุณภาพชีวิตที่ดี ในฐานะที่เป็นการช่วงชิงความหมายการพัฒนาซึ่งเคยผูกติดอยู่กับด้านการผลิตที่ให้ความสำคัญกับรายได้เท่านั้น ขณะเดียวกันชาวบ้านก็ตื่นตัวทางการเมืองมากขึ้น ด้วยการพยายามเข้าไปต่อรองกับรัฐในลักษณะต่าง ๆ (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2558) อีกทั้งคนกลุ่มใหม่ในชนบทเหล่านี้ต่างสร้าง

ตัวตนและอารมณ์ความรู้สึกแบบใหม่ที่สัมพันธ์กับการพัฒนา (สมพงษ์ อาษากิจ, 2561) อีกทั้งกลุ่มผู้ประกอบการที่ตื่นตัวและมีส่วนร่วมทางการเมืองได้สร้างสายใยทางการเมืองและความสัมพันธ์หลายระดับผ่านการเลือกตั้งในฐานะที่เป็นพื้นที่ทางการเมืองของการปะทะต่อรองช่วงชิงระหว่างรัฐกับประชาชน เขาเหล่านั้นได้เข้าสู่พื้นที่ทางการเมืองในหลายระดับที่ซ้อนทับกัน

กลุ่มคนในชุมชนท้องถิ่นที่ก่อตัวขึ้นมาใหม่นี้ก็แตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับชาวบ้านในเศรษฐกิจแบบศีลธรรมที่อาจจะเคยมีอยู่ในอดีต เพราะพวกเขาไม่ได้พยายามหลีกเลี่ยงความเสี่ยงในระบบตลาดอีกต่อไป ตรงกันข้ามกลับพยายามฉกฉวยและแสวงหาโอกาสจากตลาดอย่างเต็มที่ ด้วยการปรับตัวอย่างหลากหลาย เพราะมีความคาดหวังในด้านการบริโภคมากขึ้นด้วย โดยเฉพาะการบริโภคคุณภาพชีวิตที่ดี ในฐานะที่เป็นการช่วงชิงความหมายการพัฒนา (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2558)

ในอดีตที่ผ่านมาชาวบ้านในชนบทมักจะถูกมองว่า ถ้าไม่เป็นชาวนาก็เป็นเกษตรกร ซึ่งมักจะพึ่งพาฐานการผลิตที่ผูกติดอยู่กับที่ดินเท่านั้น แต่ชาวบ้านกลุ่มใหม่นี้เป็นกลุ่มคนในชนบทที่มีฐานการผลิตและที่มาของรายได้ที่คาบเกี่ยวอยู่ทั้งฐานที่ดินและทุนรูปแบบใหม่อย่างหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม ในรูปของเครือข่าย และทุนความรู้ ด้วยการจัดการอย่างยืดหยุ่นเพื่อกระจายความเสี่ยงที่มาจาก การพึ่งพาเศรษฐกิจในระบบตลาดมากขึ้น และที่น่าสนใจคนกลุ่มใหม่นี้ยังตื่นตัวทางเศรษฐกิจ จนสามารถนำทุนรูปแบบใหม่เหล่านั้นมาเริ่มจัดการเพื่อเพิ่มมูลค่าใหม่ทั้งทางสังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าพวกเขาคือผู้ประกอบการทางเศรษฐกิจนั่นเอง

แม้ผู้ประกอบการทางเศรษฐกิจเหล่านี้จะมีรายได้เพิ่มมากขึ้น แต่ก็ยังคงตกอยู่ในสภาพลูกผีลูกคน เพราะพวกเขาขาดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ อีกทั้งยังไร้อำนาจและการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาในเชิงโครงสร้าง โดยเฉพาะช่องว่างและความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ ซึ่งกดดันให้พวกเขาต้องตื่นตัวขึ้นมาเพื่อที่จะแสดงบทบาททางการเมืองร่วมกันในเครือข่ายเดียวกัน ทั้ง ๆ ที่พวกเขามีสถานภาพทางเศรษฐกิจที่หลากหลายและแตกต่างกันอยู่บ้าง เพราะพวกเขาไม่ได้เคลื่อนไหวเพื่อผลประโยชน์ตอบแทนเฉพาะหน้าเท่านั้น แต่ทั้งหมดล้วนมุ่งหวังจะผลักดันการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง ที่เป็นเงื่อนไขสำคัญของการก่อให้เกิดช่องว่างและความเหลื่อมล้ำข้างต้น อย่างไรก็ตาม คนกลุ่มนี้ไม่ได้แสดงบทบาททางการเมืองในระดับเดียวกันทั้งหมด จะมีเพียงบางส่วนเท่านั้นที่สามารถยกระดับบทบาทไปถึง

ระดับของการเป็นผู้ประกอบการทางการเมือง หมายถึงผู้ที่สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมปฏิบัติการเคลื่อนไหวอย่างเข้มข้น จนสามารถเข้าไปช่วงชิงตำแหน่งผู้นำทางการเมืองระดับท้องถิ่นได้ในบางระดับผ่านกระบวนการเลือกตั้งท้องถิ่น

ชาวบ้านผู้ตื่นตัว ขบวนการเมือง และผู้ประกอบการทางการเมือง

การศึกษาลักษณะทางการเมืองของชาวบ้านในชนบทหรือชาวนาในสังคมไทย มีพัฒนาการมาอย่างยาวนาน ในระยะแรก ๆ จะให้ความสำคัญกับบทบาทในด้านของความรุนแรง โดยเฉพาะการกบฏต่อรัฐ เพื่อต่อต้านการชูดรีดภาษีอากร หรือเปลี่ยนแปลงระบบการจัดเก็บภาษี (Bunnag, 1977) ซึ่งผู้นำจะอ้างฐานะเป็นผู้วิเศษ มีคาถาอาคม จากการสั่งสมบุญญาบารมี (charisma) จนเป็นที่เคารพนับถือในหมู่บ้าน และกลายเป็นผู้นำชาวบ้านในช่วงวิกฤติ (ทานาเบ, 2555, น. 80-81) นอกจากนั้นยังใช้ความคิดด้านศีลธรรม ความเชื่อ และพิธีกรรม เรื่อง “ตนบุญ” ในฐานะเป็นพระโพธิสัตว์ หรือเป็นอาญาบาลมีอีกแบบหนึ่งในการสร้างขบวนการเคลื่อนไหว ซึ่งชี้ให้เห็นว่าในท้องถิ่นมีพลังบางอย่างที่จะก่อตัวขึ้นในช่วงวิกฤติของสังคม ผ่านผู้นำที่มีบุญญาบารมีเพื่อปลดปล่อยผู้คนให้พ้นจากยุคเข็ญ โดยอาจารย์รวมเรียกว่าอำนาจท้องถิ่นที่แฝงฝังอยู่ในสังคมชาวนา (Turton, 1991)

ส่วนกบฏชาวนาในสังคมอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มักจะอธิบายด้วยแนวความคิดของเจมส์ สกอตต์ (Scott, 1976) เรื่องเศรษฐกิจแบบศีลธรรม (moral economy) ของชาวนาในหนังสือเล่มแรกของเขาที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรมของการยังชีพ ทั้งนี้ชาวนาคาดหวังว่ารัฐจะปกครองตามหลักจริยธรรมดังกล่าว แต่ในบริบทของการปกครองแบบอาณานิคม รัฐกลับไม่สนใจจิตใจและจริยธรรมของชาวนา และแสวงหาประโยชน์จากพวกเขาเกินกว่าความสามารถในการยังชีพ ชาวนาจึงรู้สึกผิดหวังและต้องลุกขึ้นก่อกบฏต่อต้านรัฐอาณานิคมเหล่านั้น

แต่ในระยะต่อมา การศึกษาลักษณะทางการเมืองของชาวนาทั่ว ๆ ไปจะหันมาให้ความสำคัญกับการต่อสู้ในชีวิตประจำวันมากขึ้น เริ่มจากข้อถกเถียงของสกอตต์ ในหนังสือเล่มที่สองของเขา ที่มองว่าการต่อสู้ดังกล่าวเป็นเสมือนอาวุธของผู้อ่อนแอ (weapon of the weak) ซึ่งหมายถึงการต่อต้านอำนาจเล็ก ๆ น้อย ๆ ในชีวิตประจำวันอย่างไม่เปิดเผย โดยอาศัยการต่อสู้เชิงภาษาและสัญลักษณ์ด้วยลักษณะซ่อนเร้นต่าง ๆ (hidden transcript) เช่น การลักเล็กขโมยน้อย การลอบวางเพลิง การซุบซิบนินทา การทำงานพอเป็นพิธีหรืออ้อยอิ่ง และไม่จำเป็นต้องมีแผนการ หากแต่เน้นที่ทักษะการเอาตัวรอดของปัจเจกบุคคล ในพื้นที่ที่กิ่งส่วนตัวที่ห่างไกลจาก

การสวดส่องของผู้มีอำนาจ เพื่อหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้ากับผู้มีอำนาจให้ได้มากที่สุด ซึ่งแตกต่างจากการต่อสู้ในรูปแบบของการเคลื่อนไหวขนาดใหญ่ที่มีการนำและการจัดตั้งอย่างเป็นระบบ เพื่อมุ่งเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้าง อย่างไรก็ตาม การตื่นรนชัดขึ้นเล็ก ๆ น้อย ๆ ดังกล่าวอาจเป็นพื้นฐาน (infrapolitics) ให้กับการต่อสู้แบบเปิดต่อมา ๆ ก็ได้ (Scott, 1985)

หลังจากนั้นการศึกษาลักษณะทางการเมืองของชาวนาจะถูกนำมาเชื่อมโยงกับการศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (New Social Movement) ซึ่งเป็นการรวมตัวกันทางการเมืองของภาคประชาชน ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคม และแตกต่างจากขบวนการปฏิวัติในสมัยก่อนตรงที่ไม่ได้มีจุดหมายที่จะยึดกุมอำนาจรัฐ แต่ต้องการกำหนดชีวิตของตนเอง โดยไม่จำเป็นต้องผ่านรัฐ และเปลี่ยนมาผลักดันสังคมให้เป็นไปตามอุดมการณ์ที่ยึดมั่น ซึ่งมีจุดเน้นร่วมกันอยู่ที่วัฒนธรรมต่อต้านชัดเจน ประเด็นสำคัญที่มีการเคลื่อนไหว เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อม การคัดค้านโลกาภิวัตน์ ตลอดจนการต่อสู้เพื่อสิทธิในวิถีชีวิตตัวตนของกลุ่มชน เป็นต้น (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2545)

การเคลื่อนไหวของคนกลุ่มในชนบทดังกล่าวมีนักวิชาการบางส่วนตั้งข้อสังเกตว่า มักจะเชื่อมโยงกับการเมืองภาคประชาชนอื่น ๆ ที่รวมกันเรียกว่าภาคประชาสังคม ซึ่งเคลื่อนไหวเพื่อลดฐานะครอบงำของรัฐ รวมทั้งเพื่อโอนอำนาจบางส่วนมาให้ประชาชนใช้ดูแลชีวิตตนเองโดยตรง ในฐานะที่เป็นปฏิกริยาตอบโต้การใช้อำนาจของรัฐเพื่อถ่วงดุลอิทธิพลการครอบงำของระบบตลาดเสรี การเคลื่อนไหวทางการเมืองของประชาชนเช่นนี้สามารถจำแนกออกมาได้ 4 ทิศทางด้วยกัน ได้แก่ 1) การเคลื่อนไหวร้องทุกข์หรือเรียกร้องให้รัฐเข้ามาแก้ปัญหาที่ไม่ได้รับการเหลียวแล 2) การเคลื่อนไหวที่มุ่งตรวจสอบกระบวนการใช้อำนาจรัฐ 3) การประท้วงอำนาจรัฐและเรียกร้องให้ถ่ายโอนอำนาจที่รัฐเคยมีมาเป็นของประชาชน 4) การร่วมมือเชิงวิพากษ์กับรัฐ หรือความผูกพันในทางสร้างสรรค์เพื่อเบียดแย่งพื้นที่ในกระบวนการใช้อำนาจมาเป็นของประชาสังคม (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2548)

การเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นของการหันมาให้ความสำคัญกับการเมืองภาคประชาชน ในระยะแรก ๆ องค์กรพัฒนาเอกชนหรือเอ็นจีโอมีบทบาทในการสร้างดุลยภาพระหว่างรัฐกับสังคมเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับปัญหาจากผลกระทบของการพัฒนาของรัฐ และกระตุ้นให้ชาวบ้านโดยเฉพาะในชนบทลุกขึ้นเคลื่อนไหวผลักดันการปรับนโยบายรัฐได้บางส่วน ซึ่งช่วยให้ชาวบ้านเริ่มมีส่วนร่วมในทางการเมืองมากขึ้น (Shigetomi, 2006) แม้ว่าเอ็นจีโอเป็นเหมือน

ตำราจดับเพลิงของทูนนิยม ด้วยการเข้าไปแก้ไขปัญหาคือเป็นจุด ๆ แต่นักวิชาการบางคนก็มองว่ามีทิศทางการพัฒนาไปสู่การคิดที่เป็นระบบมากขึ้น (Tilly & Wood, 2012)

ในระยะหลัง ๆ ความร่วมมือระหว่างองค์กรภาคประชาชนกับเอ็นจีโอนั้นก็มักจะถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าไม่กล้าแตะต้องโครงสร้างที่เป็นอยู่ อีกทั้งยังมีส่วนไปลดทอนความเป็นการเมืองของขบวนการภาคประชาชน โดยละเลยการพูดถึงการเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้าง (Phatharathananunth, 2002) ซึ่งชาวนาบางกลุ่มโดยเฉพาะกลุ่มไร่ที่ตื่นทำกินคัดค้าน เพราะไม่เชื่อว่าจะจะเป็นทิศทางการเคลื่อนไหวที่ถูกต้อง (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2548, น. 163-164)

ในเวลาต่อมาการศึกษาความเคลื่อนไหวทางการเมืองของคนชนบทจึงค่อย ๆ พยายามถอยห่างออกจากจุดเน้นทั้งสองด้าน ทั้งในด้านของการกบฏต่อต้านรัฐอย่างรุนแรง และด้านการสร้างดุลยภาพระหว่างรัฐกับภาคประชาสังคม แนวทางหนึ่งเสนอให้มองการเมืองของคนชนบทว่าเป็นการต่อสู้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งแตกต่างจากการเมืองทางการเมือง (official politics) และการเมืองของการผลักดันนโยบาย (advocacy politics) ของภาคประชาสังคม ด้วยการต่อยอดมาจากการต่อต้านอำนาจเล็ก ๆ น้อย ๆ ในชีวิตประจำวันอย่างไม่เปิดเผยของสกอตต์ (Scott, 1985) แต่หันมาเพิ่มความสำคัญให้กับการต่อสู้ของชาวบ้านในการช่วงชิงคุณค่าและกฎเกณฑ์ของท้องถิ่นเกี่ยวกับอำนาจในการผลิตและจัดสรรทรัพยากร ในพื้นที่ที่ไม่เป็นทางการ โดยไม่ได้จัดตั้งเป็นองค์กรอย่างเป็นทางการ (Kerkvliet, 2009, p. 232)

อีกแนวทางหนึ่งก็เสนอให้แยกการเมืองของชาวนาออกมาจากการเมืองในภาคประชาสังคมเช่นเดียวกัน ด้วยการจำแนกสังคมออกเป็น 2 แบบคือ สังคมประชา (civil society) และสังคมการเมือง (political society) พร้อมกับถกเถียงว่าการเมืองชาวนาในปัจจุบันเกี่ยวข้องกับสังคมการเมืองมากกว่า สังคมประชาซึ่งถูกผนวกเข้าไปอยู่ภายใต้อำนาจของทูนนิยมโลกแล้ว จึงยากที่ชาวบ้านจะต่อกรได้ ขณะที่สังคมการเมืองเป็นพื้นที่ในการจัดการขององค์กรนอกทูนนิยมอย่างเช่นรัฐ ซึ่งไม่ได้มองผลเมืองในแง่ของสิทธิ แต่จะกำกับนโยบายและดูแลคนแต่ละกลุ่มแตกต่างกันไปในลักษณะข้อยกเว้น ซึ่งกดดันให้กลุ่มคนต่าง ๆ ไร้ความมั่นคงในชีวิต และต้องต่อกรผลประโยชน์เฉพาะหน้ากับรัฐตลอดเวลาในภาคที่ไม่เป็นทางการ (Chatterjee, 2008, p. 122)

การมองชาวนาการเมืองในกรณีของสังคมไทยก็ได้รับอิทธิพลจากทั้ง เคิร์คเล็ด(Kerkvliet) และพาร์ธา แชตเตอร์จี (Chatterjee) ดังจะเห็นได้อย่างชัดเจนในหนังสือเรื่อง *Thailand's political peasants: Power in the modern rural economy* ของแอนดรูว์ วอล์คเกอร์ (Walker, 2012) ซึ่งศึกษาการเมืองของชาวบ้านในหมู่บ้านห่างไกลจากศูนย์กลาง และเสนอข้อถกเถียงว่า ชาวนามีแรงบันดาลใจทางการเมืองแบบใหม่หรือแรงปรารถนาทางการเมือง ด้วยการเข้าสู่การเมืองผ่านปฏิสัมพันธ์เชิงบวกกับรัฐสมัยใหม่ เพื่อเชื่อมโยงกับอำนาจรัฐแทนที่จะหลีกเลี่ยงหรือต่อต้านรัฐ ขณะเดียวกันก็ไม่ได้ดำรงอยู่ด้วยการตั้งรับหรือรอคอยความช่วยเหลือเท่านั้น แต่พยายามต่อรอกทางการเมืองเพื่อให้ได้ประโยชน์สูงสุดจากโครงการต่าง ๆ ของรัฐ บนพื้นฐานของคุณค่าและความหมายของท้องถิ่น แทนที่จะถูกรัฐและตลาดกำกับและควบคุมฝ่ายเดียว

อย่างไรก็ตาม การมองชาวนาการเมืองดังกล่าวยังจำกัดอยู่ในมุมมองเชิงเดียวไม่ว่าจะเป็นการต่อสู้ในชีวิตประจำวันของเคิร์คเล็ดก็ดี หรือ การต่อรอกในสังคมการเมืองของแชตเตอร์จีก็ดี เพราะต่างก็เน้นบทบาทเฉพาะการเมืองภาคที่ไม่เป็นทางการเท่านั้น ขณะที่การศึกษานี้พยายามถกเถียงว่า ชาวนาการเมืองสามารถแสดงบทบาททางการเมืองเชิงซ้อนในหลายภาคส่วนไปได้พร้อม ๆ กัน ทั้งภาคไม่เป็นทางการ ภาคประชาสังคม และภาคทางการ เพราะพวกเขาเริ่มตื่นตัวขึ้นมาจากความขัดแย้งในการเข้าถึงที่ดิน ซึ่งเป็นผลกระทบจากนโยบายปฏิรูปที่ดินของรัฐที่มุ่งให้ตลาดขับเคลื่อนผ่านโครงการออกโฉนดที่ดินที่เน้นกรรมสิทธิ์เอกชน ขณะที่ชาวบ้านต้องการจัดการที่ดินด้วยการถือครองร่วมกัน นอกจากนี้ ชาวนาการเมืองเหล่านี้ส่วนหนึ่งยังได้สังสมประสบการณ์จากการเข้าร่วมเคลื่อนไหวกับสหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย ซึ่งช่วยหล่อหลอมให้พวกเขาสามารถพัฒนาไปเป็นผู้ประกอบการทางการเมืองได้ในที่สุด ผ่านการสังสมประสบการณ์จากการเคลื่อนไหวลักษณะอื่น ๆ เพิ่มเติมในช่วงต่อ ๆ มา ซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบในงานศึกษาในสังคมไทยส่วนหนึ่งที่ช่วยชี้ให้เห็นถึงกระบวนการเบื้องต้นของชาวนาการเมืองในการพัฒนาไปเป็นผู้ประกอบการทางการเมือง

งานศึกษาของฮาเบอร์คอร์น (Haberkorn, 2007) เรื่อง *States of transgression: Politics, violence, and agrarian transformation in Northern Thailand* ที่พยายามถกเถียงว่าการเคลื่อนไหวทางของชาวนาผ่านสหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทยเป็นปฏิบัติการทางการเมืองของการต่อรอกกับรัฐด้วยกลยุทธ์ที่หลากหลาย ทั้งการชุมนุมประท้วง และการเรียกร้องให้รัฐปฏิบัติตามกฎหมาย ซึ่งคาบเกี่ยวกับภาคทางการด้วย

ในฐานะที่เป็นการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ใหม่ระหว่างชาวบ้านกับรัฐ แทนที่ชาวบ้านจะเป็นผู้ถูกบังคับใช้กฎหมาย พวกเขากลับต่อสู้เพื่อให้รัฐต้องบังคับใช้กฎหมายเพื่อประโยชน์ต่อชาวบ้านอย่างจริงจัง

ขณะที่การมองขบวนการเมืองในมุมมองเชิงเดี๋ยวมักจะสนใจเฉพาะชานาเพียงบางกลุ่มเท่านั้น แต่ภายใต้บริบทของการปรับโครงสร้างชนบทในปัจจุบันที่เศรษฐกิจชนบทมีลักษณะผสมผสาน ทั้งเกษตรกรรม อุตสาหกรรม และบริการ ได้ผลักดันให้เกิดคนกลุ่มใหม่ ๆ ในชนบทอย่างหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็น “คนชั้นกลางในชนบท” (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2554) “ชาวบ้านผู้รู้จักโลกกว้าง” (cosmopolitan villagers) (Keyes 2012) “ชาวนารายได้ปานกลาง” (middle-income peasant) (Walker 2012) “ชาวนาที่ยืดหยุ่น” (flexible peasants) (ยศ สันตสมบัติ 2546; Santasombat, 2008) และในบทความนี้ใช้ “ชาวบ้านผู้ประกอบการ” (villagers entrepreneur) กลุ่มคนเหล่านี้ยังตื่นตัว โดยไม่ได้ปฏิบัติการทางการเมืองเพียงเพื่อผลประโยชน์เฉพาะหน้าเท่านั้น แต่ในบางกรณียังกระตือรือร้นในการเข้าไปตรวจสอบการทำงานของหน่วยงานรัฐที่มักจะฉ้อราษฎร์บังหลวงโครงการก่อสร้างในชนบทบนเงื่อนไขของความหวังที่จะเห็นสังคมทันสมัยในอนาคต ซึ่งแสดงให้เห็นว่าชาวบ้านก็สามารถสร้างความคิดเชิงนามธรรมในระยะยาวได้ด้วย (Vandergeest, 1993)

กลุ่มคนในชุมชนท้องถิ่นที่ก่อตัวขึ้นมาใหม่ ๆ เหล่านี้บางส่วนยังพยายามสร้างความหวังใหม่ ๆ ขึ้นมาจากมุมมองด้านกรบริโภค โดยเฉพาะการบริโภคคุณภาพชีวิตที่ดี ในฐานะที่เป็นการช่วงชิงความหมายการพัฒนา ซึ่งเคยผูกติดอยู่กับด้านการผลิตที่ให้ความสำคัญกับรายได้เท่านั้น พวกเขาจึงแตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับชาวบ้านในเศรษฐกิจแบบศีลธรรมที่อาจจะเคยมีอยู่ในอดีต เพราะพวกเขาไม่ได้พยายามหลีกเลี่ยงความเสี่ยงในระบบตลาดอีกต่อไป ตรงกันข้ามกลับพยายามฉกฉวยและแสวงหาโอกาสจากตลาดอย่างเต็มที่ ด้วยการปรับตัวอย่างหลากหลาย ขณะเดียวกันก็ตื่นตัวทางการเมืองด้วยการพยายามเข้าไปต่อรองกับรัฐในลักษณะต่าง ๆ (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2558)

คนเหล่านี้บางกลุ่มก็สามารถช่วงชิงโอกาสในการสะสมทุน จนขยายทุนทางธุรกิจและสร้างเครือข่าย เพื่อเข้ามามีบทบาททางการเมืองในเวลาต่อมา ดังกรณีศึกษาในงานของนิธิ ภาวศรพันธุ์ (Pawakapan, 2003) ที่ชี้ให้เห็นว่ากลุ่มนักธุรกิจชนบทสามารถสร้างเครือข่ายบนพื้นฐานของความสัมพันธ์แบบเพื่อนและเครือข่ายธุรกิจ ผ่านการเล่าเรียนเรียนด้วยกัน เพื่อหนุนช่วยให้พวกเขาเข้าไปเป็นสมาชิกสภาภิบาล ซึ่งแสดงถึงความพยายามที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองในภาค

ทางการมากขึ้น ผ่านระบบการเลือกตั้งท้องถิ่นในระดับต่าง ๆ เพื่อจะได้มีส่วนร่วมในการจัดการกับความเสี่ยงต่าง ๆ ด้วยการต่อรองกับนโยบายและการเมืองในระดับสูงขึ้นไปได้

คนในชุมชนท้องถิ่นที่ก่อตัวขึ้นมาใหม่อีกกลุ่มหนึ่ง เช่นกลุ่มชาวบ้านที่เคยไปทำงานต่างประเทศและกลับคืนถิ่น ดังในกรณีศึกษาของพรรณภัทร ปลั่งศรีเจริญสุข (2551) พบว่าเมื่อกลุ่มคนเหล่านี้กลับคืนถิ่นแล้วมักจะประกอบอาชีพที่คาบเกี่ยวอยู่กับทั้งภายในและภายนอกภาคการเกษตร เช่น การก่อสร้างและการค้า พร้อม ๆ กับทำการเกษตรควบคู่ไปด้วย ขณะเดียวกันก็อาศัยประสบการณ์ที่ได้รับมาจากต่างแดนเป็นเงื่อนไขในการเพิ่มสถานภาพและบทบาทของพวกตน ด้วยการสร้างอัตลักษณ์ของพวกตนในฐานะผู้มีทักษะในการติดต่อประสานงานและต่อรองกับหน่วยงานภายนอก เพื่อลงสมัครรับเลือกตั้งท้องถิ่นในระดับต่าง ๆ และได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านจนถึงสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล แต่ผู้ที่จะรักษาตำแหน่งไว้ให้ได้หลายสมัยนั้นจะต้องแสดงให้เห็นว่า พวกตนสามารถตอบสนองของความคาดหวังในการบริโภคความเป็นสมัยใหม่ได้ ผ่านความสามารถในการต่อรองกับรัฐ และผู้นำท้องถิ่นภายนอกชุมชน เพื่อระดมทรัพยากรเข้ามาในชุมชน ซึ่งถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการช่วงชิงวาทกรรมการพัฒนาของชาวบ้าน ที่หันมาเน้นความสำคัญของคุณภาพชีวิต ทั้งด้านการผลิตและการดำรงชีวิตให้หลุดพ้นจากภาพลักษณ์ที่ล้าหลัง แทนการยึดติดอยู่กับวาทกรรมพัฒนาที่ผูกอยู่กับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเท่านั้น

นอกจากประสบการณ์การเคลื่อนไหวของคนกลุ่มใหม่ ๆ ในชนบทบนพื้นฐานของความหวังใหม่ ๆ และคุณค่าท้องถิ่น ดังที่พบในกรณีศึกษาต่าง ๆ ข้างต้นแล้ว การศึกษาครั้งนี้ยังได้ข้อค้นพบเพิ่มเติมว่า ชาวนาที่เคลื่อนไหวทางการเมืองเชิงซ้อนในหลายภาคส่วนไปได้พร้อม ๆ กันอย่างต่อเนื่อง ด้วยการเมืองของความหวังระยะยาว และสร้างองค์กรและเครือข่ายได้ในระดับหนึ่ง โดยเฉพาะเครือข่ายปฏิรูปที่ดิน จนเข้าไปมีบทบาทในการเมืองภาคทางมากขึ้นในองค์กรปกครองท้องถิ่นผ่านการเลือกตั้ง จะสามารถพัฒนาตนเองไปเป็นผู้ประกอบการทางการเมือง ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการสร้างสรรค์กลไกเชิงสถาบันใหม่ ๆ เพื่อผลักดันการเมืองจากเบื้องล่างเชิงรุก เช่น การผลักดันการปฏิรูปที่ดินโดยประชาชน เป็นต้น

สรุป

การตื่นตัวทางการเมืองของชาวบ้านไม่ได้เกิดขึ้นอย่างทันทีทันใดจากความขัดแย้งเฉพาะหน้าเท่านั้น ในกรณีของชาวบ้านในพื้นที่ศึกษาชี้ว่า การตื่นตัวทางการเมืองต้องอาศัยการบ่มเพาะประสบการณ์ในการเคลื่อนไหวมาอย่างยาวนานชาวบ้านส่วนหนึ่งเริ่มสะสมประสบการณ์ตั้งแต่หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ด้วยการเข้าร่วมเคลื่อนไหวในนามของสหพันธ์ชาวนาชาวไร่ ที่เรียกร้องความเป็นธรรมในการเช่านาในระยะแรกได้รับอิทธิพลทางความคิดเชิงนามธรรมของพรรคคอมมิวนิสต์ แต่ต่อมาก็หันมาให้ความสำคัญกับการต่อสู้และต่อรองกับรัฐในประเด็นรูปธรรมที่ยึดโยงอยู่กับปัญหาจริงในพื้นที่มากขึ้น และค่อย ๆ ผลักดันปัญหารูปธรรมเหล่านั้นให้กลายเป็นพื้นที่ทางการเมืองอย่างเฉพาะเจาะจงของพื้นที่การศึกษา

ประสบการณ์การเคลื่อนไหวเหล่านี้มีส่วนหล่อหลอมให้ชาวบ้านเริ่มหันมามองตนเองในฐานะเป็นผู้กระทำการทางการเมือง ที่มีความเป็นตัวของตัวเองและมีอิสระทางความคิดมากขึ้น พร้อมทั้งแสวงหาพื้นที่การเมืองทางเลือกอื่น ๆ เพิ่มขึ้น เริ่มต้นด้วยการขยายเครือข่ายของตนเองและประสานกับเครือข่ายภายนอกทั้งนักพัฒนาเอกชน และนักวิชาการ ซึ่งเปิดให้พื้นที่ทางการเมืองกลายเป็นพื้นที่ของการผสมผสานความรู้จากภาคส่วนต่าง ๆ ที่มาช่วยยกระดับการเคลื่อนไหวในประเด็นปัญหาพร้อมในพื้นที่ที่กว้างขวางมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการเข้าร่วมเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อเรียกร้องสิทธิในการจัดการป่าชุมชน ซึ่งเป็นประเด็นปัญหาร่วมกันของชาวบ้านหลายพื้นที่ในภาคเหนือ

เมื่อพื้นที่ทางการเมืองเปิดกว้างขึ้น และไม่ได้เป็นเพียงจุดตัดของการต่อสู้และต่อรองกับรัฐเท่านั้น (Gramsci, 1985) แต่ยังเป็นพื้นที่ของการผสมผสานกระบวนการเรียนรู้จากการประสานกับเครือข่ายต่าง ๆ ภายนอก หลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ปี 2540 พื้นที่ทางการเมืองก็ได้ขยายวงออกไปอีก รวมถึงการเลือกตั้งเอาไว้ด้วย ซึ่งช่วยบูรณาการให้เครือข่ายชาวบ้านหันมาสนใจการเมืองจากการเลือกตั้งในระดับชาติมากขึ้น ในฐานะพื้นที่เรียนรู้ใหม่ เพิ่มเติมจากเดิมที่เคยจำกัดอยู่เฉพาะการเลือกตั้งในระดับท้องถิ่นเท่านั้น ด้วยความสนใจพื้นที่ทางการเมืองของการเลือกตั้งนี้เองชาวบ้านที่ตื่นตัวกลุ่มต่าง ๆ จึงหันมาเน้นจุดเปลี่ยนเชิงยุทธศาสตร์ด้วยการสร้างเครือข่ายแนวนอน ผ่านการประสานเครือข่ายระหว่างกลุ่มเกษตรกรด้วยตนเอง เพื่อเสริมสร้างพลังในการต่อรอง แทนการพึ่งพาเครือข่ายแนวตั้งอย่างเดียว ทั้งนี้เพราะชาวบ้านต้องการต่อสู้กับปัญหารูปธรรมที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่ แทนที่จะผูกติดอยู่กับความคิดนามธรรมขององค์กรภายนอกเท่านั้น

ชาวบ้านกลุ่มต่าง ๆ ที่ตื่นตัวและเข้าร่วมในเครือข่ายของการเคลื่อนไหวในฐานะผู้กระทำการทางการเมืองจัดได้ว่าเป็นคนกลุ่มใหม่ในชนบท และแตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับชาวบ้านในเศรษฐกิจแบบศีลธรรมที่อาจจะเคยมีอยู่ในอดีต เพราะพวกเขาไม่ได้พยายามหลีกเลี่ยงความเสี่ยงในระบบตลาดอีกต่อไป ตรงกันข้ามกลับพยายามฉกฉวยและแสวงหาโอกาสในการช่วงชิงความหมายการพัฒนาจากระบบตลาดอย่างเต็มที่เพื่อความหวังในการบริโภคคุณภาพชีวิตที่ดี เริ่มต้นจากความพยายามเป็นผู้ประกอบการทางเศรษฐกิจที่มีฐานการผลิตและที่มาของรายได้ที่คาบเกี่ยวอยู่ทั้งฐานที่ดินและทุนอย่างหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคมในรูปของเครือข่ายและทุนความรู้ ด้วยการจัดการอย่างยืดหยุ่นเพื่อกระจายความเสี่ยงที่มาจากกาพึ่งพาเศรษฐกิจในระบบตลาดมากขึ้น

แม้คนกลุ่มใหม่นี้จะมีสถานภาพทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกันอยู่บ้าง แต่ก็ยังคงตกอยู่ในสภาพถูกผีลูกคน เพราะขาดความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระบบตลาด ที่พวกเขาไร้อำนาจควบคุมและส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาเชิงโครงสร้าง โดยเฉพาะช่องว่างและความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ ซึ่งกีดกันให้พวกเขาต้องตื่นตัวขึ้นมา เพื่อที่จะแสดงบทบาททางการเมืองร่วมกันในเครือข่ายเดียวกัน ทั้งนี้พวกเขาไม่ได้เคลื่อนไหวเพื่อผลประโยชน์ตอบแทนเฉพาะหน้าเท่านั้น หากยังแสวงหาแนวทางในการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองในฐานะผู้ประกอบการทางการเมือง จนสามารถเข้าไปช่วงชิงตำแหน่งผู้นำทางการเมืองระดับท้องถิ่นได้ในบางระดับ ผ่านกระบวนการเลือกตั้งท้องถิ่น หรือดำรงตำแหน่งผู้นำทางการเมืองระดับต่าง เพื่อเสริมพลังในการปรับเปลี่ยนโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

การยกระดับตนเองจากผู้ตื่นตัวทางการเมืองไปสู่ผู้กระทำการทางการเมืองและกลายเป็นผู้ประกอบการทางการเมืองในที่สุดนั้น ชี้ให้เห็นถึงพลังของคนกลุ่มใหม่ในฐานะผู้ประกอบการทางเศรษฐกิจ ที่สามารถสะสมประสบการณ์ผ่านการเข้าร่วมเคลื่อนไหวในพื้นที่ทางการเมือง พร้อมกับสร้างพื้นที่ทางการเมืองให้เปิดกว้างออกไปสู่การต่อสู้ในมิติอื่น ๆ อีกด้วย เริ่มต้นจากพื้นที่ที่เป็นจุดตัดของความขัดแย้งและการช่วงชิงความหมายเรื่องที่ดินภายใต้วาทกรรมการพัฒนา ขยายไปสู่พื้นที่ของการสร้างเครือข่ายทั้งแนวตั้งและแนวนอน ซึ่งเสริมพลังให้เกิดการผสมผสานกระบวนการเรียนรู้และสร้างทางเลือกใหม่ ๆ ในการต่อรองอย่างอิสระ จนท้ายที่สุดก็รวมการเลือกตั้งระดับต่าง ๆ เข้าไว้ในพื้นที่ทางการเมืองของพวกเขาด้วย หลังจากเข้าร่วมเคลื่อนไหวเพื่อสนับสนุนการประกาศใช้รัฐธรรมนูญปี 2540 จากประสบการณ์การเคลื่อนไหวของคนกลุ่มใหม่ในชนบท พื้นที่ทางการเมืองจึงไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะในจุด

ตัดของความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับรัฐเท่านั้น หากยังเป็นพื้นที่ของการต่อสู้อย่างสร้างสรรค์และหลากหลายอีกด้วย

หมายเหตุ

ชื่อคน ชื่อหมู่บ้าน และชื่อตำบลในบทความชิ้นนี้ เป็นชื่อที่สมมติขึ้นมาทั้งสิ้น

เอกสารอ้างอิง

- ชัยพงษ์ สำเนียง. (2562). *พื้นที่การเมืองในชีวิตประจำวันและการต่อรองธรรมาภิบาลท้องถิ่น: กรณีศึกษาการจัดการทรัพยากรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นภาคเหนือ* (วิทยานิพนธ์ปริญญาคุชฎีบัณฑิต). เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชัยพงษ์ สำเนียง, และพิสิษฐ นาสี. (2557). องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น: พื้นที่การเมือง(กึ่ง)ทางการโดยคนที่ไม่เป็นทางการ. *มนุษยศาสตร์สาร*, 15(1), 106–147.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2545). *ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่*. กรุงเทพฯ: วิชาษา.
- ทานาเบ ชิเกฮารุ. (2555). *พิธีกรรมและปฏิบัติการ ในสังคมชวาภาคเหนือของประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาชาติพันธุ์และการพัฒนา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, นิยม รัฐอมฤต, และสกนธ์ วรรณวิวัฒนา. (2552). *รายงานผลการศึกษาความก้าวหน้าของการกระจายอำนาจในประเทศไทย โครงการเสริมขีดความสามารถขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อสนับสนุนการกระจาย*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยและให้คำปรึกษาแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2554). *เบียดไล้ชน*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (3 กันยายน 2555). อนาคตทางการเมือง ของคนเสื้อแดง คอลัมน์ กระแสทรรศน์. *มติชนรายวัน*, หน้า 5.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (บรรณาธิการ). (2556). *Becoming red/กำเนิดและพัฒนาการเสื้อแดงในเชียงใหม่*. เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- ผาสุก พงษ์ไพจิตร, และคริส เบเคอร์. (2546). *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ*.
เชียงใหม่: ซิลค์เวิร์ม บุคส์.
- พรรณภาทร ปลั่งศรีเจริญสุข. (2551). *อัตลักษณ์ของแรงงานข้ามชาติคืนถิ่นกับการ
ต่อรองการพัฒนาของชาวบ้านในจังหวัดลำปาง (วิทยานิพนธ์ปริญญามหา
บัณฑิต)*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สมพงศ์ อาษากิจ. (2561). *วิถีแบบเมืองในพื้นที่ชนบท: การเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง
ความรู้สึของคนชนบทในโลกสมัยใหม่ (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต)*.
เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สมชาย ปรีชาศิลป์กุล, ทินกฤต นุตวงศ์, และปรีชาวัลย์ ใจปิงตา. (2558). ความ
เปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบท กรณีภาคเหนือ
ตอนบน. ใน พงศกร เฉลิมชุตติเดช และ เกษรา ศรีนาคา (บก.), *ชุดโครงการ
วิจัยเรื่อง ความเปลี่ยนแปลง “ชนบท” ในสังคมไทย: ประชาธิปไตยบน
ความเคลื่อนไหว* (น. 341–389). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุน
การวิจัย.
- เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2548). *การเมืองภาคประชาชนในระบบประชาธิปไตยไทย*.
กรุงเทพฯ: อมรินทร์
- อมรา พงศาพิชญ์, และปรีชา คุณินทร์พันธุ์. (บรรณาธิการ). (2539). *ระบบอุปถัมภ์*.
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อดิน รพีพัฒน์. (2527). *สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ.2325–2416*.
กรุงเทพฯ: มูลนิธิตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์.
- อภิชาติ สถิตนิรามัย, ยุกติ มุกดาวิจิตร, และนิติ ภาวศรพันธุ์. (2556). *ทบทวนภูมิทัศน์
การเมืองไทย*. เชียงใหม่: แผนงานสร้างเสริมนโยบายสาธารณะที่ดี
(นสธ.) สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อาพันธ์ กาญจนพันธุ์. (2549). *วัฒนธรรมทางเศรษฐกิจในเศรษฐกิจไร่วัฒนธรรม*.
กรุงเทพฯ: คบไฟ.
- อาพันธ์ กาญจนพันธุ์. (2554). “การปรับโครงสร้างชนบทไทยกับปัญหาที่มองไม่เห็น”
ใน *ปาฐกถา 60 ปี เศรษฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์*. กรุงเทพฯ: โอเพ่นบุ๊กส์.

- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2558). *กำกับกำปากรงานวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือ*. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย เชียงใหม่.
- Arghiros, D. (2001). *Democracy, development and decentralization in provincial Thailand* Richmond. Surrey: Curzon Connors.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a theory of practice*. Cambridge & London: University Press.
- Bunnag, T. (1977). *The provincial administration of Siam, 1892–1915: The Ministry of Interior under Prince Damrong Rajanubhab*. Kuala Lumpur: Oxford University Press.
- Chatterjee, P. (2008). Peasant cultures of the Twenty-first Century Inter-Asia. *Cultural Studies*, 9(1), 116–126.
- De Certeau, M. (1984). *The practice of everyday life*. Berkeley: University of California.
- Ganjanapan, A. (1989). Conflicts over the deployment and control of labor in a northern Thai village. In G. Hart, A. Turton, & B. White (Eds.), *Agrarian transformations: Local processes and the state in Southeast Asia* (pp. 98–124). Berkeley: University of California Press.
- Gramsci, A. (1985). *Antonio Gramsci: Selections from cultural writings*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Gray, J. (1990). *The road to the city: Young women and transition in northern Thailand* (Doctoral dissertation). Australia: Macquarie University.
- Haberkorn, T. C. (2007). *States of transgression: Politics, violence, and agrarian transformation in Northern Thailand*. Cornell: Faculty of the Graduate School, Cornell University.
- Hart, G. (1998). Multiple trajectories: A critique of industrial restructuring and the new institutionalism. *Antipode*, 30(4), 333–356.
- Hirsch, P. (1990). *Development dilemmas in rural Thailand*. Singapore: Oxford University Press.
- Kerkvliet, B. J. (2005). *The power of everyday politics: How Vietnamese peasants transformed national policy*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.

- Kerkvliet, B. J. (2009). Everyday politics in peasant society (and ours). *The Journal of Peasant Studies*, 36(1), 227–243.
- Keyes, C. F. (2012). “Cosmopolinta” villagers and populist democracy in Thailand. *South East Asia Research*, 20(3), 343–360
- Nishizaki, Y. (2011). *Political authority and provincial identity in Thailand: The making of Banharn–buri*. Ithaca, N.Y.: Southeast Asia Program Publications, Southeast Asia Program, Cornell University.
- Ockey, J. (2004). *Making democracy: Leadership, class, gender, and political participation in Thailand*. Honolulu: University of Hawai’i Press.
- Pawakapan, N. (2003). Traders, kinsmen and trading counterparts: The rise of local politicians in North–western Thailand. *The Australian Journal of Anthropology*, 14(3), 365–382.
- Phatharathananunth, S. (2002). *The politics of the NGO movement in Northeast Thailand popular movements*. Institute of Asian Studies: Chulalongkorn University.
- Santasombat, Y. (2008). *Flexible peasants: Reconceptualizing the Third World’s rural types*. Chiang Mai: Regional Center for Social Science and Sustainable Development, Faculty of Social Science, Chiang Mai University.
- Scott, J. C. (1976). *The moral economy of the peasant: Rebellion and subsistence in Southeast Asia*. New Haven: Yale University Press.
- Scott, J. C. (1985). *Weapons of the weak: Everyday forms of peasant resistance*. New Haven: Yale University Press.
- Shigetomi, S. (2006). “Bringing non–governmental actors into the policy making process: The Case of Local Development Policy in Thailand”. N.P.: Institute of Developing Economies, Pasir Panjang, Institute of Southeast Asian Studies.
- Sidman, A. H. (2013). Polls and elections: The new deal realignment in real time. *Presidential Studies Quarterly*, 43(1), 146–166.
- Tilly, C., & Wood, L. J. (2012). *Social movements, 1768–2012*. New York: Routledge.

- Turton, A. (1976). Northern Thai peasant society: Twentieth Century transformations in political and jural structures. *The Journal of Peasant Studies*, 3(3), 267–298.
- Turton, A. (1991). Invulnerability and local knowledge. In M. Chitakasem & A. Turton (Eds.), *Thai constructions of knowledge* (pp. 155–182). London: School of Oriental and African Studies, University of London.
- Vanderveest, P. (1993). Constructing Thailand: Regulation, everyday resistance, and citizenship. *Comparative Studies in Society and History*, 1(35), 133–158.
- Walker, A. (2012). *Thailand's political peasants: Power in the modern rural economy*. Madison, Wisconsin: University of Wisconsin Press.

Myanmar's Relations with China and Japan: A Comparative View on Economic Development Assistance and Democratization (1960–1999)

Oratai Soparat

Introduction

As Japan and China emerged as the great powers of Southeast Asia, the foreign policy of Myanmar exercised neutrality in making relations with these countries; nevertheless, internal and external factors are highly relevant in its formation. Acquiring economic development and poverty reduction were significant internal factors the Myanmar government contemplated, which will bestow better opportunities in the future. The spread of Communism and the threat of economic sanctions were external factors for Myanmar to keep its distance or get closer while maintaining a balance between the two great powers in different periods.

This paper is divided into three main parts to answer two questions “how did Japan and China influence Myanmar politics in the two-term periods (administrative term of Ne Win and post-Ne Win)?” and “to what extent did they strengthen or undermine the process of democratization in Myanmar?” The significance of making a comparative study in the Ne Win and after Ne Win Administrations is that Myanmar confronted its economic and political turning points during the incident of “8888”. This event changed Myanmar from being a solitary state to opening and bridging relations with neighboring countries and participating in the international arena. In other words, Ne Win’s administration and the post -Ne Win’s administration each made distinguished policies to deal with different external and internal factors while maintaining its military power. This study is focuses on the period between 1962 and 1999 to convey Myanmar–China and Myanmar–Japan relations covering the periods before and a decade after the 8888 “incident,” raising legitimacy questions of its military.

The first part of the paper introduces the bilateral relations between Japan–Myanmar and China–Myanmar. The second part explains the Official Development Assistance (ODA) policy as a component of Japan’s expansionist policy, and applying the concept of “Domestication” to describe the connection between the Japanese government and Myanmar military elites. In addition, the Sino–Myanmar joint–venture helped the government open up to the international community. The last part reveals the results of this comparative study in promoting democracy, while creating bilateral relations of Japan–Myanmar and China–Myanmar.

Kudo (2009, pp. 455–460) has elucidated the differences between China and Japan’s relations with Myanmar to examine what has changed and influenced its closer relationship with China. It is vital to point out that Japan could rebuild its ties with Myanmar, despite China’s increasing influence by reexamining the principle of neutrality in Myanmar’s foreign policy.

Seekins’s study (2015b, pp. 17–20) on Japan’s Myanmar relations in the period of political change suggested a constitutional amendment to reduce military powers and find solutions to coexist peacefully among ethnic groups. The key question, however, is why Japan could not successfully promote political institutions to advance democracy? Therefore, this paper aims to study the obstacles toward Myanmar’s democratization processes, and understands its past endeavors to grasp its current political landscape.

Japan–Myanmar Relations

From 1950 to 1962

U Nu was in prison in Mandalay when the Japanese troops conquered Myanmar in 1942. Fellow inmate Dr. Baw Maw, however, became the leader of the puppet government. The Baw Maw government appointed U Nu as its Foreign Minister, while serving as the Chairman of the Anti–Fascist People’s Freedom League (AFPFL). Later, the British offered Myanmar to join the battle against Japan, vowing to decolonize it after the war. U Nu complied with the British only after releasing his detained friend to accompany him to China, revealing his

difficult situation in choosing sides between Britain and Japan. He escorted the retreating Japanese troops but was nearly killed by his friend, who took him hostage (Walinsky, 1965, p. 273). This evidence revealed that U Nu had not believed in achieving independence from Britain and was getting on the bandwagon for Japan.

In 1954, Myanmar and Japan signed the peace agreement detailing war reparations and financial assistance. In this agreement, Japanese aid would include joint-ventures between Japanese infrastructure development companies and the Myanmar government in its countrywide projects, valued at US\$ 250 (Seekins, 2015a). Consequently, Japan's ODA tightened Myanmar ministers' and official's relationships with Japanese entrepreneurs. Four companies manifested investment interest in Myanmar's industrialization: Mazda, Hino, Kubota, and Matsushita. Japanese funds were expended on production base, manufacture, and assembly plants shipped from Japan (Seekins, 2015a).

The Colombo Plan in 1950 inspired Japan's project called Official Development Assistance (ODA). The 1950 plan involved a group of commonwealth nations providing a six-year plan to give financial assistance to former British Colonies in Southern and Southeast Asia: India, Sri Lanka, Pakistan, Singapore, Brunei, Malaysia, and Indonesia (Blackton, 1951)1951. In addition, Japan acted as a member of the Colombo Plan, offering financial aids in Yen loans to some developing countries and cooperating only on a government-to-government account. Thus, Japan opened its door of opportunities through bridging relations among diverse Asian countries by providing Yen loans (ODA). Japan donated nearly US\$ 390 million dollars to help Burma in 1955-1965 through Japanese goods and services and technical assistance (Seekins, 1992, p. 249).

In 1962, Ne Win seized power through a military coup, establishing the Burmese Socialist Program Party and appointed himself the chairman. He adopted Socialism to centralize all possible resources, causing the Burmese economy to stagnate and significantly decline. During this period, the foreign policy of Myanmar was isolationism amidst divided worlds in the Cold War.

Ne Win's regime tightened Japan and Myanmar relations. The ministers and high-ranking military officials learned and communicated in the Japanese language in varying degrees and developed closer relationships. Such associations and connections among officials and Japanese private companies' executives, resulted in more instantaneous discussions of shared interests but neglecting the affairs of ordinary citizens.

Japan–Myanmar Relations in the ODA Perspectives

The occupation of Myanmar was part of Japan 's former Prime Minister Minister Hideki Tojo's plan of forming a Greater East Asia with territorial expansion in Southeast Asia. Myanmar's prime location is for the Japanese, ideal for road construction crossing from Thailand to China. In the World War II, Japan invaded Myanmar. Prime Minister Baw Maw of Myanmar believed that Japan could help proclaim Myanmar's independence after defeating the British and its annexation of Singapore and Malaysia (Seekins, 2015b). Japan successfully occupied Hainan, the Southern part of China, since the beginning of the war and trained Burmese military troops named Burma Independence Army (BIA), (Thirty Comrades under Aung San).

At the end of World War II, Myanmar reversed and declared war against Japan, standing with the British and the Allied forces. Consequently, Britain re-occupied Myanmar and planned to allow Myanmar to declare independence. At the same time, Japan surrendered and lost the war, which required them to distribute their wealth for war reparation. For Myanmar, the Japanese compensation was firmly entangled in ODA.

In the agreement, around US\$200 million worth of the main reparation was to be given to Myanmar and an additional US\$50 million to help boost its economy. Later, Japan agreed to add US\$140 million after the review of war reparation proved other countries received more, such as the Philippines with

US\$550 million and Indonesia with US\$233 million (Aung, 2019).¹ This additional monetary assistance strengthened many aspects of economic development in Myanmar, such as building the Lawpita Hydropower Project, textile factories, and reconstructing the port in Yangon (Aung, 2019). Interestingly, Myanmar depended only on paddy rice export after declaring independence (Thein, 2004, p. 5). In addition, Japan received paddy rice from the government of Myanmar in 1950, when it faced the food shortage crisis after the war. Since 1936–9, Myanmar rice grown for internal consumption averaged 4.9 million tons and exported 3 million tons per year (Khine, 2019).

Interestingly, three Japanese companies owned the Burmese rice production; Nippon Menka held 50% shares, and Mutsui Bussan and Mitsubishi Shoji each had 25% shares. In the Southern part of Myanmar, people worked as laborers in India and were granted loans from Chettinad, South India. Japan–Myanmar special relationship imposed the Asian Secret Order No.2890 that claimed all rice production in Myanmar belonged to Imperial Japan, including its produce sent to Japan's annexation territories, such as Malaysia and the Philippines. Following Japanese companies' decision, Myanmar turned their rice–partner trade from India, Sri Lanka, Europe, Sumatra, Malaya, China, and the Philippines. This pointed out Japan–Myanmar's tied relations since World War II and the rice industries' support for Great East Asian War troops (Khine, 2019). Notably, the intent to implement the road construction from Myanmar across China as a strategic plan for the “last frontier” to complete the Great East Asia War was nearly fulfilled.

¹ The agreement signed between Japanese Ministry of Industry and Japanese Foreign Minister Okazaki Katsuo and Myanmar Foreign Minister U Kyaw Nyein government.

From 1962 to 1988

Japan and Myanmar embraced their relations during General Ne Win's regime, having a similar dictatorial government. This relationship strengthened during Japan's reparation of approximately US\$ 250 million (Seekins, 1992b). The Japanese government proposed increased aid through ODA (Official Development Assistance) and raised its endowments from US\$ 10.80 million (in 1968) to US\$29.95 million in 1976 (Kudo, 2009). However, the British Government promised the movements against the Burmese government and ethnic groups to divide the birth of independence after the war in exchange for their allegiance. But the British did not keep their word by liberating Myanmar as a unitary state, leaving the ethnic groups to struggle for autonomy themselves. Whereas Japan's ODA further increased to US\$ 3 721.3 million in 1970–1990, its second round of ODA during the Cold War era played a vital role in helping the Ne Win regime persist amidst Myanmar's economic turbulence (Seekins, 1992b, p. 249).

Ne Win's government engaged in bilateral relations with the Japanese government through the Ambassador and former Prime Minister Nobusuke Kishi and Shintaro Abe, a politician from Yamaguchi Prefecture. The politicians and officers of the Ne Win administration acquiesced themselves by learning the Japanese language and were frequently dispatched to Japan. Likewise, four Japanese prime ministers have visited Myanmar between 1960–1970, including the President of Liberal Democratic Party (LDP) and former Prime Minister, Yasuhiro Nakasone. Ne Win also visited Japan several times and received grants for food production, agriculture, and even debt relief (Kudo, 2009). Additionally, the military exchanges between the two nations reflected its most intimate times (Kudo, 2009).

However, the 8888–incident tested Japan–Myanmar relations. The tenuous relation was fueled by the government's excessive response of brute force against the demonstration in Rangoon. The Japanese government called out Myanmar for not meeting the standards to receive its funds, following the ODA Charter.

The Myanmar government's harsh response against the peaceful demonstration violated human rights and freedom. This excessive display of authority resulted in the Japanese government's one-year suspension of its ODA to the Burmese government (between 1988–1989). The principles of giving out ODAs (considering the ODA charter) emphasized full attention to promote democracy and introduce a market-oriented economy² (Ministry of Foreign Affairs [Japan], 2011).

China–Myanmar Relations

After Declaration of Independence

After Myanmar gained its independence, the only nuisance in its Sino–Myanmar relations is that the Chinese Communist Party (CCP) was a key source of support for the Burmese Communist Party (BCP) against the Yangon government. More importantly, establishing warm relations between the two communist parties demonstrated several incidents, such as allowing the BCP to establish a radio program in Yunnan. This radio program (Voice of the People of Burma: VPOB) was broadcasted throughout the Northern parts of Myanmar to cultivate and promote the seed of communism. Nevertheless, Beijing's Rangoon government relations tied closer by the Beijing government giving financial assistance to Yangon. Finally, Deng Xiaoping eradicated ambiguous understanding about spreading Communism; for instance, the CCP finally ceased to support BCP just before General Ne Win visited China to sign cooperation (Than, 2003).

The Sino–Myanmar relations turned sour and backed to normalcy several times. Ne Win's administration called the period of isolationism or so-called "Hermit state" as its way of concentrating on developing the country after gaining suzerainty. However, Prime Minister U Nu agreed to sign the peaceful coexistence principle with neighboring countries, China and India, to maintain the

² Financial assistance help promote democracy in several ways, focusing on the electoral process (strengthening the legislature and judiciaries' checks and balance), through conditionality and improving education, and increasing per-capita income, which research shows promote democratization (Knack, 2004).

status of non-intervention and non-aggression. U Nu and Zhou Enlai, China's First Premier, exchanged visits to engage their relations and showed that Myanmar was bridging a "pivot relation" to China. Furthermore, Myanmar rejected joining the Southeast Asia Treaty Organization (SEATO in 1954) and the Manila Pact in 1950 (Bolesta, 2018). However, Myanmar opened its international relations by joining the Non-Aligned Movement (NAM) in 1961 as a full member.

The relations between China and Myanmar turned sour again when U Nu visited Mao Zedong and alleged the invasion of Chinese troops in Myanmar's Northern Borders. The Chinese forces eventually retreated in 1955 (Than, 2003).

In the 1960s

During China's Cultural Revolution, the demonstration against the Communist government emerged, particularly in the capital city, Beijing, Shanghai, and Kunming. The Chinese Red Guards held activists in custody and counteracted them by monitoring overseas Chinese to keep its order following the Chinese Communist Party (CCP) over the Nationalist Party. Subsequently, the government of Myanmar closed the embassy and repealed the people back to China; that was the lowest point of their relations.

General Ne Win's military government kept some distance from China, fearing CCP's boosting of Communism activities to the Burma Communist Party (BCP), which will jeopardize the union's integration. In addition, Ne Win developed a closer relationship with the USSR after some evidence has shown that China sent arms and ammunition to the BCP in its struggle against the government. This event resulted in another loosening of relations between the Beijing-Rangoon governments.

Sino–Myanmar and The Neutralist Policy

In general, the foreign policy of Myanmar exercised “neutrality” as preserving the same level of distance between China, the USSR, and the US in the Cold War era. However, China and Myanmar nurtured closer relations called the “Paukphaw Relationship,” which means brotherhood or siblings. Back in 1960, China and Myanmar signed the “Friendship and Mutual non–Aggression” agreement with a loan to help the caretaker government during 1958–1960 under General Ne Win. Turned adversaries, China and USSR in the 1970s due to differences in political ideologies only strengthened the Sino–Myanmar relations. Despite China and the USSR’s similar ideology in Communism, their paths for engagement in international relations differ. Whereas the USSR engaged the great powers, China associated itself with its neighboring countries such as Myanmar in its experiment with socialism.

China–Myanmar relations might not be close–fitting during the post–World War II era. The ideology of communism spread across the border of China to Myanmar through both countries’ communist parties. This beyond the frontier influx was not limited to ideologies. Dispatched to the ethnic groups living in Myanmar’s Northern region, such as the Shan and Karen or Kachin area, were money, weapons, and training. This increased the insurgents’ capabilities to counterattack the Yangon government. Therefore, the triangle relations between the Chinese investors, communist groups, and ethnic groups aroused suspicion in the minds of Burmese leaders

In 1988

China–Myanmar relations tightened after the Chinese Communist Party intended to cease the support to the Communist Party of Burma at the end of the Cold War. The government of Myanmar needed to solve radical economic turmoil in its territory. In a friendly gesture, the Beijing government dispatched weapons, ammunition, and military training to the Myanmar government, regardless of the “8888” incident and the imposed economic sanctions by the US.

The Beijing government and Chinese entrepreneurs gained economic privileges in their joint-ventures with Myanmar state-owned enterprises, Economic Holdings Public Company Limited (MEHL), and Myanmar Economic Cooperation (MEC). In addition, retired and active military men and their cronies managed these state-owned companies such as joint mutual funds, infrastructure, jade mining, wood, rubber, hydroelectricity dams.

The “8888” incident began as students protested the Burmese Socialist Program Party (BSPP), ruled by the junta government. The government harnessed chaos and annihilated the demonstrators in the name of peace and order. However, ending the peaceful rally with bloodshed caused several sanctions and embargo policies by Japan, Canada, Australia, and the US. This incident led to question the military government’s legitimacy and responsibility towards migrants of neighboring countries such as Thailand, India, China, etc.

As western countries and Japan turned their back on Myanmar after the massacre of “8888” by imposing economic sanctions on Myanmar. Meanwhile, China, Thailand, and other ASEAN countries seized the opportunity to establish a closer relationship. The Thai government bridged Myanmar’s relations to the Indochina region.

Former Thai soldier, General Chatichai Choonhavan, established Chat Thai Party and persisted in boosting Thai economic growth through the policy, “Turning battlefields into Marketplaces,” significantly created better relations between Indochina and Myanmar. With the assistance of his son, Kraisak Choonhavan, he concentrated on democratizing Myanmar, tackling Myanmar migrant workers, and supporting human rights (Htoo, 2020). Furthermore, former Prime Minister and Army Chief Chavalit Yongchaiyuth did some business with the Myanmar government involving natural resources, timber, and mining. (Asia Society, 2010). He also responded to defend Human Rights by managing the refugee camps along the border.

In the period of Chartchai’ s administration, the relations between two states, were intimate as both were military officials , then bridging closer relations. Myanmar leaders also thought of winning in an election for international acceptance

as the rightful government. In doing so, they drafted a new constitution and offered ceasefire agreements to ethnic minority groups.

Despite several countries sanctioning Myanmar for violating human rights and assaulting its people, the Sino–Myanmar bilateral agreement enhanced its relationship. China gained more benefits from making closer relations with Myanmar, due to posit on “a pivot area.” Moreover, China realized even more advantages from Myanmar’s proximity to connect China to Bengal Bay, the Indian Ocean, and the African continent. Myanmar is also enriched with natural resources and raw materials necessary for import and manufacturing.

The Differences between “Domestication” and “Internationalism”

Domestication describes special relations patterns between Japan and the Myanmar government, which transpire during the Ne Win administration. Three distinct aspects define domestication. First, the interrelatedness between domestic and international relations leads to public policy formulating global causes. This complex relationship brings about a democratic deficit in the domestic process, as the executive branch does not make the policy. Second is the interruption of the domestic process by the interconnection between states and international organizations. In other words, when a new member joins an international organization, it will cause some loss of sovereignty of other members. Lastly, the dynamic relations between agent–structure (when state replaces agent and international organizations substitute for structure) and interrelationship formation (Harnisch, 2009, p. 457).

The domestication concept is applied in the bilateral relationship between Japan–Myanmar in many cases. Its occurrence manifested when the interaction between both governments influenced the latter’s domestic policies. In Japan’s war reparation offer through ODA, one condition was to accept four Japanese industrial companies as suppliers for car assembly, trucks, and farm machinery. Also, Myanmar should hire these companies in its infrastructure projects, car assembling, and hydroelectric projects (Seekins, 2015b, p. 20).

The ODA cemented the relations between Japan and Myanmar. The distribution of financial assistance was conferred among Myanmar–Japan government officials and elites in many infrastructure projects. Furthermore, socialist economy in Myanmar or central planning sustained the conspiracy of military elites to spend a considerable sum of ODA for their interests, regardless of the economic development of the marginalized groups. Regrettably, the Myanmar government never ascertained the true aim of ODA with the disbursement concentrated only among Burmese communities while completely ignoring the ethnic and marginalized groups.

The ODA to Myanmar in the era of Ne Win could be so-called that it came in the perfect time. As the aids reached the government's coffers, it contemplated and enforced the budget to enhance the state's powers through a long-lasting control of the construction infrastructures and integrating all transportation web.

Internationalism explains the analysis and relations of a two-level delegation game: international and state levels, as domestic entity motivates interconnectedness within the international arena. Fred Halliday (1988, pp. 187–189) introduced the concept of Internationalism in three broad characteristics. Firstly, the linkage of states in the world recurring in economic activities, communications, and other responses to each state. Secondly, the political process composition and collaboration among non-state actors in various political dynamics such as movements, workers, unions, anti-nuclear weapons, ethnicity, and transsexual groups. Each engaged beyond its frontier and integrated at the international level. Lastly is the internationalism and dissemination of moral attributes. Each state has high respect for the value of normative or universal good things such as peace, legitimacy, freedom, etc. The government of China played an important role in pushing Myanmar to the international arena by exhibiting its agricultural and natural resources and low-skilled laborers.

Japan–Myanmar Relations and the Concept of “Domestication”

The concept of Domestication described the nature of politics in which the government mutually constructed profits in its internal and external realms as if they are the same entity. In other words, the government does its business in another territory as if it deals in its territory. This seemingly strange arrangement transpired because of both governments' strong relations. For instance, the Rangoon government allowed the Tokyo government to do business ventures in Myanmar like how it would normally do in Japan. However, this demonstrated the Rangoon government's indirect underpinning of foreign investors over its local business-people.

Myanmar–Japan relations reflected the domestication as many Japanese ministers granted the financial assistance, establishing award conditions in favor to Japanese firms while competing against non–Japanese firms for loan projects. As Kakazu Hiroshi stated, “since most financial assistances are tied with the country providing it, the benefits were returned to the donor country” (Seekins, 1992). As we explored in this paper, the subsidies to Myanmar were awarded to Japanese private companies.

Ne Win's economic policy called the “Burmese Way of Socialism,” which planned the economy from central authority, encouraged Japanese firms to have joint business with the top brass. These high–ranking military men are the significant shareholders of key companies and state–owned corporations. Additionally, Japanese firms accompany fellow Japanese entrepreneurs when exploring business engagements in Myanmar; thus, associating with the junta's businesses and their cronies.

Japanese corporations joined the Myanmar Junta's own companies under the conditions of ODA. These companies played a leading role in expanding Japanese businesses and products abroad and made alliances between two governments. In the Ne Win administration, government officials communicate in the Japanese language. Furthermore, he was granted more funds from the Japanese government to boost Myanmar's economic stability. Ne Win forged closer friendships with Yoshiko Yamaguchi and Watanabe Michio. Both are factions

of the LDP Party, including former Prime Minister Nobusuke Kishi and Minister of Foreign Affairs, Shintaro Abe, and Ne Win also visited Japan several times (Kudo, 2009).

However, economic development did not reach the common people. The common excuse provided was to refrain from affecting security issues, such as bloodshed protests and demonstrations against the government. Considering the introduction part of Article 9 of the Japan Constitution, "...Aspiring sincerely to an international peace based on justice and order, the Japanese people forever renounce war as a sovereign right of the nation and the threat of used of force as a means of settling international disputes" (Law Library of Congress, 2006). It emphasized that the goal of Japan's foreign policy is to promote peace or the status quo. Still, Japan remained practically involved in international affairs, which could potentially invoke more conflicts.

In World War II, Japan–Myanmar relations demonstrated that the junta government could continue to rule an authoritarian regime without any pressure from Japan. Ne Win only realized Japan's military regime during its invasion of Southeast Asia. Japan dispatched troops to overthrow the British colonizers to declare independence. General Ne Win bandaged a closer relation with Japan from the 1960s–1998. Japan's government provided several times of official aids, inevitably strengthened the military regime in Myanmar. The "8888" incident caused the United States of America and Japan to impose more economic sanctions and put more pressure against the Burmese military government by freezing their monetary assistance. These sanctions brought about some distance from Japan's Myanmar relations (Steinberg, 2013).

During the Cold War, Japan–Myanmar relations focused solely on economic issues. A complete reversal after the cold war and the "8888" demonstration where the military government used forces for keeping peace and order but arresting Aung San Suu Kyi. Then Japan showed more concerns on human rights issues, suspending loans until the government had released the opposition leaders and respected more political rights in democratic ways (Edstrom, 2009). One reason for Japan's heightened interest in the process of Myanmar's

democratization is its stance with the United States to promote democracy revealed in the “San Francisco Treaty.” This agreement impaired Japan to act independently in possessing army corps and using troops. Furthermore, the treaty obliged Japan to promote democracy in Myanmar via foreign aids.

Myanmar–China Relations and the Concept of “Internationalization”

Amidst the chaos of the civil war within China in the 1940s are the Kuomintang’s invasion of Thailand and Myanmar’s Northern region to build up force against the Nationalist Party’s insurgents. However, the victory of Mao Zedong abandoned the China–Myanmar relations mainly because the defeated Kuomintangs fled to Northern Myanmar. In 1967, Burmese mobs assaulted and killed several Chinese citizens at Beijing’s embassy and demolished Chinese shops in the area and their produce.

The D tente period of 1979 normalized the tripartite of great powers: bilateral relations of US–USSR, US–China, and China–USSR’s reverted bilateral ties. The Chinese Communist Party (CPC) and its Burmese counterpart initiated relations through the dispatch of ammunition, weapons, and military training from China. Despite China’s Myanmar “pawkpaw” or brotherly relations, the Burmese government felt doubtful about the Chinese intentions. Firstly, the Burmese Communist Party (BCP) acted independently and challenged Rangoon government in binding with the CCP. A sense of insecurity developed among the reigns of the military government, thus diffusing communism becomes a priority. Secondly, while the Beijing government kept balancing the relations between the Rangoon government and ethnic insurgents, Rangoon insisted that China withdraw all kinds of assistance to its foes. A pathway to tie Myanmar–China relations would be impossible if China maintains its support to those in the Northern Alliance of ethnic groups, such as Shan, Kachin, Chin, etc.

Myanmar eventually realized relational barriers coming from the “dual-track policy” of the Chinese government. On the one hand, the Beijing government distributed weapons, money, and training to the ethnic groups, whom the

Rangoon government perceived and treated as its enemy. On the other hand, trade relations between Myanmar and Beijing governments were maintained by importing raw materials for food, lumber, and precious stones manufacturing in Chinese companies (Seekins, 1997). Though this trade relationship help develops the Myanmar economy, the lack of trust in the Beijing government leads to question its real intention. Hence, the dual-track policy of China government created a sense of irritation to the China's government.

The aftermath of the “8888” incident opened the door of opportunity for bridging the Sino-Burma relations. The CCP built more confidence in the Rangoon government by withdrawing the network of aids to the BCP. Consequently, the Beijing government lent a hand to the Rangoon government in overcoming the insurgency. The Chinese government attempts to strategically construct a new commercial line from the city of Yunnan to the Northern part of Burma and the traditional route from the Southeastern coast of China to Beijing. Furthermore, the strategic proximity of Burma attracted China’s attention to build a road connecting Southern China, across Myanmar, and through to the Indian Ocean.

Chinese entrepreneurs crossed borders from one state to another and across sovereign territories to find more labor, funds, and raw materials. Receiving central government support is challenging for locations away from the capital. However, border states were more considerate (Laungaramsri, 2012). Yunnan investors and business people realized the value of the neighboring northern part of Myanmar with its cheaper raw materials and low-skilled laborers. These entrepreneurs expanded their market, penetrating the northern part of Myanmar rather than sending their produce to Beijing.

At this stage, the concept of Internationalism in China-Myanmar relations reveals the expansion of markets outside its territory as in the greenfield investment model. Additionally, this resulted in Myanmar opening to foreign direct investments and finding new markets in other states. Sino-Myanmar strengthened its relations from being trade partners. They exchanged necessary products such as Chinese textiles, garments, and machinery to fast-track Myanmar’s industrialization and infrastructure development. Reciprocally, Myanmar’s food,

wood, and lumber were sent as raw material export for higher graded manufacturing in China. Thus, China assisted in opening Myanmar's territory to outsiders (Kudo, 2009).

Japan– Myanmar and China–Myanmar relations for promoting democracy

The respective bilateral relations of Myanmar to Japan and China, as previously discussed above, expanded the democratization process in Myanmar during the cold and post–cold war eras.

Japan–Myanmar relations for promoting democracy

The Japanese treaty of peace with the US disabled its capability to operate and create a military force. Japan's security, however, would be under the US' responsibility. The curtailment of Japanese troops similar to Switzerland⁵ indicated that Japan has to follow the 1957 Basic Policies for National Defense of 1957, created by the USA. Thus, Japan must leave its status as one of the great military powers, retaining only a self–defense force and becoming an ally of the USA (Chaisorn, 2009, p. 147).

In 1990, Japan offered ODA to several developing states to promote democracy and poverty alleviation, allocating funds only as the recipient–government requested (Ichihara, 2013). Japan granted funds for Myanmar in 1988, the year after Japan suspended its financial assistance. However, the EU and the USA prolonged the freezing of financial aids until the military government could express more respect for human rights and the election's official result (Ichihara, 2013).

Though there was no objective proof that Japan helped promote democracy

⁵ According to the US–Japan Security Treaty of 1951, the Treaty of Mutual Cooperation and Security with the United States of America in 1952, and the Treaty of Mutual Cooperation and Security between Japan and the United States of America in 1960, Japan is determined to realize the value of humanity, exchange cultural and sense of sympathy to the human race by granting ODAs to help several devastated states of Southeast Asia during the World War II while advancing its economy.

in Myanmar, the release of Aung San Suu Kyi in 1995 exhibited some indication that Japan acted as a wirepuller. Japan offered to grant 1.6 billion Yen for the reconditioning of Rangoon Nursing College in return for the Myanmar government's doing the right thing. Moreover, Japan effectuated to omit Myanmar's political change for direct investment (Seekins, 2000, p. 326).

China–Myanmar relations for promoting democracy

The Chinese Communist Party (CCP) obstructed the relation between the Beijing government and the Rangoon government, spreading communist ideology to anti–government insurgents and ethnic groups, particularly in the northern part of Myanmar. The Chinese government ordered the CCP to withdraw the provision of arms, ammunition, and financial assistance in exchange for the construction of resorts, casinos, and supermarket complexes. Consequently, after the end of its Cultural Revolution in 1979, the Sino–Myanmar relations normalized, evidenced by the first visit of Deng Xiaoping to Myanmar.

In 1988, while the governments of China and Myanmar were forging a closer relationship, a mass demonstration led by university students and monks calling for democracy ensued in Rangoon. This peaceful rally ended up with a heavy crushing by the Rangoon government, similar to what transpired at Tiananmen Square in 1989's forcible suppression of the protesters (Takahashi, 2021). This comparable response of both governments against dissenters is relational and a bridge for stronger relations.

Funds from the Chinese government transferred to Myanmar strengthened the military regime while gradually opening its economy for investors towards its neighboring countries, such as Thailand, India, and especially, the Chinese investors with mutual interests. The principle of the Chinese Foreign Policy's non–interventionism was vital in maintaining and advancing more intimate Sino–Myanmar relations. The Myanmar military regime finally realized its lackluster economic growth with socialism and the military's authoritarianism.

In 2007, Than Shwe proposed the “Road to Democracy” policy to gain the international community’s acceptance. Furthermore, the lifting of international sanctions recognized the global acceptance and legitimacy of the military government. At this level, Myanmar liberated its economy. Prior to this democratization and in its bridging China–Myanmar relations, however, Myanmar’s democratization kept going back and forth.

A comparative view of bilateral relations of China–Myanmar and Japan–Myanmar relations

Firstly, China’s “dual-track policy” and Japan’s “domestication” concept reflected the superpowers’ intentions of economic interests rather than peace-making or promoting the value of democracy. The dual-track policy confirmed China’s denial of support to General Ne Win through its continued supply of money and weapons to the insurgent groups. China intended not only to plant the seeds of Communism but also to invest in ethnic group areas. Consequently, the insurgents stood firm for their autonomous rights resisting the Rangoon government despite her violent deterrent policies. However, the Beijing government nurtured a closer relationship with Rangoon after the “8888” incident and the harsh economic sanctions imposed by the international community that followed. With the Chinese government’s reinforcement of financial assistance, Myanmar’s military regime weathered these challenging times. Hence, China served the leading role in liberating Myanmar from total isolation.

Secondly, the “domestication” concept applied by the Tokyo government committed to deal businesses through the allocation of ODA and the engagement of Japanese infrastructure and production companies. The two governments demonstrated the Japanese government and its companies’ roles as investors collaborating with the Rangoon government’s state-owned companies. This system bred “crony capitalism,” with the Myanmar economy receiving foreign aids but were shared only to the closed networks of military relatives who owned companies, banks, supermarkets, resorts, and hotels. Therefore, this Japanese financial assistance through ODA had never been for ordinary Myanmar citizens.

On a different perspective, some Chinese investors endeavored to bargain independently with the ethnic groups, such as the Kachin, Chin, Karen, and Shan, demanding raw materials: jade, amber, and precious stones. The border trade among ethnic groups and its engagement with foreign investors generated economic growth. Subsequently, these regions received arms and troops reinforcement in their struggle for autonomy, such as the Kokang region of populated by Chinese–Kokangs. This domain was endowed with natural resources such as sugarcane, water conservation projects, and the black markets for drugs and gambling.

Paradoxically, the Kokang leader Peng ruled the area for two decades and knew how to deal with the Myanmar government, the Chinese National Party (CNP), the Burmese Communist Party (BCP), the Taiwan government, and the local armed forces. He shifts relations at the right time. Peng even sent troops to help Uyghurs in Xinjiang to reinforce their struggles against the Chinese government. The continued conflict against the Myanmar government threatened the Chinese living in the Kokang domain. The resolution came when the Chinese government strategically sought a compromise and created a more peaceful disposition. The government of China also negotiated to deal businesses with the Kokang groups, which resulted in controlling the importation of weapons from China to the Myanmar government. Furthermore, Kokang's strategic proximity to Southern China and the vision to construct a road via Kokang to the Indian ocean seem promising to realize the "Belt Road Initiative (BRI)" project (Li, 2015).

Thirdly, the emergence of Myanmar's economic frailties results from several missteps, including its disregard to adopt technology in its agricultural and farming production, despite its rich source of raw materials. In its socialism mode, productions were planned and directed from the capital, especially in a closed economy and without foreign investments. Later, Japan's financial assistance helped improve the economy and formed friendships, despite the extended economic sanctions imposed by the US and EU in 1988. Without the ODA, Ne Win's regime could have no longer exist.

The Ne Win administration applied the socialist model to control the overall economy, including the ethnic groups occupied regions. Overcoming civil wars has become the primary duty for Myanmar's military government, intentionally decelerating economic growth. Its economy did not operate a more dynamic development plan but a flowing financial budget to the military in confronting the insurgency among ethnic minorities.

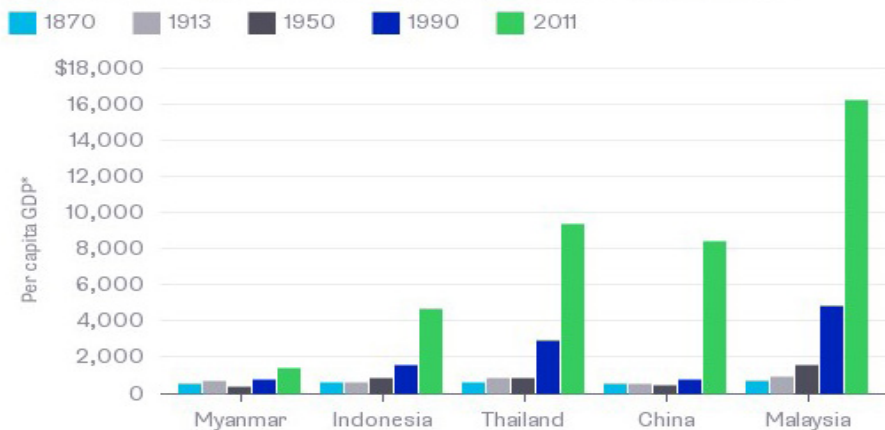
From 1990–1997, Myanmar switched to rely on foreign investment and agro-based industries to resolve the economic distress brought about by the Ne Win government. Myanmar also acquired loans from China to substitute the Japanese government's suspension. Overall, its economic growth rate increased to 7.5 %, although political reasons may have caused the rate fluctuations dramatically (Than & Than, 1997).

Figure 8.1 showed the trend of economic growth of Myanmar corresponding to Indonesia, Thailand, China, and Malaysia in five periods: 1870, 1913, 1950, 1990, and 2011. The table demonstrated the economic growth rate of Myanmar from 1990 to 2011 or in two decades. In 2011, the Purchasing Power Parity per GDP increased dramatically by nearly half of PPP per GDP in 1990. But the worse PPP per GDP appeared in 1950, during Myanmar's political and economic system under "Socialism." "Liberalism" was applied to integrate all ethnic groups and separatists into one state.

Figure 8.1 Purchasing Power Parity per Capital GDP in 5 periods

Myanmar's Stunted Growth

On par with neighbors a century ago, the country fell behind

*Based on purchasing power parity

Source: Hajari, 2017

In the international community, Myanmar shared ASEAN’s exercise of “neutrality.” Its experience of balancing relations with China, Japan, and the US made Myanmar one of this regional group’s formidable members. Nevertheless, its foreign policy of neutrality resembled uncertainty because of the tendency to favor other powers, depending on which one could bolster its economy. ASEAN member states could not exclude Myanmar, fearing the increasing influence of China and India. Its natural resources and cheap labor were some good reasons to include Myanmar in ASEAN. Myanmar became a member of ASEAN in 1997 because of the group’s reverence in the principle of non-intervention and consensus (Cribb, 1998).

Myanmar’s close alliance with Japan during World War II delivered Japanese support in the Ne Win administration. Ruled by the military leader, Marshal Hideki Tojo, democratization was not part of its strategic plan. However, in the post-Cold War, Japan froze financial assistance for a year because of

human rights and freedom violations. Hence, there was little progress of democratization support by Japan. Seekins asserts that Japan would instead foster economic development than engage in domestic politics. The Japan's concern for its economic growth outweighed its support in promoting democratic processes. A group of Japanese businessmen gained privileges similar to Myanmar's military and cronies, which resulted in a decreasing domestic power, as explained by the domestication framework.

On the other hand, China influenced Myanmar in the later period of Ne Win's administration. Respect to the principle of non-intervention was the focus of China-Myanmar relations. Moreover, China stood up with Myanmar, reinforcing economic growth and dispatching weapons to the government when needed despite international pressures for her violations of human rights. Shaped in the framework of Internationalization, China forged close relations with Myanmar despite regime changes. Both Japan and China did not intend to promote democracy. Still, the democratization process in Myanmar transpired because of external factors, notwithstanding Japan's act as an agent for Liberalism nor China's act as an agent for Communism.

This article attempts to understand the economic development in Myanmar since 1947, particularly examining the Japanese ODA and Ne Win's Socialism experiment by intrinsic means to resolve economic turmoils. This article also suggests further studies in the period of president Thein Sein. Likewise, this paper also discussed Myanmar's historical democratization process and concept utilization in strengthening and understanding Myanmar's current political affairs.

References

- Asia Society. (2010). *Current realities and future possibility in Burm/Myannar: Perspectives from Aisa*. Retrieved February 10, 2020, from <https://bit.ly/3xAQbxy>
- Aung, W. Y. (2019, November 5). The day Japan signed war reparations for Myanmar. *The Irrawady*. Retrieved February 10, 2020, from <https://bit.ly/2QYcTyG>
- Blackton, C. S. (1951). The Colombo Plan. *Far Eastern Survey*, 20(3), 27–31.
- Bolesta, A. (2018). Myanmar–China peculiar relationship: Trade, Investmen and the model of development. *Journal of International Studies*, 11(2), 23–36.
- Chaisorn, P. (2009). The impact of Japan’s international security policy changes on Japan–US relations. *Japanese Studie Journal*, 26(2), 147.
- Cribb, R. (1998). Burma’ s entry into ASEAN: Background and its implications. *ASEAN Perspectives*, 22(3), 49–62.
- Edstrom, B. (2009). *Japan and the Myanmar conundrum*. Singapore: Institute for Security and Development Policy.
- Hajari, N. (2017). Myanmar’s transition. *Bloomberg*. Retrieved February 1, 2020, from <https://bloom.bg/3gQESvo>
- Halliday, Fred. (1988). Three Concepts of Internationalism. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs)*, 64(2), 187–189.
- Harnisch, S. (2009). ‘The politics of domestication’: A new paradigm in German foreign policy. *German Politics*, 18(4), 455–468.
- Htoo, C. (2020). Remerin Kraisaak Choonhavan—a freind to Myanmar laborers and refugees Thailand. *The Irrawady*. Retrieved February 1, 2020, from <https://bit.ly/3aQdiuk>
- Ichihara, M. (2013). *Understanding Japanese democracy assistance*. Retrieved February 10, 2020, from <https://bit.ly/3eCXBro>
- Khine, K. L. (2019). *Changes of rice policy under Japanese military administration*. Retrieved February 5, 2020, from <https://bit.ly/3u7C8NJ>
- Knack, S. (2004). Does foreign aid promote democracy?. *International Studies Quarterly*, 48, 251–266.

- Kudo, T. (2009). *China and Japan's economic relations with Myanmar: Strangthen vs. Estranged*. Retrieved February 10, 2020, from <https://www.ide.go.jp/English/Publish/Download/Brc/O1.html>
- Laungaramsri, P. (2012). Frontier capitalism and the expansion of rubber plantations in Southern Laos. *Journal of Southeast Asia Studies*, 43(3), 463–477.
- Law Library of Congress. (2006). *Article 9 of Constitution*. Retrieved February 10, 2020, from <https://bit.ly/3t6oJUM>
- Li, X. (2015, May 20). Can China untangle the Kokang knot in Myanmar? *The Diplomat*. Retrieved February 10, 2020, from <https://bit.ly/3e4ewUN>
- Ministry of Foreign Affairs (Japan). (1999). *Japan's official development assistance charter*. Retrieved February 1, 2020, from <http://www.mofa.go.jp/policy/oda/summary/1999/ref1.htm>
- Ministry of Foreign Affairs (Japan). (2011). *Japan's official development assistance charter*. Retrieved February 1, 2020, from <http://www.mofa.go.jp/policy/oda/summary/1999/ref1.htm>
- Seekins, D. M. (1992). Japan's aid relations with military regime in Burma 1962–1991: The Kokunaika process. *Asian Survey*, 32(3), 246–262. doi:<https://doi.org/10.2307/2644937>
- Seekins, D. M. (1997). Burma–China relations: Playing with fire. *Asian Survey*, 37(6), 525–539.
- Seekins, D. M. (2000). Japan's Burma lovers and the military regime. *Asian Perspective*, 24(4), 315–334.
- Seekins, D. M. (2015a). Japan's development ambitions for Myanmar: The problem of economics before politics. *Journal of Current Southeast Asia Affairs*, 34(2), 113–138.
- Seekins, D. M. (2015b). A special relationship: Japan and Myanmar, 1941–2015. In *The United States and Japan: Assisting Myanmar's development* (pp. 17–30). Washington, DC: Sasakawa Peace Foundation USA.
- Steinberg, D. I. (2013). *Japan chair platform: Japan and Myanmar: Relation redux*. Retrieved February 1, 2020, from <https://bit.ly/3eG1Lyl>

- Takahashi, T. (2021, February 13). It's complicated: Myanma and China have a difficult relationship. *Nikkei Asia*. Retrieved February 14, 2020, from <https://s.nikkei.com/3t6SpB8>
- Than, T. M. M. (2003). Myanmar and China: A special relationship?. *Southeast Asian Affairs*, 189–210.
- Than, T. M. M., & Than, M. (1997). Myanmar economic growth in the shadow of political constraint. *Southeast Asian Affairs*, 205–230.
- Thein, M. (2004). *Economic development of Myanmar*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Walinsky, L. J. (1965). The rise and fall of U Nu. *Pacific Affairs*, 38(3/4), 269–281

การสร้างสรรค์และนวัตกรรมสังคม
Creation and Social Innovation

ที่มา: https://medium.com/@zahara_chetty/innovating-and-excavating-2bf-b5833a149

ก้าวไปสู่ชุมชนปลอดขยะ: ชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21 อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก

Becoming a Zero-waste Community:
Borommatrailokkanat 21 Community, Phitsanulok Province

ฟ้ารุ่ง มีบุตร
กวินธร เสถียร
ณัฐธิดา เสมือนโพธิ์
จิราวดี อยู่สบาย

บทนำ

สถานการณ์ขยะมูลฝอยของประเทศไทยในปี 2561 มีมากถึง 27.93 ล้านตัน เพิ่มขึ้นจากปีก่อนหน้าร้อยละ 2.05 เนื่องจากการขยายตัวของชุมชนเมือง การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตจากสังคมเกษตรสู่สังคมเมือง การขยายตัวของภาคบริการ การเพิ่มขึ้นของประชากร กิจกรรมการท่องเที่ยว ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลให้ขยะมูลฝอยในเขตชุมชนเมืองเพิ่มมากขึ้น อย่างไรก็ตาม การจัดการขยะมูลฝอยมีแนวโน้มไปในทางที่ดีขึ้น เนื่องจากชุมชนเริ่มมีการคัดแยก มีการนำขยะกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ถึง 9.76 ล้านตัน (ร้อยละ 35) เพิ่มขึ้นจากปีที่ผ่านมาร้อยละ 14.69 ส่วนใหญ่เป็นการรีไซเคิลขยะและนำมาทำปุ๋ยอินทรีย์ จากข้อมูลพบว่าขยะมูลฝอยชุมชน จำนวน 10.85 ล้านตัน (ร้อยละ 39) มีการถูกกำจัดอย่างถูกต้อง และมีเพียง 7.32 ล้านตัน (ร้อยละ 26) ที่ยังดำเนินการไม่เหมาะสม (กรมควบคุมมลพิษ, 2561, น. 6-9) การจัดการขยะที่ดีขึ้นเป็นผลมาจากนโยบายรัฐที่มุ่งสร้าง “สังคมปลอดขยะ” (zero waste society) บนแนวคิด 3R- ประชากรรัฐ โดยคัดแยกขยะ ณ ต้นทาง และสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน (กรมควบคุมมลพิษ, 2562, น. 36) คำว่าสังคมปลอดขยะในต่างประเทศ หมายถึงสังคมที่สามารถจัดการขยะมูลฝอยที่เกิดขึ้นได้ทันเวลา ไม่มีขยะตกค้าง มีการจัดการขยะแบบองค์รวม เป็นระบบและเกิดความยั่งยืนในระยะยาว (Zaman & Lehmann, 2011) จากการวิจัยพบว่าสังคมปลอดขยะในประเทศที่พัฒนาแล้วจะต้องมีการดำเนินการด้านต่าง ๆ ที่หลากหลายตั้งแต่การป้องกันการเกิดขยะ การลดปริมาณขยะ การรีไซเคิลขยะ การนำทรัพยากรกลับมาใช้ใหม่ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมภาคบริการ การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม การบังคับใช้กฎหมายผังเมืองและการเผา รวมถึงความรับผิดชอบของผู้ผลิตและการเป็นศูนย์กลางแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารด้านการจัดการขยะ เป็นต้น

(Cole et al., 2014, pp. 64–75) สำหรับประเทศไทย การจัดการขยะมูลฝอยและของเสียอันตรายกลายเป็นวาระแห่งชาติที่ทุกภาคส่วนต้องเร่งดำเนินการบริหารจัดการ ตั้งแต่ปี 2557 เป็นต้นมาประเทศไทยมีแผนการบริหารจัดการขยะมูลฝอยชุมชนในระดับจังหวัด และระดับประเทศเพื่อให้การจัดการขยะมูลฝอยเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนมากขึ้น (กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2558)

เทศบาลนครพิษณุโลก เคยประสบปัญหาด้านการจัดการขยะ เนื่องจากความหนาแน่นของประชากรเขตเมือง ในปี 2536–2540 ปริมาณขยะเพิ่มขึ้นจาก 49 ตัน/วัน เป็น 142 ตัน/วัน เทศบาลจึงปรับเปลี่ยนแนวคิดจากการกำจัดไปที่การลดขยะต้นทาง ด้วยการใช้ประโยชน์จากขยะ โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณและผู้เชี่ยวชาญจากสำนักงานความร่วมมือทางวิชาการประเทศเยอรมนี (GTZ)¹ การศึกษาและวิเคราะห์ขยะชุมชนต่าง ๆ พบว่า มีขยะที่นำไปรีไซเคิลได้ร้อยละ 40 ขยะอินทรีย์ร้อยละ 40 และจะมีขยะที่เหลือนำไปกำจัดเพียงร้อยละ 20 ดังนั้น หากสามารถจัดการขยะรีไซเคิลและขยะอินทรีย์ได้ ก็จะมีขยะที่ต้องกำจัดลดลง เทศบาลจึงดำเนินโครงการ “ขยะเหลือศูนย์” เริ่มตั้งแต่ปี 2542–2550 กระทั่งปริมาณขยะลดลง 47% จาก 142 ตัน เป็น 74 ตัน/วัน อัตราการก่อกองขยะจาก 1.8 กิโลกรัม/คน/วัน เหลือเพียง 0.96 กิโลกรัม/คน/วัน ในปี 2556 ขยะในเขตชุมชนเมืองที่เทศบาลต้องนำไปกำจัด ณ สถานกำจัดขยะบ้านบึงกอก ตำบลบึงกอก อำเภอบางระกำ เหลือเพียง 26.5 ล้านตัน ความสำเร็จดังกล่าวทำให้เทศบาลนครพิษณุโลกกลายเป็นเมืองต้นแบบด้านการจัดการขยะที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน (เทศบาลนครพิษณุโลก, 2555, น. 39; กรมควบคุมมลพิษ, 2560)

ตัวอย่างชุมชนเมืองที่ประสบปัญหาขยะและเข้าร่วมโครงการนำร่องขยะเหลือศูนย์ในปี 2542 คือ ชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21 ซึ่งเป็นชุมชนใหม่ที่ก่อตั้งในปี 2540 มีประชากร 425 คน จาก 120 ครอบครัว คนในชุมชนต่างต้องการรักษาสภาพแวดล้อมในชุมชนให้สะอาด และมีรายได้เสริมจากขยะ จึงเริ่มดำเนินการคัดแยกขยะอย่างจริงจัง ความร่วมมือของคนในชุมชนทำให้ปริมาณขยะลดลงอย่างมาก จากเดิมที่รถเก็บขยะเข้ามาเก็บขยะทุกวัน เหลือเพียงสัปดาห์ละ 1 วันเท่านั้น การจัดการขยะจนเป็นผลสำเร็จทำให้ชุมชนได้รับรางวัลจากหน่วยงานภาครัฐ เช่น ปี 2550 ได้รับการคัดเลือกเป็นชุมชนธนาคารขยะ ปี 2552 ได้รับโล่ชุมชนปลอดขยะจากกรมส่งเสริม

¹ ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็น องค์การความร่วมมือระหว่างประเทศของเยอรมนี (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit: GIZ) (Federal Ministry for Economic Cooperation and Development, 2019)

คุณภาพสิ่งแวดล้อมและปี 2553 ได้รับรางวัลชมเชยและโล่ประกาศเกียรติคุณชุมชนปลอดขยะระดับประเทศ จากกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม (คำละไม, 2553, น. 24-25)

ความสำเร็จในการจัดการขยะของชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21 เน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนจนเป็นชุมชนต้นแบบในการศึกษาดูงานแก่ชุมชนอื่น ๆ ทั้งในและต่างประเทศ คณะผู้วิจัยจึงสนใจว่ามีกระบวนการและเงื่อนไขใดที่ส่งผลให้ชุมชนก้าวไปสู่ชุมชนปลอดขยะตามแนวคิดการจัดการขยะเหลือศูนย์

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดการจัดการขยะเหลือศูนย์

การจัดการขยะแบบเหลือศูนย์เกิดขึ้นในช่วงกลาง ค.ศ. 1970 จากการประกาศของบริษัท Zero Waste Inc. โดย พอล พาล์มเมอร์ (Paul Palmer) ซึ่งบริษัทตั้งอยู่ในเมืองไอค์แลนด์ รัฐแคลิฟอร์เนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้ทำการรีไซเคิลสารเคมีที่ใช้แล้วจากอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ กรองน้ำมันที่ใช้แล้วเพื่อนำกลับมาใช้ใหม่จากอุตสาหกรรมแป้นพิมพ์ โดยจำหน่ายสินค้ารีไซเคิลในราคาถูกลงกว่าเดิม การดำเนินงานประสบผลสำเร็จอย่างมาก และสามารถสร้างเทคโนโลยีที่ได้รับการพัฒนาต่อยอด จนได้รับการยอมรับจากหน่วยงานภาครัฐของประเทศ (ตำหริ กำป๋น วงษ์ และคณะ, 2561, น. 24) เมื่อผลงานของพาล์มเมอร์เผยแพร่เป็นหนังสือในปี ค.ศ.2005 ชื่อ *Getting to Zero Waste* บริษัทจึงเสมือนเป็นผู้นำและผู้เสนอคำว่า “ของเสียเหลือศูนย์” เมื่อปัญหาสิ่งแวดล้อมจากขยะมูลฝอยรุนแรงขึ้น ส่งผลให้ทั่วโลกให้ความสนใจต่อการสร้างชุมชนที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม จึงเกิดความพยายามที่จะนำแนวคิดดังกล่าวไปปรับใช้ ตัวอย่างเช่น ชุมชนเล็ก ๆ ในเมืองคามิคัทสึ (Kamikatsu) จังหวัดโทคุชิม่า (Tokushima) ประเทศญี่ปุ่น ได้นำแนวคิดนี้ไปใช้ กระทั่งข้ามพรมแดนทางการกำจัดขยะ ทั้งการฝังกลบและการเผา ด้วยการกำหนดวิสัยทัศน์ชุมชนว่าจะต้องไม่มีขยะที่นำไปกำจัดอีกเลยภายในปี ค.ศ.2020 (Zero Waste Academy, 2003) ขณะที่เมืองไอค์แลนด์ ซึ่งเป็นเมืองมีขนาดใหญ่ที่สุดของประเทศนิวซีแลนด์เป็นตัวอย่างผู้นำด้านการจัดการขยะเหลือศูนย์ ซึ่งหน่วยงานรัฐกำหนดวิสัยทัศน์ระยะยาวว่าภายในปี ค.ศ.2040 ไอค์แลนด์จะต้องเป็นเมืองปลอดขยะอย่างยั่งยืน (Hannon & Zaman, 2018, p. 12)

สมบัติ เหลสกุล (2561, น. 128-129) อธิบายว่า แนวคิดการจัดการขยะเหลือศูนย์อยู่ในระยะที่ 5² ของทิศทางการจัดการขยะของสังคมโลก ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงปี ค.ศ.2005³ ถึงปัจจุบัน โดยอยู่บนฐานคิดของระบบปิด (closing loop approach) แต่เดิมการจัดการขยะเป็นแบบเส้นตรง (linear approach) เริ่มจากการออกแบบผลิตภัณฑ์ นำวัตถุดิบมาผลิตเป็นสินค้า ส่งไปจำหน่ายแก่ผู้บริโภค จนกลายเป็นขยะ ซึ่งจะเน้นเทคโนโลยีกำจัดขยะด้วยการเผาหรือฝังกลบ ต่อมาจึงมีการเปลี่ยนแปลงการให้ค่านิยาม โดยมุ่งเน้นให้วงจรการผลิตสินค้าและบริการใด ๆ ไม่หลงเหลือขยะในสายพานการผลิต ทุกขั้นตอนการผลิตและการบริโภคจะต้องคำนึงถึงคุณค่าของวัตถุดิบและคุณประโยชน์จากสิ่งเหลือใช้ซึ่งต้องนำมาใช้ซ้ำต่อได้

แนวคิดขยะเหลือศูนย์จะใช้หลักการ 3Rs (ระเบียบ ฎพมา, 2561, น. 12-17) ประกอบด้วย

1. ลดการใช้ ดิดก่อนใช้ (reduce) เป็นการบริโภคให้น้อยลงเพื่อลด ปริมาณของเสียที่จะทิ้งให้น้อยที่สุด หากลดการใช้ไม่ได้ก็ควรปรับเปลี่ยนพฤติกรรม เช่น สนับสนุนสินค้าที่สามารถนำกลับมาใช้ซ้ำได้ สนับสนุนการผลิตและการบริการที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

2. ใช้ซ้ำ (reuse) เป็นการนำสิ่งของที่ใช้แล้วกลับมาใช้ประโยชน์ให้คุ้มค่า หรือนำเศษวัสดุเหลือใช้มาดัดแปลงใช้ประโยชน์อื่น ๆ เช่น เป็นของแต่งบ้าน เป็นสินค้าแฟชั่น หรือของใช้ในชีวิตประจำวัน

3. นำกลับมาใช้ใหม่ (recycle) เป็นการคัดแยกขยะมูลฝอย โดยทั่วไป ขยะชุมชนที่สามารถนำเข้าสู่กระบวนการแปรรูป จำแนกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ เศษแก้ว เศษกระดาษ ขวด/วัสดุพลาสติก และโลหะ/อโลหะ ซึ่งจะมีบริษัทเอกชนเข้ามาจัดเก็บเพื่อนำไปแปรรูป

² ระยะที่ 1 การพัฒนากระบวนการนโยบายการกำจัด ระยะที่ 2 กระแสนโยบายขยะเพื่อพลังงานทดแทน ระยะที่ 3 การขยะกลับมาใช้ซ้ำและแปรรูปใหม่ ระยะที่ 4 การบูรณาการการจัดการขยะชุมชนอย่างยั่งยืน ระยะที่ 5 การพัฒนาแนวคิดการจัดการขยะฐานศูนย์ ระยะที่ 6 การพัฒนาแนวคิดเศรษฐกิจวงรอบหมุนเวียน

³ สมบัติ เหลสกุล ไม่ได้อธิบายว่า ใครเป็นผู้เสนอแนวคิดการจัดการขยะเหลือศูนย์ ซึ่งผู้วิจัยคาดว่าเป็นช่วงปีทีพอล พาล์มเมอร์ เผยแพร่หนังสือเรื่อง *Getting to Zero Waste* ในปี ค.ศ.2005

นอกจากหลัก 3Rs แล้วยังมีวิธีการอื่น ๆ เช่น ออกแบบการผลิตและตัวสินค้าใหม่ที่เหมาะสมการนำวัสดุกลับมาแปรรูปใช้ใหม่ได้ การประชาสัมพันธ์หรือรณรงค์การใช้สินค้าที่ผลิตจากวัสดุเหลือใช้ การออกกฎกติกาการเก็บภาษีที่รวมอยู่ในต้นทุนการผลิตสินค้าและราคาของสินค้าที่คิดจากฐานต้นทุนทรัพยากรที่แท้จริง โดยเก็บจากผู้ผลิตสินค้าและผู้บริโภค การช่วยยกระดับเป้าหมายทางเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่นให้สามารถเลี้ยงตัวเองได้ภายในชุมชนและมีความยั่งยืนในการบริโภคสินค้าและการสร้างงานใหม่ ๆ ให้กับชุมชน หรือการจ้างงานเพื่อสิ่งแวดล้อม (สมบัติ เหลสกุล, 2561, น. 128-129)

สำหรับการดำเนินการชุมชนปลอดภัยตามแนวคิดขยะเหลือศูนย์ กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมได้เสนอแนะแนวทางดำเนินการ 7 ด้าน (ระเบียบ ฎพมา, 2561, น. 17-22) ดังนี้

1. การสร้างแกนนำหรือคณะทำงานชุมชนที่มีความมุ่งมั่นและเสียสละ
2. หาแนวร่วมในการทำงาน โดยสมาชิกในชุมชน ให้เริ่มทำกิจกรรมง่าย ๆ เช่น คัดแยกขยะในครัวเรือน และมีการขยายผลไปสู่เพื่อนบ้านเรือนเคียง
3. สร้างเครือข่ายทั้งในและนอกชุมชน โดยจัดตั้งกลุ่มในชุมชนเพื่อดำเนินกิจกรรม และเป็นการกระจายแนวร่วม
4. ดำเนินถึงความเหมาะสมของกิจกรรมตามบริบทชุมชน เช่น หากเป็นชุมชนเมืองที่ไม่เหมาะกับการดำเนินกิจกรรมธนาคารขยะ อาจดำเนินการในลักษณะตลาดนัดขยะรีไซเคิลแทน
5. การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและการสร้างแรงจูงใจ อาจดำเนินการผ่านระบบสวัสดิการสำหรับครัวเรือนที่เป็นสมาชิก การสร้างแรงจูงใจเชิงคุณค่า เช่น ผ้าป่าขยะ การบริจาคขยะเป็นทุนการศึกษาหรือเพื่อผู้ด้อยโอกาสในชุมชน การค้นหาต้นแบบครัวเรือนคัดแยกขยะ และดำเนินการเสริมแรงเชิงบวก เช่น การทำป้ายประชาสัมพันธ์ การให้รางวัลสนับสนุน การยกย่อง เชิดชู ชื่นชมผ่านกิจกรรมของชุมชนอย่างสม่ำเสมอ
6. สร้างระบบบริหารจัดการขยะมูลฝอยชุมชน โดยอาจจัดทำข้อตกลง/กฎระเบียบชุมชนร่วมกัน เช่น กำหนดเวลาที่ทิ้งขยะให้สัมพันธ์กับรถเก็บขยะและนำถังขยะออกจากถนน เพื่อให้เป็นถนนปลอดภัย กำหนดจุดทิ้งขยะอันตราย ทั้งนี้ ต้องได้รับความเห็นชอบจากคนส่วนใหญ่ในชุมชน โดยไม่ไปฝืนกับวิถีชีวิตประจำวันจนเกินไป

7. ปรับพฤติกรรม เปลี่ยนวิถีชีวิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมให้คนในชุมชนลดการบริโภคอุปโภคที่ก่อให้เกิดขยะ เช่น ใช้ถุงผ้าแทนถุงพลาสติก ใช้วัสดุที่ย่อยสลายได้ตามธรรมชาติแทนโฟมหรือพลาสติก ส่งเสริมการคัดแยกขยะในครัวเรือน การหมักปุ๋ยอินทรีย์จากเศษอาหาร

ตัวอย่างกรณีศึกษาที่นำแนวคิดการจัดการขยะเหลือศูนย์มาใช้ เช่น การดำเนินงานกองทุนธนาคารขยะเพื่อชีวิตกับการให้สวัสดิการชุมชนของหมู่บ้านบะแค อำเภอเวียงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น (ปราศิยฉัตร บุญจวง, 2563) ซึ่งได้รับรางวัลอันดับ 1 ด้านการจัดการของเสียเหลือศูนย์ งานศึกษานี้ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน กรรมการและสมาชิกกองทุนธนาคารขยะเพื่อชีวิต ทั้งหมดจำนวน 15 ราย ผลการศึกษาเสนอว่า ความสำเร็จจากการจัดการขยะชุมชนบ้านบะแค เกิดจากการสนับสนุนของเทศบาลผ่านการอบรมให้ความรู้ การศึกษาดูงานชุมชนต้นแบบที่ประสบผลสำเร็จระดับประเทศ การกำหนดกิจกรรมการคัดแยก ทำปุ๋ยหมัก น้ำหมักชีวภาพ การใช้ปิ่นโตแทนถุงพลาสติก โดยเรียกว่า “ปิ่นโตอ้อมบุญ” การขายขยะรีไซเคิล และการจัดตั้งสวัสดิการกองทุนธนาคารขยะเพื่อชีวิต ซึ่งวิธีการต่าง ๆ ล้วนอยู่บนแนวคิด 3Rs

แม้รางวัลแห่งความสำเร็จที่ชุมชนบ้านบะแคได้รับ จะเป็นเพียงรางวัลเล็ก ๆ ที่แข่งขันกันในห้องถิ่นตนเอง แต่การดำเนินงานทำให้ชุมชนเริ่มปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่มีผลต่อการสร้างขยะ ปริมาณขยะลดลง สมาชิกกองทุนมีรายได้จากการจำหน่ายขยะ จนสิ่งที่ตามมาและนักวิจัยกล่าวว่าเป็นปัญหาคือ ขยะเหลือน้อยลงมาก หรือไม่มีขยะพอที่จะนำมาขายเป็นรายได้เข้าสู่กองทุน กระทั่งสมาชิกต้องนำเงินมาฝากแทน และการเปลี่ยนแปลงผู้นำชุมชนทำให้การบริหารกองทุนขาดความต่อเนื่อง งานศึกษานี้ช่วยเปิดมุมมองใหม่ ๆ ต่อแนวคิดการจัดการขยะเหลือศูนย์ว่า จะต้องพิจารณาแนวทางการบริหารจัดการกองทุนต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการจัดการขยะด้วยเช่นกัน

การนำแนวคิดการจัดการขยะเหลือศูนย์ไปใช้ในประเทศไทยให้ประสบความสำเร็จนั้น ดำหริ กำปันวงษ์ และคณะ (2561, น. 29-30) เสนอว่า จะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมในระดับพหุภาคี (multi participants) ประกอบด้วย 1) การจัดตั้งธนาคารขยะ ให้สมาชิกนำขยะมาส่งที่ธนาคารแลกกกลับเป็นเงินหรือสิ่งอื่น ชุมชนแรกที่น่าแนวคิดนี้มาใช้คือ ชุมชนในเขตเทศบาลระนองสามารถขายขยะได้ 23 ตัน ในเวลา 3 เดือน และเกิดกองทุนชุมชน 14 กองทุน โดยใช้งบเริ่มต้นเพียง 20,000 บาท 2) การเสริมสร้างความรู้และพฤติกรรมการจัดการขยะ โดยความรู้ที่จะต้องถ่ายทอดคือ ชนิด แหล่งที่มา การกำจัด การคัดแยก และการนำมาใช้ประโยชน์ใหม่

ส่วนพฤติกรรมกรรมการจัดการขยะคือการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมกรรมการบริโภคไม่ให้เกิดความจำเป็น แนะนำการสร้างนวัตกรรมจากเศษวัสดุเหลือใช้ และ 3) การกำหนดให้การจัดการขยะเป็นนโยบายระดับชาติ ซึ่งองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นต้องนำไปปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งนี้ นโยบายดังกล่าวถูกกำหนดเป็นแผนแม่บทการบริหารจัดการขยะมูลฝอยของประเทศ (พ.ศ.2559-2564) แล้ว

งานศึกษาใหม่ ๆ ที่วิเคราะห์ปัจจัยสำเร็จในการจัดการขยะตามแนวคิดขยะเหลือศูนย์ โดยนิตยา ผาสุขพันธ์ (Pasukphun et al., 2018, pp. 55-64) ได้วิเคราะห์ SWOT การจัดการขยะชุมชนในพื้นที่สูง (ระดับความสูงระหว่าง 1,500-2,000 เมตร) ของตำบลแม่สะลองใน แม่สะลองนอก และตำบลเทอดไท อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย ตามแนวคิดการจัดการขยะเหลือศูนย์ โดยสมาชิกส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ 6 กลุ่ม (อาข่า ล่าหู่ กะเหรี่ยง ม้ง เย้า ลีซู) ซึ่งมีวัฒนธรรมแตกต่างกัน นักวิจัยรายงานว่า 1) ด้านจุดแข็งคือผู้นำท้องถิ่นและคนในชุมชนให้ความสนใจเข้าร่วมในโครงการจัดการขยะ มีงบประมาณสนับสนุนจาก อบท. 2) ด้านโอกาสคือขยะเป็นนโยบายเร่งด่วนที่ต้องดำเนินการ และมีชุมชนที่เป็นต้นแบบด้านการจัดการขยะเหลือศูนย์ในจังหวัด 3) ด้านอุปสรรคคือ ไม่มีหน่วยรับผิดชอบขยะจากนักท่องเที่ยว การปรับขึ้นค่าธรรมเนียมการกำจัดซึ่งประชาชนอาจไม่เห็นด้วย การลักลอบทิ้งขยะจากต่างถิ่น และ 4) จุดอ่อนสำคัญมี 2 ประการคือ หน่วยงานภาครัฐขาดความรู้และแนวปฏิบัติในการจัดการขยะที่เหมาะสม สาเหตุส่วนใหญ่มาจากอุปสรรคด้านภาษา การสื่อสาร ในการแลกเปลี่ยนความรู้ ดังนั้น จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนทัศนคติด้านการบริหารจัดการ และสร้างทัศนคติต่อการจัดการขยะโดยส่งเสริมแนวคิด 3Rs เพื่อให้ชุมชนเห็นว่า สิ่งที่เป็นขยะนั้นสามารถนำกลับมาใช้ซ้ำ หรือใช้ประโยชน์ใหม่ได้ทั้งนี้ ตัวแปรสำคัญที่จะส่งผลต่อความสำเร็จคือการสื่อสารด้วยภาษาของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์

แนวคิดการจัดการขยะมูลฝอยของเทศบาลนครพิษณุโลก

เทศบาลนครพิษณุโลกดำเนินการจัดการขยะมูลฝอยตามแนวคิด “การจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชน” (Community-Based solid waste Management: CBM) มาตั้งแต่ปี 2547 แนวคิด CBM เป็นกระบวนการจัดการขยะแบบผสมผสาน เป้าหมายเพื่อลดปริมาณขยะ ณ แหล่งกำเนิดขยะ ได้แก่ ครั้วเรือนต่าง ๆ ในชุมชน เพื่อลดปัญหาและต้นทุนการจัดการขยะ โดยภาครัฐและประชาชนมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน เริ่มตั้งแต่ด่านแรก คือครั้วเรือนและสมาชิกในครั้วเรือนทุกคน เป็นผู้มีส่วนสำคัญต่อการจัดการขยะในชีวิตประจำวัน แทนที่จะเป็นแม่บ้านดำเนินการแต่ผู้เดียว ด่านที่สอง

คือชุมชน ซึ่งต้องมีการจัดตั้งกลุ่มทางสังคมเพื่อเป็นศูนย์รวมความรับผิดชอบ (เช่น กลุ่มน้ำหมัก กลุ่มปุ๋ยหมัก) ด้านที่สามคือธุรกิจเอกชน ที่เข้ามามีส่วนช่วยสนับสนุน และด้านที่สี่ คือ เจ้าหน้าที่รัฐทั้งผู้ที่กำหนดนโยบายและเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการซึ่งต้องมีความเข้าใจร่วมกัน

การดำเนินกิจกรรมตามแนวคิด CBM ประกอบด้วย 1) การคัดแยกขยะเพื่อให้ได้ของขายได้ 2) การคัดแยกขยะอินทรีย์และการทำปุ๋ยหมัก 3) การจัดการถังขยะของตนเอง 4) ถนอมปลอดภัยขยะ 5) การปรับปรุงการเก็บรวบรวมขยะ และ 6) การชำระค่าธรรมเนียมขยะ นอกจากนี้ ยังมีสิ่งจูงใจและการได้รับประโยชน์ร่วมกัน การกำกับดูแลด้านศักยภาพของเทคนิควิชาการ และการกำหนดมาตรการติดตามผล (เทศบาลนครพิษณุโลก, ม.ป.ป., น. 2; สุธี ฮันตระกูล และ วอลเทอร์ ชูแอล, ม.ป.ป., น. 22-23)

เทศบาลนครพิษณุโลก (ม.ป.ป, น. 9-28) กำหนดกิจกรรมที่จะดำเนินการตามแนวคิด CBM โดยมี 6 ขั้นตอน ได้แก่

1. การวิเคราะห์บริบทชุมชน-เพื่อสร้างความคุ้นเคยระหว่างเจ้าหน้าที่กับประชาชนและได้ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับสภาพทางสังคมและสิ่งแวดล้อม เพื่อนำไปใช้วางแผนดำเนินการ

2. การทำแผนชุมชน-เพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมติดตามประเมินผล แผนชุมชนจะเป็นเครื่องมือในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้ชุมชนรับรู้ปัญหาและเข้าใจตนเอง

3. การให้ความรู้พื้นฐานในหลักการ CBM-ความรู้ที่ต้องถ่ายทอด คือการคัดแยกขยะรีไซเคิลเพื่อขายหรือนำไปใช้ประโยชน์ใหม่ การทำปุ๋ยจากขยะอินทรีย์ การจัดการถังขยะของตนเองลดความถี่ในการเก็บรวบรวมขยะ ข้อตกลงเกี่ยวกับค่าธรรมเนียมขยะและขยะอันตราย

4. การดำเนินกิจกรรมตามแผน-เป็นการนำแผนงานมาสู่การปฏิบัติ เรียนรู้จากการลองผิดลองถูกเพื่อให้ชุมชนเชื่อมั่นและสร้างความเข้มแข็งความต้องการลำดับแรก ๆ มักเป็นการพัฒนาพื้นที่และการทำปุ๋ยหมักเนื่องจากเป็นปริมาณขยะที่พบมากที่สุดเขตชุมชนเมือง

5. จัดวงคุย-เป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการทบทวน วิเคราะห์การดำเนินงานที่ผ่านมา นำเสนอปัญหา อุปสรรค รับฟังข้อเสนอแนะ และร่วมวางแผนดำเนินงานต่อเนื่อง

6. เปิดโครงการ-เป็นกิจกรรมทางการตลาด (event marketing) เป็นการสื่อสารทางการตลาดผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ที่ได้ดำเนินการมาแล้ว เพื่อให้เกิดการรับรู้ต่อสาธารณะ

เมื่อขยายจากชุมชนเมืองส่วนใหญ่เป็นเศษอาหาร (ร้อยละ 49.6) สามารถนำไปทำปุ๋ยหมักได้ วราวงศ์ลักษณ์ ซ่อนกลิ่น และอำพล เตโชวานิชย์ (2552, น. 18-24) พบว่า เทศบาลพิษณุโลกได้ดำเนินโครงการส่งเสริมการทำปุ๋ยหมักจำนวน 11 ชุมชน แต่มีเพียง 9 ชุมชนที่ผลิตปุ๋ยหมักได้ ได้แก่ ชุมชนพระองค์ดำ ประชาอุทิศ พระองค์ขาว จักรพรรดิพัฒนา วัดหนองบัว สระสองพี่น้อง คลองมหาโตไทย พญาเสือและบรมไตรโลกนาถ 21 ปุ๋ยหมักที่ได้จะถูกแจกจ่ายให้แก่คนในชุมชน แต่ชุมชนบางแห่งนำไปหมักไปจำหน่าย ซึ่งจำเป็นต้องควบคุมคุณภาพให้ได้มาตรฐานปุ๋ยอินทรีย์ปี 2548 จำนวน 10 ด้าน คือ ค่าความชื้น ค่า pH ปริมาณอินทรีย์วัตถุไนโตรเจนทั้งหมด อัตราส่วนคาร์บอนต่อไนโตรเจน ฟอสฟอรัสทั้งหมด โพแทสเซียมทั้งหมด สารหนู แคดเมียม และตะกั่ว ผลการศึกษาพบว่า ไม่มีปุ๋ยหมักจากชุมชนใดที่มีคุณภาพผ่านมาตรฐานที่กำหนดไว้ทั้ง 10 ด้าน ปุ๋ยหมักที่มีคุณภาพดีที่สุดสามารถผ่านเกณฑ์ 9 ด้านเท่านั้น นักวิจัยจึงเสนอแนะให้นำปุ๋ยหมักออกมาฝังลมห่อนนำไปใช้ และควรใช้เพื่อการปลูกไม้ดอกไม้ประดับเท่านั้น ไม่ควรนำไปใช้ปลูกพืชที่จะนำไปบริโภค

ในปี 2555 ข้อมูลจากบัญชีการปล่อยก๊าซเรือนกระจกของเทศบาลนครพิษณุโลก (2555, pp. 50-51) รายงานว่าเทศบาลยังคงส่งเสริมกิจกรรมการทำปุ๋ยหมักและกิจกรรม 3Rs จำนวน 8 แห่ง จากทั้งหมด 64 ชุมชน ในกรณีชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21 จัดเป็นชุมชนขนาดกลาง (100-300 ครัวเรือน) มีจำนวนปุ๋ยหมัก 2 ศูนย์ และมีกิจกรรม 3Rs คือ ธนาคารขยะชุมชน ซึ่งจะรวบรวมขยะรีไซเคิลนำไปขายและนำเงินที่ได้มาใช้เป็นสวัสดิการชุมชน ดังแผนภาพ 9.1

แผนภาพ 9.1 ชุมชนในเขตเทศบาลนครพิษณุโลกที่ดำเนินการจัดทำปύุ้หมัก และกิจกรรม 3Rs

ที่มา: พัฒนาจากรายงานบัญชีการปล่อยก๊าซเรือนกระจก เทศบาลนครพิษณุโลก (เทศบาลนครพิษณุโลก, 2555, น. 50–51)

นอกจากชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21 แล้ว ยังมีชุมชนอื่น ๆ ในเขตเทศบาลที่ดำเนินการจัดการขยะ เช่น ชุมชนชาวยุทธเวทิกและชุมชนระสองห้อง ซึ่งงานวิจัยของ ปัทมาภรณ์ สุวรรณปักษิณ และสรุฎญา ถีป้อม (2559, น. 17–24) รายงานว่า ทั้งสองชุมชนเป็นต้นแบบที่ได้รับรางวัลชนะเลิศอันดับ 1 ระดับประเทศจากโครงการประกวดชุมชนปลอดขยะของกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม นักวิจัยจึงดำเนินการถอดบทเรียนความสำเร็จ โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกจากกลุ่มประชาชน 15 คน และเจ้าหน้าที่เทศบาลพิษณุโลก 1 คน

ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนชาญเวชกิจเข้าร่วมโครงการชุมชนปลอดภัยในปี 2552 ในช่วงแรกมีปริมาณขยะ 1,244 กิโลกรัม/วัน ต่อมาเหลือเพียง 752 กิโลกรัม/วัน คิดเป็นร้อยละ 58 ขณะที่ชุมชนสระสองห้อง นักวิจัยไม่ได้รายงานช่วงเวลาที่ยุทธศาสตร์เข้าร่วมโครงการและปริมาณขยะ ส่วนการจัดการขยะพบว่า ชุมชนทั้ง 2 แห่ง มีวิธีการจัดการขยะคล้ายคลึงกัน เริ่มตั้งแต่การคัดแยกขยะโดยใช้หลัก 3Rs และเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน สำหรับปัจจัยหลักที่มีผลต่อความสำเร็จคือ การมีส่วนร่วมของประชาชน ความเข้มแข็งของผู้นำชุมชน และเงินสนับสนุนจากเทศบาลนครพิษณุโลกในการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนปลอดภัยจำนวน 50,000 บาท อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของชุมชนสระสองห้องลดลง ดังนั้นเพื่อให้เกิดการจัดการขยะมูลฝอยอย่างยั่งยืน จึงได้เสนอรูปแบบการจัดการมูลฝอยที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทุกขั้นตอน ตั้งแต่การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจดำเนินกิจกรรม การรับผลประโยชน์ และการประเมินผล

แนวนโยบายและกฎหมายด้านการจัดการขยะมูลฝอยของประเทศ

การจัดการขยะมูลฝอยของประเทศไทยในปัจจุบันกลายเป็น “วาระแห่งชาติ” ที่รัฐบาลต้องแก้ปัญหาซึ่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ได้เห็นชอบแนวทาง (roadmap) การจัดการขยะมูลฝอยและของเสียอันตรายตามที่กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสนอ เมื่อวันที่ 26 สิงหาคม 2557 ส่วนหนึ่งเป็นผลจากกรณีไฟไหม้บ่อขยะแพรกษา ในตำบลแพรกษา อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ บนพื้นที่กว่า 100 ไร่ ส่งผลกระทบต่อประชาชนกว่า 2,000 คน ในช่วงกลางเดือนมีนาคม 2557 ถือเป็นเหตุไฟไหม้บ่อขยะครั้งรุนแรงที่สุดของประเทศ (ไทยพับลิก้า, 2557) ระหว่างนั้นภาครัฐต้องการแก้ปัญหาขยะในภาพรวมทั้งประเทศ กรมควบคุมมลพิษ (2559, น. 21-22) จึงจัดทำแผนแม่บทการบริหารจัดการขยะมูลฝอยของประเทศระหว่างปี 2559-2564 ให้สอดคล้องแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (2560-2564) โดยกำหนดวิสัยทัศน์ว่า “จัดการขยะมูลฝอยและของเสียอันตรายอย่างเป็นระบบและบูรณาการ โดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน” โดยมีกรอบแนวคิดหลักคือ 1) ใช้หลักการ 3Rs เพื่อให้เกิดการใช้น้อย ใช้ซ้ำและใช้ประโยชน์ใหม่ 2) การกำจัดขยะและของเสียอันตรายแบบรวมศูนย์ (cluster) และนำไปแปรรูปเพื่อผลิตพลังงานไฟฟ้า 3) แสวงหาความรับผิดชอบและการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน ทั้งนี้ มีเป้าหมายเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับขยะชุมชน ได้แก่ 1) ขยะได้รับการจัดการอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการ⁴ ไม่น้อยกว่าร้อยละ 75

⁴ ขยะมูลฝอยที่นำไปกำจัดอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการ รวมกับปริมาณขยะ

ของปริมาณขยะที่เกิดขึ้นภายในปี 2564 2) ขยะตกค้างได้รับการจัดการอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการร้อยละ 100 ของปริมาณขยะตกค้างของปี 2558 ภายในปี 2562 3) ของเสียอันตรายชุมชนถูกรวบรวมและส่งไปกำจัดถูกต้องตามหลักวิชาการไม่น้อยกว่าร้อยละ 30 ของปริมาณของเสียอันตรายชุมชนที่เกิดภายในปี 2564 และ 4) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ที่มีการคัดแยกขยะและของเสียอันตรายชุมชนที่ต้นทางไม่น้อยกว่าร้อยละ 50 ของจำนวน อปท. ทั่วประเทศภายในปี 2564

สำหรับมาตรการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับชุมชนคือ การลดขยะและของเสียอันตรายที่แหล่งกำเนิด ซึ่งภาครัฐจะต้อง 1) สนับสนุนให้ประชาชนดำเนินการลดคัดแยกขยะ และนำไปใช้ประโยชน์ใหม่ เช่น จัดตั้งธนาคารขยะชุมชน 2) สนับสนุนให้ประชาชนเลือกใช้ผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม (ใช้ซ้ำได้/ย่อยสลายตามธรรมชาติได้) 3) สนับสนุนให้มีการจัดระบบผู้คัดแยกขยะรายย่อย (ซาเล้ง) ร้านค้าของเก่าและเครือข่ายกิจกรรมรีไซเคิลชุมชน และตลาดนัดรีไซเคิล แผนแม่บทดังกล่าวนี้จะเป็นแนวทางการจัดการขยะสำหรับ อปท. ทั่วประเทศนำไปใช้จัดทำแผนการจัดการขยะมูลฝอยและของเสียอันตรายของจังหวัดในภาพรวมร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

นอกเหนือจากแผนแม่บทการบริหารจัดการขยะมูลฝอยของประเทศแล้วยังมีการปรับแก้กฎหมายเกี่ยวกับการจัดการขยะ ได้แก่ 1) การปรับแก้กฎหมายว่าด้วยการรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง เนื่องจากประกาศใช้มาตั้งแต่ปี 2535 และ อปท. มีค่าดำเนินการขยะมากขึ้น จึงออกพระราชบัญญัติรักษาความสะอาดฯ (ฉบับที่ 2) (2560, น. 1-7) มีสาระสำคัญ เช่น กำหนดค่าเก็บและขนขยะรายเดือน เดือนละ 150 บาท หากปริมาณขยะไม่เกิน 120 กิโลกรัม 2) กระทรวงมหาดไทยได้ออกประกาศเรื่อง การจัดการมูลฝอยปี 2560 (2560, น. 2-3) กำหนดให้ อปท. ต้องรณรงค์สร้างความรับรู้ ความเข้าใจ และจิตสำนึกให้ประชาชนมีส่วนร่วมลดปริมาณ และคัดแยกขยะ เพื่อนำกลับมาใช้ใหม่ (ข้อ 5 หมวด 1 บททั่วไป) จนถึงการกำหนดสีถังขยะแต่ละประเภทอย่างชัดเจน (ข้อ 8 ส่วนที่ 2 การเก็บและขนมูลฝอย) ซึ่งไม่ปรากฏมาก่อนในกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการขยะ

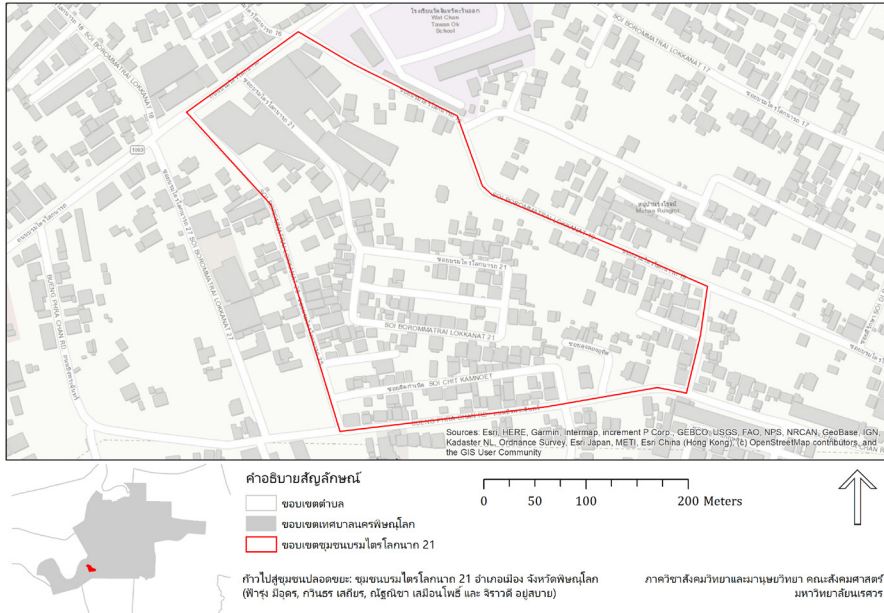
มูลฝอยที่นำไปใช้ประโยชน์ ได้แก่ การฝังกลบอย่างถูกสุขภิบาล การผลิตเชื้อเพลิง (Refuse-Derived Fuel: RDF) และการเผาพร้อมระบบควบคุมมลพิษ

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ดำเนินการเก็บข้อมูลระหว่างเดือนมกราคม ถึงมีนาคม 2562 เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมและสัมภาษณ์เชิงลึก โดยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (semi-structured interview) ที่เป็นประเด็นคำถามเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ตอบมีอิสระในการตอบคำถาม โดยสร้างจากแนวคิด CBM และแนวคิดชุมชนปลอดภัย คณะผู้วิจัยร่างแบบสัมภาษณ์แล้วนำแบบสัมภาษณ์ตรวจสอบค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับจุดมุ่งหมายการวิจัย (Index of item-Objective Congruence: IOC) กับผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 ท่าน การพิจารณาความสอดคล้องของข้อคำถามเป็นมาตรฐานประเมินค่า 3 ระดับ โดยนำคำตอบของผู้เชี่ยวชาญแต่ละท่านมาแปลผลคะแนน ดังต่อไปนี้ ความเห็นว่าย สอดคล้อง กำหนดคะแนนเป็น + 1 ความเห็นว่าย ไม่น่าใจ กำหนดคะแนนเป็น 0 ความเห็นว่าย ไม่สอดคล้อง กำหนดคะแนนเป็น -1 นำคะแนนที่ได้ไปแทนค่าในสูตร เพื่อดำเนินการหาค่าดัชนีความสอดคล้อง (index of consistency) ถ้าคำถามข้อใดค่าดัชนีความสอดคล้องมากกว่าหรือเท่ากับ 0.50 ถือว่ายอยู่ในเกณฑ์ใช้ได้ แต่ถ้าค่าดัชนีความสอดคล้องของคำถามข้อใดน้อยกว่า 0.50 จะต้องนำข้อคำถามนั้นไปปรับปรุงโดยพิจารณาจากข้อเสนอแนะและสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญเพิ่มเติม (สุมาลี ไชยสุภกรกุล, 2558)

คณะผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 16 ราย ผ่านการเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) ได้แก่ ประธานชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21 จำนวน 1 คน คณะกรรมการชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21 จำนวน 5 คน (มากกว่าครึ่งของคณะกรรมการที่มีอยู่) สำหรับกลุ่มที่เป็นประชาชนที่อาศัยในชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21 ใช้การสุ่มเลือกกลุ่มเป้าหมายแบบบอลหิมะ (snowball sampling) ซึ่งต้องมีคุณลักษณะตามที่นักวิจัยต้องการหรือสนใจ จากนั้นให้กลุ่มเป้าหมายเสนอรายชื่อกลุ่มเป้าหมายที่มีลักษณะดังกล่าวต่อไป (ชไมพร กาญจนกิจสกุล, 2556) โดยคัดเลือกมาจากหัวหน้าครัวเรือน 8 ครัวเรือนหรือจนกว่าข้อมูลจะอิ่มตัว เจ้าหน้าที่เทศบาลนครพิษณุโลก 1 คน และสุดท้ายผู้ให้ข้อมูลจากบริษัทเอกชนวงษ์พาณิชย์ 1 คน ทั้งนี้ผู้วิจัยได้รับการอนุมัติให้ดำเนินการวิจัยจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยนเรศวร เมื่อวันที่ 2 ตุลาคม 2561

แผนภาพ 9.2 แผนที่พื้นที่ศึกษาชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21 เทศบาลนครพิษณุโลก

ที่มา: พัฒนาด้วยโปรแกรมเทคโนโลยีสารสนเทศภูมิศาสตร์โดยคณะผู้วิจัย

ผลการศึกษา

(1) กระบวนการที่ทำให้ชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21 ก้าวไปสู่การเป็นชุมชนปลอดภัย

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาและจัดลำดับความสำคัญของปัญหา

จากการศึกษาพบว่า ผู้นำและชาวบ้านในชุมชนได้เริ่มกระบวนการค้นหาปัญหาและวิเคราะห์ปัญหาร่วมกันในช่วงประมาณ 20 ปีที่ผ่านมาสมาชิกส่วนมากมีความคิดว่าขณะภายในชุมชนมีปริมาณเพิ่มมากขึ้นทุกวันและไม่สามารถจัดการขยะได้อย่างมีประสิทธิภาพทำให้ชุมชนไม่น่าอยู่ เนื่องจากชุมชนเต็มไปด้วยขยะเพราะไม่ได้มีการจัดการขยะที่ดี ชาวชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21 จึงได้มีการประชุมปรึกษาหารือถึงสาเหตุของปัญหา เพื่อร่วมกันหาแนวทางการแก้ไขปัญหาเหล่านี้

...มีการประชุมพูดคุยถึงปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน จากนั้นก็มีการประชุมกันเป็นประจำ เมื่อปรึกษาหารือจนได้ข้อสรุปแล้วรู้ถึงปัญหาว่ามาจากการจัดการขยะที่ไม่ถูกวิธี ต่อมาจึงได้หาทางแก้ไขปัญหานั้นโดยได้รับการยอมรับจากทุกฝ่ายทั้งผู้นำชุมชน คณะกรรมการชุมชน และชาวบ้านในชุมชน

(กรรมการชุมชน เพศชาย, ผู้ให้สัมภาษณ์, 23 มกราคม 2562)

จากการประชุมได้ข้อสรุปว่า ปัญหาของชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21 เกิดมาจากการจัดการขยะที่ไม่ถูกวิธี กล่าวคือ นำขยะทุกประเภทไปทิ้งรวมกัน แล้วรอให้เป็นหน้าที่ของเทศบาลมาเก็บไปเพื่อกำจัด ในบางครั้งเจ้าหน้าที่เทศบาลมาเก็บไม่ทันเกิดปัญหาขยะล้นออกมาจากถัง ทำให้สุนัขมาคุ้ยขยะ ชุมชนไม่น่าอยู่จึงต้องมีการหาแนวทางแก้ไขร่วมกัน ปัญหาขยะจึงกลายเป็นปัญหาสำคัญที่ควรได้รับการแก้ไขให้ได้อย่างเร่งด่วน

อย่างไรก็ตาม ในขั้นตอนแรก ชุมชนไม่ได้เริ่มดำเนินการเองทั้งหมด แต่ได้รับการสนับสนุนจากเทศบาลนครพิษณุโลกและบริษัทวงษ์พาณิชย์ ทั้งในด้านงบประมาณ นโยบายเทคนิคต่าง ๆ ในการจัดการขยะที่ถูกต้อง คือการแยกขยะที่ครัวเรือน ในขณะเดียวกันชุมชนได้รับความช่วยเหลือจากผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการขยะจากประเทศเยอรมนี เข้ามาดำเนินการวิจัยเป็นเวลาหลายเดือนว่าภายในชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21 มีขยะประเภทใดบ้างและในแต่ละประเภทมีจำนวนมากน้อยเพียงใด ผลที่ได้ออกมาคือ ชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21 มีขยะมูลฝอยอยู่ 4 ประเภทคือ ขยะย่อยสลายได้ ร้อยละ 46 ขยะรีไซเคิลร้อยละ 42 ขยะทั่วไปร้อยละ 9 และขยะอันตรายร้อยละ 3 ในส่วนของขยะย่อยสลายได้ที่มีจำนวนมากที่สุดนั้นจะถูกนำไปทำเป็นปุ๋ยไว้ใช้ภายในชุมชนขยะรีไซเคิลก็จะถูกคัดแยกออกมาเพื่อนำไปขายต่อส่วนของขยะอันตรายและส่วนของขยะทั่วไปนั้นทางเทศบาลจะมาดำเนินการเก็บเอาไปฝังกลบ (ข้อมูลจากรายงานชุมชน) จะเห็นว่าขั้นตอนแรกที่ชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21 นำมาใช้ในการทำงานนั้นสอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง CBM ของเทศบาลนครพิษณุโลก (ม.ป.ป.) ที่กำหนดกิจกรรมแรกในการวิเคราะห์บริบทชุมชนเพื่อทราบถึงปัญหาขั้นต้นที่เกิดในชุมชน

ขั้นตอนที่ 2 การเตรียมการแก้ไขปัญหาในรูปแบบโครงการและแผน

เพื่อให้เกิดการแก้ปัญหาย่างเป็นรูปธรรม ทางเทศบาลนครพิษณุโลก และบริษัทวงษ์พาณิชย์ ร่วมกับกรรมการชุมชนได้ร่วมกันดำเนินโครงการชุมชนปลอดภัย เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายการรักษาสิ่งแวดล้อมของประเทศโดยทางเทศบาล ดำเนินงานร่วมกับชุมชนบางชุมชนในเขตเทศบาลนครพิษณุโลกที่สมัครใจเข้าร่วมโครงการ มีการเชิญผู้นำชุมชนและคณะกรรมการเพื่อหาอาสาสมัครมาเข้าร่วมโครงการเป็นชุมชนนำร่องในการเป็นชุมชนปลอดภัย โดยชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21 เป็นหนึ่งในชุมชนที่เข้าร่วมโครงการนี้ด้วย นอกจากนี้ชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21 ยังได้รับการสนับสนุนในหลาย ๆ ด้านทำให้ทางชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21 ประสบความสำเร็จ เช่นการสนับสนุนพาไปศึกษาดูงานในพื้นที่ดำเนินงานเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม การหางบประมาณ และวัสดุอุปกรณ์เพื่อใช้ในการดำเนินงานของชุมชน มีวิทยากรหรือผู้เชี่ยวชาญเข้ามาทำหน้าที่สอนการตัดแยกขยะ การแบ่งประเภทของขยะแต่ละชนิด และเปิดห้องเรียนชาวบ้านให้แก่คนชุมชนมาศึกษา หลังจากนั้นทุกภาคส่วนได้ร่วมกันวางแผนและหาวิธีการรณรงค์เพื่อปลูกสร้างจิตสำนึกให้ชาวบ้านภายในชุมชนให้มีการตัดแยกขยะจากต้นทาง โดยใช้ข้อมูลประเภทขยะของชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21 ทั้ง 4 ประเภท เป็นตัวตั้งเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติจริง ผลการศึกษาในข้อนี้สอดคล้องกับงานของระเบียบ ฎา (2561) ที่เสนอว่า การดำเนินการชุมชนปลอดภัยนั้นต้องมีการสร้างเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชน ที่สำคัญต้องสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและสอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง CBM ของเทศบาลนครพิษณุโลก (ม.ป.ป.) ที่ต้องมีการให้ความรู้พื้นฐานในหลักการ CMB กับประชาชนโดยเฉพาะการคัดแยกตามประเภทขยะ

ขั้นตอนที่ 3 การนำแผนและโครงการไปดำเนินงาน

หลังจากที่ผู้เชี่ยวชาญจากประเทศเยอรมนี ได้เข้ามาวิจัยขยะในช่วงระยะแรกที่มีการทำโครงการในชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21 คือ วอลเทอร์ ชูแอล (Walter Schoell) ที่ปรึกษาอาวุโสประจำ สำนักงานความร่วมมือทางวิชาการของเยอรมนี ได้เข้ามาช่วยวิจัยเป็นเวลาหลายเดือน เพื่อหาปริมาณขยะว่ามีกี่ประเภท และหาว่าในแต่ละประเภทยี่จำนวนเท่าใด จนกระทั่งได้ผลการวิจัยออกมาเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ขั้นตอนต่อมาคือการนำแผนและโครงการไปดำเนินงานโดยเริ่มจากการที่ทางเทศบาลนครพิษณุโลก และทางบริษัทวงษ์พาณิชย์สนับสนุนความรู้แก่ชาวบ้านเพื่อให้ชาวบ้านรู้จักประเภทของขยะแต่ละชนิดและแนวทางในการคัดแยกขยะ พร้อมทั้งสอนและพาศึกษาดูงานเพื่อหาวิธีการจัดการขยะในรูปแบบต่าง ๆ ตามแต่ละประเภทและจัดการกับขยะอย่าง

ถูกวิธี โดยมีวิธีการจัดการขยะแต่ละประเภทดังนี้

1. ขยะย่อยสลายได้ จะถูกนำไปทำเป็นปุ๋ย

- ปุ๋ยแห้ง เป็นปุ๋ยที่ทำมาจากผลไม้หรือเศษอาหารภายในครัวเรือน โดยจะนำไปหมักในบ่อคอนกรีตแบบไม่มีก้นบ่อทำให้น้ำในบ่อหรือจุลินทรีย์ที่เป็นสาเหตุของกลิ่นเน่าเหม็นนั้นไหลออกไปได้ เมื่อได้ปุ๋ยแห้งมาแล้วชาวบ้านก็จะนำไปใช้ในการเกษตรทั้งสวนครัวที่บ้านและที่ไร่ที่นา

- ปุ๋ยน้ำชีวภาพ ชาวบ้านจะทำขึ้นโดยการนำเอาเปลือกผลไม้ไปหมักไว้ในถังหมักซึ่งในกระบวนการหมักจะผสม EM (Effective Microorganisms) หรือกลุ่มจุลินทรีย์ที่มีประสิทธิภาพ 1 แก้วต่อถังหมัก 1 ถัง และน้ำที่จะใส่ในถังต้องตรวจสอบดูก่อนว่าเป็นน้ำที่สะอาดหรือไม่ ถ้าหากเป็นน้ำประปาจำเป็นจะต้องพักน้ำไว้ก่อนเพื่อให้ความเข้มข้นของสารคลอรีนที่อยู่ในน้ำลดลง เพราะสารคลอรีนจะทำลายตัว EM เป็นสาเหตุทำให้ปุ๋ยหมักชีวภาพไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอ

- ปุ๋ยมูลไส้เดือนแดงหรือไส้เดือนสายพันธุ์ฮอลแลนด์ เป็นไส้เดือนที่มีเนื้อมากกว่าไส้เดือนสายพันธุ์ในประเทศไทย โดยไส้เดือนแดงนี้ได้รับมาจากประเทศลาว เมื่อครั้งที่ไปอบรมการทำปุ๋ยจากมูลไส้เดือนโดยไส้เดือนแดง 1 ตัว สามารถออกลูกได้ 60-70 ตัว ชาวบ้านจะเลี้ยงไส้เดือนเพื่อย่อยสลายขยะ อาหารของไส้เดือนคือเศษผักผลไม้ที่เหลือจากการบริโภคในครัวเรือน เมื่อผ่านไปสักพักก็จะมีมูลไส้เดือนแดงออกมาทำเป็นปุ๋ย นอกจากนี้ชาวบ้านยังสามารถหารายได้เสริมจากการเพาะขยายพันธุ์ไส้เดือนแดงส่งออกต่างประเทศทั้งประเทศอังกฤษและไต้หวัน เนื่องจากไส้เดือนแดงมีเนื้อเยื่อและมีสรรพคุณทางยา ชาวไต้หวันจึงนำไปผ่านกระบวนการอบแห้งผสมกับตัวยาคื่น ๆ โดยเชื่อว่ายาฉี่นี้จะช่วยให้มีกำลังและสุขภาพแข็งแรง

2. ขยะรีไซเคิล เช่น กระดาษ ขวดแก้ว พลาสติก โลหะต่าง ๆ ชาวบ้านจะคัดแยกตามประเภทขยะ หลังจากนั้นจึงรวบรวมนำไปจำหน่ายให้กับธนาคารขยะรีไซเคิลในชุมชน ร้านรับซื้อของเก่าหรือผู้รับซื้อของเก่าประจำชุมชน ซึ่งสามารถสร้างรายได้เสริมแก่ชาวบ้าน

3. ขยะทั่วไป เช่น โฟม ถุงแกง ถุงพลาสติก เศษหินเศษปูน เป็นต้น เป็นขยะที่ราคาไม่ค่อยดีนักจึงถูกคัดแยกออกไว้ เพื่อให้ทางเทศบาลนำไปกำจัดโดยมีวิธีการฝังกลบ เทศบาลนครพิษณุโลกจะทำหน้าที่เข้ามาเก็บขยะเพื่อนำไปกำจัด 3 ครั้งต่อสัปดาห์ คือวันอังคาร วันพฤหัสบดี และวันเสาร์

4. ชยะอันตรราย/ชยะมีพิช เช่น กระทบยาฆ่าแมลง หลอดไฟ แบตเตอรี่ เป็นต้น ชยะเหล่านี้จะถูกคัดเอาแยกไว้และนำไปรวบรวมไว้ที่จุดเก็บชยะอันตรรายของชุมชน เพื่อรอให้ทางเทศบาลนครพิชญ์โลกมานำไปกำจัดอย่างถูกวิธี เป็นการช่วยคัดกรอง ชยะที่เป็นอันตรรายในเบื้องต้น และยังช่วยลดภาระในการดำเนินงานให้กับทาง เทศบาล

จะเห็นว่าผลการศึกษาที่พบนี้ สอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง CBM ของเทศบาล นครพิชญ์โลก (ม.ป.ป.) ที่ต้องมีการนำแผนไปสู่การปฏิบัติ และพบว่าชยะชุมชนบรม ไตรโลกนาถ 21 มีชยะประเภทย่อยสลายอยู่มากที่สุด ชาวบ้านจึงต้องการนำไปทำ เป็นปุ๋ยให้เกิดประโยชน์ต่อไปและยังสอดคล้องกับงานของระเบียบ ฎฎา (2561) ที่เสนอให้มีการสร้างระบบการจัดการชยะชุมชนให้สอดคล้องกับบริบทชุมชน มีการ กำหนดจุดทิ้งชยะเช่น ชยะทั่วไป ชยะอันตรรายตามข้อตกลงชุมชน

ขั้นตอนที่ 4 การประเมินและการทบทวนเพื่อแก้ไขปัญหาอุปสรรคที่พบ

บริเวณโดยรอบของชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21 ทั้งถนนในชุมชนริมถนนและ ตามบ้านเรือนแทบจะไม่พบชยะมูลฝอยหรือแม้แต่เศษชยะมูลฝอยบนพื้นที่ชุมชนให้เห็น อีกทั้งถึงชยะส่วนกลางจากทางเทศบาลนครพิชญ์โลกก็ไม่ได้มีชยะล้นออกมาจากตัวถัง จึงทำให้คณะผู้วิจัยสรุปผลจากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมได้ว่า ชุมชนบรมไตร โลกนาถ 21 เป็นชุมชนที่มีการจัดการชยะอย่างยอดเยี่ยม มีการทำงานร่วมกันระหว่าง คนในชุมชนกับกลุ่มผู้นำชุมชนโดยกระบวนการมีส่วนร่วมมาโดยตลอด ทำให้การ จัดการชยะของชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21 ประสบความสำเร็จมาจนถึงปัจจุบัน ผลงาน ดังกล่าวทำให้ชุมชนได้รับรางวัลด้านชุมชนปลอดชยะดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในชุมชน กรรมการ และผู้นำชุมชน ได้ให้ความเห็น ไปในทางเดียวกันว่า อุปสรรคสำคัญของชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21 เกิดจากการที่ ภายในชุมชนมีบ้านเช่าอยู่ค่อนข้างมากเพราะเป็นชุมชนเขตเมือง จึงทำให้มีผู้ที่เข้ามา อาศัยและออกจากชุมชนเป็นจำนวนที่ไม่แน่นอน และบุคคลเหล่านั้นไม่มีความรู้สึก ว่าเป็นชาวชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21 ทำให้การดำเนินโครงการชุมชนปลอดชยะ ในส่วนที่บ้านเช่าไม่ได้รับความร่วมมือเท่าที่ควร เพราะเป็นบุคคลภายนอกที่ไม่ได้ มีความรักและความผูกพันกับชุมชนจึงไม่ได้ให้ความร่วมมือ โดยทางผู้นำชุมชนและ คณะกรรมการจึงประชุมเพื่อหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ได้แก่การใช้เสียง ตามสายเพื่อให้ข้อมูลและขอความร่วมมือจากผู้ที่อาศัยในชุมชน เช่นการเปิดเพลง รณรงค์การคัดแยกชยะ การจัดกิจกรรมสร้างการมีส่วนร่วมกับเยาวชนเพื่อปลูกจิต สำนึกในการคัดแยกชยะและรักชุมชน นอกจากนี้ยังมีการเข้าไปพูดคุยกับผู้ที่อาศัย

ในบ้านเช่าเพื่อทำความเข้าใจและขอความร่วมมือในการคัดแยกขยะก่อนนำไปทิ้งลงถังขยะเทศบาลอีกด้วย

ภาพ 9.1 บริเวณรับซื้อขยะในชุมชน การทำปุ๋ยหมักจากไส้เดือนแดง จุดทิ้งขยะอันตราย

ที่มา: ณัฐณิชา เสมือนโพธิ์ และจิวราวดี อยู่สบาย, วันที่ 23 มกราคม 2562

ภาพ 9.2 การทำปุ๋ยหมักจากไส้เดือนแดง

ที่มา: ณัฐณิชา เสมือนโพธิ์ และจิวราวดี อยู่สบาย, วันที่ 23 มกราคม 2562

ภาพ 9.3 จุดทิ้งขยะอันตราย

ที่มา: ณัฐณิชา เสมือนโพธิ์ และจิราวดี อยู่สบาย, วันที่ 23 มกราคม 2562

(2) เจื่อนไซที่ทำให้ชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21 ก้าวไปสู่การเป็นชุมชนปลอดภัย

1. เจื่อนไซภายในชุมชน

- การเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี ประธานชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21 มีใจมุ่งมั่นที่จะแก้ไขปัญหาขยะมูลฝอยที่เกิดขึ้นในชุมชน ฝึกศึกษาหาความรู้และลงมือปฏิบัติจริงทำให้ชาวบ้านได้เห็น จึงทำให้ชาวบ้านยอมรับและปฏิบัติตาม สิ่งหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านยอมรับประธานคือ การที่ประธานเป็นผู้ที่พยายามทำงานร่วมกับชาวบ้านมาเป็นระยะเวลาาน จนทำให้ชาวบ้านที่เป็นผู้ตามมีจิตใจสาธารณะเห็นปัญหาของชุมชนเป็นปัญหาล้วนรวมไม่มองข้าม กรรมการชุมชนสะท้อนเรื่องนี้ว่า

...ทุกฝ่ายมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ทำให้การขอความร่วมมือเป็นไปได้โดยง่ายอีกทั้งชาวบ้านยังตระหนักถึงผลประโยชน์ส่วนรวมและผลประโยชน์ส่วนตนที่จะได้รับจากการดำเนินโครงการนี้ จึงทำให้ชุมชนสามารถเปลี่ยนแปลงไปสู่การเป็นชุมชนปลอดภัยอย่างยั่งยืนมาจนมาถึงทุกวันนี้

(กรรมการชุมชนเพศหญิง, ผู้ให้สัมภาษณ์, 23 มกราคม 2562)

- การมีส่วนร่วมของชุมชน มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อชุมชน นับแต่การเริ่มแก้ปัญหาชุมชนที่มีการคิดและทำร่วมกัน จนนำไปสู่การเกิดกิจกรรมที่มีการทำร่วมกันระหว่างคนในชุมชน โดยมีกิจกรรมตามเทศกาลหรือตามประเพณี เช่น วันสงกรานต์ งานทอดผ้าป่า และกิจกรรมสังสรรค์ของชุมชน เช่น ปีใหม่ วันเด็ก โดยเฉพาะการทำกิจกรรมเพื่ออบรมเรื่องการจัดการขยะในหมู่บ้าน มีชาวบ้านเข้าร่วมแทบทุกครัวเรือน นอกจากนี้ ยังมีการดึงเอาเยาวชนทั้งในและนอกชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่ชุมชนจัดขึ้น เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกให้เด็กและเยาวชนได้เห็นคุณค่าของขยะและมีใจรักสิ่งแวดล้อม พ่อของเยาวชนคนหนึ่งเล่าว่า

...ชุมชนเรามีกองบ่อขยะ อย่างวันเด็กก็มีแจกขนมให้กับเด็ก ๆ พอเลี้ยงเด็ก ๆ พ่อแม่เด็กก็ต้องมา พ่อได้มารู้จักกัน ก็ชวนกันทำงานได้ง่ายขึ้น พ่อทำงานก็จะเห็นใจ มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อกัน ทั้งเด็ก ทั้งผู้ใหญ่ก็ช่วยกันทำให้ชุมชนดีขึ้น

(ชาวบ้านเพศชาย, ผู้ให้สัมภาษณ์, 20 มกราคม 2562)

ส่วนกิจกรรมของชุมชนที่เกี่ยวกับขยะรีไซเคิลคือการทอดผ้าป่าขยะ โดยมีวิธีการคล้ายคลึงกับการทอดผ้าป่าปกติ แต่จะแตกต่างกันตรงที่ชาวบ้านนำขยะรีไซเคิลที่มีมูลค่ามาใช้ทอดผ้าป่าแทนปัจจัยหรือเงินนั่นเอง โดยชาวบ้านจะนำเอาขยะที่สามารถรีไซเคิลได้มากองรวมกัน แต่จะแยกขยะรีไซเคิลออกตามแต่ละประเภทเพื่อสะดวกต่อการขาย เช่น ขวดแก้ว ขวดพลาสติกขาว ขวดพลาสติกใส กระดาษ เป็นต้น หลังจากนั้นก็จะนิมนต์พระสงฆ์มาดำเนินการตามขั้นตอนทางศาสนาพุทธ เมื่อพิธีเสร็จเรียบร้อยแล้วก็จะนำเอาขยะไปขาย และนำเงินเข้ากองกลางไว้ใช้บริหารชุมชนต่อไป กล่าวได้ว่า การมีส่วนร่วมเป็นเงื่อนไขสำคัญของการเปลี่ยนแปลงไปเป็นชุมชนปลอดภัยเพราะแม้ว่าจะมีโครงการหรือมีงบประมาณสนับสนุนชุมชนมากเพียงใดหากชาวบ้านไม่ให้ความร่วมมือ โครงการพัฒนาที่เข้ามาคงยากที่จะประสบความสำเร็จ

การมีความสัมพันธ์อันดีต่อกันเป็นสิ่งจำเป็นอย่างมากต่อความสำเร็จของการดำเนินโครงการต่างๆ ของชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21 ประธานชุมชนสะท้อนเรื่องนี้ว่า

...ความร่วมมือมือจากชาวบ้านเป็นหัวใจหลักในการเปลี่ยนแปลงชุมชนให้กลายเป็นชุมชนปลอดภัยรวมไปถึงการมีความสัมพันธ์อันดีต่อกันภายในชุมชนโดยการหากิจกรรมเป็นตัวเชื่อมโยงความสัมพันธ์อันดี

(ประธานชุมชน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 15 มกราคม 2562)

- การแสวงหาความรู้ การเป็นชุมชนปลอดภัยจำเป็นต้องมีความรู้ในการดำเนินงาน ที่ผ่านมาชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21 นอกจากมีวิทยากรภายนอกเข้ามาฝึกอบรมความรู้เรื่องการจัดการขยะที่ถูกต้องแล้ว ยังมีการส่งตัวแทนไปศึกษาดูงานในสถานที่ต่าง ๆ จากนั้นได้นำสิ่งที่ได้รับมาเผยแพร่กับชาวชุมชนเพื่อนำความรู้เหล่านั้นมาปรับใช้ให้เข้ากับชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21 ต่อไป

หนึ่งในชาวบ้านสะท้อนให้เห็นว่า การที่เขามีความรู้ว่าขยะสามารถจัดการได้โดยใช้ความรู้ที่ง่ายต่อการทำความเข้าใจในการแยกขยะ ในการฝึกอบรม วิทยากรจะยกตัวอย่างประเภทขยะแต่ละประเภทที่มีอยู่ในครัวเรือน การมีความรู้แบบนี้ทำให้ชาวบ้านเปลี่ยนพฤติกรรมในการระมัดระวังเรื่องการทิ้งขยะและเปลี่ยนมุมมองต่อขยะว่าเป็นสิ่งที่มีค่า ชาวบ้านกล่าวด้วยความภูมิใจว่า

...วันก่อนโชคดี บ้าตื่นเช้าเดินไปทิ้งขยะหน้าบ้าน ใครไม่รู้เอาราวตากผ้าเก่ามาทิ้ง ดินะที่ป่า เห็นก่อนรถขยะมา เสียตายไปทิ้งได้ไง เงินทั้งนั้น

(ชาวบ้าน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 25 มกราคม 2562)

ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เงื่อนไขสำคัญคือการมีส่วนร่วมของชุมชน และการมีการดำเนินการต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับหลักการของ CBM ของเทศบาลนครพิษณุโลก (ม.ป.ป.) ที่ต้องให้ความรู้แก่ประชาชนเพื่อนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม มีการนำขยะมาทำให้เกิดประโยชน์จากการทำเป็นปุ๋ย (ระเบียบ ฎา, 2561) ตลอดจนการทำให้ชุมชนมีรายได้จากการสร้างงานหรืออาชีพใหม่ ๆ ให้กับชุมชน (สมบัติ เหลสกุล, 2561)

2. เจือนไขภายนอก

-เทศบาลได้ให้การสนับสนุนแก่ทางชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21 ในเรื่องการส่งเสริมให้ชุมชนสามารถแก้ปัญหาการจัดการขยะมูลฝอยที่มีในชุมชน โดยการพาตัวแทนผู้นำชุมชนและชาวบ้านไปศึกษาดูงานกับพื้นที่ต่าง ๆ ที่ประสบความสำเร็จในเรื่องการจัดการขยะเพื่อมาปรับใช้กับพื้นที่ชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21 ทั้งยังนำนักวิจัยจากเยอรมนีมาวิจัยหาประเภทขยะและจำนวนขยะที่มีในชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21 การจัดเก็บขยะภายในชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21 สนับสนุนงบประมาณในการดำเนินโครงการและยังสนับสนุนจัดหาวัสดุอุปกรณ์ เช่นแจกวงบ่อเพื่อใช้ในการหมักปุ๋ยให้แก่ชาวบ้านทุก ๆ ครัวเรือนอีกด้วย กล่าวได้ว่าการสนับสนุนจากเทศบาลนครพิษณุโลกมีส่วนสำคัญที่ทำให้ชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21 ก้าวไปสู่การเป็นชุมชนปลอดภัย

- นอกจากนี้ การสนับสนุนจากธุรกิจแปรรูปขยะบริษัทวงษ์พาณิชย์ ทำให้มีการทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน บริษัทนี้ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริมให้ชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21 แก้ปัญหาการจัดการขยะมูลฝอยในด้านการให้ความรู้คือ การเป็นวิทยากรทำหน้าที่สอนและเปิดห้องเรียนชาวบ้าน สอนการคัดแยกขยะ สอนการแบ่งประเภทของขยะแต่ละชนิดด้วยการลงมือปฏิบัติจริง การพาไปศึกษาดูงานในพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จในการจัดการขยะ การให้เงินสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมในชุมชน การรับซื้อขยะจากชาวบ้าน เป็นต้น ทำให้ชาวบ้านมีความรู้และมีแรงจูงใจที่จะคัดแยกขยะ เนื่องจากชาวบ้านรับรู้ว่ายขยะนั้นมีมูลค่า สามารถหารายได้เสริมจากการคัดแยกขยะในครัวเรือนไปขายให้กับวงษ์พาณิชย์ สิ่งที่เกิดขึ้นกับชุมชนเห็นได้อย่างชัดเจนจากคำบอกเล่าของ ดร.สมไทย วงษ์เจริญ ผู้ก่อตั้งบริษัทวงษ์พาณิชย์

...นวัตกรรมที่เกิดขึ้นคือคนในชุมชนมีความคิดเปลี่ยนไปจากเดิม ไม่ได้เห็นขยะเป็นขยะอีกต่อไป แต่ชาวบ้านมองว่าขยะนั้นคือทองคำ นี่คือนวัตกรรมที่ชุมชนได้เห็นและได้ทราบในเชิงประจักษ์ นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่สำคัญคือการที่ชาวบ้านมีจิตสำนึก สาธารณะจากการมีกิจกรรมเพื่อชุมชนอย่างต่อเนื่อง
(สมไทย วงษ์เจริญ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2562)

การสนับสนุนจากภายนอกเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญทำให้ชุมชนมีเครือข่ายในการทำงานร่วมกัน ตามหลักการของ CBM ของเทศบาลนครพิษณุโลก (ม.ป.ป.) ที่มองว่าประชาชนและชุมชนเป็นด่านที่ 1 และ 2 ในการทำงาน ในขณะที่เอกชนและรัฐต้องเป็นด่านที่ 3 และด่านที่ 4 ที่ต้องทำงานร่วมกันในการทำให้ชุมชนเป็นชุมชนปลอดขยะ

สรุป

การก้าวไปสู่ชุมชนปลอดขยะของชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21 นั้นเกิดจากปัญหาและความต้องการของประชาชนในชุมชนที่ต้องการเห็นชุมชนของตน เป็นชุมชนที่น่าอยู่ สวยงาม สะอาด และมีการจัดการขยะที่ถูกต้อง นอกจากชุมชนจะมีความเข้มแข็งในการร่วมกันแก้ปัญหาขยะระหว่างผู้นำและชาวบ้านแล้ว การทำกิจกรรมการลดขยะ แยกขยะ นำขยะไปใช้ประโยชน์ ทำให้สร้างรายได้ให้ครัวเรือน ที่สำคัญประชาชนเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและมุมมองใหม่ที่มีต่อขยะว่ามีค่าหากจัดการถูกต้อง นอกจากนั้นชุมชนยังมีการเปิดรับความรู้ มีเครือข่ายการทำงานร่วมกับเทศบาล และโรงงานคัดแยกในท้องถิ่นเหล่านี้เป็นแรงเสริมจากภายนอกที่ทำให้การขับเคลื่อนเรื่องชุมชนปลอดขยะเป็นไปอย่างรวดเร็ว ส่งผลดีต่อการจัดการกับขยะ ทำให้เป็นชุมชนที่น่าอยู่ อย่างไรก็ตาม ชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21 เป็นชุมชนในเขตเมือง จึงพบว่าประชาชนภายนอกบางส่วนที่มาอาศัยบ้านเช่าในชุมชน ไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ และยังไม่ให้ความร่วมมือกับการจัดการขยะเท่าที่ควร จึงเป็นความท้าทายที่ต้องแก้ไขเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการก้าวไปสู่ชุมชนปลอดขยะอย่างยั่งยืนต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กรมควบคุมมลพิษ. (2559). *แผนแม่บทการบริหารจัดการขยะมูลฝอยของประเทศ (พ.ศ.2559-2564)*. กรุงเทพฯ: สำนักจัดการการของเสียและสารอันตราย กรมควบคุมมลพิษ.
- กรมควบคุมมลพิษ. (2560). *ความสำเร็จในการจัดการมลพิษของประเทศไทย*. สืบค้นเมื่อ 17 พฤศจิกายน 2562, จาก <http://bit.ly/2Odc9Ra>
- กรมควบคุมมลพิษ. (2561). *รายงานสถานการณ์สถานที่กำจัดขยะมูลฝอยชุมชนของประเทศไทยปี พ.ศ.2561*. กรุงเทพฯ: กองจัดการกากของเสียและสารอันตราย กรมควบคุมมลพิษ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- กรมควบคุมมลพิษ. (2562). *สรุปสถานการณ์มลพิษของประเทศไทย ปี 2561*. กรุงเทพฯ: มงคลการพิมพ์.
- กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2557). *อธิบดีกรมควบคุมมลพิษ แถลงข่าวสถานการณ์มลพิษของประเทศไทย ปี 2557*. สืบค้นเมื่อ 5 มิถุนายน 2563, จาก <http://www.pcd.go.th/Public/News/GetNews.cfm?task=lt2009&id=17251>
- คำละไม. (2553). “ขยะเหลือศูนย์ที่ชุมชนบรมไตรโลกนาถ 21” ชุมชนของเรา. *จุฬสารไทยออยล์เพื่อชุมชน*, พฤศจิกายน, 24-25.
- ชไมพร กาญจนกิจสกุล. (2556). *ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์* (พิมพ์ครั้งที่ 2). ตาก: โพรเจ็คท์ ไฟฟ์-โพร.
- ดำหรี กำปับนวงษ์, วรสิทธิ์ เจริญพุดม, นัยนา เกิดวิชัย และ รัชฎา จิวาลัย. (2561). การจัดการขยะเหลือศูนย์โดยการมีส่วนร่วมของพหุภาคี. *วารสารวิทยาลัยโลจิสติกส์และซัพพลายเชน*, 4(2), 19-31.
- เทศบาลนครพิษณุโลก. (2555). *รายงานบัญชีการปล่อยก๊าซเรือนกระจกเทศบาลนครพิษณุโลก ประจำปี 2555*. พิษณุโลก: เทศบาลนครพิษณุโลกและ IGES.
- เทศบาลนครพิษณุโลก. (ม.ป.ป). *คู่มือแนวทางการดำเนินงานการจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชน สำหรับเจ้าหน้าที่*. พิษณุโลก: เทศบาลนครพิษณุโลก.
- ไทยพับลิก้า. (11 สิงหาคม 2557). *กรณีบ่อขยะ “แพรกษา” สู่วาระแห่งชาติการจัดการขยะของประเทศไทย*. สืบค้นเมื่อ 4 มิถุนายน 2563, จาก <https://thaipublica.org/2014/08/praksa-1/>

- ประกาศกระทรวงกระทรวงมหาดไทย เรื่อง การจัดการมูลฝอย พ.ศ.2560. (2560).
ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 134 ตอนพิเศษ 267 ง: 2–8.
- ปราศิยฉัตร บุญจวง. (2563). กองทุนธนาคารขยะเพื่อชีวิตกับการให้สวัสดิการชุมชน
กรณีศึกษา: หมู่บ้านบะแค ที่ได้รับรางวัลซีโร่เวสต์ (Zero Waste) อันดับ 1
ในเขตเทศบาลตำบลแวงใหญ่ อำเภอแวงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น. *วารสาร
การบริหารนิติบุคคลและนวัตกรรมท้องถิ่น*, 6(2), 129–147.
- ปัทมาภรณ์ สุวรรณภักษิณ, และสร้อยญา ถีป้อม. (2559). การศึกษาการจัดการขยะ
มูลฝอยที่ประสบความสำเร็จของชุมชนต้นแบบ กรณีศึกษาชุมชนที่ได้รับ
รางวัลชนะเลิศการประกวดชุมชนปลอดขยะ Zero Waste ในเขตเทศบาล
นครพิษณุโลก. *วารสารวิจัยสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*,
9(2), 17–25.
- พระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง
(ฉบับที่ 2). (2560). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 134 ตอนที่ 5 ก.
- ระเบียบ ฎฎา. (บรรณานิการ). (2561). *คู่มือชุมชนปลอดขยะ*. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริม
คุณภาพสิ่งแวดล้อม.
- วรจรงค์ลักษณ์ ซ่อนกลิ่น, และอำพล เตโชวานิชย์. (2552). การประเมินคุณภาพปุ๋ย
หมักจากขยะชุมชนเทศบาลนครพิษณุโลก. *วิศวกรรมสาร มหาวิทยาลัย
นเรศวร*, 4(1), 18–24.
- สมบัติ เหลสกุล. (2561). บทบาททวนความรู้ว่าด้วยกรอบกระบวนการจัดการขยะ
ของสังคมโลก. *วารสารการจัดการสิ่งแวดล้อม*, 14(1), 120–139.
- สุธิ์ อ้นตระกูล, และวอลเทอร์ ชูแอล. (ม.ป.ป). *โครงการจัดการขยะมูลฝอยสำหรับ
ชุมชนเมืองจังหวัดพิษณุโลก: การจัดการขยะมูลฝอยชุมชน (CBM).*
พิษณุโลก: สำนักงานความร่วมมือทางวิชาการของเยอรมัน และเทศบาล
นครพิษณุโลก.
- สุมาลี ไชยสุภารากุล. (2558). *ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์*. กรุงเทพฯ: คณะ
มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม.
- Cole, C., Osmania, M., Quddus, M., Wheatley, A., & Kayb, K. (2014). Towards
a zero waste strategy for an English local authority. *Resources,
Conservation and Recycling*, 89, 64–75.
- Hannon, J., & Zaman, A. U. (2018). Exploring the phenomenon of zero waste
and future cities. *Urban Science*, 90(2), 1–25.

- Federal Ministry for Economic Cooperation and Development. (2019). *Deutsche gesellschaft für technische zusammenarbeit*. Retrieved November ,17 2019, from <http://bit.ly/2rSfjCz>
- Pasukphun, N., Hongtong, A., Keawdunglek, V., Suma, Y., Laor, P., & Apidech-
kul, T. (2018). SWOT analysis for preliminary study of municipal waste
management toward a Zero Waste highland community in Northern
Thailand. *Applied Environmental Research*, 40(3), 55–64.
- Palmer, P. (2005). *Getting to zero waste*. N.P.: Purple Sky Press.
- Zaman, A. U., & Lehmann, S. (2011). Challenges and opportunities in transform-
ing a city into a «zero waste city. *Challenges*, 2(4), 73–93. <https://doi.org/10.3390/challe2040073>
- Zero Waste Academy. (2003). *Zero waste Kamikatsu*. Retrieved November 17,
2019, from <http://zwa.jp/en/>

ที่มา: <https://www.lowyinstitute.org/the-interpretor/why-covid-19-only-accelerates-south-korea-s-ai-ambitions>

The Age of Artificial Intelligence: AI Health Policy and Services at a New Frontier of the Future

Chuthaporn Suntayakorn

Introduction: A brief history of AI

The history of artificial intelligence (AI) started in the 1940s after Isaac Asimov published the novel *Runaround*, a story about an intelligent robot. According to Haenlein and Kaplan (2019), this marvelous scientific fiction inspired many notable inventors for example, Marvin and Minsky who co-founded the MIT AI laboratory and indeed the prestigious inventor Alan Turing who developed the code-breaking machine called “The Bombe”. This machine became a key changer after it broke the Enigma code invented by the German Army during the Second World War (Copeland & Proudfoot, 2004). Turing also raised an important statement in his article entitled ‘Computing Machinery and Intelligence’, and argued that humans have the ability to apply the available data and reasoning in order to make a decision, so it is possible that a machine can function the same (Turing, 1950). Subsequently, three logic theorists named Allen Newell, Cliff Shaw and Herbert Simon designed a programme for solving problems. This programme is considered to be the first artificial intelligence program, and it was presented at a groundbreaking conference, the Dartmouth Summer Research Project on Artificial Intelligence, in 1956 (Stanford University, 2016). Since then, AI research started to develop, and it flourished after computers became faster and more accessible to the public from 1957 to 1974. Subsequently, government agencies and private companies began to fund AI research in many disciplines, ranging from machine linguistics research to developing algorithmic toolkits for machines to learn. Through the 1990s and 2000s, AI achieved remarkable goals. For instance, IBM’s Deep Blue, the first chess-playing machine, defeated grandmaster Gary Kasparov in 1997, following by Microsoft’s decision to implement speech recognition software on Windows’ operations, then, in 2017, Google’s Alpha Go was able to defeat Ke Jie, the Chinese Go Champion (Thierer et al., 2017).

Indeed, the rise of big data has become a trend in the AI development. Big data refers to a dataset or information that a human cannot analyze in a short time due to the large quantity. Therefore, it plays a prime role in supplying information for AI and machine learning to create models, studies patterns and gives predictions (Anyoha, 2017). The rise of big data and other computing breakthroughs allows AI to learn more and improve its capacities for decision making. Indeed, the development of AI utilization reflects that society has entered the fourth industrial revolution, where everything stands on the brink of a digital revolution that has fabricated and changed society (Schwab, 2017). Perhaps globalization, together with a dynamic digitalized society, will lead to more complexity in social and health problems, and bring about new social challenges and ethical questions for all governance stakeholders (Bostrom & Yudkowsky, 2014).

The use of AI today has become an important platform that has changed health services and the health policy process. For many decades, the development of AI has gone through moments of transition, from computer science to business, and then the public. There have been many predictions made about the next AI generation, and indeed, how it might impact society, welfare, and policy (Ahmed et al., 2020). AI is involved in solving real-life problems. This includes recent public health crises, like the COVID-19 pandemic. Therefore, understanding AI roles in the health policy sphere and in health services is increasingly relevant. The Thai government also uses AI umbrella technology for COVID-19 surveillance and contact tracing for mobile applications. Additionally, there are robot operations to send equipment reducing close contact between health workers and COVID-19 patients.

The advantages of using AI are many, such as reduced diagnosis time and increased efficiency for health interventions. However, the use of AI may pose challenges to ethical principles. An article written by Franzen et al. (2021), entitled Machine Learning (ML) in Citizen Science: Promises and Implications, argued that the algorithms still remain as black boxes. This leads to several potential problems resulting from AI use in public health (Panch, Mattie, & Celi, 2019). Indeed, it is

also vital to explore AI health policy in order to review its role and the effects of AI on health policy, health services and individual health.

The definition of AI and typologies

While there are many definitions for AI, there is still no consensus. According to Sanchez, Rodriguez, and Espitia (2020), AI is defined as a machine that has the capacity to perform cognitive functions similar to those of human minds. This includes the ability to perceive, learn, and interact, as well as provide reasons in order to make decisions and solve problems. Importantly, there are several terms that need clarification for those who are starting to become interested in AI, due to the long history of AI development. The subfield consists of a web of terms that are specifically used in different disciplines. AI is a computing system that can undertake a high level of operational command. It can perform the cognitive functions of human beings (Thierer et al., 2017). Hence, AI is an umbrella term for defining the digital technologies that have the ability to act as rational beings. However, in AI research, there consists of different sub-divisions such as machine learning, data mining and neural networks. These are the terms that are used to define AI projects in specific ways. Indeed, each subfield has its unique style of operation. For instance, deep learning is related to techniques of machine operation based on specific methods and algorithms in building and analyzing the relationships among data (Thierer et al., 2017). AI systems are inspired by the human neural system which consists of the nodes of machine learning that connect and become the neural networks. Each node is used to build information processing and connect different nodes in order to create a system or pattern of learning (Russell & Norvig, 2020). Finally, the term machine learning refers to the process by which a computer can train and improve the capacity for analysis from algorithms and models without human assistance (Sanchez, Rodriguez, & Espitia, 2020; Franzen et al., 2021).

However, the definition used by the research on health issues and AI is the most appropriate in the context of this article. Therefore, this article combines the AI definition that has been constructed from the concepts of three recent

publications on AI, as well as global health articles and reports. These include: the Artificial Intelligence in Global Health report by the USAID (2019); Schwalbe and Wahl 'article (2020) on artificial intelligence and the future of global health; and the overview of artificial intelligence in medicine by Amisha et al. (2019). AI in this article refers to the technologies that have the ability to perform decision making tasks related to health that simulate human intellect and behavior. This includes machine learning that can undertake the analysis of visual data, speech recognition, navigation, and handling and control towards objects related to health care. This article also refers AI to applications and systems of AI that have been developed via big data produced by experts to determine appropriate decisions for health policy and health services, as well as intervention.

AI is one of the most significant topics in many research fields. The leading countries like the USA, China and Europe invest heavily in AI research. In 2019, there was, globally, \$37 billion investment in AI development which rose from \$1.3 billion in 2010 (Savage, 2020). In 2020, the growth of investment declined due to the COVID-19 pandemic; however, it is expected that the revenues for AI businesses will surpass \$300 billion by 2024 (Savage, 2020). The report of the Bank of Thailand (2019) categorized the countries that have developed AI into three groups. They are AI frontier countries, like the USA; AI leaders, like China, Japan, Canada, Germany, and France; and AI followers, like Thailand (Bank of Thailand, 2019). Over the past decades, the USA has become the leading country regarding AI-related research. It has been followed by the UK and Germany (Nature Index, 2020). However, since 2019, China has produced more AI research than other nations, and has seen the fastest growth in research output (Savage, 2020). Many leading nations see AI as a competitive policy, as a country's innovation and as economically beneficial. This also includes the AI development and investment in healthcare and medicine. Next section will draw on the real-world examples of the AI that are use in the public health fields.

The AI and the health initiatives

The debate over the use of AI in healthcare appears to be new; however, the medical field has integrated the use of computers for nearly 50 years in order to increase the efficiency of public health management and medical breakthroughs. This has changed health service delivery in many aspects, especially in high-income countries (Schwalbe & Wahl, 2020). The growing AI development in healthcare has been facilitated by the availability of health information and novel AI analysis techniques. Indeed, the development of medical technology also play an important role in introducing AI for health services. However, there are widening technological gaps between countries which reflects the current technological and developmental divide. Some countries may invest in AI in order to improve economic productivity, while others need to cope with other social challenges (Lauterbach, 2019). Many low and middle-income countries (LMICs) still struggle with longstanding public health challenges, such as workforce shortages, poor surveillance systems and problems in achieving their health-related sustainable development goals (SDGs) (Vinuesa et al., 2020). Again, drawing on the lessons learned from the leading and rising countries like the USA and China may provide the opportunity for all stakeholders to consider the advantages and disadvantages of AI health intervention.

Regarding global health initiatives, there are two highlighted items on the agenda for the development of digital health and AI. The World Health Assembly adopted a resolution on digital technologies to gear forward the universal health coverage. This aims to increase access to essential health services by using digital technology to provide information and improving the efficiency of health delivery (WHO, 2018). For example, the project Be He@lthy, Be Mobile is used to send health information to mobile phones in order to manage non-communicable diseases and overcome the barriers to achieving Universal Health Coverage (UHC) (WHO, 2019). Moreover, the AlphaFold project is a part of Alphabet DeepMinds from Google company (Senior et al., 2020). This program is used to predict proteins' shapes in order to develop new medicines. Recent global health policy initiatives are the United Nations Secretary General's High-level Panel on

Digital Cooperation which suggested that all should have access to digital networks and health services to achieve SDGs by 2030 (UN, 2020). This panel presented a policy for all stakeholders to collaborate on and enhance global digital cooperation to promote digital public good, inclusiveness for all and protection of human rights (UN, 2020). AI may act as a tool for all the SDG3 (health and well-being targets) by supporting the provision of health service to the population (Wakunuma, Jiya, & Aliyu, 2020). For instance, AI has been used in Kenya to improve the relationship between health professionals and patients, as well as to identify eyes disorders in Egypt (Owoyemi et al., 2020). AI has the potential to help many countries in improving health and well-being as part of SDG3. This highlights the importance of AI interventions in the global health arena.

The use of AI in public health

The use of AI in the medical field can be categorized into two major branches: virtual and physical (Hamet & Tremblay, 2017). The virtual category consists of the use of ML (deep learning) which is produced based on algorithms that improving learning through data training experiences. It is used to enhance the ability to identify the pattern, classification, prediction, and reinforcement of learning. This also includes the use of ML and deep learning for improving the accuracy of disease diagnosis. Moreover, there are uses of AI for data storage, or for improving health literacy of patients via mobile devices, as well as calculating the drug usage that fits the needs of each patient. Indeed, the virtual branch is related to the use of AI applications and algorithms to manage information including patients' records, as well as active guidance for health workers to make accurate treatment decisions (Hamet & Tremblay, 2017). Some other research has also argued that the use of AI in health operations has been deployed to address the neglected disease in LMICs. These AI operations focus on communicable disease (CDs) prevention (Schwalbe & Wahl, 2020). There are several types of machine learning methods that are integrated with other methods to improve the diagnosis against health professionals' pitfalls (Liu et al., 2019), morbidity or mortality risk assessment, CDs surveillance or health strategy planning

(Guo & Li, 2018).

Meanwhile the physical category described the use of robots in healthcare service. For instance, a robotic surgery was developed by the Intuitive Surgical in the USA and is named Da Vinci. It is a robotic system that has specialized arms for holding medical devices and cameras that it uses for complicated operations, and for reduced risk of infection (Khampitak, 2009). Today, the robots are used to enhance the communication ability of autistic children (Kumazaki et al., 2018). There are other medical devices that are applied within the service together with the services provided by health workers. For example, a care robot is used as a companion to improve the living for elderly people who experiencing cognitive decline in Japan (Cornet, 2013).

Indeed, there are several advantages of using AI in the public health and medical fields. For instance, AI helps reduce some tasks that can be managed by a computer, such as storing large volumes of health data or reducing the time for image data diagnosis (Arslan et al., 2020). A doctor took 90 minutes to grade an image while AI took 1.4 minutes to grade the same image. This also reflects that the use of AI can analyze the image faster and more deeply compared with humans, leading to discoveries beyond the human vision ability (Arslan et al., 2020). AI helps in minimizing diagnostic errors, especially in pathology and images diagnosis (Davenport & Kalakota, 2019). Moreover, AI can automate the diagnostic process, which reduces the need for doctors to work on rapid assessment and allows them to be more focused on enhancing the patient–doctor relationship. Additionally, AI has also helped to detect disease outbreaks and provide more accurate information for policy decision making (Lake et al., 2019). There is also research on improving the health performance facilities and resource allocation within health systems (Schwalbe & Wahl, 2020).

Interestingly, AI plays a prime role in applying its application for clinical decision support. For instance, the AI research by Acharya et al. (2018) innovated a convolutional neural network (CNN) technique to detect a different electrocardiogram (ECG) segment. This AI algorithm research increases the accuracy of heart disease diagnosis and can avoid a physician’s error. Moreover, machine learning as a part

of the AI technological umbrella is utilized in medical–image fields for content–based diagnosis. Radiologists and pathologists focus largely on interpreting the images on computers. ML trained a CNN to diagnose skin cancers by obtaining an image dataset in order to classify skin cancer (Esteva, Kuprel, & Novoa, 2017).

Today, AI has helped to address public health challenges and transform health services in many countries, especially during the COVID–19 pandemic that has disrupted the lives of all. The role of AI helping us to cope with the COVID–19 pandemic is significant. The OECD (2020) report ‘Using Artificial Intelligence to help combat COVID–19’ demonstrates that AI has been used to understand and detect the virus, as well as diagnose and track the virus’ evolution. The DeepMind and other institutions are using AI to learn the protein structure of the virus. The US government is using the Kaggle platform to collaborate with other international science leaders to analyze the COVID–19 literature (Kaggle, 2021). In Thailand, the use of applications such as Thai Chana (the winning of Thailand) also reflects the use of AI umbrella technology for COVID–19 surveillance (Rumyakul, 2020). Thai Chana is a Thai customized mobile application which people use for QR–code check–in. The application will monitor the duration of stay of each individual when they visit different places. This application aims for contact tracing in case new COVID–19 cases are found. Then, it will alert people who visit the same places as new COVID–19 patients as well as Thai health stakeholders to implement the COVID–19 prevention and control protocol. There are robot operations to combat COVID–19 in Africa by reducing close contact between health workers and COVID–19 patients. AI applications in the robots are used to screen the temperature and analyze the vital signs (Wakunuma et al., 2020). It also used in the health behavior surveillance of people who are not wearing masks. Finally, AI for health has been developed by leading Silicon Valley companies like Microsoft to improve the data for the frontlines of COVID–19 research (Edmond, 2020).

In sum, the use of AI in the public health field is the most promising innovation that has led to better collaboration and interaction among humans, machines, and developers. Therefore, the next section will review the AI policy and AI health integrated services in the USA, as the frontier country, and in

China, as a rising leader. The last section will discuss the lessons learned and the challenges of AI health implementation for Thailand to take into consideration.

USA: The challenges of the AI leadership position

For the USA, AI has become the top item on the national policy agenda. The Barak Obama administration was the pioneer government that crafted a national AI strategic plan in 2016. There are three important documents. The first document, entitled ‘Preparing for the Future of Artificial Intelligence’, aims to set AI regulations and an R&D research framework, as well as discuss ethical protocol and security matters (Office of the President of the USA, 2016c). The second report, named ‘National Artificial Intelligence Research and Development Strategic Plan’, highlights funding for R&D research in the AI technological umbrellas (Office of the President of the USA, 2016b). Finally, the strategy entitled the Artificial Intelligence, Automation and the Economy concentrated on the effects regarding the use of automation. It also focused on the way to set policies to enhance the benefits of AI and minimize the cost of investment (Office of the President of the USA, 2016a).

During the Donald Trump administration, the American AI leadership position has been in decline due to changes in the financial support policy. However, in 2018, there was a summit on AI at the White House. The results of this summit were the set of agendas on R&D priorities, and the establishment of federal collaboration between private industry and academia. The US government also removed some regulations that had created the barriers that prohibited innovation by private American companies. This was done to enhance AI growth. In 2019, President Trump enacted an executive order, ‘Maintaining American Leadership in Artificial Intelligence’, to boost funding support, generating new supplies, establish development standards, protect jobs for people, and engage in international collaboration (Office of the President of the USA, 2019). However, Knight (2019) wrote an article in the MIT Technology Review arguing that the details were vague, and that the executive order did not include enough funding support for AI research.

After the transition of power, Joe Biden started his work on establishing the new American vision by enacting a series of executive orders on the COVID-19 pandemic and financial relief, and by reversing the Trump administration policies on international affairs, migration, and climate change. However, the discussion on AI has not been announced explicitly. Hao (2021) predicted that AI position in Biden administration as would follow. First, Biden changed the position of director of the Office of Science and Technology Policy to a cabinet position. This reveals that Biden sees AI as a part of technological and scientific process that needs to take ethical issues into account while Trump viewed AI policy as a geopolitical device against China. Still, the Biden administration perceives AI as a geopolitical tool which is a part of the technological race with China (Hao, 2021).

In the USA, AI and ML-based software for medical devices is controlled under the Food, Drug and Cosmetic Act (Muehlematter, Daniore, & Vokinger, 2021). The US Food and Drug Administration (FDA) plays an important role in controlling the quality of AI/ML based on medical devices such as the imaging diagnostic system for detecting cancer (US Food and Drug Administration, 2019). The number of approved medical devices related to AI has been rising in recent years, from nine in 2015 to 77 in 2019 (Muehlematter et al., 2021) Interestingly, most AI related to health in the US is likely to be developed by private technological companies. For instance, IBM developed a treatment for cancer research and Google invented the Cloud's Healthcare application to manage patients' big data (Google, 2021; IBM, 2021) Indeed, this data is analyzed by ML and is then used to create in-depth information to help health workers make better clinical decisions and diagnoses. Indeed, the health care ecosystem, with AI-driven technologies, has also expanded service delivery outside the hospital setting. It has also been utilized to conduct remote services, as well as surveillance. This creates a novel route in service delivery as patients can spend time outside a hospital as well as increase their access to health providers in real time. There has been an increase in the use of health applications for patient health promotion, such as self-care from chronic disease, reflecting the shared responsibility through remote monitoring (Thi Tran, Riveros, & Ravaud, 2019)

In the US, there is also the use of AI to provide health services outside healthcare facilities. A good example from the US is one in which the FDA approved the use of a ML algorithm to detect diabetic retinopathy, which became the first AI-driven medical tool that does not require a doctor's assistance (Abramoff et al., 2018) Apart from this, the US has also introduced AI for monitoring cardiac health. This can be seen with wearable technology, such as the Apple Watch, which can monitor heart rates, and rhythm sensors.

Translating to the current COVID-19 pandemic, a good example is telehealth with the use of AI in combating the COVID-19 pandemic in the USA. Telehealth had become one of the main methods to strengthen the connection between patients and health providers. AI plays an important role in reducing the response time for the activities. AI uses its ability to analyze the conversational agents in a telephone conversation to categorize patients based on their acuity level, and then provide information for them as to the most appropriate healthcare settings (Kuziemyky et al., 2019). Additionally, the Center for Disease Control and Prevention (CDC) implemented a Coronavirus Self Checker. This application was developed based on Microsoft's Bot technology, to guide patients based on the COVID-19 literacy and medical guidelines (Bitran & Gabarra, 2020). In fact, one AI ability is voice recognition which can be used to analyze natural language processing. This function was used to transcribe and provide patient conversation during the telephone consultation.

There are several AI-assisted technologies that have developed a surveillance COVID-19 warning. In the US, the first warning alert of a potential COVID-19 outbreak started in December 2019. It was detected by the HealthMap system at Boston Children's hospital. Then the team at the Program for Monitoring Emerging Disease started an investigation after the AI warning (Cook, 2020). Another American technological firm named Metabiota used the algorithms-based Neuro Linguistic Programming (NLP) to collect the data from multiple sources (biological, socioeconomic, political, and environmental) and produced a visualization of the frequencies and the duration of the outbreak. (Allam, Dey, & Jones, 2020).

Finally, wearable AI devices, like Apple Watch and Fitbit, also play an important role in COVID-19 monitoring (Islam et al., 2020). Even though smart watch accuracy for health analysis is still controversial, it is difficult to detect COVID-19 symptoms by temperature; however, analysis of heart rate, respiratory rate, and oxygen saturation is also useful, and these can be detected via the smart watch. One interesting study by Radin et al. (2020) discovered that the Fitbit smart watch could predict the prevalence of influenza rates. The CDC of the USA also supported the role of smart wearable devices in communicable disease surveillance. Indeed, the device also linked to the smartphone application and could use the GPS for contact tracing.

The AI development in the American health setting has made remarkable progress in terms of clinical treatment, service delivery, disease surveillance and healthcare management. AI is also embedded within the life and health of all. However, it also raises ethical questions about people's data protection and privacy, as well as the inequality of access. Before taking this into account, this article discusses AI development, as well as AI-related public health issues. This is because China has been making intensive progress in both AI development and health policy for AI. This has challenged the position of the US as the frontier country and as a tech war rival.

China: The rising Titan

China has become the rising power in AI research and development. Even though American researchers still achieve many groundbreaking AI studies, Chinese companies together with the strong support of the Chinese government have moved faster in adjusting and developing new applications like ML. Since the 2000s, the Chinese government has invested in a high-speed rail network to support its transportation system. There are also large internet companies, like Baidu or Tencent, that have gained global recognition. In addition, there are leading Chinese tech and e-commerce companies, such as Baidu and Alibaba. They also have rich big data for training the AI. In fact, many Chinese investors support US-based companies that own AI technologies. Mozur and Markoff (2017)

pointed out that Chinese investors have invested in 51 AI technological companies in the US, which contributes approximately \$700 million.

In 2017, China's State Council implemented an important strategic plan entitled 'New Generation Artificial Intelligence Development Plan' (AIDP) (Roberts et al., 2020). Even though there are previous policies that have highlighted an intent to enhance AI development, those policies and strategies were considered fractious, and they positioned AI as a device to achieve other goals. Hence, the AIDP has become the first Chinese national policy initiative that is concentrated on the development of AI as a unified strategy (Kania, 2018). This document aims to set China to be a global AI leader. It reflects that the Chinese government views AI as a crucial part of the national policy agenda. China also aims to use AI R&D to create a range of products and applications that will contribute to the growth of the AI industry. Moreover, this strategic plan also highlighted that by 2030, China will be the top AI innovation center, as well as investing in AI research centers abroad. Indeed, this is a part of the Chinese Belt and Road Initiative (Kania, 2018; Roberts et al., 2020).

There is also a plan called 'Homegrown AI', which is a plan to develop in the western region of China to support Chinese inventors to contribute to AI research breakthroughs by 2025 (Knight, 2017). There is an AI Strategy Advisory Committee that was formed in 2017. This committee will be co-working alongside the Ministry of Science and Technology (MIST). Interestingly, the AIDP policy was set by the Beijing central government, although the actual innovation and transformation are run by the private sector and local governments (Sheehan, 2018). Therefore, another AI plan called the 3-year plan promoting the AIDP (2018–2020) emphasizes collaboration between local governments. For the private companies' initiatives, the Chinese government has selected and supported the potential private companies to develop AI in specific sectors. For instance, the Baidu company plays an important role in autonomous driving cars, Alibaba takes the lead in smart cities development and the Tencent oversees computer vision for medical and health diagnosis (Jing & Dai, 2017).

Today, China faces several social issues such as an aging society and the environmental problems that pose new health challenges for the country. Pollution or poor air quality has become one of the health concerns. This has been linked to an increase in illness which has become the leading cause of mortality in China (Delang, 2016). To solve this problem, the Chinese state council employed ‘Healthy China 2030’ which seeks to improve the healthcare system by reducing pollution. Moreover, the strategy aims to combat the challenges by using big data for AI utilization (Heilmann, 2017). The ‘Healthy China 2030’ strategy focuses on the importance of AI and other technological developments in accomplishing China’s healthcare reform and improving health treatment, as well as health prevention (Ho, 2018). This also includes services related to environmental health, as President Xi Jinping has been promoting the digital environmental protection for the control of air quality and waste management (Kostka & Zhang, 2018).

Another interesting healthcare situation in China is the challenges faced by Chinese healthcare reform. There are problems in Chinese public health, such as the high expense of medical services and conflicts in healthcare resource management. Moreover, there are also problems in doctor–patient relationships that sometimes lead to violence (Wu, Qi, & Li, 2016). Indeed, these complicated challenges are also compounded by the change in the demographic of the ageing society, as well as the new two–child policy (Kong et al., 2019). Therefore, AI has been introduced to solve several Chinese public health problems.

In the China, electronic voice recording systems are used to collect outpatient health records. This reduces the health professional’s workloads, and this increases time for doctors to communicate with patients. Kong et al. (2019) reported that the Chinese physician spent four to seven hours recording patient health profiles. Hence, there have been some electronic voice medical record systems introduced and used in China. This enhances both efficiency and accuracy for doctors to make treatment decisions. This also aligns with Chinese government strategies in establishing medical big data since 2015. Moreover, China also implements policies on AI development in the medical industries. In fact, the Chinese 13th Five–Year Plan (2016–2020) also offers guidelines on medical AI.

There are also medical companies named CAMS & PUMC who have jointly developed AI applications for medical and clinical research (Kong et al., 2019). For instance, iFLY-TEK and Unisound Co., Ltd have integrated a voice recognition application to collect patient profiles so that doctors do not have to collect patient data. This reduces the time for processing of diagnosis (Kong et al., 2019).

During the recent COVID-19 pandemic, China used AI to assign a risk level to each citizen by tracking their contagion risk via cellphone software (OECD, 2020). Moreover, China also used robots and AI through facial recognition technology to manage citizens for COVID-19 containment. The COVID-19 situation has led to a process of re-design of CCTV and facial recognition technology with thermal imaging surveillance (Chen et al., 2020). This is done to screen the temperature and boost the biometric screening. China's response is the most ambitious disease control by drawing on a range of technological innovations. Apart from this, Chinese private companies have also used aerial robots for good delivery, as well as drones for medical transport and deliveries in quarantined areas (Chen et al., 2020). The increasingly applied AI for health management has enhanced the capacity for services and protection for the health workforce during the crisis.

In sum, China has achieved a milestone in using AI for healthcare. However, there might be some challenges in bridging AI to the public health area. Therefore, the next section discusses the implementation challenges of AI in healthcare. It also raises the ethical protocol on privacy, as well as the inequality of access. This will be the lesson learned that will need to be taken into account.

Conclusion: Policy recommendations and future areas for research

Firstly, the problem of protection must be a core component of health services related to AI and the intervention of AI across public health systems. The big health dataset is a key component to the development of AI technological devices (Murdoch & Detsky, 2013). Once data is collected it will be used for different purposes. Therefore, this might affect the consent process, such as informing patients, and the ways that health institutions manage the data. This

is because AI can produce new insights into patients' conditions or new knowledge. It is important to review the data management protocols, such as how to inform patients about negative health conditions that have been predicted by an AI application. It is also vital to how the consent process will work in case AI creates knowledge based on previously consented patient data. This challenges the ethical commitment of health professionals, that of respect for a person and protection of their data (Racine, Boehlen, & Sample, 2019).

Secondly, it should be ensured that the data represents all of the population. This is to guarantee that all can benefit from health services related to AI development because of the limitations of algorithms in managing data inclusion and exclusion. There are bias issues reported in AI applications regarding racial bias (Allen et al., 2020). Health data may be missing for some groups of people who may not receive access to health facilities. This creates incomplete and unequal health data (Gianfrancesco et al., 2018). Indeed, AI algorithms are trained from exit data, which may pose risks for some groups that were under-recorded. In the USA, the Chicago case is an example on the use of machine-learning algorithm to predict the hospital duration of stay based on the person's postal code (Nordling, 2019). The algorithm calculates the risk score and categorizes different groups of people, delegating them into specific programs. Interestingly, the researchers analyzed the characteristics of these patients and found that those who are more likely to spend time in hospitals than others are predominantly African American Nordling (2019). also found that African Americans had significantly higher rates of chronic disease than Caucasians who ranked in the same risk score. Moreover, if the algorithm scored all groups equally, there would be more African Americans enrolled in the programs. The lack of complete data and a strong over-representation of data from one group resulted in biased algorithms (Blasimme, 2019). Therefore, it is important for all stakeholders to recognize that the data should represent minorities and marginalized groups. Indeed, these groups are less represented in national data sets that are potentially used to develop AI algorithms. Therefore, the public health community should actively explore ethical and effective development of AI. This is to deliver AI for

health services for the whole population by leaving no one behind. The government should ensure that the narrative of AI based on personalization will not distract officers from their responsibility for the health and well-being of citizens.

Thirdly, some health field jobs might be replaced using AI or ML. This is because a machine can reduce administrative tasks, and the time taken to do them, as well as increase efficiency to solve complex problems. This might result in unemployment in some health areas. However, there are also rising concerns about the lack of health professionals with AI talent in the public health field. This concern has been highlighted in China. Even though AI is part of the Chinese national agenda, there are still limited experts and professionals in medical AI development (Kong et al., 2019). Indeed, the development of AI still has some limitations as mentioned in the Chicago cases above. Therefore, the development of AI in a healthcare setting still requires human monitoring. Indeed, AI has limitations regarding bias; this requires more transparent algorithm design to train machines and mitigate any adverse consequences. The countries which aim to invest in AI in healthcare will need to encourage collaboration among stakeholders. This is to reflect on the proper human resource investment. Perhaps, this might create new job positions that fit the need of upcoming public health opportunities in the near future. In fact, there are several projects for human–AI collaboration in healthcare. For instance, the project Mindcontrol used machine learning to help neuroscientists enhance their expertise in neuroimaging. AI has also been utilized to train and supervise humans to enhance their abilities. This reveals that machines and humans can cooperate for better skills and innovation. Perhaps, it is the human role to recognize the possible risks, ensuring the quality of data and AI tasks (Franzen et al., 2021).

Fourthly, ownership and privacy are an important concept in appropriate data management. The personal demographic data and clinical information that is obtained from daily care can potentially predict future diseases and medical treatment breakthroughs. AI health predictions about the individual have given some power to algorithms or ‘algorithmic authority’. Indeed, this may have some impact on the perceptions and understandings of all stakeholders (Lupton, 2018).

The automatic creation of AI can create new insight beyond the clinical or existing data that collected in the past. This issue has been raised as to how much information should be shared and how to use the new creation of data, which seems to grow every day, in the future. It is also important to maintain data protection protocols to prevent the misuse of data by hackers which may pose confidentiality challenges for all stakeholders. Indeed, the discussion of AI intellectual property should be considered.

In sum, this article is a primary review that aims to introduce the AI-related health intervention and health policy. It found that the use of AI in public health demonstrates both opportunities and challenges. It reveals important questions of ethics, privacy, equality, and protection. Health related AI in the leading countries like the USA and China shows the novel innovations of AI in many medical breakthroughs, as well as in combatting the COVID-19 pandemic. This highlights a window of opportunity to promote collaboration among global health stakeholders to consider the risks and benefits of AI in the public health regime. Indeed, AI technology in health is at the beginning stage of development, while in the other fields, the use of AI has been developing quickly and has attracted lots of investment, such as AI related to national security and the military. It is vital for all stakeholders in global health governance to be proactive and get ahead in development.

Regarding future areas for consideration in improving health policy, services, and systems, it is important for all stakeholders to consider the degree of AI's invasive impact on the job position of health workers. There are different degrees of invasiveness depending on the context, as well as the category of AI. For the physical category, this refers to the use of robots in healthcare services. Advanced robots may create both risks for some positions, and provide opportunities for new job positions. For instance, robotic machines may help surgeons for more accuracy and to bypass some complicated operations. This might reflect a non-invasive impact. On the other hand, many countries still face shortages in the health workforce; however, in the future, robot and automated medical machines may replace the job of health workers in health facilities, such as caregivers in

nursing homes. Indeed, this poses a more invasive impact. For the virtual category of AIs are used to manage information such as patients' personalized data has risen the ethical questions. For instance, the degree of access to personalized data and the protection protocol depends on each country's context and governmental regime. In fact, this COVID-19 pandemic raises questions as to how far states are willing to share surveillance data with other countries or with global health governance agencies to prevent future pandemics, and how the sharing of data will be protected and used ethically among nation-states. One crucial policy that needs to be considered is that each country should have specific health data protection protocols, as well as be part of a global consensus on using and sharing health data. This is done to prevent cybersecurity threats. It is also essential to include all stakeholders to discuss and draft AI health policy recommendations, as well as the data and new knowledge produced by AI. Finally, the ethical issues have also raised two important questions for AI health policy development and future research. First, in what way can global health governance agencies and states ensure that AI for health can ensure protection, equality, and privacy? Second, after the COVID-19 pandemic, how does global health governance plan to use AI as a tool to solve health problems at the new frontier of the future?

References

- Abramoff, M. D., Lavin, P. T., Birch, M., Shah, N., & Folk, J. C. (2018). Pivotal trial of an autonomous AI-based diagnostic system for detection of diabetic retinopathy in primary care offices. *NPJ Digit Med*, *1*(39), 1–8. doi:10.1038/s41746-018-0040-6
- Acharya, U. R., Oh, S. L., Hagiwara, Y., Tan, J. H., & Adeli, H. (2018). Deep convolutional neural network for the automated detection and diagnosis of seizure using EEG signals. *Comput Biol Med*, *100*, 270–278. doi:10.1016/j.combiomed.2017.09.017

- Ahmed, Z., Mohamed, K., Zeeshan, S., & Dong, X. Q. (2020). Artificial intelligence with multi-functional machine learning platform development for better healthcare and precision medicine. *Database—the Journal of Biological Databases and Curation*, *baaa010*, 1–35. doi:ARTN baaa01010.1093/database/baaa010
- Allam, Z., Dey, G., & Jones, D. (2020). Artificial Intelligence (AI) provided early detection of the Coronavirus (COVID-19) in China and will influence future urban health policy internationally. *MDPI*, *11*(2), 156–165. Retrieved from <https://www.scienceopen.com/document?vid=2f3217cd-8b3d-436a-a54c-4e2498c0d053>
- Allen, A., Mataraso, S., Siefkas, A., Burdick, H., Braden, G., Dellinger, R.,.... Das, R. (2020). A racially unbiased, machine learning approach to prediction of mortality: Algorithm development study. *JMIR Public Health Surveill*, *6*(4), 1–26. Retrieved from <https://publichealth.jmir.org/2020/4/e22400/citations>
- Amisha, Malik, P., Pathania, M., & Rathaur, V. K. (2019). Overview of artificial intelligence in medicine. *Journal of Family Med Prim Care*, *8*(7), 2328–2331. doi:10.4103/jfmpc.jfmpc_440_19
- Anyoha, R. (2017). *The history of artificial intelligence*. Retrieved February 12, 2021, from <https://sitn.hms.harvard.edu/flash/2017/history-artificial-intelligence/>
- Arslan, J., Samarasinghe, G., Benke, K. K., Sowmya, A., Wu, Z., Guymer, R. H., & Baird, P. N. (2020). Artificial intelligence algorithms for analysis of geographic atrophy: A review and evaluation. *Transl Vis Sci Technol*, *9*(2), 57. doi:10.1167/tvst.9.2.57
- Bank of Thailand. (2019). *Artificial Intelligence in Thailand: Case study in financial service*. Retrieved February 12, 2021, from https://www.bot.or.th/Thai/MonetaryPolicy/EconomicConditions/AAA/AI_Aug27.pdf
- Bitran, H., & Gabarra, J. (2020). Delivering information and eliminating bottlenecks with CDC's COVID-19 assessment bot. Retrieved February 14, 2021, from <https://blogs.microsoft.com/blog/2020/03/20/delivering-information-and-eliminating-bottlenecks-with-cdcs-covid-19-assessment-bot/>

- Blasimme, A. (2019). Why include the public in genome editing governance deliberation?. *AMA J Ethics*, 21(12), E1065–1070. doi:10.1001/amajethics.2019.1065
- Bostrom, N., & Yudkowsky, E. (2014). The ethics of artificial intelligence. In K. Frankish & W. Ramsey (Eds.), *The Cambridge handbook of artificial intelligence* (pp. 316–334). Cambridge: Cambridge University Press.
- Chen, C. M., Jyan, H. W., Chien, S. C., Jen, H. H., Hsu, C. Y., Lee, P. C.,.... Chan, C. C. (2020). Containing COVID–19 among 627, 386 persons in contact with the Diamond Princess Cruise Ship passengers who disembarked in Taiwan: Big data analytics. *J Med Internet Res*, 22(5), e19540. doi:10.2196/19540
- Cook, E. (2020). *How AI systems detected the first COVID–19 case*. Retrieved February 16, 2021, from <https://www.healthcareglobal.com/technology-and-ai-3/how-ai-systems-detected-first-covid-19-case>
- Copeland, B. J., & Proudfoot, D. (2004). The Computer, artificial intelligence, and the Turing Test. In C. Teuscher (Ed.), *Alan turing: Life and legacy of a great thinker* (pp. 317–351). Berlin: Springer.
- Cornet, G. (2013). Robot companions and ethics a pragmatic approach of ethical design. *Journal International de Bioethique*, 24(4), 49–58, 179–180. doi:10.3917/jib.243.0049
- Davenport, T., & Kalakota, R. (2019). The potential for artificial intelligence in healthcare. *Future Healthcare Journal*, 6(2), 94–98. doi:10.7861/futurehosp.6-2-94
- Delang, C. (2016). *China's air pollution problems*. Abingdon: Routledge.
- Edmond, C. (2020). *How Microsoft is responding to the COVID–19 pandemic in Washington State*. Retrieved February 16, 2021, from <https://news.microsoft.com/on-the-issues/2020/04/17/microsoft-covid-19-washington-state/>
- Esteva, A., Kuprel, B., & Novoa, R. A. (2017). Dermatologist–level classification of skin cancer with deep neural networks. *Oncology*, 19(11–12), 407–408.

- Franzen, M., Kloetzer, L., Ponti, M., Trojan, J., & Vicens, J. (2021). Machine learning in citizen science: Promises and implications. In K. Vohland (Ed.), *The science of citizen science* (pp. 183–198). Cham: Springer.
- Gianfrancesco, M. A., Tamang, S., Yazdany, J., & Schmajuk, G. (2018). Potential biases in machine learning algorithms using electronic health record data. *JAMA Internal Medicine*, *178*(11), 1544–1547. doi:10.1001/jamainternmed.2018.3763
- Google. (2021). Google Cloud for healthcare and life science. Retrieved March 11, 2021, from <https://cloud.google.com/solutions/healthcare-life-sciences>
- Guo, J., & Li, B. (2018). The application of medical artificial intelligence technology in rural areas of developing countries. *Health Equity*, *2*(1), 174–181. doi:10.1089/heq.2018.0037
- Haenlein, M., & Kaplan, A. (2019). A brief history of artificial intelligence: On the past, present, and future of artificial intelligence. *California Management Review*, *61*(4), 5–14. doi:Artn 000812561986492510.1177/0008125619864925
- Hamet, P., & Tremblay, J. (2017). Artificial intelligence in medicine. *Metabolism*, *69S*, S36–S40. doi:10.1016/j.metabol.2017.01.011
- Hao, K. (2021). *The Biden administration's AI plans: What we might expect*. Retrieved March 19, 2021, from <https://www.technologyreview.com/2021/01/22/1016652/biden-administration-ai-plans-what-to-expect/>
- Heilmann, S. (2017). *Big data reshapes China's approach to governance*. Retrieved March 13, 2021, from <https://www.ft.com/content/43170fd2-a46d-11e7-b797-b61809486fe2>
- Ho, A. (2018). *AI can solve China's doctor shortage: Here's how*. Retrieved March 11, 2021, from <https://www.weforum.org/agenda/2018/09/ai-can-solve-china-s-doctor-shortage-here-s-how/>
- IBM. (2021). *IBM Watson Health: Supporting cancer research and treatment*. Retrieved February 11, 2021, from <https://www.research.ibm.com/cancer/>

- Islam, M. M., Mahmud, S., Muhammad, L. J., Islam, M. R., Nooruddin, S., & Ayon, S. I. (2020). Wearable technology to assist the patients infected with novel Coronavirus (COVID-19). *SN Comput Sci*, 1(6), 320. doi:10.1007/s42979-020-00335-4
- Jing, M., & Dai, S. (2017). *China recruits Baidu, Alibaba and Tencent to AI 'national team'*. Retrieved March 11, 2021, from <https://www.scmp.com/tech/china-tech/article/2120913/china-recruits-baidu-alibaba-and-tencent-ai-national-team>
- Kaggle. (2021). *COVID-19 global forecasting by Kaggle*. Retrieved March 12, 2021, from <https://www.kaggle.com/c/covid19-global-forecasting-week-5>
- Kania, E. (2018). *China's embrace of AI: Enthusiasm and challenges*. Retrieved March 17, 2021, from https://ecfr.eu/article/commentary_chinas_embrace_of_ai_enthusiasm_and_challenges/
- Khampitak, K. (2009). *Computer aided surgery*. Retrieved March 11, 2021, from http://www.smj.ejnal.com/e-journal/showdetail/?show_detail=T&art_id=1536
- Knight, W. (2017). *China's AI Awakening* 中国 人工智能 的崛起. Retrieved March 15, 2021, from <https://www.technologyreview.com/2017/10/10/148284/chinas-ai-awakening/>
- Knight, W. (2019). *Trump has a plan to keep America first in artificial intelligence*. Retrieved March 11, 2021, from <https://www.technologyreview.com/2019/02/10/137495/trump-will-sign-an-executive-order-to-put-america-first-in-artificial-intelligence/>
- Kong, X., Ai, B., Kong, Y., Su, L., Ning, Y., Howard, N., ...Fang, Y. (2019). Artificial intelligence: A key to relieve China's insufficient and unequally-distributed medical resources. *American Journal of Translational Research*, 11(5), 2632-2640. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/31217843>

- Kostka, G., & Zhang, C. (2018). Tightening the grip: Environmental governance under Xi Jinping. *Environmental Politics*, 27(5), 769–781. Retrieved from <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09644016.2018.1491116>
- Kumazaki, H., Yoshikawa, Y., Yoshimura, Y., Ikeda, T., Hasegawa, C., Saito, D. N.,... Kikuchi, M. (2018). The impact of robotic intervention on joint attention in children with autism spectrum disorders. *Molecular Autism*, 9, 46. doi:10.1186/s13229-018-0230-8
- Kuziemy, C., Maeder, A., John, O., Gogia, S., Basu, A., Meher, S., & Ito, M. (2019). Role of artificial intelligence within the telehealth domain. *Yearbook of Medical Informatics*, 28(1), 35–40. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6697552/>
- Lake, I. R., Colon-Gonzalez, F. J., Barker, G. C., Morbey, R. A., Smith, G. E., & Elliot, A. J. (2019). Machine learning to refine decision making within a syndromic surveillance service. *BMC Public Health*, 19(1), 559. doi:10.1186/s12889-019-6916-9
- Lauterbach, A. (2019). Artificial Intelligence and Policy: Quo vadis? Digital Policy. *Regulation and governance*, 21(3), 238–263. Retrieved from <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/DPRG-09-2018-0054/full/html>
- Liu, X., Faes, L., Kale, A. U., Wagner, S. K., Fu, D. J., Bruynseels, A.,...Denniston, A. K. (2019). A comparison of deep learning performance against health-care professionals in detecting diseases from medical imaging: A systematic review and meta-analysis. *Lancet Digit Health*, 1(6), e271–e297. doi:10.1016/S2589-7500(19)30123-2
- Lupton, D. (2018). *Digital health: Critical and cross-disciplinary perspectives*. London: Routledge.
- Mozur, P., & Markoff, J. (2017). *Is China outsmarting America in AI*. Retrieved February 11, 2021, from <https://www.nytimes.com/2017/05/27/technology/china-us-ai-artificial-intelligence.html>

- Muehlematter, U. J., Daniore, P., & Vokinger, K. N. (2021). Approval of artificial intelligence and machine learning–based medical devices in the USA and Europe (2015–20): A comparative analysis. *Lancet Digit Health*, 3(3), e195–e203. doi:10.1016/S2589–7500(20)30292–2
- Murdoch, T. B., & Detsky, A. S. (2013). The inevitable application of big data to health care. *JAMA*, 309(13), 1351–1352. doi:10.1001/jama.2013.393
- Nature Index. (2020). *Top 25 countries/territories in artificial intelligence*. Retrieved March 20, 2021, from <https://www.natureindex.com/supplements/nature-index-2020-ai/tables/countries>
- Nordling, L. (2019). *Mind the gap*. 573. Retrieved 02 11, 2021, from <https://media.nature.com/original/magazine-assets/d41586–019–02872–2/d41586–019–02872–2.pdf>
- OECD. (2020). *Using artificial intelligence to help combat COVID–19. OECD policy responses to Coronavirus (COVID–19)*. Retrieved March 21, 2021, from <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/using-artificial-intelligence-to-help-combat-covid-19-ae4c5c21/>
- Office of the President of the USA. (2016a). *Artificial Intelligence, automation and the economy*. Retrieved March 20, 2021, from <https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/whitehouse.gov/files/documents/Artificial-Intelligence-Automation-Economy.PDF>
- Office of the President of the USA. (2016b). *The national artificial intelligence research and development strategic plan*. Retrieved February 14, 2021, from https://www.nitrd.gov/PUBS/national_ai_rd_strategic_plan.pdf
- Office of the President of the USA. (2016c). *Preparing for the future of artificial intelligence*. Retrieved March 11, 2021, from https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/whitehouse_files/microsites/ostp/NSTC/preparing_for_the_future_of_ai.pdf
- Office of the President of the USA. (2019). *Executive order 13859 maintaining American leadership in artificial intelligence*. Retrieved March 19, 2021, from <https://www.govinfo.gov/content/pkg/FR-2019-02-14/pdf/2019-02544.pdf>

- Owoyemi, A., Owoyemi, J., Osiyemi, A., & Boyd, A. (2020). Artificial intelligence for healthcare in Africa. *Frontier in Digital Health, 2*(6), 1–5. Retrieved from <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fdgth.2020.00006/full>
- Panch, T., Mattie, H., & Celi, L. (2019). The inconvenient truth about AI in health-care. *NPJ Digital Medicine, 2*(77), 1–3. Retrieved from <https://www.nature.com/articles/s41746-019-0155-4>
- Racine, E., Boehlen, W., & Sample, M. (2019). Healthcare uses of artificial intelligence: Challenges and opportunities for growth. *Healthc Manage Forum, 32*(5), 272–275. doi:10.1177/0840470419843831
- Radin, J. M., Wineinger, N. E., Topol, E. J., & Steinhubl, S. R. (2020). Harnessing wearable device data to improve state-level real-time surveillance of influenza-like illness in the USA: A population-based study. *Lancet Digit Health, 2*(2), e85–e93. doi:10.1016/S2589-7500(19)30222-5
- Roberts, H., Cows, J., Morley, J., Teddeo, M., Wang, V., & Floridi, L. (2020). The Chinese approach to artificial intelligence: An analysis of policy, ethics and regulation. *AI & Society, 36*(1), 59–77. doi:<https://doi.org/10.1007/s00146-020-00992-2>
- Rumyakul, P. (2020). Crisis communication of website and application developed for COVID-19 Pandemic situation in Thailand. *Siam Communication, 19*(2), 231–247. Retrieved from <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/commartsreviewsiamu/article/view/248339>
- Russell, S., & Norvig, P. (2020). *Artificial intelligence: A modern approach*. California: Pearson.
- Sanchez, J. M., Rodriguez, J. P., & Espitia, H. E. (2020). Review of artificial intelligence applied in decision-making processes in agricultural public policy. *Processes, 8*(11), 1–23. doi:ARTN 137410.3390/pr8111374
- Savage, N. (2020). *The race to the top among the world's leaders in artificial intelligence*. Retrieved March 11, 2021, from https://www.nature.com/articles/d41586-020-034098?fbclid=IwAR3__XKI210SpoiPWl9Dnl1x-FBIZTALMk9GB7Y1ajFfMvULNkABoHzYMUMV

- Schwab, K. (2017). *The fourth industrial revolution*. New York: Random House.
- Schwalbe, N., & Wahl, B. (2020). Artificial intelligence and the future of global health. *Lancet*, *395*(10236), 1579–1586. doi:10.1016/S0140–6736(20)30226–9
- Senior, A., Jumper, J., Hassabis, D., & Kohli, P. (2020). *AlphaFold: Using AI for scientific discovery*. Retrieved February 14, 2021, from <https://deepmind.com/blog/article/AlphaFold-Using-AI-for-scientific-discovery>
- Sheehan, M. (2018). *How China's massive AI plan actually works*. Retrieved March 15, 2021, from <https://macropolo.org/analysis/how-chinas-massive-ai-plan-actually-works/>
- Stanford University. (2016). *Artificial intelligence and life in 2030: One hundred year study on artificial intelligence: Report of the 2015 study panel*. Retrieved March 11, 2021, from <http://ai100.stanford.edu/2016-report>
- Thi Tran, V., Riveros, C., & Ravaud, P. (2019). Patients' views of wearable devices and AI in healthcare: Findings from the ComPaRe e-cohort. *NPJ Digital Medicine*, *2*(53), 1–8. doi:<https://doi.org/10.1038/s41746-019-0132-y>
- Thierer, A., Castillo, A., O'Sullivan, C., & Russell, R. (2017). *Artificial intelligence and public policy*. Retrieved March 11, 2021 from <https://www.mercatus.org/system/files/thierer-artificial-intelligence-policy-mr-mercatus-v1.pdf>
- Turing, A. M. (1950). Computing Machinery and Intelligence. *Mind: A Quarterly Review of Psychology and Philosophy*, *LIX*(236), 433–460. Retrieved from <https://watermark.silverchair.com/lix-236-433.pdf>
- UN. (2020). *The UN Secretary-General's roadmap on digital cooperation*. Retrieved March 12, 2021, from <https://www.un.org/en/digital-cooperation-panel/>
- US Food and Drug Administration. (2019). *Proposed regulatory framework for modifications to artificial intelligence/machine learning (AI/ML)-based software as a medical device (SaMD)*. Retrieved March 11, 2021, from <https://www.fda.gov/media/122535/download>

- USAID. (2019). *Artificial intelligence in global health: Defining a collective path forward*. Retrieved February 14, 2021 from <https://www.usaid.gov/cii/ai-in-global-health>
- Vinuesa, R., Azizpour, H., Leite, I., Balaam, M., Dignum, V., Domisch, S.,... Nerini, F. F. (2020). The role of artificial intelligence in achieving the sustainable development goals. *Nature Communications*, *11*(1), 1–10. doi:ARTN 23310.1038/s41467-019-14108-y
- Wakunuma, K., Jiya, T., & Aliyu, S. (2020). Socio-ethical implications of using AI in accelerating SDG3 in Least Developed Countries. *Journal of Responsible Technology*, *4*(1), 1–14. Retrieved from <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2666659620300068>
- WHO. (2018). *Seventy-First WHA on digital health*. Retrieved February 11, 2021, from https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA71/A71_R7-en.pdf?ua=1
- WHO. (2019). *WHO releases first guideline on digital health interventions*. Retrieved February 14, 2021, from <https://www.who.int/news/item/17-04-2019-who-releases-first-guideline-on-digital-health-interventions>
- Wu, L. X., Qi, L., & Li, Y. (2016). Challenges faced by young Chinese doctors. *Lancet*, *387*(10028), 1617. doi:10.1016/S0140-6736(16)30202-1

เกี่ยวกับผู้เขียน

กวินธร เสถียร, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา และเป็นประธานหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม (M.A. Social Development) มีผลงานเกี่ยวเนื่องกับการจัดการขยะร่วมกับนักวิจัยท่านอื่น ๆ จากเรื่อง การถอดบทเรียนการพัฒนาแกนนำชุมชนเพื่อการจัดการขยะตำบลแคมป์สน อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ ผู้สนใจผลงานวิชาการอื่น ๆ สืบค้นได้จากเว็บไซต์ ResearchGate ในชื่อ Gwyntorn Satean, อีเมล: gwyntorn@gmail.com

กัญญาพัชร ทับเอี่ยม, จบการศึกษาระดับปริญญาตรีศิลปศาสตรบัณฑิต (พัฒนาสังคม) ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร เป็นทาสแมว, อีเมล: kanyaphatthapaiam@gmail.com

กนต์พัฒน์ อนุศักดิ์เสถียร, ชีวิตและการเรียนเฉพาะทางจิตวิทยาของอาจารย์น้องเล็ก ในระดับปริญญาตรีจบการศึกษาสาขาจิตวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และระดับปริญญาโท สาขาวิชาจิตวิทยาคลินิก ที่ภาควิชาจิตเวชศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล หลังจากนั้นได้ตัดสินใจเรียนรู้โลกกว้าง-Bonjour FRANCE!! โดยใช้เวลาในประเทศฝรั่งเศสเกือบ 10 ปี โดยเข้าเรียนในระดับปริญญาโท อีก 2 ปี ทางด้านจิตวิทยาคลินิก และเรียนเฉพาะทางด้านจิตพยาธิวิทยาและสุขภาพของวัยรุ่นและผู้ใหญ่ ส่วนระดับปริญญาเอก ใช้เวลา 3 ปี ในการเรียนเฉพาะทางด้านจิตวิทยาคลินิก จิตวิทยาสังคม ควบคู่กับการฝึกงานในโรงพยาบาลจิตเวช พร้อมกับใบประกอบวิชาชีพนักจิตวิทยาคลินิกภาคพื้นยุโรป และประเทศไทย, อีเมล: kantabhata@nu.ac.th

กุลธิดา ศรีวิเชียร, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สังกัดภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร จบการศึกษาระดับปริญญาตรีศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สังคมสงเคราะห์) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และ MSc (Psychoanalytic Developmental Psychology), มหาวิทยาลัยคอลเลจลอนดอน, สหราชอาณาจักร, มีความสนใจทางการวิชาการในประเด็น ครอบครัวและเด็ก กลุ่มประชากรเปราะบาง และการมีลูก ไม่มีลูก, อีเมล: kuntidas@nu.ac.th

จรรยา เทียมศร, ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม เกียรตินิยม อันดับ 2 จากภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร จบการศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลายจากโรงเรียนพิจิตรพิทยาคม อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร มีประสบการณ์การทำงานเป็นผู้ช่วยนักวิชาการส่งเสริมการเกษตร เกษตรอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร, อีเมล: chunya.ch3@gmail.com

จิราวดี อยู่สบาย, ชื่อเล่น มิวส์ จบการศึกษาระดับปริญญาตรี จบการศึกษาในสาขาพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ขณะที่ยังศึกษาอยู่ในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ทำให้เห็นสังคมในมุมมองที่แตกต่าง โดยเฉพาะประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชนเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน จึงได้ตั้งเป้าหมายกับตนเองว่า หากจบการศึกษาแล้วต้องประกอบอาชีพเพื่อสังคม หลังจบการศึกษา ในปี 2562 ได้เข้าทำงาน ณ มูลนิธิสืมาซอป ปัจจุบันเป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายพัฒนาทุนและการสื่อสาร มีหน้าที่รับผิดชอบหลักคือการสื่อสารองค์กร นอกจากนี้ยังได้รับโอกาสเรียนรู้งานขององค์กรในบทบาทอื่นๆ ที่หลากหลาย, อีเมล: mew252009@hotmail.com

จุฑาพร สันตยากร (Chuthaporn Santayakorn), ได้รับปริญญาตรีด้านรัฐศาสตร์ (การปกครอง) เกียรตินิยม จากคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เคยปฏิบัติงานเป็นเจ้าหน้าที่วิเคราะห์นโยบายและแผน กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข จากนั้นเข้าศึกษาและได้รับปริญญาโท เกียรตินิยม ด้านนโยบายสาธารณะ และปริญญาเอกด้านนโยบายสังคม จากมหาวิทยาลัยบรिซซอล สหราชอาณาจักร ขณะศึกษาปริญญาเอกได้รับทุนการศึกษาจากกองทุนพัฒนาบุคลากร พ.ศ.2544 มหาวิทยาลัยนเรศวร ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, อีเมล: chuthaporns@nu.ac.th

ชัยพงษ์ สำเนียง, จบปริญญาเอกสาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มีความสนใจในด้านมานุษยวิทยาการเมือง มานุษยวิทยาเศรษฐกิจ การเมืองการปกครองท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ภาคเหนือ ปัจจุบันสังกัดภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, อีเมล: chaipong08@gmail.com, chaipongs@nu.ac.th

ณัฐนิชา เสมือนโพธิ์, ชื่อเล่น รอม จบการศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ปัจจุบันทำงานเป็นเจ้าหน้าที่ขับเคลื่อนโครงการผู้นำการเปลี่ยนแปลง มูลนิธิสัมมาชีพ รับผิดชอบการจัดอบรมโครงการผู้นำ การเปลี่ยนแปลง (Leadership For Chang: LFC) และงานขับเคลื่อนและติดตามการทำงานที่เกี่ยวกับเครือข่าย LFC, อีเมล: charom2539@gmail.com

บุศรินทร์ เลิศขวลิตสกุล, อาจารย์ ดร., ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร มีความสนใจปรากฏการณ์และวิจัยในหัวข้อเกี่ยวกับอาหารและอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ในบริบทความเปลี่ยนแปลงทางสังคม มีบทความตีพิมพ์เกี่ยวกับอาหารและชาติพันธุ์ในกลุ่มแรงงานข้ามชาติไทใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่ ในวารสารสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และวารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และเปิดสอนรายวิชาอาหารและวัฒนธรรมในหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม มาอย่างต่อเนื่อง, อีเมล: busainl@nu.ac.th

พรสินี สีนา, จบการศึกษาระดับปริญญาตรี (จิตวิทยา) จากคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ในปี 2561 ปัจจุบันทำงานอยู่ที่โรงพยาบาลแม่จัน อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ในตำแหน่งพนักงานราชการ, อีเมล: p.seena2841@hotmail.com

พิชญ อภิสมอาจารย์โยธิน, รองศาสตราจารย์ ดร., ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร จบการศึกษาระดับปริญญาเอก สาขาสังคมศาสตร์การแพทย์และสาธารณสุข จากมหาวิทยาลัยมหิดล มีความเชี่ยวชาญทางด้านสถิติสำหรับการวิจัยทางสังคมศาสตร์ สังคมวิทยาสุขภาพ การอนามัยเจริญพันธุ์ พฤติกรรมสุขภาพ และระบาดวิทยาสังคม, อีเมล: phitsanu@nu.ac.th

พุทธิธาดา เดชพิทักษ์, อาจารย์ ดร., ประจำภาควิชาจิตวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ปัจจุบันดำรงตำแหน่งรองคณบดีฝ่ายพัฒนานิสิตและพหุวัฒนธรรม มีความสนใจในวิจัยหัวข้อเกี่ยวกับการพัฒนาตน enlightenment จิตวิทยาการศึกษา และพุทธจิตวิทยา, อีเมล: puttithadad@nu.ac.th

ฟารุง มีบุตร, จบปริญญาตรีการพัฒนารัฐวิชายุวมชน เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ปริญญาโทสังคมศาสตร์สิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยมหิดล M.A. in Gender and Development, มหาวิทยาลัยซัสเซกส์, สหราชอาณาจักร, และปริญญาเอกสาขาสังคมศาสตร์และศาสตร์ด้านนโยบาย, มหาวิทยาลัยบาธ, สหราชอาณาจักร มีผลงานวิจัยด้านการพัฒนาสังคม สิ่งแวดล้อม บทบาทหญิงชาย ความอยู่ดีมีสุข นอกจากนี้ยังเป็นครูสอนสมาธิในสถาบันพลังจิตตานุภาพของเจ้าประคุณสมเด็จพระญาณวชิโรดม (หลวงพ่อวิริยังค์ สิรินฺธโร) เวลาว่างชอบเป็นจิตอาสาสอนภาษาอังกฤษให้เด็กในชนบทและทำงานให้สมาคมสตรีศรีสองแควในจังหวัดพิษณุโลก, อีเมล: farungm@nu.ac.th

สรวิชัย เจศรีชัย, จบการศึกษาในระดับปริญญาตรี (เกียรตินิยมอันดับสอง) ภาควิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, อีเมล: peesorawit48@gmail.com

อรไท โสภารัตน์ (Oratai Soparat), ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., ประจำภาควิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร สำเร็จการศึกษาด้าน ศิลปศาสตรบัณฑิต (ภาษาอังกฤษ) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ) และรัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต (รัฐศาสตร์) จากคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ประเด็นงานวิจัยที่สนใจและกำลังศึกษาประกอบด้วย ประเด็นด้านการเมืองและเศรษฐกิจเมียนมาและระบบโลก ประเด็นด้านกลุ่มชาติพันธุ์ และการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตย, อีเมล: soparat@hotmail.com

ดรรชนีค้นคำ

ก

การกระจายอำนาจ 62, 141, 163
การปฏิวัติศตวรรษที่ 74, 91
การผูกขาดโดยผู้ผลิตน้อยราย 82
การเมืองท้องถิ่น 142, 143, 144, 149
การเมืองทางการ 157
การเมืองในชีวิตประจำวัน 144, 163
การเมืองระดับชาติ 142
การเลือกตั้ง 138, 139, 140, 141, 142, 145,
147, 149, 153, 154, 155, 160, 161,
162
ไก่อ่าง 123, 124, 124, 125

ข

ขนม 102, 105, 109, 126, 127, 128, 130,
131
ขนมกงแห 126, 130, 127, 131
ขนมข้าวเกรียบว่าว 126, 127
ขนมข้าวโสัง 126, 127, 130, 131
ขนมจีน 126, 128, 130, 100, 105, 127,
129, 131
ขนมตาดกระทะ 126, 127, 130, 131
ขนมตาดววย 126, 128, 130, 127, 129, 131
ข้าวจี 130, 108, 109, 130, 131, 132
ข้าวพาลง 116, 125
ข้าวหลาม 100, 101, 104, 105, 108, 114,
115, 116, 118, 119, 120, 121, 122,
123, 124, 126, 128, 129, 132
ข้าวหลามทิพย์ 101, 116, 118, 119, 120,
121, 122, 128, 132

ค

คนกลุ่มใหม่ 137, 139, 140, 142, 143, 147,
153, 154, 159, 160, 162
ความจริงแท้ 107, 108

ช

ชาติพันธุ์ 99, 100, 101, 102, 103, 104,
105, 106, 107, 108, 109, 113, 116,
118, 120, 124, 125, 127, 128, 131,
132, 255, 256
ชวนาการเมือง 137, 155, 158
ชาวบ้านผู้ตื่นตัว 137, 155
ชุมชนต้นแบบ 199, 222
ชุมชนปลอดภัย 197, 198, 199, 206, 207,
209, 210, 212, 214, 216, 217,
218, 219, 220, 222

ด

ดัชนีเทท์ ที 3 (Dunnett T3) 23, 28

ต

ตำบลหนองพยอม 99, 112, 116, 117, 124,
135

ท

ไทยพวน VI, 99, 100, 101, 104, 105, 106,
109, 112, 113, 114, 115, 116, 117,
120, 123, 125, 126, 128, 129,
130, 131, 132, 133, 134, 135

น

นักจิตวิทยา 19
แนวคิดขยะเหลือศูนย์ 200, 203

ดรรชนีค้นคำ (ต่อ)

บ

บราวน์-ฟอร์ไซธ์ (Brown-Forsythe) 23, 27
บ้านป่าแดง 99, 100, 101, 112, 113, 114,
116, 117, 120, 126, 128, 129

แบบประเมินความสุข 22, 29, 31, 33

ป

ประเพณี 99, 100, 101, 105, 106, 107,

108, 109, 110, 111, 112, 114, 115,

116, 117, 120, 125, 126, 127, 128,

131, 132, 133, 134, 135

ประเพณีประดิษฐ์ 99, 100, 101, 105, 106,

117, 118, 127, 128, 130, 131, 132,

133, 134

ปลาร้า 123, 124

ผ

ผู้ประกอบการทางการเมือง 137, 138, 139,

142, 145, 148, 152, 155, 158,

160, 162

พ

พวน 99, 101, 108, 109, 111, 112, 113,

114, 116, 123, 124, 125, 126, 127,

128, 130, 131, 132, 133, 134, 135

พาช้าวแลง VI, 100, 101, 105, 116, 117,

122, 123, 124, 125, 126, 127, 132

พจิตร 99, 100, 105, 112, 113, 116, 117,

125, 126, 127, 135

พิธีกรรม 99, 100, 101, 102, 103, 104,

105, 106, 107, 108, 109, 110, 111,

112, 114, 120, 127, 132, 134

พิธีกำฟ้า 99, 100, 101, 102, 105, 106,

109, 110, 112, 114, 115, 116, 117,

118, 120, 126, 127, 130

พิธีพราหมณ์ 117, 120

พิธีพุทธ VI, 101, 116, 118, 128, 129

พื้นที่การเมือง 137, 141, 143, 147, 161, 163

ล

ลาวพวน 108, 134

โลกาภิวัตน์ 99, 101, 109, 111, 112, 117,

126, 127, 128, 132

ว

วัฒนธรรม 99, 100, 103, 104, 107, 108,

109, 111, 117, 126, 127, 132, 133,

135

วันกำด้อน 101, 116, 128, 132

วันกำฟ้า VI, 101, 116, 128, 129, 132

วิธีด ช้ายเกล้า 75, 76, 83, 93, 95

ส

สหพันธ์ชาวนาชาวไร่ 137, 158, 161

สังคมปลดอชยะ 197

ห

หมี่โบราณ 123

ดรรชนีค้นคำ (ต่อ)

- อ**
อัครราชทูต 99, 100, 101, 102, 103, 104,
105, 107, 108, 109, 111, 113, 114,
118, 120, 125, 126, 127, 131, 132,
134
อัครราชทูตชาติพันธุ์ 99, 101, 104, 105, 108,
109, 118, 120, 132
อาหาร VI, 99, 100, 101, 102, 103, 104,
105, 106, 109, 111, 112, 114, 115,
116, 117, 119, 122, 123, 124, 125,
126, 127, 128, 129, 130, 131,
132, 133, 134
อาหารชาติพันธุ์ 99, 100, 101, 102, 103,
104, 118, 125, 127, 128, 131, 132
อำเภอตะพานหิน 112, 113, 116, 120, 126,
129, 135
เอริค ฮอบส์บอว์ม 101
- ฮ**
ฮอบส์บอว์ม, เอริค 101
- A**
Artificial Intelligence 225, 228, 232, 233,
237, 244, 248, 249
ASEAN 19
- B**
Belt Road Initiative (BRI) 188
Bilateral relations 170, 174, 183, 185
- C**
Chavalit Yongchaiyuth 178
China 169, 170, 172, 173, 175, 176, 177,
178, 179, 180, 183, 184, 185,
186, 187, 188, 189, 190, 191,
192, 193, 194, 228, 229, 233,
234, 236, 237, 238, 239, 241,
242, 244, 245, 246, 247, 248,
251
COVID-19 226, 228, 232, 234, 235,
236, 239, 242, 243, 244, 245,
247, 249, 250
Crony 187
Crony capitalism 187
Cultural Revolution 176, 186
- D**
Domestication 72, 170, 179, 181
- E**
Ethnic groups 170, 174, 177, 183, 186,
188, 189
- F**
Foreign investment 189
- H**
Happiness 19
Health governance 242, 243
Health Policy 242
Hydroelectricity 178
- I**
Internationalism 179, 180, 184
International sanctions 187

ดรรชนีค้นคำ (ต่อ)

K

Kokang 188, 193

Kraisak Choonhavan 178, 192

Kudo, T. 170, 174, 182, 185, 193

M

Machine learning 226, 227, 228, 230,
231, 241, 244, 246, 249, 251

Myanmar 169, 170, 171, 172, 173, 174,
175, 176, 177, 178, 179, 180, 181,
182, 183, 184, 185, 186, 187,
188, 189, 190, 191, 192, 193, 194

N

Neutralist 177

Ne Win 169, 171, 172, 174, 175, 176, 177,
179, 180, 181, 182, 188, 189,
190, 191

O

ODA 170, 171, 172, 174, 175, 179, 180,
181, 185, 187, 188, 191

Official Development Assistance 170, 171

P

Paukphaw 177

Promote democracy 175, 183, 185, 192

Promoting democracy 170, 185, 186

R

Relatives 187

S

Science and Technology 19, 234, 237

Seekins 170, 171, 172, 174, 179, 181, 184,
186, 191, 193

Separatists 189

Siblings 177

Socialism 177, 186, 188

T

Turning battlefields into Marketplaces 178

Y

Yasuhiro Nakasone 174

Z

Zero waste society 197